

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2023
№04 (35)

Ulaanbaatar

МОНГОЛЫН Дотоодын Асуудлын
Төрийн Газар

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦЫН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Эрдэнэбаатар Д. Тэргүүн дэд бөгөөд Сургалт, эрдэм шинжилгээний газрын захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Орлогч дарга:

Гантулга С. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Нарийн бичгийн дарга:

Одхүү Л. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хэвлэл редакцын хэлтсийн дарга бөгөөд ахлах редактор, цагдаагийн хурандаа

Гишүүд:

Амарсанаа Ж. Академич

Болд Л. Академич

Жигалов Н.Ю. Доктор, профессор

Мөнхзаяа Б. Сургалтын бодлого, төлөвлөлтийн газрын дарга, хурандаа

Булган Д. Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Азбаяр Ц. Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Энхбаяр Д. Ахисан түвшний боловсролын сургуулийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Хишигтогтох Б. Цагдаагийн сургуулийн захирал, Дотоодын цэргийн 804 дүгээр ангийн захирагч, доктор, цагдаагийн хурандаа

Одбаяр Ц. Хилийн албаны сургуулийн захирал бөгөөд Хилийн 0345 дугаар ангийн захирагч, доктор, хурандаа

Дамдинцэрэн Д. Сургалт, судалгааны 403 дугаар ангийн дарга, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн захирал, доктор, бригадын генерал

Батсайхан Н. Онцгой байдлын сургуулийн захирал, Гал түймэр унтраах, аврах 83 дугаар ангийн захирагч, доктор, дэд профессор, хурандаа

Ариунбилэг Ш. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Ганбаатар Г. Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Лхагвасүрэн Б. Шинжлэн магадлахуйн институтын захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Лхагварачаа Б. Гадаад хэлний институтын захирал, доктор, цагдаагийн хошууч

Энхтөр Д. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор, цагдаагийн ахмад

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Erdenebaatar D. First Vice president and Director of the Department of academic affairs and Research, Ph.D., Associate professor, Police Colonel

First Secretary:

Gantulga S. Director, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate professor, Police Lieutenant Colonel

Secretary:

Odkhuu L. Head of the Press and Editorial Department, Senior Editor, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Police Colonel

Members:

Amarsanaa J. Academician

Bold L. Academician

Jigalov N.Yu. Ph.D., in law, Professor

Munkzaya B. Head of Training Policy and Coordination Department, University of Internal Affairs, Colonel

Bulgan.D. Academic Secretary, Ph.D., Associate professor, Police Lieutenant Colonel

Azbayar Ts. Director, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Police Colonel

Enkhbayar D. Director, Graduate School, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Khishigtogtokh B. Director, Police School and Commander of the Unit 804 of Internal Troops University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Odbayar Ts. Director, Border Services School and Commander of the Unit of Border Services 0345, University of Internal Affairs, Ph.D, Colonel

Damdintseren D. Director, training research Court decision Executives School and Commander of the Unit 403 University of Internal Affairs, Ph.D., Brigadier General

Batsaikhan N. Director of Emergency Management School and fire Commander of the Unit 83 fighting and rescue unit Ph.D, Associate professor, Colonel

Ariunbileg Sh. Director, Law and Social Sciences School, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate professor, Police Colonel

Ganbaatar G. Vocational training center for Non-Commissioned officers, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Lkhagvasuren B. Director, Forensic Science Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate professor, Police Lieutenant Colonel

Lkhagvarachaa, Director, Foreign Language Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Major

Enkhtur D. Director, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Captain

Сайнтер Ч. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор, бригадын генерал

Алтангэрэл Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, хурандаа

Саранцэцэг Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Дашгаадан Э. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн ахмад

Нямдорж Д. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Одбаатар Б. Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Галбадрах Б. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, хошууч

Энхтүвшин Б. Онцгой байдлын сургуулийн Гал түймэртэй тэмцэх албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Мөнхзул Н. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Saintur Ch, Director, Institute of Border Security Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Brigadier General

Altangerel B, Head of Court Order Decision Enforcement Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associated professor, Colonel

Sarantsetseg B. Head of Disaster Studies Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Lieutenant Colonel

Dashgaadan E. Research, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Captain

Nyamdorj D. Research, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Lieutenant Colonel

Odbaatar.B. Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel

Galbadrakh B, Head of Social Work and Psychology Department, Court Order Decision Enforcement College, University of Internal Affairs, Ph.D., Major

Enkhtuvshin B, Head of Department of Emergency Management, University of Internal Affairs, Ph.D., Lieutenant Colonel

Munkhzul N, Head of Public Law Department, Law and Social Science College, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

Дотоод Аюулгүй Байдал
Урьдчилсан Судалгаа
Төвийн Хүрээлэн

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENT

АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ШИЙДВЭР НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

THE INFLUENCING FACTORS OF DECISIONS OF MANAGER'S ON WORK PERFORMANCE

Н.Батсайхан

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 7081 дүгээр дамжааны суралцагч, хурандаа

Batsaikhan N.

Graduate student of 7081 course at Academy of Management, University of Internal Affairs, colonel

9

ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGY

МӨРДӨН ШАЛГАХ АЖИЛЛАГАА: УЛАМЖЛАЛТ ХАНДЛАГА

CRIMINAL INVESTIGATION: TRADITIONAL APPROACH

Н.Манлайбаатар

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн эрхлэгч, цагдаагийн дэд хурандаа

13

N.Manlaibaatar

Head of Security Studies Center, University of Internal Affairs, Police lieutenant Colonel

ГЭМТ ЯВДЛЫН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛИЙГ ТАЙЛБАРЛАХАД АНОМИ БА ГАЖУУДЛЫН ОНОЛЫГ АШИГЛАХ НЬ

USING ANOMIE AND THEORY OF DELINQUENCY TO EXPLAIN THE CAUSES AND CONDITIONS OF CRIMES

Э.Дашгаадан

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, хууль зүйн доктор (Ph.D), цагдаагийн ахмад

21

Dashgaadan E.

Senior researcher, Doctor of law (Ph.D), Institute of Criminology and Police Studies, Integrated institute for scientific research, University of Internal Affairs, police captain

НЭГДСЭН ҮНДЭСТНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ БА ЦАГДАН ХОРИХ ТАСЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ

UNITED NATIONS CONCEPT AND RESTRAINT

В.Амарсанаа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч

26

Amarsanaa V.

Professor, Department of criminal justice and criminology, Faculty of police, University of internal Affairs, (Ph.D), Police major

ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АЖЛЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, САЙЖРУУЛАХ АРГА ЗАМ

CURRENT STATUS OF FRAUD PREVENTION AND WAYS FOR IMPROVEMENT

В.Номинчулуун

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, цагдаагийн ахмад

36

Nominchuluun V.

Researcher of Institute Criminology and Police Studies, Integrated institute for scientific research, University of Internal Affairs, Police Captain

ЦАХИМ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХЭД ТУЛГАМДАЖ БҮЙ АСУУДАЛ CAUSES OF CYBER CRIME AND PREVENTION METHODS

Э.Хандармаа

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, цагдаагийн дэслэгч

Khandarmaa E.

Researcher of Institute of Criminology and Police Studies, Integrated institute for scientific research, University of the Internal Affairs, Police Lieutenant

41

ЦАГДАА СУДЛАЛ POLICE STUDIES

ХИЙМЭЛ ОЮУН УХААН БА ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГА ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE POLICE

Л.Одхүү

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хэвлэл, редакцын хэлтсийн дарга бөгөөд ахлах редактор, цагдаагийн хурандаа

Odkhuu L.

Head of the Department of Publish and Editorial of Integrated Research Institute of University of Internal affairs, Police Colonel

Ч.Болд

ЦЕГ-ын Хуулийн хэлтсийн ахлах мэргэжилтэн, цагдаагийн хошууч

Bold Ch.

The National Police Agency Senior Specialist of the Legal Division, Police Major

48

ЗАМЫН ХӨДӨЛГӨӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХАД ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ҮҮРЭГ ОРОЛЦООГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ ЗАРИМ АСУУДАЛ THE SOME ISSUES IN ENSUREING ROAD TRAFFIC SAFETY INCREASING THE ROLE OF GOVERN- MENT INSTITUTIONS

Т.Ганзориг

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8021 дүгээр дамжааны суралцагч, цагдаагийн хошууч

Ganzorig T.

Master student of Executive Leadership Academy at the University of Internal Affairs

52

ХИЛ СУДЛАЛ LIMNOLOGY

УЛСЫН ХИЛ ХАМГААЛАЛТАД ТУЛГАМДАЖ БҮЙ ЗАРИМ АСУУДЛУУД ACTUAL PROBLEMS ON STATE BORDER PROTECTION

Ч.Сайнтур

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор (Ph.D), бригадын генерал

Saintur Ch.

Director of Institute for Border Security Studies, Joint Research Institute of University of Internal Affairs

60

ТАЛ ХЭЭРИЙН БҮСИЙН ХИЛИЙН ОТРЯДУУДЫН ХИЛ ХАМГААЛАЛТЫН ОНЦЛОГ, ТҮҮНД НӨЛӨӨЛЖ БҮЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛС THE FEATURES OF SOME SPECIFIC BORDER REGION AND AFFECTING FACTORS FOR BORDER PROTECTION

М.Ганбаатар

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, докторант, дэд хурандаа

Ganbaatar M.

Institute for Border Security Studies, Joint Research Institute of University of Internal Affairs, Ph.D student, Lieutenant Colonel

64

ХИЛ ДАМНАСАН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БҮСИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

THE CURRENT SITUATION AND CONTROVERSIAL ISSUES OF THE ZONE OF TRANSBORDER ECONOMIC COOPERATION

Б.Мөнхбат

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн докторант, дэд хурандаа

Munkhbat B.

Institute for Border Security Studies, Joint Research Institute of University of Internal Affairs, Ph.D student, Major

69

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ COURT DECISION EXECUTION STUDIES

НИЙТЭД ТУСТАЙ АЖИЛ ХИЙЛГЭХ ЯЛААС ЗАЙЛСХИЙСЭН ЯЛТАНД ХҮЛЭЭЛГЭХ ХУУЛЬ ЗҮЙН ХАРИУЦЛАГА

TO MAKE CONVICTS PERFORM COMMUNITY SERVICE AND LEGAL RESPONSIBILITY FOR CONVICTS WHO EVADED PUNISHMENT

Я.Батгэрэл

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхимийн эрхлэгч, дэд хурандаа

Batgerel Ya.

Editor, Department of Civil Decision Execution, the School of Court Decision Execution, University of Internal Affairs, Master in law, Lieutenant Colonel

75

ХОРИХ ЯЛААС ХУГАЦААНААС ӨМНӨ СУЛЛАГДСАН ХҮНД ХЯНАЛТ ТОГТООХ АЖИЛЛАГААНЫ ХЭРЭГЖИЛТ, АНХААРАХ АСУУДАЛ

IMPLEMENTATION OF SUPERVISION OF PERSONS RELEASED BEFORE THE PRISON TERM AND PROBLEMS TO BE CONSIDERED

Д.Буяннэмэх

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн ахлах багш, доктор (Ph.D), хошууч

Buyannemekh D.

Major, Senior Lecturer, at the Department of Non-Incarceration at the School of the Court Enforcement Service of the University of Internal Affairs, Ph.D in Law

83

ЗАН ҮЙЛД НӨЛӨӨЛӨХ СУРГАЛТЫН ҮР ДҮН, ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ НӨЛӨӨЛЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE IMPACT ON RESULTS AND PERFORMANCE OF TRAINING ON INFLUENCING BEHAVIOR

Г.Балжмаа

ДХИС-ийн Шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн ахлах багш, доктор (Ph.D), ахмад

Baljmaa G.

Senior lecturer of the Department of non-custodial sentence execution, doctor, captain

Б.Уянга

ДХИС-ийн Шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн багш, дэслэгч

Uyanga B.

Lecturer of the Department of non-custodial sentence execution, lieutenant

89

ХОРИГДЛЫГ НИЙГЭМШҮҮЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХЭРЭГЖИЛТЭД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF INMATE SOCIALIZATION ACTIVITIES

Н.Анар

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, хошууч

Anar N.

Researcher, Center of Court Decision Enforcement Studies, integrated researcher institute, University of Internal Affairs, Major

97

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧДЫН СЭТГЭЛ ЗҮЙН ХЭРЭГЦЭЭГ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГАА

THE DETERMINANTS STUDY OF PSYCHOLOGICAL REQUIREMENT ON PRISON OFFICERS

Б. Анхтуяа

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 7081 дүгээр дамжааны суралцагч, ахлах дэслэгч

Ankhtuya B.

Graduate student of Executive Leadership Academy at the University of Internal Affairs, Mongolia

103

Дотоод Ажлын
Урьдчилсан
Томъёол

ГАМШИГ СУДЛАЛ DISASTER STUDIES

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧДЫН АЖЛЫН СЭТГЭЛ ХАНАМЖИЙН СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS ON THE RESULT OF JOB SATISFACTION SURVEY OF OFFICERS OF EMERGENCY ORGANIZATIONS

Б.Саранцэцэг

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

Sarantsetseg B.

Head of Disaster Studies Center of Integrated Research Institute of University of Internal Affairs, Doctor (Ph.D), Lieutenant colonel

Б.Ганзагас

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, ахлах дэслэгч

Ganzagas B.

Researcher, Disaster Studies Center, Integrated Scientific Research Institute, University of Internal Affairs, Mongolia. Senior Lieutenant

109

ХОЙД БҮСИЙН ҮЕРИЙН ЭРСДЭЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

NORTHERN REGION FLOOD RISK TESTS

Х.Чүлтэмсүрэн

ДХИС-ийн магистрант, ахмад

Chultemsuren Kh.

Graduate student at the School of Emergency Management of the University of Internal Affairs, Captain

118

ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХУЙ СУДЛАЛ FORENSIC STUDIES

НИЙСЛЭЛИЙН ДҮҮРГҮҮД ДЭХ ШҮҮХ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХЭЛТСИЙН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ШИНЭЧЛЭЛТ ХИЙХ БОЛОМЖ

OPPORTUNITY TO MAKE CHANGES AND REFORMS IN THE ORGANIZATION AND FUNCTIONS OF FORENSIC DIVISION OF THE CAPITAL CITY DISTRICTS

М.Түмэннаст

Шүүхийн шинжилгээний ерөнхий газрын Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч

Tumennast M.

Academic secretary and head of education, scientific research, and development center of NFA Doctor(Ph.D), Police major

Д.Нямдэлгэр

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Nyamdelger D.

Police senior lieutenant, graduate student at the University of Internal Affairs

122

БЭРТЭЛ УЧРУУЛАХ /ТРАВМАТИК/ ЗЭВСГИЙН ОЙЛГОЛТ БА ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ LEGAL REGULATION AND UNDERSTANDING OF TRAUMATIC WEAPONS

З.Мөнх-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Munkh-Erdene Z.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police Senior Lieutenant

130

Б.Номин

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтын Байгалийн ухаан техник зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), цагдаагийн дэд хурандаа

Nomin B.

Head of environmental and technique science department, institute of forensic science, university of Internal Affairs, Ph.D., Police lieutenant colonel

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

LEGAL STUDIES

НИЙТИЙН АШИГ СОНИРХЛЫН ОЙЛГОЛТ, ТҮҮНИЙГ ТӨЛӨӨЛӨН ШҮҮХЭД НЭХЭМЖЛЭХ ГАРГАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPT OF PUBLIC INTEREST AND THE LEGAL REGULATION OF LITIGATION ON ITS BEHALF

Б.Сугиржав

Дундговь аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн Ерөнхий шүүгч, магистр

Sugirjav B.

Chief Judge of the First Instance Court of Administrative Affairs in Dundgov Province, Master of Jurisprudence

136

Д.Дэлгэрзаяа

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хэвлэл, редакцын хэлтсийн хэвлэлийн редактор, цагдаагийн хошууч, магистр

Delgerzaya D.

Press editor of the Publishing and editorial department of the United Research Institute of the University of Internal Affairs, police major, Master of Jurisprudence

ЭРДЭМТЭН, СУДЛААЧДЫН ҮЗЭЛ БОДОЛ

POINTS OF VIEWS OF SCIENTISTS AND RESEARCHERS

ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧИЙН АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING JOB PERFORMANCE IN THE STATE EMPLOYEES

Б.Цолмон

ДХИС-ийн Гадаад хэлний институтын багш, дэслэгч

Tsolmon B.

Instructor of Foreign Language Institute of UIA, Lieutenant

142

АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ШИЙДВЭР НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

THE INFLUENCING FACTORS OF DECISIONS OF MANAGER'S ON WORK PERFORMANCE

Н.Батсайхан

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 7081 дүгээр дамжааны суралцагч, хурандаа

Batsaikhan N.

Graduate student of 7081 course at Academy of Management, University of Internal Affairs, colonel

Хураангуй: Энэхүү судалгааг төрийн байгууллагад ажиллаж байгаа удирдах ажилтны шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлөхийг судлах зорилгоор бичсэн. Судалгаанд төрийн байгууллагын төлөөлөл 126 оролцогч оролцсон. Судалгааны боловсруулалтад системийн шинжилгээ хийн, чанарын арга зүйг хослуулан ашигласан.

Abstract: This study was developed in order to investigate the impact of decisions made by managers on employee performance in a government organization. There were 126 participants representing government organizations participated in the survey. A combination of systematic analysis and qualitative methodology was used in research development.

Түлхүүр үг: шийдвэр, шийдвэр гаргалт, системийн шинжилгээ, чанарын судалгаа.

Key words: decision, decision making, systems analysis and qualitative research.

Сэдвийн судлагдсан байдлын тойм: Монгол Улсын эрдэмтэд нийгмийн шинжлэх ухааны салбарт шийдвэр гаргалт, ажлын гүйцэтгэлийг олон талаас нь судалсан байна. Үүнд:

Б.Батбаяр (2015), "Татварын байгууллагын шийдвэр, түүний эрх зүйн хэлбэржилт" сэдэвт судалгааны ажлаараа, төрийн байгууллагын татварын шийдвэр гаргалтыг эрх зүй талаас нь судалсан (Б.Батбаяр, 2015).

Э.Түвшинбаяр (2017), "Удирдлагын шийдвэр гаргалт дах төгс ахиу ашгийн хандлагын хэрэглээ" сэдэвт ажлаараа, ахиу ашиг, түүний хандлагын хэрэглээг удирдлага өөрийн шийдвэр гаргалтад хэрхэн ашиглах талаас нь судалсан (Э.Түвшинбаяр, 2017).

Г.Бямбарагчаа (2016), "Санхүү эдийн засгийн шинжилгээг удирдлагын шийдвэр гаргалтад ашиглах нь" сэдэвт ажлаараа, эдийн засгийн тооцооллыг шийдвэр гаргалтад хэрхэн ашиглаж байгаа талаас нь судалсан (Г.Бямбарагчаа, 2016).

Д.Жаргалмаа (2017), "Оюутны мэргэжил сонголтын шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх хүчин зүйлсийн судалгаа" сэдэвт ажлаараа, мэргэжил сонгох шийдвэрт

нөлөөлж буй хүчин зүйлийг чанарын судалгааны арга зүйгээр судалсан (Д.Жаргалмаа, 2017).

Олон улсын эрдэмтдийн ажлаас докторын зэрэг хамгаалсан хоёр диссертацийг судалгааны ажлынхаа судлагдсан байдлаар сонгж авлаа. Үүнд:

1. Жон Смит (2016), "Америкийн төрийн секторын удирдагчдын шийдвэр гаргах үйл явцыг ойлгох нь: Оновчтой байдал, улс төр, байгууллагын соёлын судалгаа" сэдэвт ажлаараа, төрийн салбарын удирдагчид хэрхэн шийдвэр гаргадаг, эдгээр шийдвэрт оновчтой байдал, улс төр, байгууллагын соёл зэрэг янз бүрийн хүчин зүйлс хэрхэн нөлөөлж байгааг тоон болон чанарын судалгааны аргуудыг ашиглан холимог аргаар судалсан¹.

2. Сара Брауны "Америкийн олон нийтийн сектор оролцоотой шийдвэр гаргах нь: Орон нутгийн хамтын нийгэмлэг дэх хамтын засаглалын судалгаа" сэдэвт диссертаци нь Америкийн төрийн сектор, ялангуяа орон нутгийн түвшинд хамтын засаглал, оролцоотой шийдвэр гаргах үзэл баримтлалыг судалсан².

¹ "Understanding the Decision-Making Processes of American Public Sector Leaders: An Exploration of Rationality, Politics, and Organizational Culture" by John Smith, Rutgers University (2016).

² "Participatory Decision Making in the American Public Sector: A Study of Collaborative Governance in Local Communities" by Sarah Brown, University of California, Berkeley (2019).

ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠤᠯᠠᠬᠤᠨ ᠤᠳᠢᠷᠳᠠᠭᠠ

Дээрх судалгааны ажлуудтай танилцахад, шийдвэр гаргалтын талаар ихэвчлэн санхүү, эдийн засгийн чиглэлээр судалгааны ажил хийсэн байгаа нь харагдаж байна. Харин бидний судалгааны ажлын сэдэв нь шийдвэр нь ажлын гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлөхийг судлах нь онцлог байсан.

Судалгааны ажлын арга зүй

Энэхүү судалгааны ажил нь чанарын судалгааны арга зүйг ашиглан системийн шинжилгээ хийхдээ SPSS (Statistical Package for the Social Sciences, Нийгмийн шинжлэх ухааны статистикийн багц)) салбарт статистик дүн шинжилгээ хийхэд өргөн хэрэглэгддэг программ хангамжийг ашигласан.

Ийнхүү программ ашиглахдаа цуглуулсан мэдээллийг тоон мэдээлэл боловсруулах, шинжлэхдээ MS-Excel программ ашиглан кодлох, өгөгдлийг

цэвэрлэх, дахин шалгах зэрэг аргыг хэрэглэсэн.

Судалгааны ажлаараа, удирдах ажилтны шийдвэр, ажлын гүйцэтгэлийн талаар эрдэмтдийн эрдэм шинжилгээний ажлаас түүвэрлэн авч судалгааны асуумж боловсруулсан.

Судалгааны ажлын боловсруулалт

Судалгаанд эрэгтэй 81 ба 64.3%, эмэгтэй 45 ба 35.7% нийт 126 оролцогч оролцсон.

Хүснэгт 1. Оролцогчдын мэдээлэл

Үзүүлэлт	Оролцогчдын	
	тоо	Хувь
Эрэгтэй	81	64.3
Эмэгтэй	45	35.7
Нийт	126	100.0

Тайлбар: Судалгааны үр дүн

Зураг 1. Судалгааны ажлын системийн шинжилгээ

Тайлбар: Судалгааны үр дүн

Бидний сонгон авсан өгөгдлийн үр дүнг системийн шинжилгээгээр шинжлэхэд 2.21-ээс 2.83 хүртэлх тоон утгад хэлбэлзсэн. Системийн шинжилгээний нийт утгын дундаж утгыг тооцоолон гаргахад дараах байдалтай байна. Үүнд5

Дундаж = $(2.6587 + 2.8254 + 2.7222 + 2.2143 + 2.7302 + 2.7063 + 2.5159 + 2.5000 + 2.3889 + 2.6508 + 2.7540 + 2.6124) / 12 \approx 2.6262$ байна. Энэхүү 2.6262 утга нь өгөгдлийн багцын төв утга болох ерөнхий үр дүн хэвийн болохыг баталлаа.

Хүснэгт 2. Оролцогчдын мэдээлэл

Асуумж	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Хувь хүний шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.6587	.55372
Хамт олны харилцаа, хандлага нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.8254	.42103
Мэдээллийн ил тод, хүртээмжтэй байдал нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.7222	.51597
Удирдагч хүний гаргаж буй шийдвэр үргэлж оновчтой байдаг уу?	126	1.00	3.00	2.2143	.58797
Оновчтой шийдвэр гаргахын тулд өмнөх шийдвэрийн туршлагад тулгуурладаг уу?	126	1.00	3.00	2.7302	.51245
Хамтын шийдвэр нь гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.7063	.52257
Хязгаарлагдмал байдал нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.5159	.58970
Амлалт өгсөн шийдвэр нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.5000	.64187
Зөн совингоор гаргасан шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.3889	.55096
Байгууллагын бүтэц ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.6508	.54137
Удирдах ажилтны манлайлал ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	2.00	3.00	2.7540	.43242
Удирдах ажилтны тулгасан шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	126	1.00	3.00	2.6984	.54066
Valid N (listwise)	126				

Тайлбар: Судалгааны үр дүн

Бид судалгааны ажлынхаа цуглуулсан тоон өгөгдөлд статистик шинжилгээ хийхдээ SPSS 25.0 программ ашиглан дүн шинжилгээ хийсэн.

Стандарт хазайлт нь өгөгдлийн багц дахь өгөгдлийн цэгүүдийн тархалт эсвэл хэлбэлзлийн хэмжүүр бөгөөд бие даасан өгөгдлийн цэгүүд дунджаас хэр их хазайж байгааг тодорхойлдог.

Асуулт бүрийн стандарт хазайлтын үр дүнг хамгийн бага утгаас хамгийн их утгад хэрхэн өсөж байгаагаар эрэмбэлэн шинжилсэн. Энэ нь дараагийн судалгааны ажилд асуумж сонгон авах, зарим бага утга бүхий тоон утгад дүн шинжилгээ хийх суурь

тоон өгөгдөл болно гэж тооцоолсон. Хамт олны харилцаа хандлага ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг нь нийт 12 асуултын эхэнд байгаа нь энэхүү асуудлыг анхаарах нь зүйтэй гэж дүгнэх боломжтой.

Судалгааны ажлын эрэмбэлэгдсэн тоон утгын үр дүнгээс хамгийн их утга илэрхийлсэн гурван асуулт болох Байгууллагын бүтэц ажлын гүйцэтгэлд 0.58797, Удирдах ажилтны манлайлал ажлын гүйцэтгэлд 0.58970, Удирдах ажилтны тулгасан шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд 0.64187 тоон утгаар тус тус эергээр нөлөөлж байгааг баталлаа.

Хүснэгт 3. Стандарт хазайлтын эрэмбэлэгдсэн үр дүн

Асуумж	Стандарт хазайлт	Эрэмбэ
Хамт олны харилцаа, хандлага нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.42103	1
Мэдээллийн ил тод, хүртээмжтэй байдал нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.43242	2
Удирдагч хүний гаргаж буй шийдвэр үргэлж оновчтой байдаг уу?	.51245	3
Оновчтой шийдвэр гаргахын тулд өмнөх шийдвэрийн туршлагад тулгуурладаг уу?	.51597	4
Хамтын шийдвэр нь гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.52257	5

Хүснэгт 2. Оролцогчдын мэдээлэл

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Хязгаарлагдмал байдал нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.54066	6
Амлалт өгсөн шийдвэр нь ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.54137	7
Зен совингоор гаргасан шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.55096	8
Хувь хүний шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.55372	9
Байгууллагын бүтэц ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.58797	10
Удирдах ажилтны манлайлал ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.58970	11
Удирдах ажилтны тулгасан шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлдөг үү?	.64187	12

Тайлбар: Судалгааны үр дүн

Хүснэгт 4. Найдвартай байдлын шинжилгээ

№	Найдвартай байдлын Кронбах альфа утга	Далд хувьсагчийн тоо
1	0.878	12

Тайлбар: Судалгааны үр дүн

Бидний судалгааны арван хоёр далд утгад хамаарах найдвартай байдлын үр дүн 0.878 утгатай байна.

Дүгнэлт

Энэхүү судалгааны ажил нь төрийн байгууллагын удирдах ажилтны гаргаж буй шийдвэр нь ажлын гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлөх суурь судалгаа байсан.

Судалгаанд нийт арван хоёр түүвэр асуултыг далд хувьсагч болгон цахимаар нийт 126 оролцогчийн өгөгдлийг нэгтгэн статистик боловсруулалт хийсэн.

Системийн шинжилгээний аргад тулгуурлан жигнэсэн дундаж утгыг шинжлэхэд хамгийн бага тоон утга 0.21, хамгийн их тоон утга 0.83 тоон утга байсан нь хамгийн бага утга 1, хамгийн их утга 3 тоон өгөгдөлтэй харьцуулахад ерөнхий дундаж утга хэвийн байгааг баталсан.

Судалгааны ажлаараа, стандарт хазайлтын эрэмбийн харьцуулалт хийн, найдвартай байдлын шинжилгээ хийсэн. Судалгааны ажлын дээрх шинжилгээний нэгдсэн үр дүнгээс, бидний судалгаа төрийн байгууллагын удирдах ажилтны шийдвэр ажлын гүйцэтгэлд эергээр нөлөөлж байна гэж дүгнэх боломжтой.

Санал

Судалгааны ажлын боловсруулалт, үр дүн дүгнэлтээс хоёр санал дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Төрийн байгууллагын удирдах ажилтнуудын шийдвэр ажлын гүйцэтгэлээс бусад хүчин зүйлд хэрхэн нөлөөлөхийг судлах, харьцуулалт хийх

2. Судалгаанд оролцогчдын хамрах хүрээ, бүсчлэлийг нэмж шинжилгээ хийх

Ашигласан материал

1. Anthony Boardman, M. H. (2016). A Comparative Analysis and Evaluation of Specialist PPP Units' Methodologies for Conducting Value for Money Appraisals. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 191-206.

2. Huanming Wang, W. X. (2017). Public-private partnership in Public Administration discipline: a literature review. *Public Management Review*, 293-316.

3. Marlies Hueskes, S. V. (2019). Public-private partnerships for infrastructure: Lessons learned from Dutch and Flemish PhD-theses. *EJTIR*, 160-176.

4. Б.Батбаяр. (2015). Төрийн байгууллагын шийдвэр, түүний эрх зүйн хэлбэржилт.

5. Б.Жавхлан. (2003). Удирдлагын шийдвэр гаргалтад математик статистикийн зарим аргуудыг хэрэглэх.

6. В.Батбуян. (2009). Санхүүгийн тайланг удирдлагын шийдвэр гаргалтанд ашиглах нь.

7. Г.Бямбарагчаа. (2016). Санхүү эдийн засгийн шинжилгээг удирдлагын шийдвэр гаргалтанд ашиглах нь.

8. Д.Жаргалмаа. (2017). Оюутны мэргэжил сонголтын шийдвэр гаргалтанд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн судалгаа.

9. Хурал, М. У. (2014). *Тогтоол*. Улаанбаатар.

10. Ш.Энэбиш. (2010). Ялгаварт зардлын шинжилгээг удирдлагын богино хугацааны шийдвэр гаргалтанд ашиглах нь.

11. Э.Түвшинбаяр. (2017). Удирдлагын шийдвэр гаргалт дахь төгс ахиуц ашгийн хандлагын хэрэглээ.

12. Э.Цэцэгдэлгэр. (2010). Өртгийн систем ба удирдлагын шийдвэр гаргалт.

МӨРДӨН ШАЛГАХ АЖИЛЛАГАА: УЛАМЖЛАЛТ ХАНДЛАГА

CRIMINAL INVESTIGATION: TRADITIONAL APPROACH

Н.Манлайбаатар

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн эрхлэгч, цагдаагийн дэд хурандаа

N.Manlaibaatar

Head of Security Studies Center, University of Internal Affairs, Police lieutenant Colonel

Хураангуй: Мөрдөн шалгах ажиллагааны уламжлалыг судлах нь цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлох боломжийг бүрдүүлдэг. Иймд бид Монгол Улсын эрүүгийн процесс дахь мөрдөн шалгах ажиллагааны сүүлийн 100 орчим жилийн түүхэн хандлагыг судалсан болно.

Abstract: Examining investigative traditions provides an opportunity to identify future trends. Therefore, we have studied the historical trend of investigation in the criminal process of Mongolia in the last 100 years.

Түлхүүр үгс: мөрдөн шалгах ажиллагаа, уламжлал, шинэчлэл

Keywords: criminal investigation, traditional approach, reform

Өрнө, Дорнын соёл XIX зууны сүүлээр Монголын зах зээлд Орос, Хятад, Япон, Америк, Англи, Герман, Францын капитал нэвтэрч, түүнийг дагалдан өрнө, дорныг соёлын нөлөө Монголд нэвтэрч эхэлсэн¹ бөгөөд хууль цаазын бодлогод оюун санаа, үзэл баримтлалын хувьд гол өөрчлөлт гарсан. Энэ нь нэгдүгээрт: хойд урд хоёр хөршөөр дамжин нэвтэрсэн, хоёрдугаарт: монголчуудын сурч боловсрох, хөгжих чин хүсэл, түүний гадагшаа чиглэсэн үйл ажиллагаа хэмээх үндсэн хоёр хэсэгт хувааж болох юм² гэсэн нь үндэслэлтэй. Үүнийг бататгаж 1970-1920 оны хооронд бүрэн бус мэдээгээр Оросын төрөл бүрийн 150 гаруй экспедиц ирсэн тухай мэдээ байгаа нь монголд нөлөөгөө тогтоох, хэрхэн тус улсын нутаг дэвсгэрт улс төр, эдийн засгийн бодлогоо нэвтрүүлэх талаар суурь судалгаа хийсэн нь тухайн үеийн эрдэмтэд, дипломатчид, аялагчдын бүтээлээр бататгагддаг билээ.

Нэгэнт тусгаар тогтнох, нийгмийн хөгжлийн дараагийн шатанд шилжихэд монголчууд Зөвлөлт Орос Улсаас дэмжлэг авч, улмаар 1920 оны 07 дугаар сарын 27-нд “Дорно дахины ард түмний секц”-ийг Эрхүүд байгуулан, 1922 онд Коминтерны дорно дахины хэлтэс нэртэйгээр Москвад шилжсэн⁴ нь улсын бүхий л хэрэгт уг зохион байгуулалтын нэгжээр оролцож эхлэсэн нь улс төр, эдийн засаг, хууль зүйн бодлогод нөлөөлсөн. Бидний үзэж байгаагаар Оросын дэмжлэг манай улсад зарим талын хөгжил дэвшил авчирсныг бүрэн үгүйсгэх аргагүй. Өмнөх өмнөх үеийн хууль зүйн үнэ цэнэтэй түүхэн уламжлалыг “феодализмын хоцрогдол”, “харгис” хэмээн бүрэн үгүйсгэж, зөвлөлтийн хуулийг баримжаалав. Зөвлөлтийн хуулиар дамжин, эх газрын эрх зүйн бүлийн зарчим, хуулийн бүтэц, нэр томъёо, арга техник Монголд нэвтэрснийг мартаж болохгүй⁵ хэдий ч улс төр, геополитикийн талаас нь харахад 1921 оны

¹ Шинжлэх ухааны Академи, Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэн. ХХ зууны Монгол. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны хөгжлийн түүх. Уб., 2020 он. 11 дэх тал.

² Дурьдсан бүтээл. Мөн тэнд.

³ Монголын тухай БХК/Б/Н – Бүх Холбоотын коммунист /большевикуудын/ намын баримт

бичиг. /I боть 1920-1932/. Уб., 2002 он. 15 дахь тал.

⁴ Баабар. Монгол түүх. I. Уб., 2020 он. 488 дахь тал.

⁵ С.Нарангэрэл. Хуулийн амин сүнс буюу Чингис хаан, Монголчууд. Нэмж засварласан гурав дахь хэвлэл. 138 дахь тал.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠭᠤᠨ ᠰᠠᠭᠤᠨ

10 дугаар сарын 18-нд Чечеринээс Ленинд бичсэн бичигт “Монголын Хувьсгалт Засгийн газар нь бидний гарт орж ирсэн маш том хөзөр юм. Үүнийг буй болгосон нь Номхон далайгаас Каспин тэнгис хүртэл хувьсгалын эсэргүү фронт байгуулах гэсэн япончуудын төлөвлөгөөг эвдэж⁶ байна. Найрамдалт Монголоор халхлагдсан манай хил бүрэн дүүрэн аюулгүй болж байна гэсэн үг” гэсэн нь төрийн хэргийг Монголчууд өөрсдөө мэдэх бус бидний зохион байгуулалтаас шалтгаална гэсэн санааг бататгасан байна.

Тухайн цаг үеийн нөхцөл байдал нь тусгаар тогтнол, эрх чөлөөний талаарх асуудалд анхаарал хандуулж, хуульт ёсыг бататган бэхжүүлэх, феодал ангитай тэмцэх гол чиглэлийг баримталж байв.

Ардын хувьсгал ялсны дараа Ардын засгийн газарт боловсон хүчний нөөц хомс байсан нь шүүх болон хууль сахиулах эрхийг хэсэг хугацаанд хуучин засгийн үеийн ноёд, түшмэдүүд хэрэгжүүлж байсан⁷ бөгөөд үүнийг шат дараатайгаар өөрчилж, орос болон өөрдсийн сургагч багш нарын бэлтгэсэн харьцангуй шинэ үеийг албанд томилох замаар сольж байжээ. Ийнхүү Монгол Улсын Засгийн газраас хууль тогтоомжийг шинэчлэн боловсруулах, хуучин нийгмийн тогтолцооны феодалист хууль ёсыг өөрчлөх зохион байгуулалтын ажлыг хийжээ. Тухайлбал, 1922 онд Шүүх яамны сайд Магсар хурцын удирдсан Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах комисс бөгөөд үүнийг тухайн оны суулд “буруу чиглэл баримталсан⁸” гэж үзээд татан буулгаж, 1924 оны 10 дугаар сард Засгийн газрын 39 дүгээр тогтоолоор Ерөнхий сайд Цэрэндоржийн удирдсан Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах ажлын хэсэг байгуулж⁹, улмаар Москвагаас П.Всеявский¹⁰ ирж

Үндсэн хууль зохиосон¹¹ ба орчуулгыг Ренчино хийсэн гэжээ. Түүнчлэн Зөвлөлт Орос улс, Монгол, Тувагийн Үндсэн хуульд харьцуулсан судалгаа хийсэн хуульч, эрдэмтэн Вселовод Дурденевский¹² “өөр өөр үндэстнийх учир нэрс нь хоорондоо ялгаатай болохоос үндсэндээ нэгнээсээ хуулж орчуулсан яг ижил бичиг баримт¹³” гэсэн нь онол, философийн хувьд нэг загварчлал, нийгмийн туршилтанд орж эхэлснийг гэрчилдэг. Тийм ч учраас Зөвлөлтийн Үндсэн хуулийг гол үлгэр жишээ болгосон Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулж, баталснаар монголын эрх зүйн сэтгэлгээний зөвлөлт маягийн марксист-ленинист эрх зүйн хэв шинж монгол улсад тогтох нөхцөл бүрдсэн¹⁴ бөгөөд энэ нь бусад салбар эрх зүйн хөгжилд чухал нөлөөтэй байснаас тухайн үеийн эрүүгийн болон эрүүгийн процессын, тэр дундаа мөрдөн байцаалтанд онцгой нөлөө үзүүлсэн билээ.

Ийнхүү Эрүүгийн процессын хууль тогтоомж анхдагч хэлбэрээр хуульчлагдан бэхжигдсэн бөгөөд түүний хүрээнд тухайн үеийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаа хэрэгжсэн нь эрх зүйн үр дагаварын хувьд нэлээд асуудал дагуулсан нь өнөөдөр ч хөндөгдөж байдаг билээ. Өөрөөр хэлбэл, эрүү шүүлттэй холбоотой асуудал нь монголын эрүүгийн процессын түүхэнд нухацтай судлах зүйл болсон билээ.

Ардын хувьсгалын эхний жилүүдэд Засгийн газраас гарч байсан эрүүгийн байцаан шийтгэх хэм хэмжээний агуулга нь: 1. Манж болох хаант улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх хэм хэмжээг нэн даруй хүчингүй болгох, 2. Шинэ төрлийн эрүүгийн хууль цааз, эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн үндсэн бодлого зарчмыг тогтоох,

⁶ Энэхүү төлөвлөгөөний хүрээнд Монгол улсын Засгийн газрын болон ард түмний дунд өргөн хүрээтэй үйл ажиллагаа явуулж байсан бөгөөд бид түүхийн ухааны доктор (Ph.D) Д.Өлзийбаатарын 2019 онд хэвлүүлсэн “Лхүмбийн хэрэг” нэг сэдэвт бүтээлээс тодорхой жишээ баримтуудыг харж болно.

⁷ Г.Б.Батзориг. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. Уб., 2002 он. 61 дэх тал.

⁸ Н.Лүндэндорж. Төр, эрх зүйн сэтгэлгээний хөгжлийн чиг хандлага. Уб., 2002 он. 236 дахь тал.

⁹ <https://mongoltoli.mn/history/h/701> албан ёсны сайтад хандана уу.

¹⁰ Зөвлөлт Орос Улсын хууль цаазын мэргэжилтэн.

¹¹ Баабар. Монгол түүх. II. Уб., 2020 он. 591 дэх тал.

¹² Зөвлөлт Орос Улсын хууль цаазын мэргэжилтэн.

¹³ Баабар. Дурьдсан бүтээл. 591-592 дахь тал.

¹⁴ Н.Лүндэндорж. Дурьдсан бүтээл. 236 дахь тал.

ард түмэнд түүнийг ойлгуулах, 3. Хуучин цагийн шүүх тогтоолцоог халах, шинэ тогтолцоо бүрдүүлэх бэлтгэлийг хангах зорилт тавьж¹⁵ улмаар нийгэм ангийн хувьд ялгарах суурь бүрэлдэн, үүний хүрээнд мөрдөн мөшгөх ажиллагаа ч шинэчлэгдэв. Эрүүгийн болон эрүүгийн процессын анхны шинэчлэлийг тухайн үед Монгол Ардын намын Төв хорооны шийдвэрээр Ардын засгийн газар, Шүүх яам эрхлэн явуулж байсан. Процессын эрх зүйн эх сурвалж, түүхэн баримтууд нь: 1. Ардын Засгийн газраас гаргасан хуульчилсан актууд, 2. Шүүх яамнаас гаргасан актууд, 3. Улс төрд ноцтой хэргийг таслуулахаар Засгийн газраас байгуулсан комиссын тогтоол зэрэг болно¹⁶ гэжээ.

Ардын Засгийн газрын хууль тогтоох үйл ажиллагаа нэлээд өргөжиж, улмаар хууль боловсруулахад Зөвлөлт Орос Улсын хууль тогтоомжийн туршлагыг харгалзан үзэж байжээ. Тухайлбал, 1921 оны 07 дугаар сарын 16-ны өдрийн 4 дүгээр хурлын тогтоолын 9 дүгээр зүйлээр: Монголын нутагт оршин суугаа гадаад улсын иргэдийг манай хуулиар шийтгэж байх тухай тогтоогоод эрүү шүүлт хэрэглэддэггүй орнуудын иргэдэд эрүү шүүлт хэрэглэж болохгүй тухай журам тогтоосон¹⁷, мөн оны 07 дугаар сарын 30-ны өдрийн 7 дугаар хурлын 10 дугаар зүйлээр: гадаадын хүмүүстэй хамтран хамтран хэрэг үйлдсэн буюу заргалдаж байгаа монголчуудын хэргийг шүүхдээ бүгдэд эрүү шүүлт хэрэглэхгүй, зөвхөн эд мөрийн баримтаар хэргийг шийдэж байхыг заагаад эрүү шүүлтийг зөвхөн гадаадын хүнтэй хэргийн холбогдолгүй монгол хүмүүсийн үйлдсэн хэрэгт эд мөрийн баримтаар үнэн нь тогтоогдохгүй бол хязгаартайгаар хэрэглэж байхыг тогтоожээ¹⁸. Мөн 1922, 1923 онуудад

эрүү шүүлтийг мөрдөн байцаалтад хэрэглэж болохгүй тухай Ардын засгийн газрын шийдвэр гарсан¹⁹ нь орчин цагийн эрх зүйн соёлын нөлөө мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тодорхой хэмжээнд тусгалаа олсон явдал байжээ.

Зөвлөлт Орос Улсын 1922 оны Эрүүгийн процессын хууль нь манай орны хувьд үлгэр дуурайлал болох нэн чухал ач холбогдолтой, ангийн тэмцлийн үзэл санаа материаллаг болон процессын хуульд гүн гүнзгий тусгалаа олж²⁰ байсан нь Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1926 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдрийн №1 дүгээр хурлаар “Улс төрийн явдалд холбогдох хэргийг таслан шийдэх газрын түр дагаж явах дүрэм”, “Улс төрийн хэрэгт холбогдох этгээдийг шүүн таслах түр дагаж явах журам”-ыг тус тус батлан, дагаж мөрдүүлсэн²¹ байна. Үүнийг бататгаж “ангийн тэмцэл ширүүссэн учраас өндөлзөж байсан харгис феодалуудыг дарах тусгай газар байгуулах нь чухал болж, 1922 оны 07 дугаар сард Улсын Дотоодыг Хамгаалах Газрыг байгуулж, хожим Дотоод Явдлын Яам болгон өөрчилж, энэ газар нь хувьсгалын эсэргүүчүүд ба империализмын эсрэг тэмцэх явдалд хөдөлмөрчдийн дайчин зэвсэг болж, манай улсад ардын хувьсгалт байгууллыг бэхжүүлэх хэрэгт их тус болов²² гэжээ.

Улс төрийн явдалд холбогдох хэргийн таслан шийтгэх газрын түр дагаж явах дүрмийн 1 дүгээр зүйлд: “БНМАУ-ын засаг төрийн явдалд хортой санаа агуулж хувьсгалд тэрслэгчид ба мөн улс ардын аж ахуйн явдалд онц аюултай хэрэг үйлдсэн, улсын сангийн эд зүйлийг хулгайлах, үрэгдүүлэх, хахууль авах, хуурамч зоос үйлдэх зэрэг явдалд холбогдогчийн тухай хэргийг таслах тусгай газар байгуулна”

¹⁵ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. УБ., 2012 он. 26 дахь тал.

¹⁶ Дурьдсан бүтээл. Мөн тэнд.

¹⁷ Ж.Бямбаа. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ., 2008 он. 43 дахь тал.

¹⁸ Дурьдсан бүтээл. Мөн тэнд.

¹⁹ Дурьдсан бүтээл. Мөн тэнд.

²⁰ Дурьдсан бүтээл. 27 дахь тал.

²¹ Дурьдсан бүтээл. Мөн тэнд.

²² Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Шинжлэх Ухааны Академи, Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбооны Улсын Шинжлэх Ухааны Академи. Бүгд найрамдах Монгол Ард Улсын түүх. Засварлаж нэмсэн хоёр дахь удаагийн хэвлэл. УБ., 1966 он. 323 дахь тал.

Хууль сахиулахуй

гэжээ. Мөн дүрмийн 18 дугаар зүйлд: “улс төрийн хэрэгт холбогдох хэргийг таслан шийтгэх газар, аливаа хэргийг шийтгэхдээ хэргийн учир байдал ба хувьсгалын үзэл сурталд нийцүүлэн гүйцэтгэвэл зохино”²³ гэж заасан зэргээс үзвэл мөрдөн байцаалтын ажиллагаа нь илтэд ангич шинжтэй болж байсан нь үүгээр бататгагдаж байна.

Улсын II Их Хурал, намын их хурлын шийдвэрийг үндэслэн ...шүүхийн шинэчлэлт хийх... шийдвэрийг гаргасан бөгөөд шүүхийн болон эрүү, эрүүгийн процессын хуулийг батлан гаргаж, шүүхийн байгууллагыг хөдөлмөрчдийн эрх ашгийг хамгаалагч, сонгуулиар байгуулдаг ардын шүүх таслах газар болгож²⁴ хэрэг явдлыг шалгах тогтоох байгууллагуудын үйл ажиллагаа басхүү хянагдах, шийдвэр үйл ажиллагааг нь харгалзах болжээ.

Шүүх явдлын яамын дүрмийг 1925 оны 10 дугаар сарын 16-ны өдөр, 1926 оны 04 дүгээр сарын 16-ны өдөр “БНМАУ-ын Аливаа шүүх газруудыг байгуулах тухай дүрэм” мөн оны “Шүүн таслах газруудад аливаа хэргийг байцаан шийтгэх хууль”-ийг батлан мөрдүүлж²⁵ байжээ. Уг хуулиар мөрдөн байцаалт нь 2 дугаар бүлэгт “Аливаа хэргийг анх байцаах заавар”, 12 дугаар зүйлд “Аливаа эрүүгийн хэргийг анх байцаахад үүссэн учир шалтгааныг цөмөөр байцаан тодорхойлохоос гадна. Хэрэгт холбогдсоныг яллах. Хэлэлцэхгүй болгох. Ялыг хүнддэх, хөнгөдөхийг зэрэг учир

шалтгааныг ялган салгабал зохино” гэж заасан нь шүүхээр гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайг тогтоох хүртэл мөрдөн байцаалтын ажиллагаа нь бүхэлдээ байцаалт гэсэн томъёололоор хуульчлагдаж байсан нь илэрхий. Үүнийг урьдчилсан мөрдөн байцаалт явуулах байгууллага, тэдгээрийн эрх хэмжээ, эрүүгийн хэрэг үүсгэх үндэслэл, нотлох баримтын төрөл, ангиллалт, урьдчилсан мөрдөн байцаах ажиллагааны хэлбэрүүд, мөрдөн байцаагч, яллагч нарын эрх, үүргийн тухай асуудлыг тодорхойлон зааж өгсөн²⁶ гэж үзсэн нь товч боловч зүйтэй. Мөрдөн байцаалтын үе шат шүүхийн үе шатнаас тусдаа үе шат болон хөгжсөн эрх зүйн анхны түүхэн эх сурвалж нь уг хууль бөгөөд өнөөгийн эрүүгийн процессын эрх зүйн сонгодог тогтолцоо, эх сурвалж, зарчим, хэм хэмжээ тогтох анхны эх сурвалж юм. Мөрдөн байцаалтыг гагцхүү “байцаалт” гэсэн агуулгаар томъёолсон нь энэ үед зөвхөн шүүхийн өмнөх үе шатанд хамаарах асуудал байгаагүй нь тухайн үеийн хууль зүйн шинжлэх ухааны хөгжлийн түвшинг илтгэн харуулдаг.

Мөн байцаалтын ажиллагааг явуулах эрх бүхий албан тушаалтан нь “байцаагч түшмэд”²⁷ бөгөөд түүний эрх хэмжээ, үйл ажиллагаандаа баримтлах зарчмыг мөн хуульчлан тогтоосон. Тухайлбал, уг хуулийн 24 дүгээр зүйлд “Аливаа хэргийг байцаагчид ялтан хүмүүсийг айлган сүрдүүлэх, өлсгөх зэргийн зовоох арга хэрэглэж, мэдүүлэг авч

²³ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. УБ., 2012 он. 27 дахь тал.

²⁴ Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын түүх. Засварлаж нэмсэн хоёр дахь удаагийн хэвлэл. УБ., 1966 он. 333 дахь тал.

²⁵ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Дурьдсан бүтээл. 28 дахь тал.

²⁶ Ж.Бямбаа. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ., 2008 он. 44-45 дугаар тал.

²⁷ Тухайн үеийн байцаагч түшмэд нь мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулах эрх бүхий, хэргийг нотлох үүрэг хүлээсэн хүн. Зарим судлаачид, тухайлбал, судлаач Б.Эрдэнэбилэг “тухайн үеийн хууль хэрэгжүүлэгч албан тушаалтны мэргэшил мэдлэг хомс байсан” гэж “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал ба Эрүүгийн болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх

хуулиудын уялдаа холбооны асуудал” илтгэлдээ дүгнэсэн хэдий ч түүний шалтгааныг тогтоогоогүй байна. Энэ тухай эрдэм шинжилгээний бага хурлуудын илтгэлийн эмхэтгэл. Ханс Зайделийн сан. УБ., 2005. 83 дахь талд үзнэ үү. Бидний үзэж байгаагаар тухайн үеийн Багшийн сургуульд улс төр, хуулийн тэнхимтэй байсан бөгөөд заадаг хичээлүүд нь: - хууль, эрх зүйн ерөнхий онол, - Үндсэн хууль, - иргэний хууль, - эрүүгийн хууль, - иргэн-эрүүгийн шүүн таслах хууль, - худалдааны хууль, - дампуурлын тухай хууль, - засаг захиргааны нэгжийн тухай хууль, - олон улсын нийтийн хууль судлаж байжээ. Энэ нь мөрдөн байцаалтын онолын хийгээд практик чадвар муутай байх үндсэн шалтгаан болж байна. Энэ тухай Ма Хэтянь. Ар, Өвөр Монголоор зорчсон тэмдэглэл. Цуврал 1. УБ., 2021 он. 157 дахь талд үзнэ үү.

үл болно” гэж заасан нь өнөөгийн “хүний халдашгүй байх эрхийг хангах”, “эрүү шүүлт, хүнлэг бус харьцаанаас ангид байх” зарчмын анхдагч хэлбэр хуульчлагдсан байна. Хэдийгээр эх газрын эрх зүй ийнхүү сонгодог зарчимтайгаа хуульчлагдан бэхжсэн нь сайшаалтай ч уг хуулиас хүчинтэй бусад шийдвэр, хууль бус үйл ажиллагаа явагдаж байсан нь сөрөг тал нь билээ. Хуулиар мөрдөн байцаалтын талаар тодорхой зорилго заагаагүй хэдий ч “хэргийн бодит байдлыг тогтоох” зарчмыг агуулгаар хуульчлан бэхжүүлсэн нь хэлбэрийн хувьд тусгалаа олжээ.

Ардын хувьсгалын анхны жилүүдэд Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй бол Монгол оронд дундад зууны үеийн хагис бурангуй эрүү шүүлтийг цааз хуулийнх нь хувьд бүрэн устгаж, хувьсгалт ардчилсан байцаан шийтгэх ажиллагааны гол тулгуур институтыг Европын хөгжингүй орнуудын эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн соёлд тулгуурлах, эх газрын эрх зүйн тогтолцоо, зарчимд нийцүүлэх гэсэн дэвшилтэт оролдлого байсан²⁸ хэдий ч монголчуудын оролцоо дутмаг, тэдний үзэл санааг үл тоох, өөрийн хэргээ өөрсдөө мэдэх боломж хомс байсан нь аливаа хэргийг мөрдөн байцаахад ч нөлөөлж байсан баримт түгээмэл²⁹ учир бид энэхүү алдаа завхрал чухам юунаас шалтгаалсныг нэг талаас улс төр, нөгөө талаас ард түмнийг ангид хувааж, улмаар өөр хооронд нь дайсагнуулснаар

буй болж, энэ суурьт дулдуйдсан эрх зүйн тогтолцооны нөлөө байсан гэж үзэж үндэслэлтэй.

Монгол Улсын Шүүн таслах газраас Аливаа хэргийг байцаан шийтгэх тухай хуулийн хоёрдугаар бүлэгт заасан аливаа хэргийг анх байцаах заавар³⁰ нь хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, өөр хоорондоо уялдаа холбоогүй, хэрэгжүүлэх эрх бүхий албан тушаалтны эрх зүйн байдлыг тодорхойлоогүй, мөрдөн байцаалтын ажиллагааг явуулах үндэслэл, журам нь тодорхойгүй, эрүүгийн процессын чиг үүргүүдийг ялгаагүй, яллах чиг үүрэг, өмгөөлөх чиг үүрэггүй, процессын эрх зүйн, хэлбэр ба баталгаа бүрэн дүүрэн хуульчлагдаагүй зэрэг нь хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд дур зоргоор хандах хандлагыг тухайн үеийн эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлэгчдэд төрүүлж байжээ. Өөрөөр хэлбэл, хяналт байхгүй шахам нөхцөлд хувьсгалт тэмцлийн гол хэрэгсэл нь болж байсан гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага нь хууль цаазыг үйл ажиллагаандаа мөрдлөгө болгохгүйгээр үл барам, харин ч нийгмийн дайсан болсон феодал ангиас өс хонзон тайлах, өөрсдөө онцгой бүрэн эрх олгох, хувьсгалт тэмцлийн зорилтод хүрэхийн тулд оросын зөвлөгөө, нам, төрийн удирдлагын үг, үзэл санааг ягштал баримтлах³¹, үйл ажиллагаандаа мөрдлөгө болгож байсан нь түүхийн баримтдуудад³² үлджээ.

²⁸ Ж.Бямбаа. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн үндсэн асуудал. Уб., 2008 он. 45 дахь тал.

²⁹ О.Батсайхан, З.Лонжид, С.Баатар. Хэлмэгдэл ба цагаатгал. 2 дахь хэвлэл. Уб., 2021 он. 532-545 дугаар тал. Уг бүтээлд хувьсгалын эсэргүү хэрэгт холбогдон шийтгүүлсэн баримтыг хавсаргасан.

³⁰ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. Уб., 2012 он. 86-88 дугаар тал.

³¹ О.Батсайхан, З.Лонжид, С.Баатар. Дурьдсан бүтээл. 121 дэх тал. 1937 оны 05 дугаар сард Х.Чойбалсан Зөвлөл Орос улсын Дотоодыг хамгаалахын ардын комиссратын тэргүүн Ежовт “Сүүлийн үед миний ажлын гол асуудал нь лам нартай хийх тэмцэлд чиглэж байна. Бид нөхөр Сталины зөвлөсний дагуу дээд лам нарын эх орноосоо урван тэрслэсэн, тагнуул хийсэн, зэвсэгт бослогод бэлтгэсэн талаар өргөн олны өмнө илчлэх харуулах 5 удаагийн шүүн таслах

нээлттэй хурлыг бэлтгэн хийж чадлаа” гэж бичсэн байна.

³² О.Батсайхан, З.Лонжид, С.Баатар. Дурьдсан бүтээл. 527 дахь тал. БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн хуралдсан тавдугаар хурлын тогтоолоор “Дотоодыг хамгаалахын дарга Намсрайгаас Дотоодыг хамгаалах газарт хүлээгдэн буй олны өмнө шүүх таслах журмаар шийтгэж үл болох улс төрийн нууц холбогдолтой хэд хэдэн хүргүүдийг тамлан шийтгүүлэхийн тулд тусгай дүрмийн ёсоор таслан шийтгүүлэх Тусгай Комиссыг байгуулахаар илтгэсэн тухай хэлэлцээд ийнхүү дотоодыг хамгаалахын дэргэд уг хэргүүдийг таслан шийтгэх Комиссыг байгуулах нь зүйтэй тул мөнхүү комиссын даргад Дотоодыг Хамгаалахын Намсрай, гишүүдэд нөхөр Дэндэв, Чойбалсан нарыг томилж түүгээр зохих нөхдийг суулцуулан гүйцэтгүүлэхээр тогтов” гэсэн нь мөрдвөн байцаалтын ажиллагааг хуульд зааснаар бус тусгай комиссын гишүүдийн үзэл

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠶᠤᠪᠠᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Ийнхүү хууль тогтоомж хэдий батлан гаргасан хэдий ч түүнийг дагаж мөрдөхгүйгээр үл барам, мөрдөн байцаалтын болон шүүн таслах ажиллагаа бүхэлдээ ангич байр суурийг бататгахад чиглэсэн, ангийн тэмцлийг дарах нэрийдлээр төрөөс иргэдийн эсрэг хүч хэрэглэсэн, хууль бусаар мөрдөн мөшгөсөн, эрүүгийн процессын эрх зүйн гадуурх анхдагч практик хэм хэмжээ ийнхүү тогтож байжээ. Эрүүгийн процессын эрх зүйд дагалдан тогтдог практикаар зохицож байдаг хэм хэмжээ, заншил хэлбэртэй өнөөдөр ч оршин байдгийн судлах шаардлагатай билээ.

Монгол Улсын Эрүүгийн болон Эрүүгийн процессын хуулиудад 1930 оны дунд үеэс нэлээд реформын чанартай өөрчлөлт орж, голлон хэлбэрийн талаасаа байцаан шийтгэх ажиллагааны ардчилсан институтыг өргөтгөсөн боловч онолын гол концепци нь хувьсгалын ялалт, амжилт хөгжихийн хэрээр ангийн тэмцэл улам хурцдана гэдэг Сталинч номлолыг тулгуур болгосон учир гүйцэтгэх засаглалын хэмжээгүй эрхийг бататгаж их хэлмэгдүүлэлтийн эрх зүйн эх сурвалжийн нэг болсон эмгэнэлт түүхтэй. Үүний тод нотолгоо нь, аливаа эрүүгийн хэргийг байцаах ба шийтгэх тухай хуулиар “онцгой шүүх” байгуулах тухай, шүүхийн шийдвэрийг хяналтын журмаар өөрчлөх эсэхийг Шүүх яамны сайдад олгосон³³ зэрэг заалтууд байсан нь эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлэхэд улс төрийн оролцоо хууль зүйн салбарт ямар байсныг гэрчилнэ. Ийм ч учраас хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, уг хуулийг анхнаасаа утга санаа нь бүрхэг, зарим талаар хүний эрхийг бататгаж байгаа мэтээр харагдахуйцаар хуульчлан тогтоож нэр хэмээсэн байх магад бололтой. Мөн Ардын Засгийн газраас богино хугацаанд олон хууль тогтоомж боловсруулах боломж хомс байсан гээд нэлээд олон шалтгаан

басхүү нөлөөлж, улмаар дур зоргоор мөрдөн мөшгөх тогтолцоо бүрэлджээ.

Империализм ба феодализмыг эсэргүүцсэн Монголын хувьсгал гүнзгийрч ирэхэд тус оронд ангийн тэмцэл ширүүсэж, хувьсгалын эсэргүү дайсан этгээдийн ажиллагаа ирмүүсэж мөн гадаадын, ялангуяа Японы туршуул жаншлагчдын ажиллагаа идэвхитэй болж³⁴ гэсэн нь хууль тогтоомжийн шинэчлэл хийх, үүнтэй уялдуулан гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллагуудын үйл ажиллагааг ч шинэчлэв.

Ийм түүхэн нөхцөлд мөрдөн байцаалтын ажиллагааг улс төрөөс удирдан чиглүүлэх явдал түгээмэл байсан бөгөөд энэ нь тухайн үеийн Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгчид ба Ардын сайд нарын зөвлөлийн Ерөнхий сайд мөн Ерөнхий сайдын нэгдүгээр орлогч сайд нарын хавсарсан хуралдааны онц хурлын тогтоолоор баталгааждаг. Үүнд. Нэг: Өөрийн эх орноос урваж тус монгол улс орноо японы эзэрхэг түрэмгий этгээд нарт эзлүүлэхээр Гэндэн, Дэмид, Ёнзон хамба, дэд хамба нарын эсэргүү бүлгэмийн хэргийг дээд шүүхийн өргөн хурлаар таслах боловч үүний дотроос зарим этгээд ба холбогдогчдын хэргийг таслах онцгой бүрэн эрхт комисс байгуулбал зохих тул мөнхүү комиссыг 3 хүнээр байгуулж комиссын даргад цэргийн яамны сайд, Бүх цэргийн жанжин нөхөр Чойбалсан, гишүүдээр Улсын бага хурлын гишүүн Лувсаншарав, Шүүх яамны сайд Цэрэндорж нарыг томилон гүйцэтгүүлсүгэй. Хоёр. Энэ комисс нь өөрийн ажил хэргийг гүйцэтгэж дуусмагц Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгч ба Сайд нарын Зөвлөлд уг гүйцэтгэсэн ажлын тухай илтгэлийг оруулбал зохино³⁵ гээд онцгой бүрэн эрхт комисс байгуулжээ. Энэ комисс нь түүхэнд өөрийн үүргээ гүйцэтгэхдээ мөрдөн байцаалтын тэр дундаа гэмт хэргийн

санаа, дур зоргоор шийдвэрлэх бололцоог бүрдүүлсэн. Үүний цаана сурган зааварлагчдын нөлөө байсан эргэлзээгүй.

³³ Ж.Бямбаа. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн үндсэн асуудлууд. УБ., 2008 он. 45-46 дугаар тал.

³⁴ Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын түүх. Засварлаж нэмсэн хоёр дахь удаагийн хэвлэл. УБ., 1966 он. 345 дахь тал.

³⁵ О.Батсайхан, З.Лонжид, С.Баатар. Хэлмэгдэл ба цагаатгал. 2 дахь хэвлэл. УБ., 2021 он. 527 дахь тал.

нотолгооны онолын А.Я.Вышинскийн³⁶ “гэмт хэрэгтэн хэргээ хүлээн мэдүүлсэн мэдүүлэг нь нотлох баримтын хамгийн том, гол эх сурвалж, хаан нь³⁷” гэсэн концепцийг ягштал баримтласан бөгөөд энэ үеийн ноцтой баримтууд нэлээд байдаг нь нэгэнт илэрхий. Аливаа онолыг үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэхэд нэлээд хүч хөдөлмөр, хүлээн зөвшөөрөгдөх хүртэл цаг хугацаа, сургалт, зохион байгуулалтын ажил шаардлагатай боловч уг онолыг богино хугацаанд нэвтрүүлэн туршсан нь эрүүгийн процесс тэр дундаа мөрдөн байцаалтын ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явагдахгүй байсан нь эрх зүйг үгүйсгэх коммунист диктатурын эрх зүй бүрэлдэх түүхэн хөрс болжээ.

Үүнийг бататгаж 1935 оны “Аливаа хэргийг байцаах ба шийтгэх тухай хууль”-ийн 43 дугаар зүйлд: “Аливаа эрүүгийн хэргийг дээрх газруудаас өөр ямар нэгэн газруудаас байцаан шийтгэж болохгүй боловч зарим нэг онц чухал хэрэгт засгийн газар тусгайлан олгогдсон эрхтэй газраас энэхүү хуулийн зарчмыг баримтлан туслан шийтгэж болно³⁸” гэсэн нь хэдийгээр эрх зүйн үндэслэлтэй мэт харагдаж байгаа боловч үүсгэсэн эрх зүйн үр дагавар нь эдүүгээ ч оршиж байна. Энэ хуулиар анх удаа “мөрдөн байцаах”, “мөрдөн байцаагч” гэсэн томъёолол хэрэглэсэн нь хууль зүйн шинжлэх ухаанд өнөөдөр тогтсон хэллэг бөгөөд утга агуулга нь үндсэндээ тодорхой байдаг.

Дүгнэлт:

1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны шийдвэр гаргахад онцгой нөлөөтэй “мөрдөн шалгах ажиллагаа” нь түүхийн явцад алдаа, завхралд автах, улмаар хүний эрх, эрх чөлөөг бүдүүлгээр зөрчих, хэлмэгдүүлэх онцгой хэрэгсэл болж байсан.

2. Хэдийгээр хууль тогтоомжоор хүний эрхэд халдахгүй байх, мөрдөн шалгах ажиллагааг журамд заасны дагуу

явуулахаар хуульчлан бэхжүүлсэн боловч тухай үеийн төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлж байсан эрх бүхий албан тушаалтнууд хуулиас давсан шийдвэр гаргаж “эрүүдэх”-ийг зөвшөөрч байсан нь дахин давтах ёсгүй түүхэн сургамж мөн.

3. Мөрдөн байцаалт, байцаалт, мөрдөн шалгах ажиллагаа гэх мэтээр томъёолж өнөөдрийг хүрсэн бөгөөд энэхүү нэр томъёог цэгцлэн, агуулга, мөн чанарыг нээх, нэгдмэл ойлголт бүтээх зүй ёсны шаардлага байсаар байна.

Санал:

1. Мөрдөн шалгах ажиллагааны философийн үндсийг нээх, түүний агуулга, мөн чанар, хэлбэр, шинжийг нэгдсэн ойлголттой болгон төлөвшүүлэх.

2. Мөрдөн шалгах ажиллагааны явц дахь алдаа, ноцтой эрсдэлүүдийг тооцох замаар хөгжлийн төлөв хандлагыг тогтвортой хэмжээнд авч явах.

3. Мөрдөн шалгах ажиллагааны үзэл баримтлал, түүний дотоод агуулга, гадаад хэлбэр талын шинжийг танин мэдэх, шинжлэх ухаанчаар хөгжүүлэхэд шаардлагатай сурах бичиг, нэг сэдэвт бүтээл, ном гарын авлага тууривах, эрдэм шинжилгээний хурал, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах.

Ашигласан материал:

1. Шинжлэх ухааны Академи, Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэн. ХХ зууны Монгол. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны хөгжлийн түүх. Уб., 2020 он.

2. Монголын тухай БХК/б/Н – Бүх Холбоотын коммунист /большевикуудын/ намын баримт бичиг. /I боть 1920-1932/. Уб., 2002 он.

3. Баабар. Монгол түүх. I. Уб., 2020 он.

4. Баабар. Монгол түүх. II. Уб., 2020 он.

5. С.Нарангэрэл. Хуулийн амин сүнс буюу Чингис хаан, Монголчууд. Нэмж засварласан гурав дахь хэвлэл.

6. Г.Б.Батзориг. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. Уб., 2002 он.

³⁶ Зөвлөл Социалист Бүгд Найрамдах Холбооны Улсын Ерөнхий прокурор, хуульч, дипломатч.

³⁷ Г.Б.Батзориг. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. Уб., 2002 он. 63-64 дүгээр тал.

³⁸ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. Уб., 2012 он. 31 дэх тал.

Хууль сахиулахуй

7. Н.Лүндэндорж. Төр, эрх зүйн сэтгэлгээний хөгжлийн чиг хандлага. УБ., 2002 он.

8. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. УБ., 2012 он.

9. <https://mongoltoli.mn/history/h/>

10. Ж.Бямбаа. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ., 2008 он.

11. Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Шинжлэх Ухааны Академи, Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбооны Улсын Шинжлэх Ухааны Академи. Бүгд найрамдах Монгол Ард Улсын түүх. Засварлаж¹ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Дурьдсан бүтээл. 28 дахь тал.

12. О.Батсайхан, З.Лонжид, С.Баатар. Хэлмэгдэл ба цагаатгал. 2 дахь хэвлэл. УБ., 2021 он.

ГЭМТ ЯВДЛЫН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛИЙГ ТАЙЛБАРЛАХАД АНОМИ БА ГАЖУУДЛЫН ОНОЛЫГ АШИГЛАХ НЬ

USING ANOMIE AND THEORY OF DELINQUENCY TO EXPLAIN THE CAUSES AND CONDITIONS OF CRIMES

Э.Дашгаадан

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, хууль зүйн доктор (Ph.D), цагдаагийн ахмад

Dashgaadan E.

Senior researcher, Doctor of law (Ph.D), Institute of Criminology and Police Studies, Integrated institute for scientific research, University of Internal Affairs, police captain

Хураангуй: Аноми онолоор гэмт явдлыг макро түвшинд авч үздэг бөгөөд нийгмийн хурдацтай хөгжлийн явцад дэг журмыг зохицуулах дүрэм, журмын хэрэгжилт хангалтгүй болох магадлалтай бөгөөд үүний үр дүнд бий болж буй хяналтын механизм бүрдэж чадахгүй нөхцөлд хүмүүсийн норм зөрчих үзэгдэл гэж тодорхойлжээ.

Энэхүү өгүүллээр материаллаг үнэт зүйл хувь хүнд хэрхэн нөлөөлдөг, нийгмийн дүрэм, журам хүн бүрт харилцан адилгүй үйлчлэх нь гэмт явдлын өсөн нэмэгдэх гол шалтгаан болох боломжтой төдийгүй үүний эсрэг хэрэгжүүлж болох талаар санал дэвшүүлэхээр зорилоо.

Abstract: According to the theory of anomie, crime is considered at the macro level, and in the course of the rapid development of society, the implementation of rules and regulations to regulate order is likely to be insufficient, and as a result, it is defined as the phenomenon of violation of norms by people when the control mechanism cannot be formed in the resulting "disordered" situation.

In this article, I intend to make suggestions about how material things affect individuals, and the fact that social rules and regulations apply differently to everyone, which is the main reason for the increase in crime.

Түлхүүр үг: Аноми, гажуудал, сонгодог гажуудлын онол, зохист загвар, хууль ёсны ба хууль бус боломжийн ялгаа, ерөнхий гажуудлын онол, харьцангуй хомсдол

Key words: Anomie, delinquency, classical delinquency theory, distinction between legitimate and illegitimate opportunities, general delinquency theory, relative scarcity

Аноми онол нь аль нэг нийгэмд гэмт хэрэг хэрхэн харьцангуй их үйлдэгддэг учрыг тайлбарлахыг зорьдог бол гажуудлын онол тухайн нийгэмд амьдарч буй зарим хүмүүс бусдаасаа илүү гэмт хэрэг үйлддэг шалтгааныг судалдаг¹. Аноми онол нь макро түвшний буюу социологийн онол юм. Гажуудлын онол бол нийгмийн сэтгэл судлалын онол юм. Энэ талаасаа аноми ба гажуудлын онол нь Месснер, Розенфелдийн тодорхойлсноор ижил онолын асуудлыг өөр анализийн түвшнээр хийсэн загварууд юм.

Дюркхеймийн аноми онол

Үгийн утга нь нормгүйдэх, дүрэмгүй гэх утгыг илэрхийлдэг аноми анх

Дюркхеймийн Нийгмийн анги /Division of Labor in Society/ нэртэй бүтээлд дурдагдсан² ба тэрээр аль ч нийгэмд хүн төрөлхтөн адилхан боловч тэдний хүсэл, шунал ёроолгүй тэнгис мэт эцэс төгсгөлгүй, хил хязгааргүй гэжээ. Өөрөөр хэлбэл зорилго нь хязгааргүй хүн хүрэх боломжгүй хүсэл дунд сэтгэл гутралд орох хандлагатай болдог³.

Эдийн засгийн хямрал, байгалийн гамшиг, дайн зэрэг онцгой нөхцөл байдал бий болсноор нийгмийн амьдралын харилцааг зохицуулдаг норм, үнэт зүйлийн хооронд таарамжгүй байдал бий болдог. Энэ эмх замбараагүй байдал ба хямралын

¹ Cullen, Francis T. and Agnew, Robert. 2003. Criminological Theory: Past to present- Essential Readings. Second Edition. Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company

² Durkheim, Emile. 1933. Division of Labor in Society. Glencoe, IL: Free Press

³ Durkheim, Emile. 1951. Suicide: A study in Sociology. New York. Free Press

уеийн дүрэм журамгүй байдлыг Дюркхейм аноми гэж нэрлэжээ⁴.

Дюркхейм шиг Мертон ч аноми гэх ойлголтыг хэрэглэн антисоциаль хандлагыг тодорхойлохоор оролдсон. Тэрээр дараахь хоёр асуултад хариулахыг зорьжээ.

1. Яагаад зарим соёл, үндэстэнд гэмт хэргийн түвшин бусдаасаа харьцангуй их байна вэ?

2. Яагаад ижил соёл, нийгэмд гэмт хэргийн түвшин зарим бүлэгт бусдаасаа харьцангуй их байна вэ?

Энэ хоёр түвшин дэх асуултаар Мертон гэмт хэрэгтэй холбоотой макро түвшинд аноми, микро түвшинд гажуудлын онол гэх хоёр хэсгээс бүрдэх онолын загварыг дэвшүүлжээ.

Мертоны үзсэнээр тэнцвэртэй нийгэмд хүмүүсийн өмнө тавигдсан соёлын үнэт зүйл ба хүлээлт энэ зорилт руу чиглэсэн зайлшгүй алхам хоёрын хооронд ямар нэгэн холбоо байх хэрэгтэй. Аноми буюу дээр дурдсан холбоо сул байгаа нийгэм нь гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдэх боломжтой нөхцөлийг бүрдүүлдэг байна⁵.

Нийгмийн зохион байгуулалт ба гэмт хэргийн хамаарал

Месснер ба Росенфелд нарын үзсэнээр Америкийн нийгмийн үйл ажиллагааг чиглүүлдэг хоёр хүчин зүйл байдаг нь хязгааргүй хүсэл шуналын илэрхийлэл болсон “Америк мөрөөдөл” ба эдийн засгийн ноёрхлоор бий болсон зохион байгуулалтын тэнцвэргүй хүч юм. Хүмүүс зогсолтгүй илүү ихийг, бүр илүү ихийг хүсэх ба энэ хүсэлд нь хязгаар гэж огт байхгүй мэдрэмж болох Америк мөрөөдөл нэг талаасаа мөнгийг, материаллаг баялгийг амжилтын гол үнэлэмж гэж үздэг бол нөгөө талаас хязгааргүй зорилго болох мөнгө олох, баяжих хүсэлдээ дарагдаж, юу л болвол болог гэх хандлагаар дүрэм журмыг зөрчих, аноми байдлыг бий болгодог байна. Үүнтэй зэрэгцэн эдийн засгийн бусад байгууллага, зохион байгуулалт бие биендээ ноёрхол тогтоож, хүчний хувьд тэнцвэргүй байдлыг бий болгох нь нийгмийн хяналтын механизм сулрах гол шалтгаан болдог.

Гажуудлын онол бол гэмт хэргийг хүмүүс зорилгодоо хүрэхийн тулд ашиглах боломж, арга, хэрэгсэл нь хязгаарлагдмал учир хууль бус замыг сонгох явдал гэж

дүгнэжээ. Хэдийгээр аноми болон гажуудлын онолууд өөр өөрийн ялгаатай боловч ерөнхий үзэл санаа нь параллель шинжтэй гэж үзэж болох юм.

Мертоны “Сонгодог гажуудлын онол”

Мертон гажуудлын эх үүсвэрийг эдийн засгийн амжилтад хүрэхийн тулд хэт хичээл зүтгэл гаргах нь нийгэмд аноми гэж нэрлэгддэг дүрэм, журамгүй, гаж үзэгдэл бий болгодог нь гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдэх нөхцөлийг бүрдүүлдэг гэж тодорхойлжээ.

Мертон энэ нөхцөлийг нийгмийн ба соёлын бүтцээс бүрдсэн соёлын мөн чанар, нормын хоорондын үл зохицолтой холбоотой гэж үзсэн.

Кохений дэд соёлын гажуудлын онол

Кохен Мертоны дэвшүүлсэн загваруудаас хүнийг гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхэд хүргэдэг гажуудлын эх үүсвэрийг зөвхөн соёлын зорилгод нийцээгүйн үр дүнгээс гадна нийгмийн дундаж бүлгийн байр суурь ганхахтай холбоотой гэжээ. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүс соёлын нөлөөгөөр мөнгө, эд баялгийн төлөө идэвхжихийн зэрэгцээ нийгэмд нэр хүндээ олж авахыг хичээдэг.

Кохений үзсэнээр ажилгүйдэл, ядуурал, боломж бололцоо нь хүмүүсийн нийгмийн статусыг тодорхойлдог хамгийн гол хүчин зүйлүүд юм. Ийм учраас нийгмийн доод давхрагад өсч байгаа хүүхдийн хувьд боломж нь дундаж болон түүнээс дээш давхаргын хүүхдүүдтэй өрсөлдөхөд хангалтгүй юм. Энэ нөхцөл нь хүнийг үргэлж өөрийгөө голох, магадгүй бусдад дайсагнах хандлага руу түлхдэг байж болох юм.

Кловардын гэмт хэргийн боломжид суурилсан онол

Кловардын үзсэнээр нийгмийн нийтлэг үнэт зүйлд хүрэх арга зам нь хүн бүрт нээлттэй биш бөгөөд хууль бус арга зам ч хүн бүрт хаалттай биш байсантай холбоотой. Энэ шинэлэг үзэл баримтлалын хүрээнд аноми буюу гажуудлын ойлголт шинэ шатанд хүрсэн юм.

Кловард гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх боломжийг нийгмийн ялгаатай давхрагад, газар зүйн хувьд харилцан адилгүй үйлчилдэг гэж үзжээ. Ийнхүү гэмт хэрэг үйлдэх боломж байгаа эсэхээс хамаарч

⁴ Durkheim, Emile. 1979. Suicide. In Joseph E. Jacoby, Classics of Criminology. First Edition. Oak Park, IL: Moore Publishing Company

⁵ Cloward, Richard A. and Lloyd E. Ohlin. 1966. Delinquency and opportunity; A theory of delinquent gangs. First free press Paperback edition. New York

зарим хүмүүс хүссэн ч гэмт хэрэг үйлдэх боломжгүй байдаг гэдгийг нотолжээ⁶.

Тэрээр ялгаатай этник бүлгүүд нийгмийн шатлалд өөр өөр хэсэгт ангилагддаг буюу зарим нь удирддаг, зарим нь захирагддаг гэж үзсэн байна. Ийм учраас ялгаатай нийгмийн давхаргад байдаг хүмүүс нэг нэгнээсээ гэмт хэрэг үйлдэх боломжийн хувьд ялгаатай, мотиваци, гэмт хэрэг үйлдэх давтамж ялгаатай, гэмт хэргийн төрлийн хувьд ч ялгаатай юм.

Кловардын үзсэнээр этник бүлгүүдийн хоорондын нийгмийн давхрага өөрөө ялгаатай тул тэдний доторхи хууль бус үйлдлүүд ч ялгаатай юм. Өөрөөр хэлбэл, дундаж, дээд давхрагын хүмүүс доод анги давхрагын гэмт хэрэгтэн болох нь ямар ч боломжгүй шиг доод давхрагын хүмүүс дундаж болон дээд анги давхрагын хүмүүсийн үйлддэг гэмт хэргийг үйлдэх ямар ч боломжгүй юм. Тухайлбал албан тушаал, авлигын гэмт хэрэг үйлдэхийн тулд хүн төрийн, хувийн байгууллагад тодорхой эрх мэдэлтэй байх шаардлагатай. Татвараас зайлхийхийн тулд тухайн хүн заавал бизнес эрхэлдэг байх хэрэгтэй болно гэсэн үг юм.

Р.Агневийн ерөнхий гажуудлын онол

Социологийн шинжлэх ухаанд харьцангуй хомсдол гэх ойлголт бий болсон ба дундаж болон дээд давхрагын хүмүүс ч муу нийгэм, санхүүгийн нөхцөлд амьдардаг хүмүүс шиг гэмт хэрэг үйлдэх боломжтой гэж үзжээ. Өөрөөр хэлбэл, хүн өөрийгөө хомс гэж мэдрэхийн тулд заавал ядуу байх шаардлагагүй юм.

Агнев нийгмийн гажуудлыг нэмэгдүүлдэг, улмаар гэмт хэрэг үйлдэх магадлалыг өсгөдөг зарим хүчин зүйлүүдээс дурджээ. Хэдийгээр санхүүгийн хомсдол, тэгш бус байдал, шударга бус байдал, хүн амын хэт төвлөрөл, шилжилт хөдөлгөөн, угсаатны ялгаа зэрэг өөрчлөлтүүд нийгмийн эмх замбараагүйн онол, дэд соёлын онолд гэмт хэргийг тодорхойлоход өргөн ашиглагддаг ч эдгээр хүчин зүйл гэмт хэрэгт хэрхэн нөлөөлдгийг илүү ойлгохын тулд ерөнхий гажуудлын онолд ч нарийн тусгах ёстой гэж үзжээ. Ингэснээр Агнев эдгээр нийгмийн хүчин зүйлүүд гэмт хэрэгт шууд нөлөөлөхөөс гадна хувь хүнийг гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэдэг гажуудлын эх үүсвэрт нөлөөлдөг буюу шууд ба шууд бус байдлаар

гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд нөлөөлдөг гэж үзжээ.

Агневийн ерөнхий гажуудлын онол нь өмнө дурдагдсан бусад гажуудлын онолоос хувь хүмүүсийн гажуудалд сөрөг дадал зуршил шууд нөлөөлдөг гэж үзсэнээрээ ялгаатай юм.

Дюркхейм аноми болон гажуудлын онолуудыг хурдтай нийгмийн өөрчлөлтийн үр дүнд гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд тохиромжтой орчин нөхцөлийг бүрдүүлдэг болохыг тайлбарласан байдаг. Ялангуяа эдийн засгийн үсрэнгүй хөгжил эсвэл санхүүгийн хямрал зэрэг үзэгдлийн дараа бий болох гэмт хэргийн үечлэлээс харж болно.

Мертон, Кохен, Кловард, Охлин нар нийгмийн доод анги давхарга дахь гажуудлын онол, түүний дараа шинээр бий болсон харьцангуй хомсдол гэх ойлголт, Агневийн сөрөг хамаарал нэмэгдсэнээр гажуудлын ойлголт нилээдгүй өргөн цар хүрээтэй болсон ба гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдэх байдлыг тайлбарлах боломжтой болсон юм. Ингэснээр нийгмийн бүх давхрагад нийгэм эдийн засгийн нөхцөл байдал хамаарахгүйгээр гэмт хэргийг үйлддэг шалтгааныг тайлбарлах боломжтой ба гажуудлын шалтгааныг зөвхөн материаллаг эд баялаг бус нийгмийн статусаас ч шалтгаалж болно гэдэг санаа гарч ирсэн байна.

Аноми болон гажуудлын үзэл санааны хамгийн их шүүмжлэлт тал нь адилхан аноми орчинд амьдарч адилхан гажуудал дунд байгаа ч яагаад зарим хүмүүс гэмт хэрэг үйлдэж байхад зарим нь гэмт хэрэг үйлддэггүйг тайлбарлах аргагүй байгаа юм. Энэ ойлголтуудаас микро болон макро түвшний онолуудаас аль нь ч тодорхой шийдлийг гаргаж ирж чадаагүй юм. Хэдийгээр Кловард гэмт хэргийг тодорхой нэгэн боломж бүрдэх үед л үйлдэгдэх боломжтой гэж тодорхойлсон боловч боломж бүрдсэн үед ч гэмт хэрэг үйлддэггүй хүмүүс байдаг нь онолын үүднээс маш том асуудал юм.

Монгол Улсын хэмжээнд нийт 35340 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс Улаанбаатар хотод 24310 (68.8%), орон нутагт 11019 (31.1%), бусад газарт (хилийн чанадад) 11 (0.1%) гэмт хэрэг бүртгэгдсэн нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад:

⁶ Cloward, Richard. 1959. Illegitimate Means, Anomie and Deviant Behavior. American Sociological Review, Vol.24, No.2, pp.164-178

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

- Улсын хэмжээнд нийт 9911 хэрэг буюу 39.0%,
- Нийслэлд 7776 хэрэг буюу 47.0%,
- Орон нутагт 2139 хэрэг буюу 24.1%-аар тус тус өсөж,
- Бусад газар (хилийн чанадад)-т 4 хэрэг буюу 26.7%-иар буурсан байна.

График 1. Сүүлийн 20 жилд улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг

Гэмт хэргийн статистик, мэдээг авч үзвэл аль ч төрлийн гэмт хэрэг сүүлийн жилүүдэд тогтмол өссөн байна. Тухайлбал, 2022 оны байдлаар өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг өмнөх оноос 57%-иар өссөн бол хүний эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг, гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргүүд дунджаар 20%-иар өссөн байна.

Үүнтэй зэрэгцэн залилах гэмт хэрэг 80%, Авилга албан тушаалын гэмт хэрэг 23%-иар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна. Энэ нь онолын үүднээс нийгмийн аль ч давхаргад гэмт хэрэг тасралтгүй өсч байгааг харуулж байгаа нь аноми болон гажуудлын онолоор тайлбарлах боломжтойг илтгэж байна.

Дээрх онолууд нь эдийн засгийн хямрал, ядуурал, ажилгүйдэл зэрэгтэй шууд холбоотой бөгөөд манай улсын хувьд 2016 оны эдийн засгийн хямралаас улбаалан ядуурал буурах хурд болон тэгш бус байдлын бууралт удааширсан нь статистик дүн мэдээнд тусгагджээ.

Мөн нийгмийн дунд нормгүйдэх буюу аноми шинж байдал огцом өссөөр байгааг нийгмийн сэтгэл ханамжийн судалгаануудаас болон улс төрийн тогтворгүй байдал, цахим орчин дахь стресс бухимдал, нийгмийн гишүүдийн соёлын үнэ цэн багассаар байгааг эрдэмтэн судлаачдын судалгаа, анализ, дүн шинжилгээ илтгэж байна.

Дүгнэлт

Аноми болон гажуудлын онолууд нь криминологийн шинжлэх ухаанд маш чухал байр суурь эзэлдэг билээ. Аноми онолууд нь гэмт хэргийг макро түвшний өөрчлөлтийн

Нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн 30628 буюу 86.7% нь хөнгөн, 4712 буюу 13.3% нь хүнд ангиллын хэрэг байх бөгөөд өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад хөнгөн гэмт хэрэг 38.6%-иар, хүнд гэмт хэрэг 41.2%-иар тус тус өссөн байна⁷.

хүрээнд авч үздэг гэж хэлж болох юм. Гажуудлын онолууд бол хувь хүнийг төсөөлөл, хүлээлт, зорилгодоо хүрч чадахгүй тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдэх байдлаар гажуудлыг илэрхийлдэг.

Хэдийгээр эрдэмтэн судлаачид өөр өөрийн байр суурийг илэрхийлсэн ч аноми болон гажуудлын онолоор гэмт хэргийг өөрийн хүсэл, сонирхлын хойноос явж буй хүмүүсийн замд тулгарсан төрөл бүрийн саад бэрхшээлийг давахын тулд дүрэм журмыг зөрчихийн үр дүн гэж үздэг гэж хэлж болох юм.

Дюркхейм гэмт хэргийг тодорхойлохдоо хүмүүсийн хүсэл, шунал хязгааргүй бөгөөд тэднийг нийгмийн зүгээс хяналтад авч чадаагүйн үр дүн гэжээ. Харин Мертон хүмүүс хүссэн зорилгодоо хүрэхийн тулд шаардлагатай арга хэрэгсэл дутагдах тохиолдолд өөрт нь учирч буй саад бэрхшээл, тэгш бус байдлыг хууль бус замаар шийдвэрлэх явдал гэж тодорхойлжээ. Кохен хувь хүмүүсийн хүссэн нийгмийн статус нь өөрийн болоогүй тохиолдолд үзүүлэх хариу сөрөг үйлдэл гэж гэмт хэргийг тодорхойлсон байна.

Энэ хүртэл гэмт хэргийг соёл, нийгмийн зохион байгуулалт, норм, дүрэм журам, үнэт зүйлийн хүрээнд илүү макро түвшинд авч үздэг байсан бол Агневийн үзэл санаа нь хувь хүний онцлог руу чиглэж эхэлсэн юм. Өөрөөр хэлбэл аливаа материаллаг зүйл хувь хүнд хэрхэн нөлөөлдөг болохтой ижил гэмт хэрэг ч гэсэн хүний уур бухимдал, шунал, хүсэл зэргийг илэрхийлдэг нэг хэлбэр гэж ойлгож болох юм. Агневийн ерөнхий гажуудлын онолын

⁷ Монгол Улсын гэмт хэргийн цагаан ном. –УБ., 2022. 5 дахь тал

хүрээнд гэмт хэрэг нь зарим тохиолдолд хувь хүний нийгмийн эсрэг сэтгэл гонсойх, саад бэршээл учрах зэрэг мэдрэмжээр, зарим тохиолдолд өөрийг нь хүлээн зөвшөөрдөггүй хүмүүст уурлах бухимдах байдлаар бий болж буй үйлдэл гэж ойлгоно.

Аноми болон гажуудлын ойлголт нь ялангуяа Кловард ба Охлины дэвшүүлсэн үзэл санаагаар АНУ-ын төрийн бодлого, гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга хэмжээнд өргөн хэрэглэгдэж байжээ. Хэдийгээр энэхүү онолын дэвшүүлсэн үзэл санаа боломжит, бодитой мэт боловч манай улсад хувь хүний гэм буруугийн онцлог болон гэмт хэргийн түвшинг тодорхойлоход ямар үр дүн гарахыг мэдэхгүй юм. Сүүлийн жилүүдэд хийгдсэн цөөн хэдэн судалгаанаас өөр энэ онолыг нарийвчлан хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ байхгүй юм.

Санал

Судалгааны үр дүнд хийсэн дүгнэлтэд түшиглэн цаашид аноми болон гажуудлыг онолын үзэл баримтлал, чиг хандлагад суурилан гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, түүний шалтгаан нөхцөлийг илрүүлэхэд ашиглах, харилцан уялдааг хангах үүднээс тодорхой саналыг боловсрууллаа.

1. Аноми болон гажуудлын онолын чиг хандлагыг энэ төрлийн судлаачдын дунд нэвтрүүлэн түгээж, эрдэм шинжилгээ, туршилт, судалгаа, хэлэлцүүлгийг тогтмол зохион байгуулж, гэмт хэргийн түвшин, түүнтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлж буй үйл ажиллагаатай хэрхэн зохицож байгааг уялдуулах;

2. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, гэмт хэргийн статистик мэдээллийг харилцан солилцож буй байгууллагууд тухайн гэмт хэргийн шалтгаанд нийгэм, эдийн засаг, улс төр, иргэдийн сэтгэл зүйн түвшин зэрэг макро түвшинд харилцан мэдээлэл солилцож, дүгнэлт гаргаж хэвших;

3. Нийгэм, эдийн засгийн хувьд сул бүлэг рүү чиглэсэн нийгмийн халамжийн үйл ажиллагааг улам хөгжүүлэх, энэ төрлийн халамжийн үйл ажиллагааны хяналт, үр дүнг тооцох ажлыг эрчимжүүлэх;

4. Криминологийн шинжлэх ухааны чиглэлээр эрдэм шинжилгээ, судалгааны эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлан энэ төрлийн мэргэжилтэн бэлтгэж, салбаруудын хамтын ажиллагаанд хэрэгжүүлэх;

5. Криминологийн онолын орчин үеийн хандлагыг судлан практикт хэрэгжүүлэх боломжийг судлах шаардлагатай бөгөөд хэт туйлширсан буюу үр дүнгүй зарим онолын үзэл баримтлалаас татгалзах, судалгаагүй урьдчилан сэргийлэх ажилд төсөв, хөрөнгө зарцуулахаас зайлсхийж, эрдэм шинжилгээний хурал тогтмол зохион байгуулах шаардлагатай.

Ашигласан материал

Cullen, Francis T. and Agnew, Robert. 2003. *Criminological Theory: Past to present-Essential Readings*. Second Edition. Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company

Durkheim, Emile. 1933. *Division of Labor in Society*. Glencoe, IL: Free Press

Durkheim, Emile. 1951. *Suicide: A study in Sociology*. New York. Free Press

Durkheim, Emile. 1979. *Suicide*. In Joseph E. Jacoby, *Classics of Criminology*. First Edition. Oak Park, IL: Moore Publishing Company

Cloward, Richard A. and Lloyd E. Ohlin. 1966. *Delinquency and opportunity; A theory of delinquent gangs*. First free press Paperback edition. New York

Cloward, Richard. 1959. *Illegitimate Means, Anomie and Deviant Behavior*. *American Sociological Review*

Монгол Улсын гэмт хэргийн цагаан ном. –УБ., 2022.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ
ᠭᠡᠮᠡᠲᠡ ᠶᠡᠪᠳᠠᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

НЭГДСЭН ҮНДЭСТНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ БА ЦАГДАН ХОРИХ ТАСЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ

UNITED NATIONS CONCEPT AND RESTRAINT

В.Амарсанаа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч

Amarsanaa V.

Professor, Department of criminal justice and criminology, Faculty of police, University of internal Affairs, (Ph.D), Police major

Хураангуй: Өгүүлэлд Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагаас соёрхон баталсан олон улсын гэрээ, конвенциудад заасан, хүний эрхийг хамгаалахад чиглэсэн үзэл баримтлалууд манай улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг чухал хэсэг болох цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээнд хэрхэн туссан талаар судалж, дүгнэлт гарган, санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: The article seeks to examine, conclude, and propose how the concepts set forth in the international treaties and conventions ratified by the United Nations and focused on the protection of human rights are reflected in the measures of restraint, which are an important part of the Criminal Procedure in our country.

Түлхүүр үгс: Олон улсын гэрээ, конвенц, таслан сэргийлэх арга хэмжээ, хүний эрх, эрх чөлөө, эрүү шүүлт.

Keywords: International treaties and conventions, deterrence, human rights and freedoms, torture.

Дэлхийн улсууд хүний эрх, эрх чөлөөг хүндлэн дээдэлж, язгуур эрх ашгийг үл хөндөх, бусдыг ялгаварлан гадуурхахгүй байхыг эрхэм зорилгоо болгож буй бөгөөд, Монгол Улс ч мөн адил энэ чиглэлийг баримтлахыг эрмэлзэж, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (Цаашид – НҮБ гэх)-ын гэрээ, конвенциудад нэгдэн орсон. Тухайлбал, аль улс оронд оршин байгаагаас үл шалтгаалан, дэлхий даяар хүний эрхийг хүндэтгэн дээдэлж, зөрчигдөхөөс хамгаалах чиглэлд анхаарал хандуулаад нэлээд удаан хугацаа өнгөрчээ. Монгол Улсын хувьд ч хүний эрхийг дээдлэх тал дээр онцгой анхаарч байгаагийн илрэл болгож, НҮБ-д элсэн орох хүсэлтийг дэлхийн II дайны дараа гаргасан байдаг. Хэдийгээр тухайн үед НҮБ-аас хүсэлтийг шийдвэрлээгүй боловч 1961 онд бид гишүүнээр элссэн бөгөөд Хүний Эрхийн Түгээмэл Тунхаглал (Цаашид – ХЭТТ гэх)-ын үзэл санааг дэмжиж, улмаар Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт (Цаашид – ИБУТЭТОУП гэх), Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактад 1974 онд нэгдэн орсноос хойш хүний эрхийн талаарх 40 гаруй олон улсын гэрээ, конвенц, тэдгээрийн нэмэлт протоколд нэгдэн орж, соёрхон баталсан байна. Түүнчлэн НҮБ-ын Ерөнхий

Ассамблейн 57 дугаар чуулганы 2002 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдрийн тогтоолоор Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протоколыг баталж, 2006 оны 6 дугаар сарын 22-ны өдөр хүчин төгөлдөр хэрэгжсэн ба Монгол Улс 2013 оны 9 дүгээр сарын 24-ний өдөр нэгдэн орохоор гарын үсэг зурж, 2014 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдөр Улсын Их Хурал соёрхон баталсан.

Бидний нэгдэн орсон олон улсын гэрээ конвенциудаас гадна хүний эрх, эрх чөлөөг дээдэлсэн, хууль бусаар баривчлах, цагдан хорихоос хамгаалсан утга бүхий бүс нутгийн эрх зүйн баримт бичгүүд түгээмэл байдаг ажээ. Жишээлбэл, Хүний болон ард түмний эрхийн тухай Африкийн Хартын 6 дугаар зүйлд “Хувь хүн бүр эрх чөлөөтэй, аюулгүй байх эрхтэй. Хуульд урьдчилан заасан үндэслэл ба нөхцөлүүдээс гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасаж болохгүй. Ялангуяа, хэнийг ч дур мэдэн баривчлах ба

цагдан хорих ёсгүй”¹ гэж заасан. Хүний эрхийн тухай Америкийн конвенцын 7 дугаар зүйлд “1. Хүн бүр эрх чөлөөтэй ба аюулгүй байх эрхтэй. 2. Оролцогч Улсын үндсэн хууль болон түүнд нийцсэн хуулиар тогтоосон үндэслэл, нөхцөлүүдээс гадуур хэний ч хувийн эрх чөлөөг хасаж болохгүй. 3. Хэнийг ч дур мэдэн баривчилж, эсхүл хорьж үл болно” гэж заажээ. Хүний эрхийн тухай Европын Конвенц бол хуулийн дагуу эрх чөлөөг хасаж болох үндэслэлүүдийг тусгайлан заасан цорын ганц гэрээ юм. Энэхүү жагсаалт нь бүрэн бөгөөд, түүнийг “шууд утгаар нь тайлбарлах ёстой”⁹. Тус Конвенцын 5 дугаар зүйлд “1. Хүн бүр эрх чөлөөтэй ба аюулгүй байх эрхтэй. Хуульд заасан журам ба доорх тохиолдлуудаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасаж болохгүй: (а) Хүнийг эрх бүхий шүүхээр шийтгэсний дараа хууль ёсоор хорих; (b) Хүнийг шүүхийн шийдвэрийг дагаж мөрдөөгүйн төлөө, эсхүл хуульд заасан аливаа үүргийг биелүүлэх зорилгоор хууль ёсоор баривчлах буюу цагдан хорих; (с) Хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэх үндэслэл бүхий сэжиг байгаа, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэхээс болон үйлдсэний дараа оргон зайлахаас нь урьдчилан сэргийлэхэд зайлшгүй шаардлагатай гэж үндэслэлтэйгээр тооцсон тохиолдолд эрх бүхий хуулийн байгууллагад хүргэх зорилгоор хуулийн дагуу баривчлах буюу цагдан хорих; (d) Насанд хүрээгүй хүнийг хүмүүжлийн хяналтын зорилгоор гаргасан хууль ёсны шийдвэрээр цагдан хорих, эсхүл түүнийг эрх бүхий хуулийн байгууллагад хүргэх зорилгоор хуулийн дагуу цагдан хорих; (e) Хүнийг халдварт өвчин тараахаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор, эсхүл сэтгэцийн өвчтэй, согтууруулах болон мансууруулах бодист донтсон, эсхүл тэнэмэл хүмүүсийг хуулийн дагуу цагдан хорих; (f) Хүнийг тухайн оронд зөвшөөрөлгүйгээр нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор, эсхүл албадан гаргах, шилжүүлэн өгөх ажиллагаанд хамрагдаж байгаа хүнийг хуулийн дагуу баривчлах буюу цагдан хорих” хэмээн заасан байна.

Хүн төрөлхтний түүхэнд хамгийн их хохирол, хор уршигт хүргэж, хамгийн олон тооны хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирсон, хамгийн олон тооны улс орон оролцсон, хамгийн их хэмжээний хор уршигт хүргэсэн дайн нь ялалтачгүй дэлхийн II дайн юм. Энэ үйл явдал шувтрах цаг дор дэлхий нийтээрээ хүний эрхийн асуудалд ихээхэн анхаарал хандуулж, үндэсний болон олон улсын хууль тогтоомжоор нарийвчлан, зохицуулж, бие даасан салбар болон хөгжих хандлагыг тогтоосон үе бол 1940-өөд оны сүүлч, 1980-аад оны эхэн үеийг хамарч байна. Энэ үед НҮБ байгуулагдаж, хүний эрхийг хамгаалах үйл явцыг олон улсын хэмжээнд нэгтгэн зохицуулах, улмаар тухайн улсын хэмжээнд үндэсний хууль тогтоомжийг олон улсын хүний эрхийн тухай хууль тогтоомжтой нийцүүлэх, цаашдаа аажмаар даяарчлалд шилжих чиг хандлага тогтсон үе юм. Доктор (Ph.D) Д.Зүмбэрэллхам өөрийн бүтээлдээ “Дэлхийн II дайны дараа улс хоорондын харилцаанд хүч хэрэглэх бодлогоос нийтээрээ татгалзан, олон улсын харилцааг төгөлдөржүүлэн, хүн төрөлхтний аюулгүй байдлыг хангахад олон улсын нэгдсэн байгууллага зайлшгүй хэрэгтэй гэдэг асуудлаар нөлөө бүхий том гүрнүүд санал нэгдсэний үр дүнд НҮБ байгуулагдсан билээ”² гэж тэмдэглэжээ.

1948 онд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей ХЭТТ-ыг боловсруулж, баталсан. Дэлхийн хаана оршин байгаагаас үл хамааран, хүн бүрийг угаас заяасан нэр төртэй, салшгүй, заяагдмал эрхтэй болохыг хүн төрөлхтний түүхэнд анх удаа энэ тунхаглалаар хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. ХЭТТ батлагдсанаас хойшх 70 гаруй жилийн хугацаанд дэлхий дахин олон талаараа өөрчлөгдсөн хэдий ч, үнэт зүйл болох хүний эрх, эрх чөлөө, нэр төр, алдар хүнд, тэгш байдал болон шударга ёс нь анх батлагдаж байх үеийнх шигээ өнөөдөр ч ач холбогдлоо алдалгүй, үнэ цэнтэй хэвээр байна.

Үүний нэгэн илрэл нь ХЭТТ-ын 9 дүгээр зүйлд заасан “Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах, саатуулах буюу хөөн зайлуулах ёсгүй” гэх заалт юм. Хүнийг дур мэдэн

¹ Африканская Хартия Прав Человека и Народов, Неофициальный перевод с английского. Принята на встрече глав государств — членов Организации африканского единства 26 июня 1981 г. в Найроби. Вступила в силу 21 октября 1986 г.
<http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afchar.html>.

² Зүмбэрэллхам Д. Гэм буруугийн презумпцийн зарчмыг Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хэрэгжүүлэх онол, практикийн зарим асуудал. Докторын зэрэг горилсон бүтээлийн хураангуй. УБ. 2001. 25 дахь тал.

Хууль сахиулахуй

баривчлах, цагдан хорихын эсрэг чиглэсэн үйл ажиллагааг үр дүнтэй явуулахад Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль (Цаашид – ЭБШХ гэх)-д заасан үзэл баримтлал, үндэслэл, журмын оновчтой, хүний эрхийг хангасан заалтууд онцгой үүрэг гүйцэтгэдэг учиртай. Харамсалтай нь ХЭТТ-ыг соёрхон баталсан үеэс хойш даруй 13 жилийн дараа Монгол Улс НҮБ-д элссэн хэдий ч, 1963 оны ЭБШХ-д хүнийг дур мэдэн баривчлах, цагдан хорихын эсрэг чиглэсэн, дэвшилттэй үзэл баримтлал харахан гараагүй юм. Тодруулбал, 1963 оны ЭБШХ-д заасан үндэслэл, журмын дагуу гэмт хэрэгт сэжиглэгдэн шалгагдаж буй зарим хүмүүсийг түр саатуулах, албадан саатуулах, цагдан хорих эрхийг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид олгосон. Мөн ЭБШХ-иас үзэхэд, хэрэг бүртгэлт, урьдчилсан мөрдөн байцаалтын шатанд цагдан хорихыг дотор нь сэжигтнээр цагдан хорих, яллагдагчаар цагдан хорих гэж хоёр ангилдаг. Хуулиас үзэхэд, онцгой тохиолдолд гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж байгаа этгээдэд ял сонсгохын өмнө таслан сэргийлэх арга хэмжээ (Цаашид – ТСАХ гэх) авч болохоор заасан. Практикаас харахад, албан тушаалтнууд нэгдүгээрт, хуулийн энэхүү “онцгой тохиолдол” гэсэн тодотголыг анхаарч үздэггүй, хоёрдугаарт, таслан сэргийлэх бусад арга хэмжээг авч болох боломжтой байхад зөвхөн цагдан хорихыг урьтал болгодог байна³. Доктор (Ph.D) С.Цэрэндорж “Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа (Цаашид – ЭБША гэх)-нд хэвшиж, тогтсон олон арга, ажиллагаа, хэм хэмжээ нь эрүүдэн шүүх бодит бололцоог нөхцөлдүүлж байна гэж хэлэх үндэстэй”⁴ гэж тодотгоод, “...манайд хорих, цагдах явдал хэт хавтгайрсан, хэрэг хүлээлгэх гол хэрэгсэл болсон ба энэ нь ИБҮТЭТОУП-ын “Хэргийг нь шүүхээр таслан шийдвэрлэх хүнийг цагдан хорих явдал нийтлэг журам байх ёсгүй” гэсэн заалтыг шууд, илтээр зөрчиж байгааг харуулж байна”⁵ гэж оновчтой тодорхойлсон. Үнэхээр НҮБ-аас соёрхон баталсан чухал баримт бичгүүдийн нэг нь ИБҮТЭТОУП бөгөөд, Ерөнхий Ассамблей 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны өдрийн 2200А(XXI) дугаартай тогтоолоор баталж, 1976 оны 3 дугаар сарын 23-ны

өдөр хүчин төгөлдөр хэрэгжсэн ажээ. ИБҮТЭТОУП-ын 9 дүгээр зүйл тэр чигтээ хүнийг дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорихын эсрэг заалтыг агуулсан. Тодруулбал, 9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Хүн бүр эрх чөлөөтэй, халдашгүй дархан байх эрхтэй. Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасаж болохгүй”⁶ гэж заасан. Уг заалтыг иш үндэс болгож, хүний эрх, эрх чөлөө, халдашгүй байдлыг хуулиар хамгаалахад анхаарсны нотолгоо нь Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13 дахь хэсэгт “...халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно” гэж заасан явдал бөгөөд, НҮБ-ын гишүүн орны хувьд, өөрийн хүлээсэн үүргийг биелүүлэхийн хажуугаар, ЭБША-ны оролцогчид (сэжигтэн, яллагдагч)-ын эрх ашиг хөндөгдөхөөс сэргийлсэн чухал хамгаалалт болсон. Гэхдээ хуулиар хүний эрхийг хамгаалах нь нэг хэрэг, тухайн хамгаалалтыг үндэслэл, журмын дагуу хэрэгжүүлэх явдал өөр хэрэг байдаг. Өөрөөр хэлбэл, хэдийгээр олон улсын гэрээ, конвенцод нэгдэн орох нь сайшаалтай боловч, тэдгээрт тусгагдсан үзэл баримтлалыг өөрийн орны хуульд тусгаж, үндэслэл, журмыг оновчтой, хүний эрхийг хамгаалахад чиглэсэн байдлаар хэлбэршүүлэх нь нэн чухал билээ.

ИБҮТЭТОУП-г соёрхон баталсан үеэс хойшх (1976 оноос хойш) хугацаанд уг баримт бичигт заасан үзэл баримтлалыг ЭБШХ-ийн цагдан хорих ТСАХ авах үндэслэл, журамд тусгасан эсэх асуудал ярвигтай байна. 1963 оны ЭБШХ-тай харьцуулахад, ИБҮТЭТОУП-г соёрхон баталсан үеэс хойшх (1976 оноос хойш) хугацаанд үйлчилж байсан 2002 оны ЭБШХ нь хүний эрхийг хангахад чиглэсэн байдлаараа тодорхой хэмжээний дэвшилттэй талууд болон үр дүнтэй байгаа нь сайшаалтай боловч, дутагдалтай талуудыг агуулсаар иржээ. Уг хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш тодорхой хугацаа өнгөрсөн үе болох 2011 онд гарсан, Хүний эрхийн үндэсний комисс (Цаашид – ХЭҮК

³ Цэрэндорж С. Хүний эрхийн олон улсын гэрээ ба дотоодын хуулийн шинэчлэл (хоёр гэрээний жишээн дээр) // Хүний эрх. Улирал тутмын сэтгүүл. 2002 оны 4 дүгээр улирал. УБ. 2002. 22-23 дахь тал.

⁴ Мөн тэнд. 22 дахь тал.

⁵ Мөн тэнд. 23 дахь тал.

⁶ Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. III хэсгийн 9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг.

гэх)-ын 10 дахь илтгэлд “Улсын хэмжээнд сэжигтэн, яллагдагчийг цагдан хорьж байгаа тоон үзүүлэлтийг сүүлийн 3 жилийн байдлаар Шүүхийн тайлангаас үзэхэд, 2008 онд 5921 хүнийг цагдан хорих зөвшөөрөл олгож, 293 хүнийг татгалзсан, 2009 онд 6155 хүнийг цагдан хорих зөвшөөрөл олгож, 328 хүнийг татгалзсан, 2010 онд 4918 хүнийг цагдан хорих зөвшөөрөл олгож, 262 хүнийг татгалзсан ба бусад хүмүүст нийтэд нь цагдан хорих зөвшөөрлийг олгон, хорьжээ. Энэ тоон үзүүлэлт нь тухайн жилд хорих ялаар шийтгүүлсэн хүмүүсийн тоон үзүүлэлтээс жилд дунджаар хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлэх боломжтой 2500-3000 хүнийг сэжигтэн, яллагдагчаар цагдан хорьж байгаа үзүүлэлттэй байна. Өөрөөр хэлбэл, манай ЭБША-нд иргэнийг гэмт хэрэг үйлдсэнийг нь нотолж байгаад хорьдог бус, харин нотлохын тулд хорьдог гаж тогтолцоо оршиж байна”⁷ гэж цагдан хорих ТСАХ нь хүний эрхийг ноцтой зөрчиж байгаа талаар хурцаар шүүмжилсэн. Эндээс үзэхэд, ИБУТЭТОУП-д заасан, “Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасаж болохгүй” гэх үзэл баримтлалыг зөрчсөн тохиолдол их байна. Уг зөрчил нь зөвхөн манай улсаар хязгаарлагдахгүй, өөр улс оронд ч гарч байна. Жишээлбэл, Муконгийн хэргийн хохирогч “түүнийг дур мэдэн баривчилж, хэдэн сараар цагдан хорьсон” гэж гомдол гаргасны хариуд оролцогч Улс “Камеруны дотоодын хуулийн дагуу баривчилж, цагдан хорьсон” гэж тайлбарласан боловч, Хүний эрхийн Хорооноос “...тийнхүү цагдан хорьсон нь хэргийн тухайн нөхцөл байдалд үндэслэл ч байхгүй, шаардлага ч байхгүй байсан учир 9(1) зүйлийг зөрчсөн” гэж дүгнэжээ. Тодруулбал, оролцогч Улс цагдан хорихдоо “оргон зайлах, нотлоход саад хийх, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс сэргийлэхэд...зайлшгүй шаардлагатай” байсан гэдгийг нотлоогүй явдал нь ИУТЭОУП-ын үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэл болсон 19(3) дугаар зүйлд заасны дагуу “олон намын тогтолцоотой ардчилал, ардчилсан үзэл баримтлал, хүний эрхийг хавчин боогдуулах

аргаар улс төрийн төвөгтэй нөхцөлд үндэсний эв нэгдлийг хангах боломжгүй бөгөөд, гомдол гаргагчийн үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг зөрчсөн байна” гэж үзэх, цаашлаад эцэст нь тус Хороо гомдол гаргагчийг цагдан хорьсон нь ИУТЭОУП-ын 9(1) зүйлд нийцэхгүй гэж мөн дүгнэхэд хүргэсэн байна⁸.

НҮБ-аас батлан гаргасан олон улсын гэрээ, нийтээр дагаж мөрдөх зарчим, стандартаар шүүхээс өмнө хэн нэгний эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэл нь бодит нөхцөл байдалд тулгуурласан байхыг шаарддаг. Өөрөөр хэлбэл, ирээдүйд бий болж болзошгүй нөхцөл байдлыг төсөөлөн, хэн нэгэн хүний эрх чөлөөг хязгаарлахгүй байхыг оролцогч улсуудад үүрэг болгосон байдаг⁹. Гэтэл 2002 оны ЭБШХ-ийн 68.1 дүгээр зүйлд “Эрүүгийн хуульд заасан хүнд, онц хүнд хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, түүнчлэн удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан этгээд, онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн бол түүнийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлах, хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэрэмжлэх зорилгоор цагдан хорьж болно” гэж заасан нь зөвхөн гэмт хэргийн ангиллыг харгалзан цагдан хорихоос гадна ирээдүйд үүсэж болзошгүй нөхцөл байдалд тулгуурлан цагдан хорих нөхцөлийг бүрдүүлжээ. Энэ мэтээр ИБУТЭТОУП-д тусгагдсан заалтыг хэрэгжүүлэх байдал хангалтгүйгээс гадна ЭБШХ-д заасан цагдан хорих ТСАХ үндэслэлийг өөрийн үзэмжээр хэрэглэж, оролцогч (сэжигтэн, яллагдагч)-ын эрх чөлөөг хуульд заасан үндэслэлгүйгээр буюу хууль бусаар хязгаарлаж, эрх ашгийг нь хөндөх явдал цөөнгүй гарч байгаа нь анхаарал татах асуудал болсоор иржээ.

ИБУТЭТОУП-ын 9 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Шүүхийн өмнөх шатанд байгаа хүнийг заавал цагдан хорьж байх нийтлэг журам байх албагүй...” гэж заасан бол Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (Цаашид – ЭХХШТХ гэх)-ийн 14.9 дүгээр зүйлд цагдан хорих ТСАХ хэрэглэх нийтлэг үндэслэл, журмыг зохицуулсан бөгөөд, бүх төрлийн гэмт хэрэгт уг арга

⁷ Хүний эрхийн үндэсний комисс. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 10 дахь илтгэл. УБ. 2011. 8-9 дэх тал.

⁸ Шүүн таслах ажиллагаанд хүний эрхийг хангах нь. Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгчдөд зориулсан гарын авлага. 162-163 дахь тал.

⁹ Хүний эрхийн үндэсний комисс. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 14 дэх илтгэл. УБ. 2015. 22 дахь тал.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хэмжээг хэрэглэж болохоор хуульчилсан нь өргөн хүрээг хамарч байна. УИХ-аас 2015 онд баталсан Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид 94 гэмт хэрэгт огт хорих ял оногдуулахгүй байхаар заасан ч, мөрдөн байцаалтын шатанд цагдан хорих ТСАХ авч болохоор эрх зүйн орчныг бүрдүүлжээ¹⁰. ХЭҮК-ын 22 дахь илтгэлд “НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө (19 дүгээр зүйл), хуран чуулах эрх чөлөө (21 дүгээр зүйл), эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөө (22 дугаар зүйл), шашин шүтэх, эс шүтэх эрх чөлөө (18 дугаар зүйл), хувийн нууцтай байх эрх (17 дугаар зүйл) зэрэг ИБҮТЭТОУП-аар баталгаажсан эрхээ хууль ёсоор эдэлснийх нь төлөө хүнийг баривчлах, саатуулан хорих нь дур зоргын шинжтэй болно гэж үзжээ. Тиймээс дээр дурдсан эрх чөлөөтэй холбоотой Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэгт хорих ял оногдуулахгүй байх, хорих ял оногдуулахгүйгээр заасан бүх төрлийн гэмт хэрэгт цагдан хорих ТСАХ хэрэглэхгүй байх хууль зүйн баталгааг бүрдүүлэх шаардлагатай” гэж оновчтой тодорхойлсон.

Эрүүгийн хуулийн Ерөнхий ангийн 2.6 дугаар зүйлд “Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг хоёр жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар тогтоосон гэмт хэргийг хүнд гэмт хэрэг гэнэ. Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг таван жил, түүнээс доош хугацаагаар оногдуулахаар тогтоосон, эсхүл хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэргийг хөнгөн гэмт хэрэг гэнэ”¹¹ гэж гэмт хэргийг ангилсан. Харин 2002 оны ЭБШХ-ийн цагдан хорих нийтлэг үндэслэлд “хүнд, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн байх” шинж нь 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлд “Гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, оногдуулж болох ялын хүнд хөнгөнийг харгалзан, гэмт хэргийг хөнгөн, хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд”¹² гэж хуваасан ангилалтай уялдсан. Хөнгөн болон хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд цагдан хорих ТСАХ авахыг чухалчлахгүй байдлаар тусгасан явдал нь 1963 оны ЭБШХ-ийн заалт (онц хүнд, хүндээс гадна хүндэвтэр гэмт хэрэгт цагдан хорихоор зааж байсан)-аас дэвшилттэй боловч хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдол бүрд цагдан хорих

ТСАХ авах нь зайлшгүй шаардлагатай зүйл мөн үү? гэх асуулт нь хариултгүй үлджээ. Энэ талаар Доктор (Ph.D) С.Цэрэндорж “...оргон зугтахыг завдсан сэжигтнийг болон онц хүнд гэмт хэрэгт сэрдэгдэгсдийг баривчлахыг зүй ёсны гэж үзэж болох боловч, “хүнд” гэмт хэрэгт холбогдогсдыг заавал баривчилж байхаар хуульчилсны үндэслэлийг зөвтгөхөд төвөгтэй юм”¹³ гэж өөрийн байр суурийг илэрхийлжээ.

ИБҮТЭТОУП-ын 9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан “Хүн бүр эрх чөлөөтэй, халдашгүй дархан байх эрхтэй. Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасаж болохгүй”, 9 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан (Шүүхийн өмнөх шатанд байгаа хүнийг заавал цагдан хорьж байх нийтлэг журам байх албагүй...) үзэл баримтлалыг удирдлага болгож, 2002 оны ЭБШХ-ийн хөнгөн, хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд цагдан хорих ТСАХ авахыг эцсийн арга хэмжээ болгож ирсэн үзэл баримтлалыг иш үндэс болгон, хорих ял оногдуулахгүйгээр заасан бүх төрлийн гэмт хэрэгт цагдан хорих ТСАХ хэрэглэхгүй байх хууль зүйн баталгааг бүрдүүлэх шаардлагыг хангахад чиглэсэн үйл ажиллагааг чиг шугам болгож, хэрэгжиж буй Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангид хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд цагдан хорих ТСАХ хэрэглэхгүй байх механизмыг ЭХХШТХ-ийн цагдан хорих ТСАХ авах нийтлэг үндэслэлд хуульчлах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Учир нь хөнгөн гэмт хэрэг, тэр дундаа хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг нь нийгмийн аюулын шинж, хэр хэмжээ хавьгүй бага байдаг. Мөн мөрдөн шалгах ажиллагаа (Цаашид – МША гэх)-ны эцсийн үр дүнд хөнгөн болон хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг үйлдсэн болох нь тогтоогдсоны дараа яллагдагчид нэгэнт хорих ял оногдуулах хуулийн заалтгүй байхад, гэмт хэрэг үйлдсэн хугацаанаас хойш шүүхийн шийдвэр гарах хүртэл хугацаанд тухайн этгээдийг цагдан хорих ямар ч шаардлагагүй болох нь ойлгомжтой юм. Аливаа үйлдэл, эс үйлдэхгүйг хүнд, эсхүл хөнгөн гэмт хэрэг гэж үзэхэд харгалзах

¹⁰ Хүний эрхийн үндэсний комисс. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл. УБ. 2023. 41 дэх тал.

¹¹ Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 2016. №7. 2.6 дугаар зүйл.

¹² Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. 2002. №5. 17 дугаар зүйл.

¹³ Цэрэндорж С. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа ба хүний эрх // ХЭҮК. Гурван жилд. 2001-2003. УБ. 2004. 261 дэх тал.

хүчин зүйл нь оногдуулж буй ялын хэмжээ бус тухайн гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж, хэр хэмжээ бөгөөд, чухам үүнээс үндэслэж оногдуулах ялын хэмжээг тодорхойлдог. Италийн нэрт эрдэмтэн Ч.Беккариа “Хуульд хорих ялаар шийтгэгдэх, энэ үндэслэлээр баривчилж, цагдан хорьж болох гэмт хэргийн шинжийг зааж өгсөн байх ёстой”¹⁴ гэж нэгэнтээ тэмдэглэсэн нь санамсаргүй зүйл биш юм.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн баталсан нэг чухал баримт бичиг нь Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийн эсрэг конвенц (Цаашид – ЭШББХХХББХНТДХШЭК гэх) бөгөөд, манай улс 2000 онд нэгдэн орсон байдаг. Уг баримт бичгийн хэрэгжилтийн талаар зарим судлаачид “...түүний үзэл санаа, зохицуулалт, стандартыг үл мөрдөх, үндэсний хууль тогтоомжид тусгахдаа сулруулах, орхих, хагас дутуу тусгаснаас Эрүүгийн хууль тогтоомж хийдэл, цоорхой ихтэй, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчих боломжийг олгосоор байна”¹⁵ гэж дүгнэжээ. НҮБ-аас ЭШББХХХББХНТДХШЭК-ийг 1984 онд, “Цагдан хорих болон хорих ял эдэлж байгаа хүмүүсийг хамгаалах зарчмууд”-ыг 1988 онд тус тус батлан гаргасан. Эдгээр бичиг баримтад нийцүүлэн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13-д Монгол Улсын иргэний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийг тодотгож, хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэний ч эрх чөлөөг хязгаарлахыг хориглосон заалтыг тунхагласан. Цагдан хорих арга хэмжээ нь хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийг хөнддөг учир үндэсний төдийгүй олон улсын түвшинд эрх зүйн хамгаалалт тогтоодог бөгөөд, энэ нь ч зүйтэй юм. НҮБ-аас гаргасан ЭШББХХХББХНТДХШЭК-ийн үзэл баримтлалыг манай улсын тулгуур хууль болох Үндсэн хуулийн заалтад оруулсан явдал нь эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцах явдалтай эвлэршгүй тэмцэл хийхээр нэгэнтэй шийдсэний тод илрэл юм.

ЭШББХХХББХНТДХШЭК-ийн 1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “эрүүдэн шүүх”

гэж хэн нэг хүн буюу гурав дахь этгээдээс мэдээ сэлт, мэдүүлэг авах, тухайн хүн буюу гурав дахь этгээдийн үйлдсэн буюу сүрдэгдсэн хэрэгт шийтгэх, айлган сүрдүүлэх, шахалт үзүүлэх, аливаа байдлаар алагчилах зорилгоор төрийн албан тушаалтан, албан үүрэг гүйцэтгэж буй бусад хүний өдөөн хатгалт, ил, далд зөвшөөрлөөр тухайн хүн буюу гурав дахь этгээдийн бие махбодь, сэтгэл санааг хүчтэй шаналган зовоох аливаа санаатай үйлдлийг хэлнэ. Энэхүү тодорхойлолт нь хуулийн дагуу авах шийтгэл, арга хэмжээ, түүнээс үүдэн буюу холбогдон үүсэх зовлон, шаналалд хамаарахгүй” гэж тодорхойлсон. Эндээс үндэслэлгүйгээр цагдан хорих, эсхүл хуульд заасан үндэслэл, журмыг зөрчиж цагдан хорих нь өөрөө эрүүдэн шүүхийн нэг хэлбэр гэж үзэж болохоор байна. Учир нь цагдан хорих нь хүний эрх, эрх чөлөө, чөлөөтэй шилжилт, хөдөлгөөн хийх, зорчих эрхийг хязгаарлахаас гадна хүний сэтгэл санаа, сэтгэл зүйд хүнд дарамт учруулдаг. Ийм хэлбэрийн, хамгийн хүнд ТСАХ-г хэрэглэхдээ хуульд заасан үндэслэл, журмыг зөрчих нь өөрөө эрүүдэн шүүх хэлбэрт шууд шилждэг байна.

Эрүүдэн шүүх ажиллагаа явуулах боломжит субъект нь хууль хэрэгжүүлэгч албан тушаалтнууд болох цагдаа, прокурор, шүүхийн байгууллага юм. НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн¹⁶ баталсан Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хуульд “Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтан гэдэгт цагдаагийн бүрэн эрх эдэлдэг, ялангуяа бусдыг баривчлах, хорьж саатуулах эрх бүхий томилдог болон сонгодог бүх албан тушаалтнууд хамаарна” хэмээн тодорхойлсон байна. Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнууд үүргээ биелүүлэхдээ бүх хүмүүсийн нэр төрийг хүндэтгэж, тэдний хүний эрх, эрх ашгийг хамгаалан дэмжинэ гэжээ. Энэ баримт бичигт эрүү шүүлтийг хориглох талаар “хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгий, хүнлэг бус, хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэх аливаа үйлдлийг хийх, өдөөн хатгах болон эвлэрэнгүй хандаж болохгүй бөгөөд, хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн

¹⁴ Беккариа Ч. Гэмт хэрэг ба ялын тухай. Хорихоор баривчлах тухай. Орч. Г.Эрдэнэбат. УБ. 2021. 88 дахь тал.

¹⁵ Лүндэндорж Н., Өнөрбаяр Ч., Батсуурь М. Монгол улсад шүүхийн хараат бус байдлыг

бэхжүүлэх нь. Бодлогын тойм судалгаа. УБ. 2010. 23 дахь тал.

¹⁶ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1979 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн 34/169 дүгээр тогтоолоор батлагдсан.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгийгээр, хүнлэг бусаар, нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийг дээд шатны албан тушаалтны захирамж, дайны байдал, дайны аюул, үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэх, дотоодын улс төрийн бодит байдал болон бусад ямар ч онцгой нөхцөл байдлаар зөвтгөж болохгүй¹⁷ гэж тодорхойлсон байна. Энэхүү конвенцийн гол ач холбогдол нь “эрүү шүүлт” гэж юу болохыг бүх талаас нь, анх удаа томъёолон гаргаж, эрүү шүүлтийг улс орон бүр өөрийн эрүүгийн хуулиндгаа тодорхойлж, хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах, мөн эрүү шүүлттэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, хохирогч нарыг хамгаалах, тэдгээрт нөхөн төлбөр олгох талаар Засгийн газраас явуулах үйл ажиллагаануудыг гаргаж өгсөнд оршино¹⁸.

Монгол Улсын хувьд ЭШББХХББХНТДХШЭК-ийн үзэл баримтлалыг Үндсэн хуульд нутагшуулснаас гадна одоо хэрэгжиж буй Эрүүгийн хуульд чухал ач холбогдолтой байдлаар хуульчлагдсан. Өмнөх Эрүүгийн хуулиудад эрүүдэн шүүхтэй холбоотой заалт тусгагдаагүй байсныг тэмдэглэх нь зүйтэй юм. 2015 оны Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн 2.12-т хүнийг алах гэмт хэргийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд “эрүүдэн шүүж” гэж хуульчилсан явдал нь бусдыг эрүүдэн шүүх замаар амь насыг нь хохироосон тохиолдлыг онцгойлон авч үзсэнийг нотолж байна. Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангийн 21.12 дугаар зүйл (Эрүү шүүлт тулгах)-ийн 1 дэх хэсэгт (Төрийн албан хаагч тайлбар, мэдүүлэг авах, хэрэг хүлээлгэх, ял, шийтгэл оногдуулах, ялгаварлах зорилгоор өөрөө, эсхүл бусад этгээдийг хатгаж, зөвшөөрөл олгож, эсхүл бусад байдлаар тухайн үйлдлийг хийхийг зөвшөөрч байгаагаа илэрхийлж бусдын бие махбод, сэтгэл санааг шаналган зовоосон бол) заасан үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх жишиг тогтсон. Уг зүйл анги нь 2002 оны Эрүүгийн хуульд¹⁹ мөн адилаар тусгагдаж байсныг тэмдэглэх нь зүйтэй юм. Мөн хуулийн 6.6 дугаар зүйл (Эрүүгийн хариуцлагыг хүндрүүлэх нөхцөл

байдал)-ийн 1 дэх хэсэг (Шүүх эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхдээ дараах хүндрүүлэх нөхцөл байдлыг харгалзан үзнэ)-ийн 1.1-д “бие махбодын, сэтгэл санааны шаналал, зовиур үүсгэж, онц харгис, хэрцгий аргаар, тохуурхан доромжилж үйлдсэн”, 1.6-д “хохирогчийн биеэ хамгаалах чадваргүй байдлыг мэдсээр байж, эрхшээлдээ байгаа хүний эсрэг үйлдсэн” зэрэг заалтууд нь эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийн эсрэг хэрэгжүүлсэн, чухал үзэл баримтлалууд болж чадсан юм. Эдгээрээс гадна Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангийн 13.4 дүгээр зүйл (Хүнийг хүчээр алга болгох)-ийн 1 дэх хэсэгт “Хүнийг хууль бусаар хорьсон нь хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэргийн шинжгүй бол”²⁰ гэж, уг зүйлийн 2 дахь хэсэгт “МША явуулах эрх бүхий албан тушаалтан, прокурор, шүүгч хүнийг хууль бусаар хорьсон, хууль бусаар нууж эрх чөлөөг нь хязгаарласан, эсхүл хорьсон, эрх чөлөөг нь хязгаарласан талаарх мэдээллийг нууж, мэдээлэл өгөхөөс татгалзаж эрх чөлөөг нь хязгаарласны улмаас бусдын хууль ёсны эрх, ашиг сонирхолд нь хохирол, хор уршиг учруулсан нь энэ хуулийн тусгай ангид заасан бусад гэмт хэргийн шинжгүй бол”²¹ гэж тус тус заасан нь эрүүдэн шүүхийн эсрэг тэмцлийн шинэ хэлбэр юм. Энэ төрлийн үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцох болсоны нэг шалтгаан нь “Хүчээр алга болгохоос бүх хүнийг хамгаалах тухай” олон улсын конвенцийг Монгол Улсын Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр 2014 оны 10 дугаар сарын 9-ний өдөр соёрхон баталсантай шууд холбоотой юм. Энэ мэтээр ЭШББХХББХНТДХШЭК-ийн үзэл санаанд нийцсэн Эрүүгийн хуулийг хэрэглэж, хууль тогтоомжийн хүрээнд хүнийг эрүүдэн шүүхийн эсрэг тэмцэл өрнүүлж байгаа бөгөөд, НҮБ-ийн гишүүн орны хувьд гэрээ, конвенциудад заасан үүргээ хүлээж байгаагийн нэгэн илрэл болж байна.

Харин ЭХХШТХ-д заасан цагдан хорих ТСАХ авах үндэслэлүүдийн эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хүнлэг бусаар

¹⁷ Хүний эрхийн үндэсний комисс. Эрүү шүүлтийн эсрэг олон улсын эрх зүйн эх сурвалж. 10 дахь тал.

¹⁸ Мөн тэнд. 10 дахь тал.

¹⁹ 2002 оны Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангийн 251 дүгээр зүйл “Эрүү шүүлт тулгах” гэх нэршилтэй байсан.

²⁰ Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 2016. №7. 13.4 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг.

²¹ Мөн тэнд. 13.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг.

буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийн эсрэг үйлчлэл, бусдыг хяналтгүйгээр цагдан хорих, шийдвэр гаргахдаа хэт субъектив байдлаар хандах асуудлыг хэрхэн хянаж, зохицуулж байгаа болох нь анхаарал татаж байна. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэлийн баримт бичигт “2018-2022 оны хооронд (ЭХХШТХ хэрэгжиж эхэлсэн цаг үе) ЭХХШТХ-ийн 14.9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.3-т заасан “гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй талаар үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа” гэх үндэслэлээр гаргасан шийдвэр нийт шийдвэрийн 25.4 хувь, 14.9.2-т заасан “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн” цагдан хорих ТСАХ авсан шийдвэр нийт шийдвэрийн 19.8 хувь байгаа нь хамгийн түгээмэл үндэслэл болсоныг харуулж байна” гэж тэмдэглэсэн нь цагдан хорих ТСАХ авахдаа шүүгч хэт ерөнхий үндэслэлээр, субъектив байдлаар шийдвэрлэх явдал ихээр гарч байж болзошгүй гэх хардлага төрүүлж байна. Учир нь дээрх хоёр үндэслэл нь хэтэрхий ерөнхий байдлаар хуульчлагдсанд (Цагдан хорих ТСАХ авах үндэслэлүүдэд тусад нь дүн шинжилгээ хийгдэх учир энэ хэсэгт гүнзгий авч үзээгүй болно) оршиж байна.

Баривчлагдсан болон цагдан хоригдсон этгээдүүдийн эрх, үүргийг тодорхойлсон нэг эрх зүйн баримт бичиг нь 1999 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр батлагдсан “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай” хууль юм. Энэ хуулийн 1 дүгээр зүйлд “Энэ хуулийн зорилт нь эрх бүхий албан тушаалтнаас хуульд заасан үндэслэлээр гаргасан шийдвэрийн дагуу сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх нөхцөл, журмыг тодорхойлох, тэдгээртэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино” гэсэн байна. Баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх үндэслэл нь энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасны дагуу, гагцхүү ЭБШХ-д заасан үндэслэл, журмын дагуу эрх бүхий албан тушаалтнаас гаргасан захирамж, тогтоол нь баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийн үндэслэл болно²².

Өмнө мөрдөгдөж байсан Эрүүгийн хууль, ЭБШХ-ийн 68, 69, 70, 114 дүгээр

зүйлүүдийг нэг мөр хэрэглэх, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд цагдан хорих ТСАХ авагдаж буй хүний эрх зөрчигдөхгүй, сэжигтэн, яллагдагч, тэдгээрийн ар гэр, өмгөөлөгчид цагдан хоригдсон үндэслэлийг шуурхай танилцуулах, сэжигтэн, яллагдагч баривчлагдсан, цагдан хоригдсон үндэслэлийг эс зөвшөөрч, шүүгчид өөрийн биеэр тайлбар өгөх боломжийг хангах зорилгоор шүүх, прокурорын байгууллага эрх хэмжээний хүрээнд хуульд нийцүүлэн тодорхой журам, заавар гаргаж байжээ. Тухайлбал, 2008 оны 1 дүгээр сарын 30-ны өдөр Улсын Дээд Шүүхийн Ерөнхий Шүүгч, Улсын Ерөнхий Прокурор хамтран “Цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журам”, Монгол Улсын Ерөнхий Прокурорын 2011 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдрийн 214 тоот, 2013 оны 2 дугаар сарын 5-ны өдрийн А/14 тоот тушаалаар “Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын заавар”-ыг батлан мөрдүүлж байна. Цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журмаар цагдан хорих ТСАХ авагдаж буй сэжигтэн, яллагдагчийн эрхийг хангах, цагдан хорих санал гаргах эрх бүхий субъектийн шуурхай байх явдлыг хангах, цагдан хорих ТСАХ авагдсан хүний ар гэр, өмгөөлөгчид энэ талаар 24 цагийн дотор мэдэгдэх, шаардлагатай бол шүүгч цагдан хоригдож буй хүнтэй биечлэн уулзах зэрэг харилцааг зохицуулжээ.

Дээрх баримт бичгүүд нь мэдээж хэрэг хүний эрхийг дээдлэх зорилгоор төрөөс авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний нэгэн илрэл төдийгүй, НҮБ-ын конвенциудад нэгдэн орсноор хүлээх шаардлагатай үүргийн хэрэгжүүлэлт байхаас гадна, Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал бодит амьдралд хэлбэржин, тогтож буйн илрэл билээ.

Дүгнэлт

1. НҮБ-д элсэн орсны хувьд эрх эдлэхийн хажуугаар, үүрэг хүлээх ёстой атал, элсэн орсны дараахан шинээр баталсан ЭБШХ-ийн цагдан хорих ТСАХ-нд хамаарах зүйл, заалтыг ХЭТТ-ийн үзэл баримтлалд нийцүүлээгүй явдал нь тухайн үеийн хууль тогтоомжид хүний эрхийг хамгаалах заалтыг тусгах явдал цөөн, ЭБША-нд оролцогчдын эрхийг хамгаалах явдал нэн удаашралтай байгаа байдлаар илэрч байна.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ
ЭРХ
ХАМГААЛАХ
ЗӨРХИЙН
ТӨРӨН
ОРГОН

²² Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 1999. №34.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

2. Манай улсын хувьд ЭШББХХХББХНТДХШЭК-д нэгдэн орсоноос хойш хугацаанд уг баримт бичгийн үзэл баримтлал, зарчмыг Эрүүгийн хуульд олон зүйл, заалтаар тусгаж өгсөн явдал нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчдыг, өргөн утгаараа хүнийг эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хүнлэг бусаар харьцаж, нэр төрийг нь доромжлохын эсрэг жинтэй тэмцэл явуулж байгаагийн тод жишээ юм.

3. ХЭТТ, ИБУТЭТОУП, ЭШББХХХББХНТДХШЭК болон Цагдан хорих болон хорих ял эдэлж байгаа хүмүүсийг хамгаалах зарчмуудад заасан хүний эрхийг хүндлэн, дээдлэх зарчмыг Монгол Улсын төр засгаас дэмжиж, цагдан хорих ТСАХ авахдаа хуулийн үзэл баримтлалыг ягштал дагаж мөрдөхийг эрмэлзэж байгаа нь сайшаалтай боловч, эдгээр хууль тогтоомжид заасан үзэл баримтлалын хэрэгжилтийн байдал төдийлөн хангалтгүй байгаа нь ЭХХШТХ-д заасан цагдан хорих ТСАХ авах үндэслэл, журмыг хүний эрхийг хангахад чиглэсэн байдлаар өөрчлөн, найруулах шаардлага үүсгэж байна.

4. 1961 оноо хойш өнөөдрийг хүртэл хүний эрхийг хангах, хамгаалах чиглэлээр НҮБ-аас гаргасан хүний эрх, тэр дундаа, эрх чөлөө нь хязгаарлагдсан хүмүүсийн эдлэх ёстой эрхийг баталгаажуулсан олон тооны гэрээ, конвенцид Монгол Улс нэгдэн орсон боловч, эдгээр баримт бичгүүд тэр бүр бүрэн утгаараа хэрэгжих, хэрэгжүүлэх ажил хангалтгүй, зарим талаараа огт хэрэгжүүлж чадахгүй байна.

Санал

1. Хорих ял оногдуулахгүйгээр заасан бүх төрлийн гэмт хэрэгт цагдан хорих ТСАХ хэрэглэхгүй байх хууль зүйн баталгааг бүрдүүлэх шаардлагыг хангахад чиглэсэн үйл ажиллагааг чиг шугам болгож, хэрэгжиж буй Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангид хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд цагдан хорих ТСАХ хэрэглэхгүй байх механизмыг ЭХХШТХ-ийн 14.11 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт дараах байдлаар хуульчлах саналтай байна. Үүнд:

Эрүүгийн хуульд хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд цагдан хорих ТСАХ авахыг хориглоно.

2. Хөнгөн гэмт хэрэг, тэр дундаа хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг нь нийгмийн аюулын шинж, хэр хэмжээ хавьгүй багатай. Мөн МША-ны

эцсийн үр дүнд хөнгөн болон хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг үйлдсэн болох нь тогтоогдсоны дараа яллагдагчид нэгэнт хорих ял оногдуулах хуулийн заалтгүй байхад, гэмт хэрэг үйлдсэн хугацаанаас хойш шүүхийн шийдвэр гарах хүртэл хугацаанд тухайн этгээдийг цагдан хорих ямар ч шаардлагагүй болох нь ойлгомжтой юм. Иймд Эрүүгийн хуульд хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэргийн яллагдагчид цагдан хорих ТСАХ-г хэрэглэдэггүй байх эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх саналыг тус тус гаргаж байна.

Ашигласан материал

1. Африканская Хартия Прав Человека и Народов, Неофициальный перевод с английского. Принята на встрече глав государств — членов Организации Африканского единства 26 июня 1981 г. в Найроби. Вступила в силу 21 октября 1986 г.

<http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afc.html>.

2. Беккариа Ч. Гэмт хэрэг ба ялын тухай. Хорихоор баривчлах тухай. Орч. Г.Эрдэнэбат. УБ. 2021.

3. Зүмбэрэллхам Д. Гэм буруугийн презумпцийн зарчмыг Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хэрэгжүүлэх онол, практикийн зарим асуудал. Докторын зэрэг горилсон бүтээлийн хураангуй. УБ. 2001.

4. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ.

5. Лүндэндорж Н., Өнөрбаяр Ч., Батсуурь М. Монгол улсад шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэх нь. Бодлогын тойм судалгаа. УБ. 2010.

6. Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 1999. №34.

7. Хүний эрхийн үндэсний комисс. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 10 дахь илтгэл. УБ. 2011.

8. Хүний эрхийн үндэсний комисс. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 14 дэх илтгэл. УБ. 2015.

9. Хүний эрхийн үндэсний комисс. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл. УБ. 2023.

10. Хүний эрхийн үндэсний комисс. Эрүү шүүлтийн эсрэг олон улсын эрх зүйн эх сурвалж.

11. Цэрэндорж С. Хүний эрхийн олон улсын гэрээ ба дотоодын хуулийн шинэчлэл

(хоёр гэрээний жишээн дээр) // Хүний эрх. Улирал тутмын сэтгүүл. 2002 оны 4 дүгээр улирал. УБ. 2002.

12. Цэрэндорж С. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа ба хүний эрх // ХЭҮК. Гурван жилд. 2001-2003. УБ. 2004.

13. Шүүн таслах ажиллагаанд хүний эрхийг хангах нь. Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгчдөд зориулсан гарын авлага.

14. Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 2002. №5.

15. Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 2016. №7.

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АЖЛЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, САЙЖРУУЛАХ АРГА ЗАМ

CURRENT STATUS OF FRAUD PREVENTION AND WAYS FOR IMPROVEMENT

В.Номинчулуун

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, цагдаагийн ахмад

Nominchuluun V.

Researcher of Institute of Criminology and Police Studies, Integrated institute for scientific research, University of Internal Affairs, Police Captain

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд залилах гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлж, цаашид энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг боловсронгуй болгох чиглэлээр санал, зөвлөмж дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: In this article, we aim to determine the causes and conditions of fraud and make suggestions and recommendations for improving the prevention of this type of crime in the future.

Түлхүүр үгс: Залилах, хуурч мэхлэх, хохирол, урьдчилан сэргийлэх ажил

Keywords: Fraud, deception, damages, preventive work

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд Монгол Улсын иргэн дараах үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдэлнэ гэж заасны дотор, хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй¹ гэж өмчлөх эрхийг баталгаажуулж өгсөн байдаг. Монгол Улсын иргэн бүрд хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өв залгамжлуулах эрхийг баталгаажуулж улмаар тэрхүү эрхийг нь хангах хамгаалах үүднээс Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөө зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна”² хэмээн өмчлөх эрхийг хангах, хамгаалах нь төрийн нэг үндсэн үүрэг болгон хуульчилсан байдаг.

Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан эрхийг зөрчиж, түүнийг хамгаалах төрийн үүргийг хэрэгжүүлэхэд саад учруулж буй гэмт хэргийн нэг бол өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг бөгөөд залилах гэмт хэргийн түвшин харьцангуй өндөр ба жил ирэх тусам учруулж буй хохирол нь дагаж өссөөр байна.³

Залилах гэмт хэргийн улмаас хувь хүн, аж ахуйн нэгж, төр, хуулийн этгээдээс гадна олон улсын байгууллагууд ч эд хөрөнгийн хохирол амссаар байна. Түүнчлэн, залилах гэмт хэргийг орчин үеийн шинжлэх ухааны ололт, дэвшилтэд тулгуурлан үйлдэх болсон нь анхаарал татах боллоо. Богино хугацаанд их хэмжээний хохирол учруулах, хохирогчдын тоо ч улам өсөх хандлагатай байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн эрүүгийн бодлогыг олон улсын жишигт нийцүүлэн тодорхойлох, шинэчлэх, зарим төрлийн арга хэлбэрийг хуульчлах, өргөжүүлэх шаардлага үүсэж байна. Залилах гэмт хэрэг нь эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн бүлэгт хамаардаг ба өөрийн гэсэн өвөрмөц онцлогтой нь уг гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүйн шинжээр илэрдэг. Залилах гэмт хэрэг гэдэг нь бусдын эд хөрөнгийг хуурч, эсхүл баримт бичиг, эд зүйл, цахим хэрэгсэл ашиглаж, эсхүл зохиомол байдлыг зориудаар бий болгох, сүсэг бишрэлийг далимдуулах, бодит байдлыг нуух замаар бусдыг төөрөгдөлд оруулж, эсхүл нэр хүнд, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэлийг урвуулан ашиглаж эзэмшигч, өмчлөгчийн эд хөрөнгө,

¹ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.3, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. №01. -Уб., 1992.

² Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19.1, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. №01. -Уб., 1992.

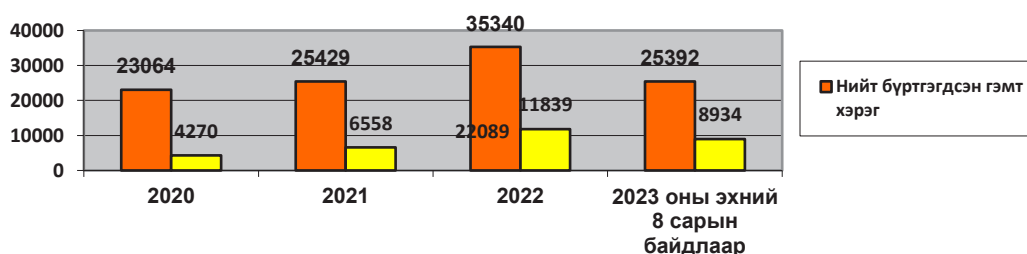
³ Залилах гэмт хэргийн нөхцөл байдалд хийсэн дүн шинжилгээ, судалгаа, ЦЕГ-ын мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба. -Уб., 2020. 14 дэх тал.

эд хөрөнгийн эрхийг гэм буруугийн шууд санаагаар шилжүүлэн авсан, Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.3 дугаар зүйлд хуульчлан тодорхойлж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан, нийгэмд аюултай үйлдэл юм⁴.

Залилах гэмт хэргийн статистикт хийсэн дүн шинжилгээ Тоон үзүүлэлтийн талаар авч үзвэл:

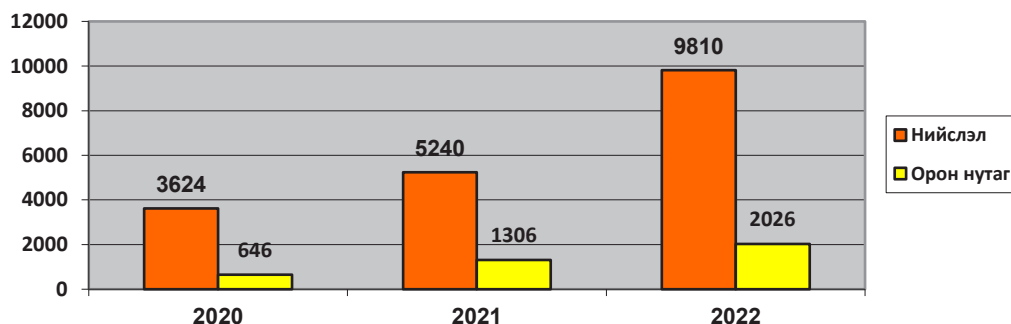
Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэргийн мэдээллийн санд 2020-2023 оны эхний 8 сард нийт 109225 гэмт хэрэг бүртгэгдсэний 31601 буюу 28.9 хувь нь “Залилах” гэмт хэрэг эзэлж байна⁵.

График 1. Нийт гэмт хэргийг залилах гэмт хэрэгтэй харьцуулбал, /2020-2023 оны эхний 8 сарын байдлаар /

Залилах гэмт хэрэг сүүлийн 2020-2023 онд төрлийн гэмт хэргийн 82.4% нь нийслэлд, жилд дунджаар 7900 хэргээр өсжээ. Энэ 17.6% нь орон нутагт үйлдэгджээ.

График 2. Залилах гэмт хэргийг үйлдэгдсэн газраар нь, /2020-2022 он/

Нийслэлд бүртгэгдсэн нийт гэмт хэргийн 4959 буюу 26.5% нь Баянзүрх дүүрэгт, 4321 буюу 24.8% нь Баянгол дүүрэгт, 2994 буюу 16.1% нь Сүхбаатар дүүрэгт, 1569 буюу 8.4% нь Сонгинохайрхан дүүрэгт, 2517 буюу 13.4% нь Чингэлтэй дүүрэгт, 2119 буюу 11.4% нь Хан-Уул дүүрэгт тус тус бүртгэгдсэн бол 112 буюу 0.6% нь Багануур, Багахангай, Налайх дүүрэгт бүртгэгдсэн байна.

Орон нутгийн хэмжээнд бүртгэгдсэн нийт хэргийн 622 буюу 15.7% нь Хөвсгөл аймагт, 364 буюу 9.2% нь Орхон аймагт, 351 буюу 8.9% нь Дархан-Уул аймагт, 256 буюу 6.4% нь Сэлэнгэ аймагт, 299 буюу 7.6% нь

Дорноговь аймагт тус тус бүртгэгдсэн нь хамгийн их, 58 буюу 1.4% нь Говьсүмбэр аймагт, 53 буюу 1.3% нь Увс аймагт тус тус бүртгэгдсэн нь хамгийн бага байна.

Дээрх залилах гэмт хэргийн статистикаас харахад энэ төрлийн гэмт хэрэг цаашид өсөх хандлагатай байгаа нь харагдаж байна. Залилах гэмт хэрэг өссөн шалтгааныг 3 ангилан авч үзлээ. Үүнд:

1. Хууль эрх зүйн өөрчлөлтийн хүрээнд,
2. Шинэ төрлийн гэмт үйлдэл бүртгэгдсэнээс,
3. Бусад нөхцөл байдлын улмаас.

⁴ Монгол Улсын эрүүгийн хууль 2015, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №07. –Уб., 2016.

⁵ Цагдаагийн ерөнхий газар. Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба.

Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал. –Уб., – 2020, 2021, 2022, 2023.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

1. Хууль эрх зүйн шинэчлэлт, өөрчлөлтийн улмаас гэмт хэргийн тоо өссөн.

Цагдаагийн байгууллага иргэнээс гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээллийг хүлээн авч шийдвэрлэхдээ 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиар 19 хоногт шалган гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл тогтоогдсон тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн холбогдох зүйл заалтаар эрүүгийн хэрэг үүсгэн, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулж байсан. Шинээр батлагдсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд гэмт хэргийн шинжтэй, гомдол, мэдээллийг шалгах хугацаа 5 хоног гэж зааснаар шууд хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээж шалгаж байгаа нь гэмт хэргийн тоо өсөхөд нөлөөлж байсан.

2. Шинэ төрлийн гэмт үйлдлүүд олноор бүртгэгдсэн нь гэмт хэргийн гаралт өсөх шалтгаан болж байна.

Цахим орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэрэг ихэвчлэн фэйсбүүк, и-мэйл хаягаар нэвтэрч хүний нэр барин залилсан үйлдлүүд байна. Цахим залилангийн үйлдэл нь хэлбэрийн хувьд цахим шуудангийн луйвар, романс луйвар, зээл олгох, банкны залилан, үнэгүй бараа өгөх, мөнгө гуйх зэргээр үйлдэгджээ. Тодруулбал:

Цахим шуудангийн луйвар: - Манай улсын гадаад худалдаа эрхэлдэг иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагууд харилцагч талаас ирсэн цахим шууданд төлбөрийн данс солигдсон, өөрчлөгдсөн үндэслэлээр өөр дансанд төлбөрийг шилжүүлэхийг хүссэн цахим шуудан хүлээж авдаг ба тус шилжүүлгийг хийснээр цахим шуудангийн луйврын хохирогчид болдог.

Романс луйвар: Интернет орчинд харилцаа тогтоон хүний итгэлийг олж аван улмаар үүнийгээ ашиглан залилангийн гэмт хэрэг үйлдэхийг романс луйвар гэж ойлгож болно.

Зээл олгох: Цахим шуудан болон олон нийтийн сүлжээ сайтуудаар маш бага хүүтэй барьцаагүй, баталгаатай зээл гэх утгатай захидал болон нийтлэлүүд нийтлэгддэг. Үүний дагуу хэн нэгэн холбогдоход гэмт этгээд эхлээд авах гэж байгаа зээлийнхээ тодорхой хувийг шимтгэлд төлөх ёстой, дараа нь татвараа төлөх ёстой гэх нэрийдлээр залилах гэмт хэргийг үйлддэг байна.

Банкны залилан: -Имэйл хаягт банкны албан ёсны мэт хуурамч и-мэйл хаяг ирэх ба банкны мэдээллийг асууж, баталгаажуулахыг шаарддаг. Банк хэзээ ч

хувийн мэдээллийг асууж имэйл явуулдаггүй. Харин гэмт этгээд хувийн мэдээллийг өөрийн болгосноор дурын гэмт хэргээ үйлдэх нөхцөл боломж нь бүрдсэн байдаг.

Үнэгүй бараа: Гэмт этгээдүүд онлайнаар олон улсад нэр хүндтэй хүмүүс болон байгууллагын нэрийг барьж азтан боллоо, үнэгүй авах боломжтой гэх утга бүхий и-мэйл явуулна. Улмаар хожсон эсвэл үнэгүй авах боломжтой бараагаа авахын тулд кредит карт, гэрийн хаяг болон бусад мэдээллийг авч, хэрэв өөрийн мэдээллээ өгсөн тохиолдолд дансан дахь мөнгөө алдах эрсдэлд орно.

Мөнгө гуйх: Онлайнаар танил хаягаас эсвэл танил хаягтай төсөөтэй хуурамч хаягаас яаралтай мөнгө зээлээч, өнөөдөр орой эсвэл маргааш өглөө өгнө, хүүтэй нь хамт өгнө гэж урьдчилан бэлтгэсэн дансанд хохирогчоос мөнгийг нь залилж авдаг байна.

Дээрх гэмт хэргүүдээс иргэдийн фэйсбүүк хаягийн нэвтрэх нэр, нууц үгийг авах, таах зэргээр хууль бусаар нэвтэрч ойр дотны хүн, найз нөхөд рүү нь эзэмшигчийн өмнөөс чат бичиж мөнгө залилж байгаа хэрэг ихэвчлэн үйлдэгдсээр байна.

3. Бусад нөхцөл байдлаас шалтгаалсан гэмт хэргүүд:

Цагдаагийн байгууллагад хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгийг худалдах, худалдан авах, түрээслэх, түрээслүүлэх, арилжих, өндөр хүүтэй мөнгө зээлэх нэрээр гэрээ байгуулж, хохирогчийн эд хөрөнгийн эзэмших, өмчлөх эрхийг шилжүүлэн авахдаа өөрсдийн үйлдлийг гэмт хэргийн шинжгүй, иргэний эрх зүйн харилцааны явцад үүссэн гэрээний маргаантай асуудал болгож харагдуулах зорилгоор нотариатаар батлуулж, хууль зүйн хувьд хүчин төгөлдөр акт мэтээр үйлдэж байгаа хэргүүд бүртгэгдэж байна.

Залилах гэмт хэрэгт хуурч, баримт бичиг, эд зүйл, цахим хэрэгсэл ашиглаж, зохиомол байдлыг зориудаар бий болгох, сүсэг бишрэлийг далимдуулах, бодит байдлыг нуух замаар бусдыг төөрөгдөлд оруулж, эсхүл нэр хүнд, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэлийг урвуулан ашиглаж эзэмшигч, өмчлөгчийн эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг шилжүүлэн авсан хууль бус үйлдлийг ойлгодог. Энэ төрлийн гэмт хэргийн нэг онцлог нь мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах цар хүрээ ихтэй, хугацаа

их ордог, гэмт этгээдүүд үргэлжлүүлэн хууль бус үйлдлээ хийсээр байдагт оршино⁶.

Залилах гэмт хэргийг шалгахын тулд түүнд агуулагдаж байдаг зарим онцлогийг тооцож үзэх зайлшгүй шаардлагатай. Тухайлбал, энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирогч тодорхой цаг хугацааны дараа буюу гэмт хэрэг үйлдэгдсэнээс хойш багагүй хугацаа өнгөрсний дараа хууль хяналтын байгууллагад ханддаг, иргэний эрх зүйн харилцаа байж болохуйц гэрээ, хэлцэл байгуулагдсан байдаг.

Иймд залилах гэмт хэргийн хохирогчийн эд хөрөнгийг хэрхэн хуурч мэхэлж авсан, үйлдлийн арга, одоо эд хөрөнгө хаана байгаа талаар тодорхойлох нь чухал байдаг.

Богино хугацаанд их мөнгөтэй болох гэсэн эсвэл мөнгөө өсгөх үүднээс сайтар нягтлалгүйгээр санхүүгийн харилцаанд орсноос залилах гэмт хэргийн хохирогч болсон иргэд, аж ахуйн нэгжийн тоог багасгах, энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг үр дүнтэй, хариуцлагатай зохион байгуулснаар нийт иргэдийн амьдралын чанар дээшилнэ гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

Сүүлийн жилүүдэд залилах гэмт хэрэг өссөн нь нийгэм, эдийн засгийн суурь шалтгаанаас хамааралтай бөгөөд нийгэмд ард иргэдийн эдийн засгийн түвшин доогуур байгаатай холбоотойгоор бага хугацаанд их хэмжээний ашиг олох гэсэн эрмэлзэл нь залилах гэмт хэргийн нөхцөл нь болж, ард иргэдийн санхүү, эрх зүйн мэдлэг дутмаг байдал нь шалтгаан болж байна. Үүнд:

1. Залилах гэмт хэргийг цахим хэрэгсэл, сүлжээ ашиглах, олон шатлалт сүлжээний бизнесээр халхавчлах аргаар тус тус үйлдэж байна. Залилах гэмт хэргийг зохион байгуулалттайгаар, удаа дараа үйлдэгчид нь хохирогчийг урьдчилан судалж, тэдэнд чиглэсэн урхи тавих аргаар үйлдэж байгаа тул залилах гэмт хэрэгт хохирогчдын дэлгэрэнгүй судалгааг гаргаж дүн шинжилгээ хийх хэрэгтэй.

2. Цагдаагийн байгууллагаас залилах гэмт хэргийг бууруулах чиглэлээр үе шаттай зохион байгуулж байгаа нэгдсэн арга хэмжээ үр дүнгээ өгч, нийгэмд сэрэмжлүүлсэн, нөлөөллийн ажлуудыг хийж цаашид иргэдэд чиглэсэн шинэлэг,

сэрэмжлүүлж, сануулсан урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг холбогдох мэргэжлийн байгууллагатай хамтран түгээх нь гэмт хэргийн гаралт буурахад нөлөөлнө гэж дүгнэж байна.

3. Дэлхий нийтээр цахим хэрэглээг өргөнөөр ашиглаж байгаа энэ үед манай улсад 2.7 сая хүн олон нийтийн сүлжээний идэвхтэй хэрэглэгч болж, өдөр бүр 50 мянга гаруй гүйлгээг онлайн банкаар дамжуулан хийдэг болсон цаг үед цахим орчинд залилуулсан гэмт хэрэгт иргэд олноор хохирч байна.

4. Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр мэргэшсэн алба хаагчдыг бэлтгэж, дагнан тогтвортой ажиллуулах, нийт алба хаагчдад энэ төрлийн гэмт хэргийн талаар ойлголт, мэдээлэл өгч, цахим хуудсаар нь дамжуулан сэрэмжлүүлэг өгөх ажлыг зохион байгуулах нь урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой юм.

5. Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр нийгэмд чиглэсэн соён гэгээрүүлэх, уламжлалт зан заншлаа дээдлэх, хөдөлмөрлөж идэвхтэй аж төрөх, эерэг зөв ёс суртахууны талаарх нэвтрүүлгүүд цөөрч худалдаа арилжаа, сугалааны азтан болох, амар хялбар байдлаар ашиг хонжоо олох сэдлийг нийгэмд түгээсэн нэвтрүүлэг суваг бүрээр гарч байгааг мэдэгдэл, шаардлага өгч зогсоох шаардлагатай байна

Санал

1. Нийслэл, дүүргийн засаг захиргааны нэгжийн удирдлагын дэмжлэгтэйгээр иргэдэд хууль зүйн зөвлөгөө, тусламж үзүүлэх үйлчилгээний цэгийг нутаг дэвсгэртээ нэмэгдүүлж, эрх зүйн тусламж үзүүлэх, зөвлөгөө өгөх, мэдээ, мэдээлэл түгээх ажлыг зохион байгуулах;

2. Олон нийтийн газар, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, банк санхүү, худалдаа үйлчилгээний газруудад болон цахим орчинд залилах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх агуулга бүхий санамж, сэрэмжлүүлгийг байршуулж, нөлөөллийн ажлыг идэвхжүүлэх;

3. Хувь хүний болон байгууллагын интернэт сүлжээнд холбогдсон бүх компьютерт лицензтэй үйлдлийн систем, вирусийн хамгаалалтын систем зэргийг заавал суулгах, үл таних хүнээс ирсэн

⁶ Залилах гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах мөрдөгчийн гарын авлага. УБ., 2021. 37 дэх тал

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

хавсралт, файл зэргийг нээхгүй байх, мөнгөний гүйлгээ, худалдан авалт хийхдээ цахим шуудангаар ирсэн данс, баримт, гэрээ зэргийг лавлан асууж шалгадаг байх талаар мэдээлэн сурталчилж, сэрэмжлүүлэх;

4. Иргэд анхан шатны санхүүгийн харилцааг хэрхэн хуулийн хүрээнд явуулах эрх зүйн мэдлэггүй, холбогдох газар очиж зөвлөгөө авах талын ойлголтгүй байгаа нь гэмт хэрэгт холбогдох, хохирох шалтгаан болж байгаа тул нийслэл, дүүргийн засаг захиргааны нэгжийн удирдлагын дэмжлэгтэйгээр иргэдэд хууль зүйн зөвлөгөө, тусламж үзүүлэх үйлчилгээний цэг, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр өгөх зөвлөмж, цахимаар хүргэх санамж сэрэмжлүүлэг, мэдээ, мэдээллийг түгээх ажлыг эрчимжүүлэх;

5. Цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр алба хаагчдад нэгдсэн сургалт зохион байгуулж, энэ чиглэлээр дагнан ажиллаж байгаа алба хаагчдын компьютер, техник хэрэгслийг сайжруулах, цахим орчинд ажиллах дадал чадварыг суулгах зэрэг мэргэшүүлэх сургалтад хамруулах;

6. Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2 дахь хэсэгт заасны дагуу гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, түүнийг таслан зогсоохтой холбоотой хойшлуулшгүй мэдээ, мэдээлэл, видео контентыг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр үнэ төлбөргүй нийтэлж, нэвтрүүлэх, энэ чиглэлээр цагдаагийн байгууллагаас хэвлэл мэдээллийн байгууллагатай санамж бичиг байгуулах, хамтран ажиллах;

7. Хууль зөрчсөн болон хялбар аргаар мөнгө, эд хөрөнгө олох боломжийн талаар олон нийтэд уриалсан, сурталчилсан бизнесийн үйл ажиллагаа, хувь хүний үйлдлийг илрүүлэх, таслан зогсоох, хянах чиглэлээр хариуцсан нутаг дэвсгэртээ тогтмол хяналт тавьж ажиллах;

8. Гадаад улсын виз гаргах, материал хүлээн авах албан ёсны гэрээт компанийн жагсаалтыг тухайн улсын Элчин

сайдын яамнаас гаргуулан авч, олон нийтэд мэдээлэх ажлыг тогтмолжуулах, мэдээллийг тухай бүр шинэчлэх, иргэд визний материал бүрдүүлэн өгөхдөө албан ёсны компани мөн эсэхийг шалгаж хэвшихэд чиглэсэн арга хэмжээ зохион байгуулах;

9. Зохистой цахим хэрэглээг бий болгоход чиглэсэн эрх зүйн орчин бүрдүүлэх, цахим орчинд байршуулах мэдээллийн агуулгад хяналт тавих, цахим орчинд бусдад туслахыг уриалсан, хандив бараа ажил үйлчилгээ үзүүлэх санал болгосон мэдээллийг зөвшөөрөлтэйгөөр байршуулах тогтолцоог бүрдүүлэх боломжийг судалж, нэвтрүүлэх зэрэг саналуудыг дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 1992. №01

2. Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016. №07

3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2017. №23

4. Д.Адъяабазар, “Монгол Улсад залилан мэхлэх гэмт хэрэг үйлдэгсдэд хариуцлага хүлээлгэж байсан хууль, цаазын уламжлал”, 2003 он

5. Т.Мөнхбадрах “Залилан мэхлэлтээс сэргийлье”, 2016 он

6. Ц.Цэлмэг, Д.Оросоо “Залилах гэмт хэргийг шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрийн дүн шинжилгээ” Нээлттэй Нийгэм Форум. Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа: Цуврал 2. УБ, 2021 он

7. Монгол Улс дахь “Гэмт хэргийн цагаан ном” 2020

8. Монгол Улс дахь “Гэмт хэргийн цагаан ном” 2021

9. “Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2022 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал”

10. “Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2023 оны эхний 8 сард бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал”

11. <https://mn.wiktionary.org/wiki/>

КИБЕР ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХЭД ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ

CAUSES OF CYBER CRIME AND PREVENTION METHODS

Э.Хандармаа

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, цагдаагийн дэслэгч

Khandarmaa E.

Researcher of Institute of Criminology and Police Studies, Integrated institute for scientific research, University of the Internal Affairs, Police Lieutenant

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд кибер гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлж, цаашид энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг боловсронгуй болгох чиглэлээр санал, зөвлөмж дэвшүүлэхийг зорилгоо.

Abstract: In this paper, we aim to determine the causes and conditions of cybercrime and propose suggestions and recommendations for improving the prevention method of this type of crime in the future.

Түлхүүр үгс: Цахим гэмт хэрэг, цахим орчин дахь гэмт явдал, гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагаа

Keywords: Causes and prevention methods of cybercrime

Үндсэн хэсэг. XXI зууны хүн төрөлхтний амьдралын салшгүй хэв маягийн нэг нь цахим хэрэглээ болсон. Гэмт явдал нь нийгмийн бүхий л салбарын харилцаанд бий болдогтой холбоотойгоор цахим орчинд гэмт хэрэг үйлдэгдэх байдал хэрэглээгээ дагаад өсөн нэмэгдсээр байна¹.

Цахим гэмт хэргийн онцлог нь олон улс, гүрэн хамран, өргөн цар хүрээтэй үйлдэгддэг бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд улс, орнуудын хамтын ажиллагаа нэн түрүүнд чухал ач холбогдолтой юм. Учир нь энэ төрлийн гэмт хэрэгт эрүүгийн эрх зүйн уламжлалт ойлголтуудыг үгүйсгэхийн хэрээр түүнтэй тэмцэх, мөрдөхөд уламжлалт бус арга барилыг авч хэрэгжүүлэх шаардлагыг бий болгов. Тухайлбал, цахим орчинд гэмт хэрэг хэдхэн секундын дотор үйлдэгддэг тул түүнийг мөрдөн шалгах ажиллагаа тэр хэмжээгээр шуурхай байхыг шаардаж байна.

Дэлхий дээр цахим орон зайн даяаршил үүссэн нь компьютерын харилцаа холбоог ашиглан гэмт хэрэг үйлдэх боломжтой болж, улмаар олон нийтийн томоохон аюулыг бий болгож байна. Үүнтэй зэрэгцэн интернэт технологид суурилсан гэмт хэргийн нийгэм-сэтгэл зүйн зүй тогтол хангалттай судлагдаагүй байна. Мэдээллийн технологийн хөгжлийн сөрөг үр дагаврын нэг бол гэмт хэргийн шинэ хэлбэр

болох өндөр технологийн гэмт хэрэг үүсэх, хөгжих явдал бөгөөд компьютер эсвэл компьютерын сүлжээ нь гэмт хэргийн халдлагын объектын үүрэг гүйцэтгэдэг байна.

Цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд түүний эрүүгийн эрх зүйн шинжийг танин мэдэх замаар үйлдэгдэж буй шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлж, улмаар тэрхүү онцлогт тохирсон урьдчилан сэргийлэх арга замыг боловсруулах нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ач холбогдолтой гэж үзлээ.

Өмнө дурдсанчлан, технологийн дэвшил, хэрэглээтэй холбоотойгоор гэмт явдал ч энэ салбарт бий болох болсон. Өөрөөр хэлбэл, бусад гэмт явдалтай адил хаана гэмт хэрэг үйлдэх боломж байна тэнд гэмт явдал цэцэглэсээр байдаг билээ.

Цахим гэмт хэрэг гэдэгт юуг ойлгох талаар эрдэмтэн, судлаачдын нэгдсэн тодорхойлолт одоо болтол бий болоогүй нь энэ салбарын чиглэлээр судалгааны ажил хангалттай бус, нэгдсэн ойлголтгүй, мөн харьцангуй шинээр бий болж буй судалгааны зүйл болж буйтай холбоотой юм.

Эрүүгийн эрх зүйн үндэсний болоод гадаад улсын судлаач, эрдэмтдийн хийсэн судалгаанд дүн шинжилгээ хийсний үр дүнд, цахим гэмт хэрэг гэдэг нь товчхондоо компьютер болон бусад тооцоолох

¹ Өнөрмаа, Б. "Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, эрх

зүйн орчинг боловсронгуй болгох шаардлага". Уб., <https://www.mglbar.mn/news/4065>

үйлдэлтэй төхөөрөмж ашиглан интернэтийн орчинд үйлдэж буй гэмт хэргийг нэрлэж буй нэр томьёо юм. Интернэтийн гэмт хэрэг гэдгийг “компьютерын сүлжээгээр хийгдэж буй өөр өөр төрлийн гэмт хэргүүдийн нийлбэр”² гэж томьёолж болох юм.

Цахим гэх нэршил нь кибернетик гэх үгтэй утга дүйх ба утгачлан тайлбарлавал, нарийн тооцоолон бодох техник-технологийн тусалцаатайгаар мэдээлэл боловсруулан үйл ажиллагааг удирдах буюу залуур зүй /удирдахуй тогтолцоо/ гэж ойлгогдоно.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн Хорин зургаадугаар бүлэгт “Кибер аюулгүй байдлын тухай”-ийг дараах 3 зүйлийг хуульчилсан.

➤ Цахим мэдээлэлд хууль бусаар халдах;

➤ Цахим мэдээллийн сүлжээнд хууль бусаар халдах программ, техник хэрэгсэл бэлтгэх, борлуулах;

➤ Хор хөнөөлт программ хангамж бүтээх, ашиглах, тараах гэмт хэргүүдийг хамааруулан ойлгож байсан.

Харин Монгол Улсын Их Хурал 2021 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдөр “Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль” батлагдан, 2022 оны 05 сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөгдөж эхэлсэн. Уг хуультай холбоотойгоор 2021 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар “Цахим мэдээллийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг” гэснийг “Кибер аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг” гэж өөрчилсөн байдаг. Тус хуулийн зорилт нь кибер аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны тогтолцоо, зарчим, эрх зүйн үндсийг тогтоох, кибер орон зай, кибер орчин дахь мэдээллийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлыг хангахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

Дээрх хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1.-т зааснаар “кибер аюулгүй байдал” гэж кибер орчинд мэдээллийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдал хангагдсан байхыг, 4.1.4. “бүрэн бүтэн байдал” гэж мэдээллийг зөвшөөрөлгүй

устгах, өөрчлөхөөс хамгаалсан байхыг; 4.1.5. “нууцлагдсан байдал” гэж мэдээлэлд зөвшөөрөлгүй хандах, нэвтрэх боломжгүй байхыг; 4.1.6. “хүртээмжтэй байдал” гэж зөвшөөрөгдсөн хүрээнд мэдээлэлд хандах, нэвтрэх, цуглуулах, ашиглах боломжтой байхыг хэлэхээр заажээ.

Нийгмийн аливаа харилцаа шууд бус, цахим платформоор дамжих болсон нь гэмт хэрэг, зөрчилд ч нөлөөгөө үзүүлж, үйлдлийн хэрэгсэлд ашиглагдах болсон нь томоохон асуудлыг үүсгэж байна. Энэ байдал нь криминологийн хувьд ялангуяа гэмт хэрэгтнийг олж тогтооход хүндрэл учруулдаг.

Иймд цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн Кибер орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн талаар судалгаа явуулж, түүнтэй тэмцэх стратегийг боловсруулж, үр дүнг хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх нь ач холбогдолтой.

Цахим халдлага нь ерөнхийдөө “хакеруудын компьютерын сүлжээ, системийг гэмтээх, устгах оролдлого” гэж тодорхойлогддог³.

Хамгийн энгийн түвшинд цахим гэмт хэргийг компьютер ашиглахтай холбоотой гэмт хэргүүд гэж тайлбарлаж болно.

Паркер⁴ болон Фурнель⁵ нар компьютер ба цахим гэмт хэргийн ойлголтуудыг ялгаж, дараах тодорхойлолтуудыг санал болгож байна.

1. 'Компьютерын тусламжтайгаар үйлдэгдсэн гэмт хэрэг' (Интернэтээс өмнө гарч байсан боловч кибер орон зайд шинэ амьдрал авч байгаа гэмт хэрэг, жишээ нь залилан, хулгай, мөнгө угаах, бэлгийн дарамт, үзэн ядалт, порнограф)

2. 'Компьютерт суурилсан гэмт хэрэг' буюу 'цахим гэмт хэрэг' (интернэт бий болсноор үүссэн бөгөөд үүнээс өөр байж болохгүй гэмт хэрэг, тухайлбал, хакердах, вирусийн халдлага, веб сайтад халдсан гэмт хэрэг) нь гэмт этгээд хувийн кибер домэйнийг ашигласан гэмт хэрэг юм.

Харин судлаач Д.Уолл⁶ цахим гэмт хэргийг дөрвөн төрөлд хуваадаг.

² Б.Хишигтогтох “Цахим мэдээллийн орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийг мөрдөн шинжлэхүйн онол арга зүйн үндэс” УБ., 2015.

³ Oxford Dictionary, 2018

⁴ Parker, D.B. (1998). Fighting Computer Crime: A New Framework For Protecting Information. John Wiley & Sons, Inc. New York, NY, United States.

⁵ Furnell, S. (2002). Cybercrime: Vandalizing The Information Society. London: Addison-Wesley.

⁶ Wall, D. (2001). Cybercrimes and the Internet. in D. Wall (Ed.), Crime and the Internet. London: Routledge.

1.Цахим халдлага буюу хувийн цахим орон зайд нэвтрэх эсвэл хохирол учруулах;

2.Цахим хууран мэхлэлт. Тухайлбал, эзэлийн картын луйвар, оюуны өмчийн зөрчил;

3.Бэлгийн харьцааг илэрхийлсэн материалын онлайн худалдаа;

4.Хувь хүн бусдад хор хөнөөл учруулж болох янз бүрийн арга замыг илэрхийлдэг цахим хүчирхийлэл. Ийм хор хөнөөлд цахим дарамт, цахим дээрэлхэлт, болзошгүй террорист үйлдлийг сурталчлах мэдээлэл багтдаг.

Эдгээр гэмт үйлдлийн эхний хоёрт “өмчийн эсрэг гэмт хэрэг”, гуравдугаарт “эс суртахууны эсрэг гэмт хэрэг”, дөрөвдүгээрт “хүний эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг” байна. Мөн эхний ангилал нь “компьютерт чиглэсэн” үйлдлүүд бол сүүлийн гурван ангилал нь “компьютерын тусламжтайгаар” үйлдлүүд гэж тодорхойлогддог⁷.

Өнөөгийн байдлаар дэлхийд учруулж буй заналхийллээр нэгдүгээрт кибер гэмт хэрэг, хоёрдугаарт терроризм орж байна. Монгол Улсад 2021 оны эхний хагас жилд 776 цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг бүртгэгдсэн нь 2015 оноос даруй 79%-иар өссөн бөгөөд өнгөрсөн дөрвөн жилд тус гэмт хэргийн хохирогчид нийтдээ 27.4 тэрбум төгрөгийг гадаад руу шилжүүлж алдсан гэх судалгаанаас энэ төрлийн гэмт хэргийн иргэдэд учруулж буй хохирлын хэмжээ, хор уршиг хэт өндөр түвшинд байгаа төдийгүй энэ гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааг эрчимжүүлэх шаардлага тулгамдаж байгаа болохыг харуулж байна.

Цахим гэмт хэргийг зүйлчлэхэд хэд хэдэн онцлог шинжийг харгалзан үзэх шаардлагатай. Тэдгээрийн нэг нь гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив тал болно. Энэ гэмт хэргийн объектив тал буюу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үр дагаварт хүргэсэн үйлдлийг практикт илрүүлэн нотлоход нэлээд бэрхшээлтэй байдаг. Учир нь энэ төрлийн гэмт хэргийн нэг онцлог нь үлдэж буй ул мөр нь цахим орчинд үлддэг бөгөөд түүнийг илрүүлэх ажиллагаа мэргэжлийн тусгай мэдлэг, чадвар, программ шаарддаг.

Заримдаа цахим гэмт хэргийн халдлагын зүйлийг тодорхойлоход нэлээд төвөгтэй байдаг. Тухайлбал, аль нэг хэрэглэгчийн компьютерын эсрэг чиглэсэн гэмт халдлага эцсийн үр дүндээ хоорондоо холбогдсон глобал сүлжээ, түүний бүтцэд илрүү хор хөнөөл учруулж болзошгүй юм⁸.

Компьютерийн гэмт хэргийн илрүүлэлтийн төвшин харьцангуй бага байдгийн нэг шалтгаан нь тухайн байгууллагад гарсан гэмт үйлдлийг өөрийн хүчээр шийдвэрлэх гэж оролддог буруу зуршилтай холбоотой. Уг гэмт халдлагын улмаас учирсан хохирлын хэмжээ нь гэмт үйлдлийг мөрдөн шалгахын тулд сервер-компьютерыг тодорхой хугацаагаар хураах тохиолдолд гарах алдагдлаас бага байдаг асуудлын мөн чанар оршино. Мөн тухайн байгууллагын удирдлага аижл хэргийн нэр хүндээ алдах, шүүхийн процессын явцад байгууллагын хамгаалалтын дотоод нууцлал задрах, зарим тохиолдолд өөрсдийн нь хууль бус үйлдлүүд илэрч болзошгүй зэрэг олон хүчин зүйлээс болгоомжилдог⁹.

Тус гэмт хэргийн объектоор нь нийтийн аюулгүй байдлын нэг хэсэг болох компьютерын мэдээллийн салбарт мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой олон нийтийн харилцааг ойлгох бөгөөд гэмт хэргийн гол зүйл нь биет зүйл биш тухайлбал, компьютерийн мэдээлэл. Гэмт хэргийн объектив тал нь “хууль бус нэвтрэх” гэдэг үйлдлээр тодорхойлогддог. Хууль бус нэвтрэх гэдэг нь мэдээллийн эзэн, эсхүл мэдээллийн хууль ёсны эзэшигчийн зөвшөөрөлгүйгээр түүний компьютерт өөр хүн хууль бусаар нэвтэрч, мэдээллийн агуулгатай танилцах боломжийг ашиглах явдал юм. Эрүүгийн хуулийн 6.2 дугаар зүйлд зааснаар гэмт хэрэг үйлдэх үедээ арван зургаан насанд хүрсэн хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ¹⁰ гэж заасан. Тус гэмт хэргийн субьектив тал нь гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр илэрхийлэгддэг.

Энэ мэтчилэн цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүйн шинжийн тусламжтайгаар тэмцэх, илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх арга замыг тодорхойлох боломж бүрдэнэ.

⁷ Smith, R., Grabosky, P. & Urbas, G. (2004). *Cyber Criminals on Trial*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

⁸ Ц.Хүрэл-Очир, Эрүүгийн хууль кибер гэмт хэргийн асуудлыг зохицуулж чаддаггүй, УБ, 2014 он. URL: <https://vip76mn/content/22654>

⁹ Ц.Хүрэл-Очир, Эрүүгийн хууль кибер гэмт хэргийн асуудлыг зохицуулж чаддаггүй, УБ, 2014 он. URL: <https://vip76mn/content/22654>

¹⁰ Монгол Улсын Эрүүгийн хууль (2015.12.03) URL: <https://legalinfo.mn/mn/detail/11634>

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
ОРЧИНД

Сүүлийн жилүүдэд үйлдэгдэж буй цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн үйлдэгдэх болсон шалтгаан нөхцөлд дүн шинжилгээ хийхэд, Эрүүгийн хуулийн 26 дугаар бүлэгт заасан гэмт хэрэг шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдсэн тохиолдол ховорхон байв. Тухайлбал, бусдын виртуал хөрөнгийн хэтэвчинд хууль бусаар нэвтэрч эд хөрөнгийг шилжүүлсэн гэх хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж, шүүхэд шилжүүлжээ. Өөр энэ төрлийн гэмт хэрэг төдийлөн бүртгэгдээгүй байна. Энэ нь ийм гэмт хэрэг бүртгэгдэхгүй байна гэсэн үг биш бөгөөд илрүүлэх арга зүй дутмаг байгаатай давхар холбоотой.

Гадаад улсад үйлдэгдэж буй Эрүүгийн хуулийн 26 дугаар бүлэгт заасан гэмт хэргийн шинжтэй ижил төстэй гэмт хэргийн хүрээнд судалгаа хийхэд, өсвөр насны хүүхдүүдийн программ хангамжийн хэрэглээний талаарх чадвараа нотлон харуулах, өөрийгөө бусдаас илүү чадвартай нотлох оролдлого, вирусээр программ хангамжийг түгжиж эд хөрөнгө шаардах г.м хэргүүд түгээмэл үйлдэгддэг байна.

Монгол Улсад үйлдэгдэж буй цахим орчин дахь гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлж урьдчилан сэргийлэх боломжтой. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил ихэвчлэн нийгмийн анхаарлыг татсан, хүнд гэмт хэргүүд рүү төвлөрдөг. Дараа нь гэмт хэрэгтнээс урьдчилан сэргийлэх буюу гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэж болзошгүй эрсдэлтэй этгээдүүдийг хянах, сургалтын үйл

ажиллагаа явуулах хандлага түгээмэл байсаар байна. Энэ төрлийн хэргийн онцлог нь цахим хэрэглээтэй салшгүй уялддаг тул иргэдийн дунд цахим орчинд хувийн мэдээллээ хэрхэн хамгаалах, цахим халдлагыг яаж таних зэрэг анхан шатны мэдээллүүдийг тасралтгүй түгээх арга ихээхэн ач холбогдолтой юм.

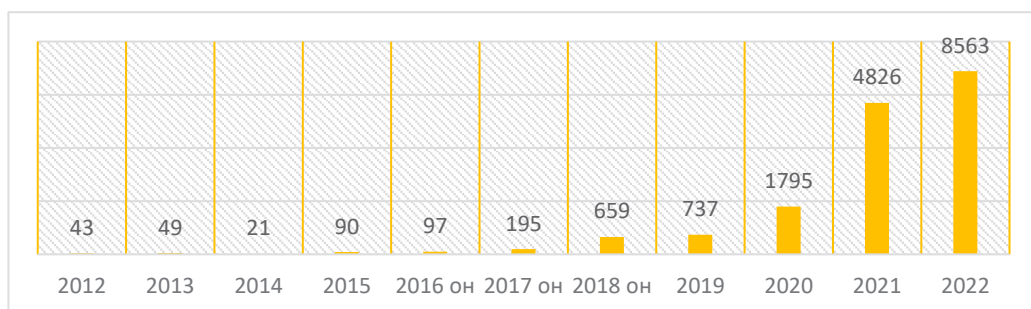
Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэргийн статистик мэдээгээр цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг 2012 онд 43, 2013 онд 49, 2014 онд 21, 2015 онд 90, 2016 онд 97, 2017 онд 195, 2018 онд 659, 2019 онд 737, 2020 онд 1795, 2021 онд 4826, 2022 онд 8563 бүртгэгдэж, жил бүр 200 дахин өссөн байна¹¹.

Цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2022 онд нийт 8563 бүртгэгдсэний 6865 буюу 80.2 хувь нь Улаанбаатар хотод, 1695 буюу 19.6 хувь нь орон нутагт, 3 буюу 0.04 хувь нь бусад газар /хилийн чанадад үйлдэгдсэн/ бүртгэгдсэн байна.

Улсын хэмжээнд сүүлийн гурван жилийн байдлаар Цахим орчинд үйлдэгдсэн 8253 гомдол, мэдээллийг Цагдаагийн байгууллага хүлээн авч шалгаж, шийдвэрлэсэн.

Цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийг оноор нь харьцуулбал 2015 онд 61, 2016 онд 97, 2017 онд 195, 2018 онд 659, 2019 онд 737, 2020 оны эхний 08 сард 1032 тус тус бүртгэгдэж өсөлтийн дундаж 92.4 хувьтай байна.

График 1. Цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт

“Цахим орчинд үйлдэгдсэн” гэмт хэрэг цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2022 онд нийт 8563 бүртгэгдсэний 6865 буюу 80.2 хувь нь Улаанбаатар хотод, 1695 буюу 19.6 хувь нь орон нутагт, 3 буюу 0.04

хувь нь бусад газар /хилийн чанадад үйлдэгдсэн/ бүртгэгдсэн байна. Эдгээр нь Эрүүгийн хуульд заасан кибер аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг биш бөгөөд зөвхөн

¹¹ Цагдаагийн ерөнхий газрын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны мэдээлэл.

цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийг ерөнхийд нь хамаатуулан авч үзжээ.

Манай улсын хэмжээнд Эрүүгийн хуулийн 26 дугаар бүлэгт заасан гэмт хэргээс илүүтэйгээр цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг ихээхэн анхаарал татаад байна. Энэ нь ковид цар тахлын үеийн цахим шилжилт, онлайн худалдаа ихээр хөгжсөнтэй холбоотой. Цахим орчин нь хамгийн тохиромжтой хэрэгсэл болох хэд хэдэн уламжлалт гэмт хэрэг байдаг. Тухайлбал, залилах, биеэ үнэлэх үйлчилгээг сурталчлах, хар тамхины наймаа, мөрийтэй тоглоом тоглох, мөнгө угаах, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, хууль бус бараа шилжүүлэх зэргийг дурдаж болно. Цахим орчин ашигладаг хэдий ч цахим технологи ашиглахгүйгээр ч санаа зорилгодоо хүрч болох гэмт хэргүүд юм.

Цахим гэмт хэрэгтний хувийн шинж чанар нь зөвхөн криминологийн төдийгүй нийгэм-сэтгэлзүйн судалгааны объектын хувьд анхаарал яах аргагүй татдаг. Гэсэн хэдий ч ийм судалгааны хамрах хүрээ нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд дүн шинжилгээ хийхэд шаардлагатай гэмт этгээдийн хувийн шинж чанаруудаар хязгаарлагддаг. Энэ төрлийн гэмт хэргийн өөр нэг онцлог нь гэмт этгээд өөрийгөө аюулгүй гэж мэдэрдэг, баригдахгүй байх мэдрэмж хамгийн өндөр байдаг нь цахим орчинд үйлдэгдэх гэмт хэрэг өсөн нэмэгдэх хүчин зүйл болж байдаг.

Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн системийг хүн төрөлхтний оршин тогтнох бүхий л салбарт ашиглах хандлага бий болж байгаа бөгөөд үүнийг дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн¹². Нөгөөтээгүүр, мэдээллийн системүүд нь хүний үйл ажиллагааг илүү олон төрлийн болгох боломжийг олгодог. Жишээлбэл, өдөр тутмын үйл ажиллагааны хурдыг нэмэгдүүлж, хүмүүст илүү ашигтай харилцааг хөгжүүлэх, хадгалах боломжийг олгодог, байгууллагын бүтцэд нөлөөлж, худалдан авсан бүтээгдэхүүний төрлийг өөрчлөх, бизнесийн мөн чанарт нөлөөлдөг.

Энэ утгаараа мэдээлэл, мэдлэг нь эдийн засгийн амин чухал нөөц болдог. Энэ нөхцөл байдлын үр дүнд шинэ боломжуудын зэрэгцээ мэдээллийн системээс байнга ашиг хүртэх хэрэгцээ шинэ аюул заналхийллийг авчирдаг. Мэдээллийн салбарын эрчимтэй шинэчлэл,

эрдэм шинжилгээний судалгаа нь аюул заналхийллийг хязгаарлахын тулд шинэ боломжуудыг байнга хөгжүүлж байдаг. Энэ хүрээнд байнга тулгардаг асуудлын нэг бол цахим халдлага буюу цахим гэмт хэрэг юм.

Нийгэмд цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийг Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын 26 дугаар бүлэгт заасан “Цахим аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг” гэж ойлгох явдал түгээмэл ажиглагдаж байна. Гэтэл Эрүүгийн хуулийн 26 дугаар бүлэгт “Цахим орчинд хууль бусаар халдах”, “Цахим орчинд хууль бусаар халдах, программ хангамж, техник хэрэгсэл бүтээх, бэлтгэх, борлуулах, ашиглах, тараах” гэсэн зөвхөн хоёр төрлийн гэмт хэрэг заасан бөгөөд гэмт хэргийн объект цахим аюулгүй байдал, халдлагын зүйл нь чөлөөтэйгөөр нэвтрэх боломжгүй аливаа “мэдээлэл” байдаг.

Харин цахим орчинд ямар ч төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгдэж болох учир “Цахим аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг”, “Цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг” гэсэн ойлголтуудыг салгаж ойлгох нь зүйтэй. Тухайлбал, кибер орчинд ихээр үйлдэгддэг залилах, бусдыг заналхийлэх, илт худал мэдээлэл тараах зэрэг гэмт хэргүүдийг дурдаж болох юм.

Олон улсад цахим гэх тодотголтой гэмт хэрэгт: Цахим халдлага, фишинг, онлайн мөрдлөг, заналхийлэл, скимминг буюу картны гэмт хэрэг, онлайн залилан, садар самуун дүрс бичлэг тараах, интернэтэд суурилсан оюуны өмчийн эсрэг гэмт хэргүүдийг багтаан ойлгодог. Өөрөөр хэлбэл, Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 26 дугаар бүлэгт заасан гэмт хэргийн төрлүүдээр хязгаарлагддаггүй. Манай улсын хувьд Цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн тоо сүүлийн жилүүдэд харьцангуй өссөн үзүүлэлттэй байгаа нь өнөөгийн цахимжсан нийгэмд хэн бүхэн аюулд өртөх магадлал өндөр болж байгааг илэрхийлнэ.

Монгол Улсын мэдээллийн аюулгүй байдал хурцадмал нөхцөлд байгаа буюу ОУ-ын “BIG DATA” хэрэгжүүлэх байгууллагаас гаргасан дүгнэлтээр аюулд өртөх магадлал бүхий орнуудын 5 дугаарт эрэмбэлэгдэж буй талаар судалгаа гарчээ. Үүнээс үзвэл, манай орны цахим хэрэглээний түвшин “цахим нийгмийн” хэмжээнд хүрчээ¹³.

¹² Lupton, D. (2014). Digital Sociology. London: Routledge.

¹³ Lupton, D. (2014). Digital Sociology. London: Routledge.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Сошиал медиа нь хүмүүсийн соёл, эдийн засаг, нийгмийн амьдралд нөлөөлж, амьдралын салшгүй хэсэг болж, цахим дарамт, хувийн мэдээллийг хулгайлах зэрэг гэмт хэргийн бай болж байна. Нийгмийн сүлжээнд бүртгүүлэх үед хувийн мэдээллийг хулгайлах онцгой эрсдэлүүд үүсдэг бөгөөд энэ нь хэрэглэгчийн төрсөн он, сар, өдөр, төрсөн газар, гэрийн хаяг, гэр бүлийн байдал, гэр бүлийн гишүүдийн нэр зэрэг "хувийн мэдээллийг" хууль бусаар ашиглахыг шаарддаг.

Энэ төрлийн мэдээллийг санхүүгийн үйлчилгээнд баталгаажуулахын тулд ихэвчлэн ашигладаг бөгөөд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр хуваалцах нь залилах гэмт хэргийн эх сурвалж болдог.

Энэ утгаараа фейсбүүк, твиттер зэрэг сошиал медиа хэрэглэгчид бусдаас илүү хувийн мэдээллийг хулгайлах гэмт хэргийн хохирогч болох магадлал өндөр ба идэвхтэй хэрэглэгч байх хугацаа нэмэгдэхийн хэрээр хохирогч болох эрсдэл нэмэгддэг нь харагдаж байна.

Цахим аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэргүүд гарч, хүмүүсийн сэтгэлийг түгшээж байгаа энэ үед эдгээр гэмт хэргүүдийг судлах, ангилах шаардлага гарч ирж байна.

Компьютерын сүлжээ, тэр дундаа интернэтийн салбарт тулгамдаж буй асуудлуудыг бүрэн үнэлж, дүгнэж чадахгүй байгаа нь шинэ төрлийн гэмт хэрэг, зөрчлүүд гарч ирж байгаатай шууд холбогдоно. Үүний үр дүнд ямар үйлдэлд шийтгэл оногдуулах эс оногдуулах нь ойлгомжгүй байдлыг бий болгож байна.

Цахим аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэргийг хөндөж буй зарим шинжээчид энэ хүрээнд багтах магадлалтай үйлдлүүдийг бүлэгт хувааж ангилах шаардлагагүй гэж үзэж байгаа бол зарим шинжээч эдгээр гэмт хэргийг хэд хэдэн үндсэн бүлэгт авч үздэг.

Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх өөр нэгэн хэрэгсэл криминологи судалгаа юм. Криминологийн судалгаа нь үндсэндээ гэмт явдлын шалтгаан нөхцөл, гэмт үйлдэлд оногдуулах хариуцлага гэсэн хоёр бүлэгт хуваагдаж байдаг¹⁴. Энэ хүрээнд криминологи нь шүүгч, прокурор, цагдаа зэрэг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ойлголт, өмгөөлөгч, хууль ёсны төлөөлөгч, яллах болон цагаатгах системийн бүхий л байгууллага, хэрэгжүүлэгчид, гэмт хэрэг,

холбогдогч, хохирогч, иргэдийн нөлөө зэргийг судалдаг нийгмийн ухааныг хамааруулдаг өргөн судлагдахуун юм.

Иргэдийн цахим орчин дахь аюулгүй байдлын мэдлэг хангалтгүй, фейсбүүк, твиттер зэрэг гадаад улсад сервертэй шууд зохицуулалт хийх боломжгүй системүүдийг идэвхтэй ашиглаж байгаа нь гэмт хэрэгт өртөж хохирох, гэмт этгээдүүдэд хууль бус үйл ажиллагаагаа халхавчлах, ул мөрөө баллах, дүр төрхөө өөрчлөх боломжийг бүрдүүлдэг.

Дүгнэлт

Сүүлийн жилүүдэд техник технологи, кибер ертөнцийн хурдтай хөгжлийг дагаад хуурамч хаягаар цахим харилцаа тогтоох, мэдээлэл солилцох, видео чат хийх зэргээр иргэдийн хувийн мэдээллийг цуглуулах, мэдээллийг хууль бус үйл ажиллагаанд ашиглах, түүнчлэн онлайн худалдааны үйл ажиллагаа явуулах нэрээр цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа гэмт хэрэг нэмэгдэж байгаатай холбогдуулан доорх дүгнэлтийг хийлээ. Үүнд:

1. Монгол Улсын хэмжээнд кибер аюулгүй байдлын эсрэг болон цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа гэмт хэргийн талаар судалгаа хангалтгүйгээс нэгдсэн ойлголт, эрх зүй орчин, зохицуулалт бүрдээгүй байна.

2. Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн статистик мэдээллийг судлан үзэхэд, цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг өсөн нэмэгдсээр байгаа бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх орчин үеийн арга зүйг практикт нэвтрүүлэх хэрэгцээ шаардлага байсаар байна.

3. Кибер аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг бага бүртгэгдсэн нь энэ төрлийн гэмт хэргийг таних, илрүүлэх арга зүй дутмагтай холбоотойгоос гадна, ихэвчлэн нуугдмал шинжтэй байна.

4. Сүүлийн жилүүдэд үйлдэгдэж буй хэргүүд нь иргэдийн цахим хэрэглээг даган өсөн нэмэгдэж байгаа ч энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх нэгдсэн бодлого, арга барил одоог болтол боловсруулагдаагүй нь хүндрэл бэрхшээлийг дагуулж байна.

Санал

1. Цахим орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд төрийн болон төрийн бус байгууллагын хамтын ажиллагааг

¹⁴ Adler, Freda, Mueller, Gerhard O. W. Laufer, Williams S. 2004. Criminology. 5th edition. Boston. pp. 169

сайжруулж, уламжлалт бус, шинэлэг арга барилыг тасралтгүй нэвтрүүлэх.

2. Цахим гэмт хэргийг чадварлаг мэргэжилтнүүд бэлтгэх иргэдийн мэдээлэлийг сайжруулах техник технологийн мэдлэг мэдээллийг сайжруулах дадал хэвшилд сургах, хүмүүсийн хариуцлагыг дээшлүүлэх зэрэг соён гэгээрүүлэх ажлыг байнга, тасралтгүй авч хэрэгжүүлэх.

3. Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр алба хаагчдыг мэргэшүүлэн сургаж, ЭЦА, МБА-ны дагнасан нэгжүүдийг нэгтгэн бие даасан цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэх нэгж байгуулах.

Ашигласан материал

1. Б.Хишигтогтох “Цахим мэдээллийн орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийг мөрдөн шинжлэхүйн онол арга зүйн үндэс” УБ., 2015.

2. Өнөрмаа, Б. “Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох шаардлага”

3. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль (2015.12.03) URL: <https://legalinfo.mn/mn/detail/11634>

4. Цагдаагийн ерөнхий газрын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны мэдээлэл

5. Ц.Хүрэл-Очир, Эрүүгийн хууль кибер гэмт хэргийн асуудлыг зохицуулж чаддаггүй, УБ, 2014 он. URL: <https://vip76mn/content/22654>

ХИЙМЭЛ ОЮУН УХААН БА ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГА

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE POLICE

МОНГОЛЫН
НЭРХЦӨЛ
БАЙДАЛ
ЦАГДААГИЙН
БАЙГУУЛЛАГА

Л.Одхүү

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хэвлэл, редакцын хэлтсийн дарга бөгөөд ахлах редактор, цагдаагийн хурандаа

Odkhuu L.

Head of the Department of Publish and Editorial of Integrated Research Institute of University of Internal affairs, Police Colonel

Ч.Болд

ЦЕГ-ын Хуулийн хэлтсийн ахлах мэргэжилтэн, цагдаагийн хошууч

Bold Ch.

The National Police Agency Senior Specialist of the Legal Division, Police Major

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд бид хиймэл оюун ухааны тухай ойлголт, өнөөгийн нөхцөл байдал, цагдаагийн байгууллагад хиймэл оюун ухааныг нэвтрүүлэн хэрэгжүүлж болох санал дэвшүүлэхийг зорилгоо.

Abstract: The article is dedicated to present the concept of artificial intelligence, the current situation, and proposals that can be implemented by introducing artificial intelligence in the police organization.

Түлхүүр үг: Хиймэл оюун ухаан, технологи, техник, цагдаа, программ хангамж

Key word: Artificial Intelligence, Technology, Tech, Police, Software

Хиймэл оюун ухаан (англ. Artificial intelligence, AI) нь компьютерийн программ хангамжаар бүтээгдсэн хүний сэтгэхүйг дуурайлгасан, ижил түвшинд хүргэхийг эрмэлзэх технологийн төрөл ба аливаа хүний хийдэг үйл ажиллагааг удирдахад зориулагддаг технологи¹ юм. Энэ нь мөн ухаалаг машиныг хөгжүүлж, судалдаг компьютерийн шинжлэх ухааны салбар судлагдахуун юм.

Хиймэл оюун ухаан, компьютерийн эцэг гэж нэрлэгддэг Алан туринг 1950 онд “Тооцооны машин ба оюун ухаан²” хэмээх бүтээлдээ бодож чаддаг оюун ухаантай машины талаар анхлан дурдсан байна. Үүний дараа “Хиймэл оюун ухаан” хэмээх нэр томъёог Жон Маккарти 1955 онд өөрийн бүтээлдээ ашиглаж, “ухаант машин техник бүтээх онолын болон инженерийн шинжлэх ухаан³” гэж тодорхойлжээ. Өөрөөр хэлбэл, хиймэл оюун ухаан гэдэг нь өөрийгөө хөгжүүлж байдаг программ хангамжийн төгс шийдэл юм.

Дэлхийн олон улс “AI” технологийг аж үйлдвэр, төрийн байгууллагын үйл

ажиллагаа, бизнес, тархи судлал, эрүүл мэнд зэрэг бүхий л шинжлэх ухааны салбаруудад өргөнөөр ашиглаж байна. Зарим өндөр түвшний программууд нь: дэвшилтэт вэб хайлтын системүүд (жишээ нь, Google хайлт), зөвлөмж өгөх системүүд (YouTube, Amazon, Netflix ашигладаг), хүний яриаг ойлгох (Siri, Alexa, Алиса гэх мэт), өөрөө жолооддог машинууд (Waymo, Zoox, AutoX, CCC Intelligent Solutions, Rockwell Automation гэх мэт⁴), үүсгэгч эсвэл бүтээлч хэрэгслүүд (ChatGPT болон AI урлаг), стратегийн тоглоомуудад (шатар, Go гэх мэт) хамгийн өндөр түвшинд өрсөлдөх боломжтой төрлүүдээр ашиглаж байна.

Технологийн хамгийн алдартай жишээ болсон OpenAI-ийн ChatGPT⁵ нь 2022 оны 11 дүгээр сарын 30-ны өдөр нээлтээ хийснээс хойш хоёр сарын дотор сар бүр 100 сая идэвхтэй хэрэглэгчдэд хүрсэн нь дээд амжилт тогтоосон. Майкрософт болон Google нь ажлын байрны хэрэглүүрийн иж бүрдэл болох Microsoft 365 болон Google Workspace-д зориулсан

¹ <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence>

² A. M. Turing (1950) Computing Machinery and Intelligence. Mind 49: 433-460.

³ John McCarthy's Stanford home page at the Wayback Machine (archived October 11, 2013).

⁴ <https://builtin.com/artificial-intelligence/artificial-intelligence-automotive-industry>

⁵ "ChatGPT – Release Notes". Archived from the original on August 4, 2023. Retrieved August 4, 2023.

хиймэл оюун ухаанаар ажилладаг шинэ боломжуудыг зарласан. Google өөрийн Bard чатботоо гаргасан. Zoom нь Anthropic-ийн чатботыг теле хурлын платформдоо нэгтгэж байна. Мета өөрийн LLaMA AI⁶-д шилжсэн бол Stability нь анхны нээлттэй эх сурвалжийн чатбот болох StableVicuna-г бүтээжээ. Дээрх программууд нь хиймэл оюун ухаан ашиглана дүрмээ сайжруулж, үгсийн сангаа нэмэгдүүлж, өөрөө өөрийгөө хөгжүүлж онлайн аар шинэчлэл хийх горимтой.

Түүнээс гадна улс орны аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр ой хээрийн түймэртэй тэмцэх, ахмад настнуудад анхаарал халамж тавих, зүрхний өвчнийг урьдчилан таамаглах, хорт хавдрын эм боловсруулах, гэмт этгээдүүдийг эрэн суравлжлах, гэмт хэргийн дуудлага мэдээллийг хүлээн авах, гэмт хэргийн зураглалд дата анализ хийх зэрэгт хиймэл хиймэл оюун ухааныг өргөн ашиглах болсон.

Мэдээж хэрэг хүний олон төрлийн ажлыг хөнгөвчилснөөр түүнээс шалтгаалан ихэнх төрлийн ажлын байр хасагдах болсон. Ялангуяа эмэгтэй хүний эрхэлдэг ажлуудыг нэрлэж болохоор байна.

Гадаад орнуудын хувьд хиймэл оюун ухааныг бүхий л салбарт ашиглаж байна. Тухайлбал, АНУ нь төрийн үйл ажиллагаандаа хиймэл оюун ухааныг төрөл бүрээр ашиглаж байгаа ба "911" дуудлага хүлээн авахдаа ашигласан⁷. Гэмт хэрэг мэдээллийн дуудлагыг түргэн шуурхай бүртгэн авч иргэдэд тусламж үзүүлж энэ технологиор ирээдүйд хэрхэн хүний амь аварч болохыг харуулсан. 911 дуудлага хүлээн авагчдыг дэмжихийн тулд хиймэл оюун ухаанаар ажилладаг транскрипцийг ашигладаг бөгөөд энэ нь танд Zoom эсвэл Google Meet цуглааныг хуулбарлах боломжийг олгодог ижил төрлийн технологи юм.

Үнэн хэрэгтээ хиймэл оюун ухаан нь ярианы яриг сонсож, бичих чадвартай дижитал чихний үүрэг гүйцэтгэж, зөвхөн дуудлагын бодит цагийн бичлэгийг гаргаад зогсохгүй байршил, онцгой байдлын шинж

чанар зэрэг чухал мэдээллийг тэмдэглэж чаддаг. Энэ нь дуудлага хүлээн авагчид онцгой байдлын асуудалд анхаарлаа төвлөрүүлж, тэмдэглэл хөтлөх, баримтжуулахаас илүүтэй хамгийн сайн хариу арга хэмжээг удирдах боломжийг олгож байна.

Сонирхолтой нь, ChatGPT, Bard зэрэг том хэлний загварууд нь хэл, ойлголт, өнгөрсөн үр дүнгүүд хоорондоо уялдаа холбоотой мэдээллийг хадгалдаг. Эдгээр загварууд, өөрөөр хэлбэл, энэ тохиолдолд туршлагыг удирдамж болгон ашиглахад чиглэгдэж байна.

Хиймэл оюун ухааныг хүчтэй болон хүчгүй хэмээн хоёр ангилдаг.

✓ Strong AI /хүчтэй/; хүчирхэг хиймэл оюун ухаан нь хүмүүс шиг сурч, сэтгэх чадвартай

✓ Weak AI /хүчгүй/ Сул хиймэл хиймэл оюун ухаан нь тодорхой ажлуудыг автоматжуулахад төвлөрдөг.

Сул хиймэл оюун ухаан нь тусгайлсан даалгавраа гүйцэтгэхдээ хүний үүргийг гүйцэж чаддаг ч хүний хамгийн энгийн оюун ухаанаас хамаагүй илүү хязгаарлалт дор ажилладаг. Үүнээс гадна Пакистан улсын шүүхийн шүүгч 2023 оны 4-р сарын 11-ний өдөр ChatGPT-ийг ашиглан 13 настай яллагдагчийг батлан даалтад гаргах шийдвэр гаргажээ. Шүүх шийдвэртээ ChatGPT тусламжийг ашигласан тухай иш татав⁸. Мөн АНУ-ын Нью-Йорк хотын шүүхэд 2023 оны 5-р сард гаргасан "Avianca Airlines" компанийн эсрэг гэмтсэн этгээдийн нэхэмжлэлд (Ахлах шүүгч П.Кэвин Кастел даргалж байсан нэхэмжлэгчийн өмгөөлөгчид ChatGPT-г ашиглан уг хэргийн хууль ёсны хүсэлт гаргасан гэж мэдээлсэн⁹. Үүнээс хархад хуулийн салбарт хиймэл оюун ухааныг ашиглах хэрэгцээ шаардлага улам бүр нэмэгдэх хандлагатай байна.

НҮБ болон ДЭМБ нь цар тахлын дараа дэлхийн улс орнуудын засгийн газруудын дэмжлэгтэйгээр дэлхийн түвшинд хяналт, аюулгүй байдал, хамгаалалтын чиг үүргийг нэг дээд байгууллагад нэгтгэх нь нэн тэргүүний зорилт тавин ажиллаж байна. Атлантын далай-Номхон далайн

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Large_language_model

⁷ <https://www.fastcompany.com/90923001/ai-is-already-helping-911-operators-heres-what-the-future-of-emergencies-looks-like>

⁸ "Pakistani judge uses ChatGPT to make court decision". Gulf News. April 13, 2023. Archived from

the original on April 20, 2023. Retrieved April 20, 2023.

⁹ Goswami, Rohan (May 30, 2023). "ChatGPT cited 'bogus' cases for a New York federal court filing. The attorneys involved may face sanctions". CNBC. Archived from the original on May 30, 2023. Retrieved May 30, 2023.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хэлэлцээрийн хүрээнд хиймэл оюун ухааныг аюулгүй байдлыг хангах салбарт дараах байдлаар ашиглаж болох талаар дурдсан байна¹⁰.

1. Автомат төвлөрсөн системээр дамжуулан дэлхий улс орны аюулгүй байдлын бүх систем, тагнуулын албадын өгөгдлийг нэгтгэх;

2. Аливаа хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, түүнчлэн дэлхийн аюулгүй байдлын тогтолцоонд аливаа төрлийн доголдол гарахаас зайлсхийхэд туслах нээлттэй, ил тод мэдээллийг бодит цаг хугацаанд олж авах. Цаашлаад дайныг зогсооход анхаарал хандуулах;

3. Төвийн системтэй харилцаж, хиймэл оюун ухааныг ашиглан дэлхийн нийт хүн амын хүчирхийлэлд хүргэж буй буруу зуршил, зан заншил, зан үйл, бодол санааг хянаж, дүн шинжилгээ хийдэг “робот цагдаа” нарын системийг нэвтрүүлэх;

4. Аливаа төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор янз бүрийн түвшний (орон нутгийн, бүс нутгийн, холбооны) засгийн газрын төв системийг, түүнчлэн зохих түвшинд “роботын цагдаа”-г ашиглан мэдэгдэл хийх;

5. Хүн төрөлхтөнд аюул учруулж болзошгүй химийн хорт бодис, эмийн худалдаа, борлуулалтын талаарх мэдээллийг хянах зорилгоор төв системээр дамжуулан дэлхийн янз бүрийн эрүүл мэндийн байгууллагуудтай харилцах;

6. Цар тахал болон хүн төрөлхтнийг мөхөлд хүргэж болзошгүй өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, устгах зорилгоор вакцин, эмийн талаарх мэдээллийг цаг тухайд нь солилцох.

Харин манай улсын хувьд “Алсын хараа-2050” монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 7.3.17-д “Инновацад суурилсан техник, технологийн шинэчлэлийг сайжруулж, кибер гэмт хэргээс хамааралтай цахим нотлох баримтыг бэхжүүлэх, үнэлэх, хиймэл оюун ухааныг ашиглах чадамжийг хөгжүүлж, энэ чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлнэ.”, 7.4.24-д “Эрх зүйн нэгдсэн систем болон оюуны өмчийн салбарт хиймэл оюун ухаанд суурилсан системийг нэвтрүүлэн хөгжүүлнэ¹¹.” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор

баталсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг хэрэгжүүлэх эхний үе шатны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн зорилт 3.6-д “Шинжлэх ухаанд суурилсан өндөр технологи, блокчейн, хиймэл оюун ухааны ололтыг нэвтрүүлж, дижитал эдийн засгийн чиг хандлагад нийцсэн аж үйлдвэржилтийг хөгжүүлнэ.” гэж, Засгийн Газрын 2020 оны 95 дугаар тогтоолоор баталсан Инновацийн үйл ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл (2020-2025 он) хиймэл оюун хөгжүүлэх, хиймэл оюунд суурилсан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх талаар хийх ажлыг тус тус заасан.

Төрөөс ложистик, тээвэр холбоо, хууль зүйн тусламж, үйлчилгээ, санхүүгийн ухаалаг үйлчилгээний чиглэлээр ажиллах хиймэл оюун ухааны хөгжүүлэлтийн үндэсний компаниудыг бий болгох, тэдэнд татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх, гадаадад ажиллаж байгаа өндөр ур чадвартай ажиллах хүчнийг тусгайлсан бодлогоор дэмжих замаар хиймэл оюуныг хөгжүүлэх, тэдгээрт суурилсан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх боломж бүрдэх юм. Засгийн газар үндэсний компаниудад захиалга өгөх, бүтээгдэхүүнийг худалдан авах дэмжлэгийг үзүүлснээр хиймэл оюун хөгжүүлэлтийн үндэсний компаниуд, бүтээгдэхүүн үйлчилгээ богино хугацаанд хөгжиж, эдийн засгийн үр ашгийг иргэд, олон нийт хүртэх боломжийг олгохоор зорин ажиллаж байна.

Цагдаагийн байгууллагаас гэмт хэргийг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, илрүүлэх үйл явцад хиймэл оюун ухааны технологи, том өгөгдөл /data/ боловсруулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх ирээдүйтэй чиглэлийг тодорхойлох хэрэгцээ шаардлага үүсэж байна. Тус албанд хиймэл оюун ухаан салбар хоорондын шинжлэх ухаан, практикийн хурал, зөвлөгөөн зохион байгуулж, туршлага солилцох нь тэргүүн ач холбогдолтой байдаг.

Цаашдаа манай улс дижитал шийдэл, хиймэл оюун ухааны төв, ухаалаг аналитик академи, лаборатори, дижитал ул мөр судлал¹²-ын төв зэрэг байгууллагуудыг байгуулснаар дэлхий нийттэй хөл зэрэгцэн, техник технологийг амьдралдаа хэрэгжүүлж, хиймэл оюун ухааны салбарт биометрийн программ хангамжийн бүтээн байгуулалтыг ашиглах талаар ярилцаж, дотоодын бэлэн шийдлүүдийг хэрэгжүүлэх туршлага, үр дүнгийн талаар судалгаа

¹⁰ Искусственный интеллект для полиции. <https://2050.earth/ru/predictions/>

¹¹ “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого. <https://legalinfo.mn/>

¹² <https://www.sciencedirect.com/>

шинжилгээний бүтээл туурвих, хэтийн зорилго тавигдах нь тодорхой юм.

Дэлхийн нийттэй хөл нийлүүлэн хиймэл оюун ухааныг цагдаагийн байгууллагаас өөрийн үйл ажиллагаандаа дараах чиглэлээр нэвтрүүлэх боломжтой байна. Үүнд:

- ✓ Кибер гэмт хэргээс хамааралтай цахим нотлох баримтыг бэхжүүлэх, үнэлэх;
- ✓ Гэмт хэргийн дуудлага хүлээн авах;

- ✓ Камер /ухаалаг камер, видео аналитик, гэмт этгээдийн дуу, дүрсээр эрэн сурвалжлах;

- ✓ Газар зүйн байршил, зураглал; /үйлдэгдсэн гэмт хэргийн цаг хугацаа, байршил, зэрэгт дүн шинжилгээ хийх/

- ✓ Гэмт хэргийн цахим нэгдсэн сан; /гэмт хэрэг, зөрчлийн лавлагаа.../

- ✓ Дата анализ /Утасны холболт, банкны гүйлгээ.../

- ✓ Хэргийн газрын үзлэг; /дрон, онлайн видео.../

- ✓ Гэмт хэргийн нотлох баримтыг нэгтгэн дүгнэх; /гэмт хэргийн материаллаг ба цахим нотлох баримтад анализ хийх.../

- ✓ Эрх зүйн акт, хууль тогтоомжийн нэгдсэн сангаас хайлт хийх;

- ✓ Гэмт хэргийн лабораторид туслах нарийн төвөгтэй ДНХ хольцын шинжилгээ, гарын мөр судлал гэх мэт.

Цагдаагийн байгууллагад хиймэл оюун ухааныг нэвтрүүлснээр алба хаагчдын ажлын ачааллыг бууруулж, цаг хугацааг хэмнэж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргээ түргэн шуурхай биелүүлж, иргэдийн амь нас, аюулгүй байдлыг хангаж, эрх, эрх чөлөөг хамгаалах зэрэг ач холбогдолтой ба мэдээллийн технологийн шилдэг туршлагыг илүү хурдан, үр дүнтэй ашиглах боломжийг олгож, өндөр гүйцэтгэл, цаг хугацаа хэмнэлт, шинэлэг санаанууд, бага зардал, хурдацтай хөгжлийг авчирна хэмээн үзэж байна.

Хиймэл оюун ухааны хэрэв буруугаар ашиглавал Сөрөг үр дагавар нь хүний нэр төрд халдах, худал мэдээлэл тараах, сэтгэцийн эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөө үзүүлэх гэх мэтчлэн олон төрлийн эрсдэл бий. Үүнээс шалтгаалан технологийн дэвшлийг дагаад бид түүнийг ялгахад хэцүү болж, сэтгэл гутрал, нийгэмд хүндэтгэлгүй

болох гэх мэт олон сөрөг үр дагаварт хүргэж болзошгүй юм.

Дүгнэлт

Иймээс гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чиглэлээр цагдаагийн байгууллагаас өөрийн үйл ажиллагаандаа хиймэл оюун ухааныг ашиглах боломжийг судлан өөрсдийн өгөгдөл /дата/ базыг ашиглах, боломжийг судлах шаардлагатай байна.

Санал

1. Цагдаагийн байгууллагад хиймэл оюун ухааныг ашиглан инновацийг нэвтрүүлэх.

2. Эрүүгийн хуулийн 13.14 дүгээр зүйл. Худал мэдээлэл тараах зүйлд хиймэл оюун ухааны талаар тусгах

Ашигласан материал

1. "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого.<https://legalinfo.mn/mn/detail/15406>

2. A. M. Turing (1950) Computing Machinery and Intelligence. Mind 49: 433-460. <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence>¹

3. "ChatGPT – Release Notes". Archived from the original on August 4, 2023. Retrieved August 4, 2023.

4. Goswami, Rohan (May 30, 2023). "ChatGPT cited 'bogus' cases for a New York federal court filing. The attorneys involved may face sanctions". CNBC. Archived from the original on May 30, 2023. Retrieved May 30, 2023.¹ Искусственный интеллект для полиции. John McCarthy's Stanford home page at the Wayback Machine (archived October 11, 2013).

5. "Pakistani judge uses ChatGPT to make court decision". Gulf News. April 13, 2023. Archived from the original on April 20, 2023. Retrieved April 20, 2023.

6. <https://builtin.com/artificial-intelligence/artificial-intelligence-automotive-industry>

7. https://en.wikipedia.org/wiki/Large_language_model
<https://www.fastcompany.com/90923001/ai-is-already-helping-911-operators-heres-what-the-future-of-emergencies-looks-like>

8. <https://2050.earth/ru/predictions/Artificial-Intelligence-for-the-police>

9. <https://www.sciencedirect.com/topic/s/computer-science/digital-footprint>

ЗАМЫН ХӨДӨЛГӨӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХАД ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ҮҮРЭГ ОРОЛЦООГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

THE SOME ISSUES IN ENSUREING ROAD TRAFFIC SAFETY INCREASING THE ROLE OF GOVERNMENT INSTITUTIONS

Т.Ганзориг

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн суралцагч, цагдаагийн хошууч

Ganzorig T.

Master student of Executive Leadership Academy at the University of Internal Affairs

Хураангуй: Энэхүү илтгэлээр зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд төрийн байгууллагуудын удирдлага, зохион байгуулалтыг сайжруулах, үүрэг оролцоог нэмэгдүүлэх, түүний эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох замаар зам тээврийн ослоос үүдэлтэй нас баралт, гэмтлийг бууруулах талаар санал дэвшүүлэхийг зорилго.

Abstract: In order to decrease the number of fatalities and injuries brought on by traffic accidents, it is our goal in our paper to better the management and organization of governmental organizations involved in the prevention of traffic accidents and violations and we would like to give them a bigger role and enhance their legal framework.

Түлхүүр үгс: Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал, Зам тээврийн осол, Замын хөдөлгөөн, Төрийн байгууллага, Оролцоо

Keywords: Road safety, traffic accidents, traffic, government organization, cooperation

Хүн төрөлхтний түүхэнд аливаа улс, үндэстний сайн сайхан амьдралын төлөө тэмцлийн туйлын зорилго нь хүн амынхаа амьд явах, эрүүл, аюулгүй орчинд амар тайван амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх явдал байж ирсэн. Ийм ч учраас хүний амь нас, эрүүл мэндэд аюул занал учруулах аливаа эрсдэлээс ангид байх нөхцөлийг бүрдүүлэх нь төрийн анхдагч үүрэг болохын зэрэгцээ энэхүү үүргээ хэрхэн хариуцлагатай биелүүлэх нь тухайн төрт улсын оршин тогтнохуйн үндсэн нөхцөл болдог. Энэ үүднээс авч үзвэл хүний аюулгүй байдлыг хангах асуудал нь төрийн шийдвэрлэвэл зохих хамгийн үндсэн асуудал юм. Хүний аюулгүй байдалд нөлөөлөх аюул заналын эх үүсвэр нь анхандаа байгалийн, араатан амьтны гаралтай байж, яваандаа хүний хүчин зүйлээс гаралтай эх үүсвэр бүхий аюул хамгийн ноцтой үр дагаврыг бий болгож ирсэн. Энэ нь дайн, зэвсэгт түрэмгийлэл, терроризм, гэмт халдлага, хүчирхийлэлээс эхлээд өвчин тахал, агаарын бохирдол, осол гэмтэл гэх зэрэг төрөл бүрийн шалтгаантай.

Швейцарын Женев хотноо 2020 оны 10 дугаар сард зохион байгуулсан хуралдааны үеэр Дэлхийн Эрүүл мэндийн байгууллагын мэдээлснээр осол гэмтлийн улмаас жил бүр таван сая гаруй хүн нас барж байгаагаас зам тээврийн ослын шалтгаанаар 29 хувь нь буюу жил бүр 1.35 сая гаруй хүн нас барж байна¹. Энэ нь осол гэмтлийн улмаас нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан болж, нийт нас баралтын 8 дахь, 5-29 хүртэл насны хүүхэд, залуучуудын нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан² болж байгааг дэлхий нийтэд танилцуулж, ойрын арван жилд, ялангуяа бага, дунд орлоготой орнуудад зам тээврийн ослын улмаас 13 сая хүн нас барж, 500 сая хүн гэмтэж бэртэх магадлалтай байгааг цохон тэмдэглэсэн.

Зураг 1. Дэлхийн хэмжээнд нас баралтын тэргүүлэх 10 шалтгаан

¹ Injuries and violence: The facts-2014. World Health Organization. 2020
https://www.who.int/violence_injury_prevention/safe-ty-2020/en/

² Global status report on road safety-2018. World Health Organization.2020.p 3-14

Мөн тус хуралдаанаар дэлхийн улс орнуудын засгийн газрууд Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын Ерөнхий Ассамблейн 74/299 дугаар тогтоолоор зам тээврийн ослоос үүдэлтэй нас баралт, гэмтлийг 50-аас доошгүй хувиар бууруулах тодорхой зорилт бүхий Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны 10 жилийг /2021-2030 он/ зарласан.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа нь нийгмийн хөгжлийн зүй тогтлын дагуу олон хүчин зүйл болох эдийн засаг, улс төр, эрх зүй, соёл, хүн ам зүй, техник, технологийн хөгжлөөс хамааран тогтмол хувьсан өөрчлөгдөж байна.

Монгол Улсын хууль тогтоомжид зааснаар “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал” гэж хөдөлгөөнд оролцогчийг зам тээврийн осол, түүнээс үүдэн гарах хор уршгаас хамгаалсан байдлыг хэлэх бөгөөд “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах” гэдэг нь зам тээврийн ослоос урьдчилан сэргийлэх, ослоос үүдэн гарах хохирлыг багасгахад чиглэсэн үйл ажиллагаа юм³.

Цагдаагийн байгууллага нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах, зам тээврийн ослыг бууруулах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд дан ганц өөрсдийн алба хаагчдын хүчээр ажиллах бус энэ үүргээ хурдан шуурхай, чанартай гүйцэтгэхийн тулд Төрийн байгууллага /Монгол Улсын Засгийн газар, орон нутгийн захиргаа, Авто тээвэр, Авто зам, Эрүүл мэнд, Хот төлөвлөлт, төрийн бус байгууллага, иргэн/-уудын оролцоог хангасан хамтын үйл ажиллагааг сайжруулах замаар хяналтыг зохион байгуулбал илүү үр дүнд хүрнэ гэж үзэж байна.

Тиймээс зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд төрийн байгууллагуудын удирдлага, зохион байгуулалтыг сайжруулах, түүний эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох замаар зам тээврийн осол, зөрчлийн гаралтыг бууруулах боломж нөхцөл байгааг олж харан, тэдний үүрэг оролцоог нэмэгдүүлэх нь чухал болохыг тодорхойлох явдал нь энэхүү судалгааны ажлын үндэслэлийг тодорхойлж байна.

Монгол Улсад 1923 онд Ардын засгийн хуралдаанаар олон түмэнд зориулсан анхны “Ухуулга бичиг”-ийг гаргаж урьдчилан сэргийлэх албан ёсны ажлыг явуулж эхэлсэн бол 1941 онд МАХН-ын Төв Хороо, Сайд нарын Зөвлөлийн хамтарсан 41 дүгээр тогтоолоор ардын цагдан сэргийлэхийн ажилд туслах сайн дурын бригадыг байгуулахаар шийдвэрлэж, дагаж мөрдөх журмыг баталсан нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажилд төрийн байгууллага, ард иргэдийг өргөнөөр оролцуулах эхлэл болсон байна.

Иргэд, олон нийтийг 1941 оноос эхлэн татан оролцуулж эхэлсэн нь тухайн үеийн төр засгаас идэвхтэй дэмжиж, эрх зүйн орчныг бүрдүүлж байсны зэрэгцээ иргэдийн нийгмийн идэвх сайн байсантай холбон үзэж байна.

Энэ цаг үед Цагдан сэргийлэх байгууллагад туслах олон нийтийн бригадыг олноор нь байгуулж, төрийн байгууллагуудыг татан оролцуулж байсан нь гэмт хэрэг, зөрчлийг бууруулахад ихээхэн түлхэц өгсөн ажил, арга хэмжээ болж байсан байна. Цагдан сэргийлэх байгууллагад туслах олон нийтийн бригадад иргэд сэтгэлээрээ орж ажиллах хандлагатай байсан бол өнөөдөр иргэд гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэж, урьдчилан сэргийлэх ажилд дэмжин туслах ажилд сэтгэлээрээ биш харин эдийн засгийн хөшүүргээр оролцож байгаа нь учир дутагдалтай байна.

Төрийн байгууллага, иргэдийн үүрэг оролцоог гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд хамгийн их идэвхтэй ашиглаж, хамтран ажиллаж ирсэн цаг хугацаа нь 1945-1985 он гэж үзэж байна. Энэ цаг хугацаанд төр засгаас иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоонд тулгуурласан урьдчилан сэргийлэх бодлогын шинжтэй ажил, арга хэмжээг олон авч байсан нь гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх чухал нөлөө үзүүлсэн гэж дүгнэж байна⁴.

“Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай” хууль 2019 онд батлагдан гарснаар гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлын зарчим, үндсэн чиглэл, зохион байгуулалт, төрийн болон төрийн бус байгууллага, олон нийтийн оролцоог тодорхойлох замаар гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлын эрх зүйн үндэс

³ Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1 дэх хэсэг

⁴ Б.Зоригт “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоог сайжруулах асуудал” УБ., 2020 он

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ

бүрдсэн боловч, хэрэгжилт нь хангалтгүй байна⁵.

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлын зохион байгуулалт, үндсэн чиглэл, төрөл, арга хэлбэр, энэ талаар төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, албан тушаалтны хүлээх үүрэг, хариуцлагатай холбоотой зохицуулалтыг Монгол Улсын Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулиар зохицуулж ирсэн.

Монгол Улсын Засгийн газраас гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажлын талаар улсын хэмжээнд хэрэгжүүлэх ерөнхий болон тусгай арга хэмжээний хөтөлбөр, төлөвлөгөөг батална. Хөтөлбөр, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний зардлыг Засгийн газраас жил бүрийн улсын төсөвт тусгайлан тусгаж Улсын Их Хуралд оруулна. Хууль зүйн сайд улсын хэмжээнд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах үүргийг хэрэгжүүлэхэд туслах ажлын албатай байдаг⁶.

Яам, агентлаг, төрийн бусад байгууллага, захиргааны хяналтын албад эрхэлсэн асуудлынхаа хүрээнд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг боловсруулж хэрэгжүүлэх,

холбогдох хууль тогтоомжийг мэдээлэх, сурталчлах, сургалт зохион байгуулах үүрэгтэй.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг хамрах хүрээ, хууль зүйн хүчин чадал, хэрэгжилтийг хангаж буй үйл ажиллагааны үр нөлөөнөөс нь хамаарч үндсэн, гол, бусад гэж ангилна.

Үндсэн эх сурвалжид бодлогын шинжтэй эрх зүйн баримт бичгүүдийг хамааруулан авч үзэж байгаа бол гол эх сурвалжид иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоог шууд тодорхойлон заасан хууль, дүрэм, журам, заавруудыг хамааруулсан бол бусад эх сурвалжид шууд харилцааг зохицуулаагүй боловч дам байдлаар хамаарч байгаа зохицуулалтуудыг авч үзэж болно.

Цагдаагийн байгууллагаас гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд Төрийн байгууллага, иргэдийг татан оролцуулахдаа дараах Монгол Улсын хууль тогтоомжуудын холбогдох зүйл, заалтуудыг эрх зүйн эх сурвалжаа болгон, үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа. Үүнд:

Хууль, эрх зүйн акт	№	Холбогдох заалт
Монгол Улсын Үндсэн хууль	1	Хуулийн 17.1.1 "Монгол Улсын иргэн шударга, хүнлэг ёсыг эрхэмлэн дараах үндсэн үүргийг ёсчлон биелүүлнэ" гэсэн заалтыг үндэслэн цагдаагийн байгууллагаас иргэн, хуулийн этгээдүүдийг нийтээр дагаж мөрдөх хууль тогтоомж, түүнд нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн актуудыг дагаж мөрдөх, хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэх, шаардах эрх зүйн үндэс болж байна.
Цагдаагийн албаны тухай хууль	2	- Иргэн, хуулийн этгээдэд шаардлага, сэрэмжлүүлэг өгөх, биелэлтийг нь хангуулах; - Олон нийтийн цагдаагийн тавьсан шаардлагыг иргэн, хуулийн этгээд биелүүлэх; - Нутгийн захиргааны болон төрийн бус байгууллага, иргэдээс зохион байгуулж байгаа гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангаж, хамтран ажиллах; - Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг төрийн болон төрийн бус байгууллага, иргэн, хуулийн этгээдийн туслалцаа, тэдний хамтын ажиллагаанд түшиглэн зохион байгуулах; - Цагдаагийн байгууллага, алба хаагч хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэхэд нь иргэн, хуулийн этгээд дэмжлэг, туслалцаа үзүүлж, хамтран ажиллах; - Иргэн, хуулийн этгээдэд хуулиар хүлээсэн үүргийнх нь хүрээнд шаардлага тавьж, биелэлтийг шалгаж шаардах, холбогдох материалыг иргэн, хуулийн этгээдээс саадгүй гаргуулан авах; - Цагдаагийн байгууллага үйл ажиллагааныхаа талаар иргэдийн саналыг судалж, төрийн болон төрийн бус байгууллагатай хамтарч шинжилгээ хийх; - Иргэн, хуулийн этгээд, албан тушаалтан нь цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн хууль ёсны ажиллагаанд саад учруулахгүй байх, өөрийг нь тодорхойлсон баримт бичгийг шалгуулах;

⁵ Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль УБ., Төрийн мэдээлэл. 2019. №42.

⁶ Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль УБ., Төрийн мэдээлэл. 2019. №42.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

		- Цагдаагийн байгууллагаас хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээнд оролцох; - Гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдсэн болон үйлдэхээр бэлтгэж, завдаж байгаа, үйлдсэн этгээдийн талаар цагдаагийн байгууллагад шуурхай мэдээлэх; - Мэдээ, мэдээлэл солилцож, дэмжлэг үзүүлэх талаар цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллах; - Идэвхтэй оролцсон иргэнд холбогдох хуульд заасны дагуу урамшил олгох; - Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг дарга бүх талын туслалцаа үзүүлэх;
Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль	3	- Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд иргэн болон аж ахуйн нэгж, байгууллагыг өмчийн хэлбэр харгалзахгүй татан оролцуулах; - Иргэн бусдын нэр төр, алдар хүнд, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хохироохгүй, нийгмийн хэв журмыг гажуудуулахгүй байх; - Нутгийн захиргааны байгууллага, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хэв журам сахиулах байгууллагаас хэрэгжүүлж байгаа зохион байгуулалттай арга хэмжээнд оролцох; - Гэмт хэргийн талаар олж мэдсэн зүйлээ холбогдох байгууллагад мэдээлэх; - Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд идэвхтэй оролцсон иргэнийг шагнаж урамшуулах; - Гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг судлах шинжилгээ судалгааны ажлыг айгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэний захиалгаар гүйцэтгэх; - Үүргээ биелүүлсэн иргэнд өөрт нь эд хөрөнгийн хохирол учирсан бол төлүүлэх;
Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль	4	- Хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн аливаа техник хэрэгсэл, ажил, үйлчилгээний талаар мэдээлэл авах; - Хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэх /замын эвдрэл, гэмтлийг засах, бохирдол, цас мөс цэвэрлэх/-ийг холбогдох байгууллага, албан тушаалтнаас шаардах; - Замын хөдөлгөөний дүрмийг сахин биелүүлэх; - Зам тээврийн осолд өртсөн хүнд яаралтай анхан шатны тусламж үзүүлэх; - Өвчтэй буюу ядарсан үедээ явганаар болон тээврийн хэрэгсэл жолоодож замын хөдөлгөөнд оролцохгүй байх; - Зам дээр болон түүний ойр орчимд ажил, үйлчилгээ хийхдээ замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах; - Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг, зөрчлийн талаар холбогдох байгууллагад шуурхай мэдээлэх; - Иргэн, хуулийн этгээд оршин байгаа газартаа хамаарах замын бохирдол, цас мөсийг цэвэрлэх; - Эцэг эх, асран хамгаалагч, бүх шатны боловсролын байгууллагын холбогдох албан тушаалтан 10 хүртэлх насны хүүхдийг харгалзах хүнгүйгээр замын хөдөлгөөнд оролцуулахгүй байх; - Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах талаар эрх бүхий этгээдээс тавьсан хууль ёсны шаардлагыг биелүүлэх
Зөрчлийн тухай хууль	5	- Байгууллагынхаа хүрээндээ гэмт хэрэг гарч байгаа шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар тодорхой арга хэмжээ авах; - Ажилтнууддаа холбогдох хууль тогтоомжийг мэдээлэх, сурталчлах; - Гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар эрх бүхий албан тушаалтны мэдэгдэл, зөвлөмжийг хүлээж авч, арга хэмжээ авах
Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний дүрэм	6	- байгууллагаас олгосон улсын бүртгэлийн дугаарын тэмдгийг стандартын дагуу байрлуулсан байх - Бага насны хүүхдийг харгалзах хүнгүйгээр замын хөдөлгөөнд явганаар оролцуулахгүй байх; - Согтуурсан, мансуурсан байдалтай буюу сэтгэцийн өвчтэй хүнийг харгалзах хүнгүйгээр замын хөдөлгөөнд явганаар оролцуулахгүй байх; - Стандартын шаардлагыг хангахгүй тээврийн хэрэгслийг замын хөдөлгөөнд оролцуулахгүй байх;

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

- Жолоодох эрхгүй буюу ядарсан хүнээр тээврийн хэрэгсэл жолоодуулахгүй байх;
- Жолоочийн хөдөлмөр, амралтын горимыг зөрчсөн хүнээр тээврийн хэрэгсэл жолоодуулахгүй байх;
- Тээврийн хэрэгслийн өмчлөгч нь жолоочийн даатгалд даатгуулсан байх;
- Зам, замын байгууламжийг эвдэж болзошгүй трактор, өөрөө явдаг машин механизмыг хатуу хучилттай замаар явуулахгүй байх;
- Хатуу хучилттай замд 50 м-ээс дотогш хариулгагүй мал, тэжээвэр амьтдыг оруулахгүй байх.
- Хөдөлгөөн зохицуулах техник хэрэгслийг холбогдох норм, дүрэм, стандартын шаардлагын дагуу бүрэн бүтэн байлгах.

Хүснэгт 1. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын хангахад ирээд, хуулийн этгээдийн оролцооны эрх зүйн зохицуулалт

Монгол Улсын хууль тогтоомжоор гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр Төрийн байгууллага, иргэн, хуулийн этгээдтэй харилцан, хамтран ажиллах, татан оролцуулах эрх зүйн орчин бүрдсэн боловч хууль, дүрэм, стандартын хэрэгжилт ямар төвшинд хэрхэн хэрэгжих, түүний гүйцэтгэлд хяналт тавих арга, түүнчлэн иргэн, төрийн болон төрийн бус, аж ахуйн нэгж байгууллагын үүрэг оролцоог хэрхэн үнэлж дүгнэх, үр дүнг тооцох талаар зохицуулалт хангалтгүй гэж үзэж байна.

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд төрийн байгууллага, иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоог зохицуулсан хууль эрх зүйн орчин бүрдсэн ч хуулийг сурталчлах, эрх үүргийг танин мэдүүлж, үүргээ хэрэгжүүлэх үйл явцад тавих хяналтыг сайжруулбал гэмт хэрэг, зөрчил буурах боломжтой болно.

Монгол Улсын хэмжээнд ЭМЯ, Эрүүл мэндийн хөгжлийн төвөөс гадна ДЭМБ-аас

Монгол Улсын хүн амын нас баралтын 50 шалтгааныг нэрлэсэн бөгөөд эдгээрийн эхний 10 шалтгаанд мөн л зам тээврийн осол орсон байна.

1. Зүрхний титэм судасны нарийсал
2. Цус харвалт
3. Элэгний хавдар
4. Элэгний өвчлөл
5. Сүрьеэ
6. Амиа хорлолт
7. Ходоодны хорт хавдар
8. Уушгины хорт хавдар
9. **Зам тээврийн осол**
10. Улаан хоолойн хорт хавдар орсон

байна.

Нэгдсэн Үндэсний байгууллагаас замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах хөтөлбөр, төлөвлөгөөг 5 тулгуур хүчин зүйл, 2021-2030 он хүртэл хэрэгжүүлэх 12 зорилтын хүрээнд зам тээврийн ослоос шалтгаалсан нас баралт, гэмтэл бэртлийг 50 хувь бууруулах зорилгыг тавиад байна⁷.

Тулгуур 1: Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын менежмент	1	2020 он гэхэд бүх улс орнууд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах олон талт үйл ажиллагааны цогц төлөвлөгөөг боловсруулах
	2	2030 гэхэд бүх улс орнууд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалтай холбоотой НҮБ-ын нэг буюу хэд хэдэн гол хууль эрх зүйн бичиг баримтыг хүлээн зөвшөөрч нэгдэнэ.
Тулгуур 2: Аюулгүй авто зам ба аюулгүй хөдөлгөөн	3	2030 он гэхэд бүх шинэ замууд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах, бүх зам хэрэглэгчид нийцсэн техникийн стандартын дагуу баригдсан байх ба гурван од, түүнээс ч илүү сайн үнэлэгдэнэ.
	4	2030 он гэхэд одоогийн ашиглагдаж буй авто зам дээрхи аяллын 75 хувиас илүү нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах, бүх авто зам хэрэглэгчид нийцсэн техникийн стандартын хангасан авто замаар зорчино.

⁷ О.Ганбат "Цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны сургалт, зөвлөгөөний үеэр тавьсан илтгэл" УБ., 2022 он

МОНГОЛ УЛСЫН ХАМГААГАХ ЯАМ

Тулгуур 3: Аюулгүй тээврийн хэрэгсэл	5	2030 он гэхэд 100 хувь шинэ автомашин /үйлдвэрлэсэн, худалдагдсан, импортлосон/ болон ашиглагдсан автомашинууд нь НҮБ-ын техникийн зохицуулалтууд, Дэлхийн техникийн зохицуулалт болон эдгээр бичиг баримттай нийцэхүйц үндэсний шаардлагууд зэрэг өндөр чанарын аюулгүй байдлын техникийн стандартуудад нийцсэн байна.
Тулгуур 4. Аюулгүй авто зам хэрэглэгч	6	2030 он гэхэд тогтоосон хурдны хязгаараас илүү гарч хөдөлгөөнд оролцож буй тээврийн хэрэгслийн тоог 2 дахин бууруулах ба хурдтай холбоотой гэмтэл, нас баралтыг бууруулна.
	7	2030 он гэхэд мотоциклоор зорчигчдын стандартын хамгаалалтын малгайн зөв зохистой хэрэглээг 100 хувьд хүргэнэ.
	8	2030 он гэхэд тээврийн хэрэгслийн жолоочийн аюулгүй бүс болон тээврийн хэрэгслээр зорчигч хүүхдийн хамгаалах системийн хэрэглээг 100 хувьд хүргэнэ.
	9	2030 он гэхэд жолооч согтууруулах ундаа хэрэглэсэнтэй /эсвэл сэтгэцэд нөлөөлөх эм, эмийн бүтээгдэхүүнтэй холбоотойгоор үүссэн зам тээврийн ослоор нас барагсад ба гэмтэгсдийн тоог 2 дахин бууруулна.
	10	2030 он гэхэд бүх улс орнууд тээврийн хэрэгсэл жолоодохдоо гар утас ашиглахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан үндэсний хуультай болно.
	11	2030 он гэхэд бүх улс орнууд мэргэжлийн жолооч нарын ажил, амралтын цагийг мөрдүүлэх зохицуулалттай болсон байх ба энэ чиглэлээр олон улсын болон бүс нутгийн зохицуулалтуудад нэгдсэн байна.
Тулгуур 5. Ослын дараах тусламж үйлчилгээ	12	2030 он гэхэд эмнэлгийн анхны тусламж, үйлчилгээний нөхцөл болон зам тээврийн осол хоорондын цагийн интервалыг багасгах үндэсний зорилгуудыг бүх улс орнууд дэвшүүлэх ба энэ зорилгодоо хүрнэ.

Хүснэгт 2. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр Нэгдсэн Үндэсний байгууллагаас гаргасан төлөвлөгөө

Дүгнэлт

Зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд төрийн байгууллага, иргэн, хуулийн этгээдийг татан оролцуулах хууль, эрх зүйн орчин тодорхой хэмжээгээр бүрдсэн ч түүний хэрэгжилтийг хангах явдал учир дутагдалтай явж ирсэн байна.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр дэвшилтэд техник технологийг нэвтрүүлсэн нь тодорхой үр дүнд хүрсэн боловч төрийн байгууллагуудын үүрэг оролцоо хангалтгүй байгаагаас зам тээврийн осол, зөрчил буурахгүй байна гэж үзэж байна.

Манай улс 1945-1985 оны хооронд иргэдийн ухамсрын идэвх дээр тулгуурлан “Цагдан сэргийлэх байгууллагад туслах олон нийтийн бригад”-ыг олноор байгуулж, тэдний тусламж дэмжлэгтэйгээр гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлж, таслан зогсоож байсан нь энэхүү ажлын үр дүн гэж үзэж байна.

Монгол Улсын хуулиудаас замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах

чиглэлээр төрийн байгууллагуудын үүрэг оролцоог нарийвчлан тодорхойлсон 4 хууль байна. Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоог зохицуулсан Монгол Улсын хууль тогтоомжуудын холбогдох зүйл, заалтуудад дүн шинжилгээ хийж үзвэл 67% нь үүрэг болгосон хэм хэмжээ, 22% нь хориглосон хэм хэмжээ, 11% нь эрх олгосон хэм хэмжээний заалтууд тус тус эзэлж байна.

Өнөөдөр замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах төрийн байгууллагуудын оролцоонд тулгуурлан зохион байгуулсан үйл ажиллагаа нь сургалт, сурталчилгаа, мэдээлэл явуулах, сэрэмжлүүлэг, санамж бичиг тараах, өдөрлөг, уралдаан тэмцээн зохион байгуулах, хантааз, бариувч оёж тараах, сургуулийн орчинд “School police” эргүүл ажиллуулах, төсөл судалгаа хийх зэргээр хязгаарлагдаж байна.

Тээврийн цагдаагийн албанаас төрийн байгууллагуудтай хамтран олон

ажил зохион байгуулж, тайлан мэдээндээ тусгаж байгаа боловч үр дүнг нь тооцож, нийгэмд үзүүлсэн ач холбогдлыг нь үнэлж, тооцсон судалгаа одоо хүртэл байхгүй байна. Энэ нь зохион байгуулсан ажил, арга хэмжээ нь үр дүнд хүрсэн эсэхийг тодорхойлох боломжгүй болгож байгаа нь асуудал болж байна. Тээврийн цагдаагийн албанаас төрийн байгууллагуудтай хамтран зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр ажил зохион байгуулахад дараах хүндрэл, бэрхшээл тулгардаг гэсэн дүгнэлтийг хийж байна. Үүнд:

- Төрийн байгууллага, албан тушаалтанууд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр оролцох эрх зүйн мэдлэг дутмаг байгаа;

- Төрийн байгууллага, албан тушаалтанууд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлийн хүлээсэн үүрэг, түүний хэрэгжилтэд тавих хяналт сул;

- Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад оролцдог төр, хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж, байгууллагууд ажил үүргээ хангалтгүй гүйцэтгэдэг; /зам арчилгаа, техникийн хяналтын үзлэг хийдэг гэх мэт/

- Тээврийн цагдаагийн байгууллага болон төрийн байгууллагуудтай зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр тодорхой ажил зохион байгуулдаг ч түүний үр нөлөөг судалж тодорхойлдоггүй;

Өнөөдөр зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр Төрийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах, татан оролцуулах хууль, эрх зүйн орчин зарим талаараа бүрдсэн гэж үзэж болох боловч түүнийг хэрэгжилтийг хангах явдал учир дутагдалтай байна. Гагцхүү төрийн байгууллагуудын идэвх оролцоо сул, тэдгээрийн идэвхжүүлэх арга механизм тодорхойгүй байгаа нь тулгамдсан асуудал болсон гэж дүгнэж байна.

Санал

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоог нэмэгдүүлэх, сайжруулах асуудлын хүрээнд дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Цагдаагийн байгууллагаас төрийн байгууллагуудтай хамтран зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр зохион байгуулсан ажил, арга хэмжээний үр дүнг нь тооцож, нийгэмд үзүүлсэн ач холбогдлыг нь үнэлж, тооцсон

судалгаа хийж, цаашид хийж хэрэгжүүлэх ажил, арга хэмжээг тодорхойлж, төлөвлөж ажиллах;

2. Зам тээврийн хэрэг, ослоос урьдчилан сэргийлэх, ослоос үүдэн гарах хохирлыг багасгахад чиглэсэн үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагуудын үүрэг, оролцоо /эрх зүйн зохицуулалт/-ны талаар мэдээлэл, сургалт, сурталчилгааг явуулж, түүний хэрэгжилтэд тавих хяналтыг сайжруулах, тэдгээрийн идэвхжүүлэх арга механизм тодорхойлох;

3. Техникийн хяналтын үзлэг хийж байгаа төрийн болон хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж байгууллагуудад автомашины техникийн үзлэгийг чанартай хийж, илрүүлсэн зөрчлийг арилгасны дараа замын хөдөлгөөнд оролцож байх эрхийг олгох;

4. Төрийн болон төрийн бус, аж ахуйн нэгж, байгууллагууд хуульд заасан үүргээ биелүүлэхдээ хойрго ханддагаас зам тээврийн осол гарах нэг хүчин зүйл болдог. Давтан зөрчил гаргасан тохиолдолд хүлээх хариуцлагыг чангатгах;

5. Зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоог хангасан, иргэний ухамсар болон эдийн засгийн урамшуулал олгох эрх зүйн орчин бүрдүүлэх арга хэмжээнүүдийг үе шаттай зохион байгуулах;

6. Согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодож байгаа зөрчлийг бууруулах, энэ чиглэлд цагдаагийн төрөл мэргэжлийн алба болон төрийн болон төрийн бус байгууллагын оролцоог нэмэгдүүлэх, хүлээлгэх хариуцлагын тогтолцоог олон улсын жишигтэй харьцуулан чангатгах ажлыг эхлүүлэх. Тухайлбал: Зөвхөн 2021 оны байдлаар 1427 төрийн алба хаагч согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодсон тохиолдол байна. Тэгэхээр хариуцлагыг төрийн байгууллагууд өөрсдөө сайжруулах шаардлага гарч байгааг хэлэх байна;

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Үндсэн хууль. Төрийн мэдээлэл. 1992. №1

- Цагдаагийн албаны тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2017. №8

- Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль.

- Төрийн мэдээлэл. 2019. №42

- Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль.

- Төрийн мэдээлэл. 2015. №28

- Зөрчлийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2017. №24

➤ Засгийн газрын 2018 оны 239 дүгээр тогтоол. Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний дүрэм. Төрийн мэдээлэл 2018. №42

➤ Ёзэврийн цагдаагийн алба. “Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл”. УБ., 2021

➤ Билгээ.Л “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын арга зүй”. УБ 2005

➤ Ганбат.О “Цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны сургалт, зөвлөгөөний үеэр тавьсан илтгэл” УБ 2021.

➤ Даштүдэв.Г “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын арга зүй”. УБ 2007

➤ Думбурай.А “Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжил”. УБ 1999

➤ Зоригт.Б “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад иргэн, хуулийн этгээдийн үүрэг оролцоог сайжруулах асуудал” УБ 2019

➤ Таванжин.Д “Цагдаагийн байгууллагын урьдчилан сэргийлэх ажил, түүний үр нөлөөг дээшлүүлэх зарим асуудал”. УБ 2002

МОНГОЛЫН ШТЭНДЭГ
МОНГОЛЫН ШТЭНДЭГ
МОНГОЛЫН ШТЭНДЭГ

УЛСЫН ХИЛ ХАМГААЛАЛТАД ТУЛГАМДАЖ БУЙ ЗАРИМ АСУУДЛУУД

ACTUAL PROBLEMS ON STATE BORDER PROTECTION

Хил судлалын төв
Хил судлалын төв
Хил судлалын төв

Ч.Сайнтөр

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор (Ph.D), бригадын генерал

Saintur Ch.

Director of Institute for Border Security Studies, Joint Research Institute of University of Internal Affairs

Хураангуй: Хил хамгаалах байгууллагын албаны үйл ажиллагаа, бүтэц зохион байгуулалтад өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ, шаардлагын талаар

Abstract: This study explains the needs and requirements for changes in services and operation of the border protection organization.

Түлхүүр үгс: Монгол Улсын хил хамгаалалт, эрх зүйн орчин, дэвшилтэд техник, технологи

Keywords: Border Protection of Mongolia, Legal environment, Developed technology and technics

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал нь “Улсын хил” бөгөөд түүний гол хүчин зүйл нь хил хамгаалалт юм. Монгол Улсын хувьд 1933 оноос одоог хүртэл 90 жилийн турш улсын хилээ хамгаалж ирсэн түүхтэй. Монголчууд бид эрт дээр үеэс газар нутгийнхаа зах хязгаарыг сахин хамгаалж ирсэн уламжлалт арга барилаа технологийн хөгжлийн эрин зуунд ч хадгалсаар ирсэн нь түүхийн хувьд ач холбогдолтой ч гадны хөгжингүй улс орнуудтай харьцуулахад хоцрогдож буй нь ажиглагдаж байна. Манай улстай зах нийлэн хиллэдэг Оросын Холбооны Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Засгийн газраас 2000 оны дунд үеэс эхлэн хил хамгаалалтын арга, хэлбэрээ шинэ шатанд гаргах бодлого баримталж, олон улсад үүсэж буй геополитикийн нөхцөл болон хилийн цагийн байдлын өрнөлт, өөрчлөлт, цаашдын чиг хандлага, хүн амын нягтрал, байгаль цаг агаарын онцлогтойгоо уялдуулан харилцан адилгүй байдлаар зохион байгуулж байна. Үүний нэгэн жишээ нь хилийн хэсгийг хиймэл дагуулын тусламжтайгаар хянах, хил хамгаалалтад нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл ашиглах, өндөр хүчин чадалтай телекамерын хяналтыг нэмэгдүүлэх, хилийн шугамын дагуу дохиолол хяналтын системээр төхөөрөмжлөх зэргээр хил хамгаалалтдаа орчин үеийн техник технологийг уламжлалт арга барилтайгаа хослуулан явуулах бодлого баримталж байна.

Дэлхийн зарим улс орнуудад ч газар нутаг, тусгаар тогтнолын баталгаа болсон

хил хязгаарынхаа халдашгүй дархан байдлыг хангахад чиглэсэн урт хугацааны бодлого, төлөвлөгөөг боловсруулан, төрийн бодлогодоо тусган, хилийн аюулгүй байдал болон улсын хил хамгаалалтад тулгамдаж буй асуудлуудыг судалгаа шинжилгээнд тулгуурлан нарийвчлан тодорхойлж, шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлсээр ирсэн. Энэхүү асуудал нь тухайн улсын бүрэн эрхт байдал, цаашлаад улс орон оршин тогтнохын салшгүй хэсэг мөн гэдгийг зүй ёсоор хүлээн зөвшөөрч, төрийн бодлогын түвшинд авч үздэг байна.

Монгол Улсын хувьд хил залгаа улс орнуудын ижил төстэй чиг үүрэг бүхий байгууллагуудтай ижил түвшинд хөгжих эдийн засгийн боломж хязгаарлагдмал хэдий ч сүүлийн үед Улсын хил хамгаалалтад зайнаас удирдах орчин үеийн дэвшилтэт техник хэрэгслийг турших, шинээр хилийн отряд, застав, харуулын байр барих, авто техникийн парк шинэчлэлтийг хийх, цаашлаад хилийн цэргийн байгуулалтыг сайжруулах, шалган нэвтрүүлэх боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, цахим хилийн застав төслийг хэрэгжүүлэх зэрэг томоохон ажлуудыг бодлогын баримт бичигтээ тусган хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч Монгол Улсын хил хамгаалалтад шийдлээ хүлээж буй томоохон асуудлууд байсаар байна.

Монгол Улсын хил хамгаалалтын өнөөгийн байдалд SWOT, TOWS матриц дүн шинжилгээ хийхэд дараах асуудлууд тулгамдаж байна. Үүнд:

-Төрийн хилийн бодлогын хэрэгжилт хангалтгүй, цаашид шинэчлэн боловсруулах хэрэгцээ шаардлага бий болсон;

-Улсын хил хамгаалалт, түүний тогтолцоо онолын түвшинд бүрэн судлагдаагүй;

-Газрын хэвлийн хилийг хамгаалах эрх зүйн болон онол арга зүйн асуудал тодорхойгүй;

-Нисгэгчгүй нисэх хэрэгслийг улсын хил хамгаалатад ашиглах эрх зүйн орчин бүрдээгүй;

-Гадаад, дотоодоос улсын хил зөрчиж буй нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл, дронтой тэмцэх асуудалд онцгой анхаарах;

-Дунд түвшний буюу оперативын удирдлагын байгууллагын бүтэц байхгүйгээс ХХЕГ-т удирдлагын хэт төвлөрөл бий болсон;

-Цэргийн холбоо, мэдээллийн технологи, системийн аюулгүй байдлын хамгаалалтын тогтолцоо сул;

-Зэвсэглэл техникийн хангалт, орчин үеийн шинэ техник технологийн шинэчлэл үе шаттайгаар хийгдэж байгаа ч шаардлагын түвшинд хүрээгүй;

-Хилийн инженер-техникийн байгууламжийг шинэ шатанд гаргах асуудал бүрэн шийдвэрлэгдээгүй.

Улсын хил хамгаалалтад тулгамдаж буй асуудлуудаас гадна төрийн хилийн бодлого, газрын хэвлийн хил хамгаалалт, гадаад, дотоодоос улсын хил зөрчиж буй нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл, дронтой тэмцэх, дунд түвшний буюу оперативын удирдлагын байгууллагын бүтцийн асуудал зэрэг 4 асуудлыг онцгойлон авч үзэж байна. Үүнд:

1.Төрийн хилийн бодлогын талаар:

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн, улсын хилийн халдашгүй дархан байдал нь Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах мөнхийн эрх ашиг бөгөөд оршин тогтнохуйн аюулгүй байдлын үндэс болох хилийн баталгаажилт, улсын хил хамгаалалтын асуудал нь олон улсын гэрээ, хэлэлцээрээр зохицуулагддаг.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд үндэслэсэн улсын хил, хилийн халдашгүй дархан байдал, хилийн болон хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлын талаарх Монгол Улсын хууль тогтоомж, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийн үндэс болсон төрийн залгамж чанартай, тулгуур бодлогын баримт бичиг юм.

Дэлхийн улс төр, эдийн засаг, цэрэг-техник, технологийн тэргүүлэх бодлогыг тодорхойлогч хөрш ОХУ, БНХАУ-тай хиллэдэг манай улсын хувьд төрийн хилийн бодлого, түүний зорилго, стратеги, агуулга нь цар хүрээний хувьд бусад хөгжлийн хөтөлбөр, төлөвлөгөөтэй харьцуулахад харьцангуй тогтвортой, удаан хугацаанд хэрэгжиж, үндэсний аюулгүй байдлыг хангах бодлогын салшгүй хэсэг болдог.

Энэхүү бодлогын баримт бичиг нь УИХ-ын 2002 оны 20 дугаар тогтоолоор батлагдаж, нийт 3 зорилтын хүрээнд 23 заалт тусгагдсан бөгөөд 2022 оны байдлаар 82.1 хувьтай хэрэгжсэн гэсэн дүн мэдээлэл гарсан. Дээрх бодлогын баримт бичгийн биелэлтэд дүгнэлт хийхэд хэрэгжилт нь төдийлэн хангалтгүй байна гэж үзэж байна.

2.Газрын хэвлийн хилийг хамгаалах асуудал:

Монгол Улс газар зүйн байршлаараа олон зууны турш дэлхийн геополитикийн сонирхлын хүрээнд багтсаар ирсэн. Монгол Улс нь “Атлантын дайлаагаас Номхон далай хүрэх” геополитикийн шугам, Ази тивийн геостратегийн чухал түшиц газар, их гүрнүүдийн геополитик, эдийн засаг, соёл иргэншлийн болон ашиг сонирхлын уулзвар, цэрэг, стратегийн бодлого, дэлхийн том шашнуудын нөлөөллийн уулзвар цэг дээр оршиж байна.

Хилийн зурваст үйл ажиллагаа явуулдаг хэд хэдэн ашигт малтмалын орд газрууд байдаг нь газрын хэвлийн хил хамгаалалтын асуудлыг хөндөх шалтгаан болж байна. Монгол Улсын хувьд одоогийн байдлаар газрын хэвлийгээр улсын хил зөрчсөн тохиолдол бүртгэгдээгүй ч сүүлийн үед газрын хэвлийн зөрчил нь олон улсад анхаарал татахуйц түвшинд хүрч байна.

Судалгаанаас үзэхэд Өмнөд болон хойд Солонгосын хилийн хэсэгт газар доогуур хил дамнасан 30-40 км урттай 4-5 туннелийг цэрэг-байлдааны зориулалтаар байгуулсан, Америк-Мексикийн хилийн хэсэгт хил дамнасан туннель барьж, түүгээрээ хууль бус үйл ажиллагаа явуулж байсан нь тогтоогдсон зэрэг зөрчлүүд нь хуурай газраар хиллэдэг улс орнуудын хувьд дээрх хэлбэрийн хамгаалалтыг шинэ шатанд гаргахад онцлон анхаарч, технологийн дэвшил хийх хэрэгцээ шаардлага бий болж байгааг харуулж байна.

Монгол Улсын хилийн тодорхойлолтод “Уг шугамаас эгц дээш агаарын, мөн шугамаас эгц доош газрын

Хил судлалын тухай хуулийн
дөрөвдүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэг

хэвлийн хил байна¹ гэж заасан хэдий ч нам өндрийн болон газрын хэвлийн хамгаалалтын асуудал тодорхой бус байсаар ирсэн.

3.Улсын хил зөрчиж буй нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл, дронтой тэмцэх асуудал:

Сүүлийн үед бага оврын нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл буюу дроныг хилчид хил хамгаалалтын, иргэн, аж ахуйн нэгжүүд ахуйн болон тандалт судалгааны зориулалтаар ашиглах тохиолдол нэмэгдсээр байна. Хилийн ойролцоох агаарын орон зайд дур мэдэн нисдэг хэрэгсэл ашиглах явдал нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдал цаашлаад хилийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байгаагаас гадна тэдгээрийг хил дамнасан хууль бус үйл ажиллагаанд ашиглахгүй гэх баталгаагүй юм. Дэлхийн зарим улсад нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэлээр хар тамхи зөөвөрлөх, хил хамгаалалтын арга тактикийг илрүүлэх, тандан судлах, харилцан мэдээ, мэдээлэл солилцох замаар хууль бус үйл ажиллагаанд ашиглаж байгаа тохиолдлууд нэмэгдсээр байна. Манай улсын хувьд 2019-2021 онуудад Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын талаас нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл улсын хил зөрчсөн хэд хэдэн удаагийн тохиолдлыг хилийн манааны бүрэлдэхүүн илрүүлсэн боловч түүний эсрэг ямар нэгэн арга хэмжээ авч чадаагүй нь нам өндрийн хил хамгаалалтын асуудал орхигдсонтой шууд холбоотой гэж үзэж болно.

Гадны улс орнуудад цэрэг дайны үйл ажиллагаанд нисгэгчгүй нисэх хэрэгслийг тактикийн зэвсэг болгон ашиглаж буй нь асар их хор хөнөөл дагуулж байгаа талаар олон улсын ажиглагчид онцолж байна. Техник технологийн дэвшил хурдацтай хөгжиж буй энэ цаг үед нисгэгчгүй нисэх хэрэгслийг ашиглах, импортлох, бүртгэлжүүлэх эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага бий болж байна.

Хилийн ойролцоо иргэн, аж ахуйн нэгжүүд ахуйн зориулалтаар нисэх хэрэгсэл ашиглахыг хязгаарлах, хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчид бүртгэлгүй нисэх хэрэгслийг албанд ашиглахыг хориглох зэрэг олон талт зохицуулалтыг тусгасан хууль, түүнийг дагасан журмуудыг боловсруулан батлуулж, мөрдүүлснээр

дотоодоос нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл улсын хил давах асуудал багасахаас гадна хил дамнасан хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх асуудал шийдэгдэнэ гэж харж байна.

4.Дунд түвшний буюу оперативын удирдлагын байгууллагын бүтцийн асуудал:

Хил хамгаалах байгууллагын бүтцийн асуудлыг өөрчлөх, шинэчлэх, хил залгаа улсын ижил төстэй чиг үүрэг бүхий байгууллагуудтай статусын хувьд нэг түвшинд байлгах нь зүйтэй гэсэн асуудлын хүрээнд бүсийн удирдах газрыг байгуулахаар судалгааны ажил хийж, харьяа яаманд саналаа танилцуулсан байдаг. Оперативын удирдлагыг шинээр байгуулж, бүтцийн өөрчлөлт хийснээр ХХЕГ-т бий болсон удирдлагын хэт их төвлөрөл багасах, тактикийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулж байгаа анги, салбаруудын хил хамгаалалтын чиглэлээр тулгамдаж буй асуудлууд шуурхай шийдвэрлэгдэх, Монгол Улсын Хил хамгаалах байгууллага нь хил залгаа улсын хилийн байгууллагуудтай ижил түвшинд харилцах зэрэг асуудлууд бүрэн шийдэгдэнэ гэж үзсэн болно.

Одоогийн бүтцээр улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулах явцад гадаад харилцааны чиглэлээр гарч байсан хүндрэлүүдээс дурдахад хил залгаа улсын талтай улсын хил хамгаалалт, харилцан ажиллагааны талаар хэлэлцээр буюу уулзалт зохион байгуулахад албан тушаалын зэрэглэлийн хувьд зөрүүтэй ойлголтууд гарч байсан бөгөөд үүнээс үүдэн хилийн зөрчлийн шийдвэрлэлт, хил хамгаалалтын холбогдолтой зарим асуудлууд хүлээгдэх, дээд түвшин уулзалт зохион байгуулах шаардлага бий болох зэрэг асуудлууд тулгарч байсан.

Иймд бүсийн удирдах газрыг шинээр байгуулж, дээрх тулгамдаж буй асуудлуудыг шийдвэрлэх, оперативын урлагийг хөгжүүлэх, стратегийн түвшинд бодлого төлөвлөлтийн асуудлуудаа боловсруулдаг болох хэрэгцээ шаардлага бий болж байна.

Санал, дүгнэлт

1.Монгол Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах зорилгоор хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг хэрэгжүүлэх хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулах, улсын хилээр

¹ Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн дөрөвдүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэг

зорчигч тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, улсын хил хамгаалах байгууллагын тогтолцоо, чиг үүрэг, бүрэн эрх, улсын хил хамгаалалтад иргэн, байгууллагын оролцоог тодорхойлж, хилийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбогдсон бусад харилцааг зохицуулах¹ зорилго бүхий Монгол Улсын хилийн тухай хуулийг 2016 онд батлагдаж, дагалдах дүрэм, журмууд өөрчлөгдсөнөөр Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын баримт бичгийг хуулийн заалттай уялдуулан нэмэлт өөрчлөлт оруулах, эсвэл шинэчлэн боловсруулах;

2.Монгол Улсын Хилийн тухай хуульд “Улсын хилийг газрын хэвлийгээр нэвтэрсэн”² гэсэн заалт байгаа ч газрын хэвлийн хилийг зөрчсөн тохиолдолд түүнийг шийдвэрлэх, урьдчилан сэргийлэх талаар эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байгаад дүгнэлт хийж, дээрх асуудлын талаар холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлтээр тусгуулах;

3.Улсын хил зөрчиж буй нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл, дронтой тэмцэх асуудлыг шийдвэрлэх замаар Улсын хил хамгаалалтад нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл ашиглах, түүнтэй тэмцэх арга тактик, эрх зүйн орчныг бий болгох;

4.Улсын хил хамгаалалт түүний тогтолцоог онолын түвшинд бүрэн судалж, санал дүгнэлт гаргах;

5.Дунд түвшний буюу оперативын удирдлагын байгууллага, бүсийн удирдах газрыг шинээр байгуулж, ХХЕГ-т байгаа удирдлагын хэт их төвлөрөлийг багасгах арга замыг тодорхойлох;

6.Цэргийн холбоо, мэдээллийн технологи, системийн аюулгүй байдлын

хамгаалалтын тогтолцоог сайжруулахад чиглэсэн тодорхой арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх;

7.Зэвсэглэл техникийн хангалт, орчин үеийн техник технологийн шинэчлэлийг Улсын хил хамгаалалтыг бэхжүүлэхэд чиглүүлэн үе шаттайгаар зохион байгуулж, тэдгээрийг албанд ашиглахад зориулж тусгай мэргэжлийн боловсон хүчнийг бэлтгэх зэрэг хэрэгцээ шаардлагууд бий болж байна гэж дүгнэсэн.

Ашигласан материал

1.Монгол улсын хилийн тухай хууль. УБ., 2016 он.

2.Монгол Улсын Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. УБ., 2002 он.

3.“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого. УБ., 2020 он.

4.Б.Амармэнд “Хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцоо”. дисс. УБ., 2023 он.

5.Хил хязгаарын түүхэн тэмдэглэл. УБ., 1983 он.

6.Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй Байдлын үзэл баримтлал. УБ., 2010 он.

7.Ц.Ганболд “Монгол Улсын хилийн төлөөлөгч түүний ажиллагааг боловсронгуй болгох нь”. дисс. УБ., 2004 он.

8.Хилийн аюулгүй байдалд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам. эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2018 он.

9.Н.Наранжамц “Бүс нутаг-хил хамгаалалтын үзэл баримтлал”. УБ., 2010 он

10.Ч.Сайнтер “Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн бодлого, хэрэгжүүлэх арга зам”. УБ., 2008 он.

¹ Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 1 дүгээр зүйл

² Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.3

ТАЛ ХЭЭРИЙН БҮСИЙН ОНЦЛОГ УЛСЫН ХИЛ ХАМГААЛАЛТАД НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

THE FEATURES OF SOME SPECIFIC BORDER REGION AND AFFECTING FACTORS FOR BORDER PROTECTION

М.Ганбаатар

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, дэд хурандаа

Ganbaatar M.

Institute for Border Security Studies, Joint Research Institute of University of Internal Affairs, Lieutenant Colonel

Хураангуй: Энэхүү өгүүллийн зорилго нь тал хээрийн хилийн отрядуудын хил хамгаалалтын онцлог, түүнд нөлөөлж буй зарим хүчин зүйлсийн талаар авч үзэхэд оршино.

Abstract: The purpose of this study is to determine affecting factors for border protection by focusing on the features of some specific border region.

Түлхүүр үгс: Хилийн отряд, хил хамгаалалт, онцлог, нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Keywords: Border protection, features, factors, affect

“Тал хээр” гэдэг нь хүн суурьшаагүй, айл хүнгүй, алс зэлүүд газрыг нэрлэдэг бөгөөд тал хээр, ойт хээр, уулын хээр, хээр газар, эзгүй хээр, хөдөө хээр зэрэг үгнүүдтэй хоршон хэрэглэгддэг байна.

Монгол орны тал хээрийн бүс нутаг нь 860,000 хавтгай дөрвөлжин км буюу нийт нутаг дэвсгэрийн 55.4%-ийг эзэлдэг бөгөөд зүүн Европоос Манжуурын тал хүртэл үргэлжилдэг байсан Евразийн тал нутгаас экосистемээ хадгалж үлдсэн газар бол Монгол Улсын Сүхбаатар, Дорнод аймгийн нутаг дэвсгэрийг хамарсан өргөн уудам тал нутаг юм. Тухайн бүс нутаг нь Монгол Улсын нийт хилийн 19.2 хувийг эзэлдэг бөгөөд БНХАУ-ын Өвөр Монголын өөртөө засах орны Хөлөнбуйр аймгийн Шинэ барга зүүн, Шинэ барга баруун, Хянган аймгийн харчин баруун гарын өмнөд, Шилийн гол аймгийн Зүүн үзэмчин, Зүүн сөнөд, Авга хошуудын нутгаар 1651.3 км газраар зах нийлэн хиллэдэг байна.

Шилийн гол, Хянган, Хөлөн буйр аймгуудын нутгаар олон үндэстэн төвлөрөн оршин суудаг бөгөөд монгол, хан, харчин, хорчин, барга, манж, солонгос, дагуур, эвенк, түвд, цахар, сөнөд, үзэмчин, авга, ордос, халх, дөрвөд, буриад, түмэн, өөлд, торгууд, зэрэг ястнуудаас бүрддэг бөгөөд оршин суугчид нь газар тариалан, мал аж ахуй, үйлдвэрлэл худалдаа эрхлэн амьдардаг.

Тус бүс нутагт хүн амын нягтрал ихтэй бөгөөд хилийн ойролцоо хот суурин, боомт, газруудыг түлхүү хөгжүүлж, худалдаа

наймаа, иргэн, аж ахуйн нэгжүүд уул уурхайн чиглэлийн бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхийг БНХАУ-ын Засгийн газраас илт дэмжин, хил орчмын иргэдийнхээ өрхийн орлого, хувиараа бизнес эрхлэн татвар төлөгч байгууллага, аж ахуйн нэгжүүдийнхээ эдийн засгийн чадамжийг нэмэгдүүлэхэд анхаардаг болох нь судалгааны явцад тогтоогдсон.

Харин тухайн бүс нутагт Сүхбаатар аймгийн Баяндэлгэр, Онгон, Наран, Дарьганга, Эрдэнэцагаан, Дорнод аймгийн Халх гол, Матад, Баянтүмэн, Чойбалсан, Чулуунхороот зэрэг 2 аймгийн 10 сумын нутаг дэвсгэр хамрагддаг ба хил орчмын нутагт халх, буриад, барга, үзэмчин, дарьганга ястнууд газар тариалан, мал аж ахуй, худалдаа наймаа, жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэн амьдарч, шашин шүтлэгийн хувьд хүн амын дийлэнх нь бөө мөргөлийн болон буддын шашин шүтдэг байна.

Орон нутгийн иргэдийн 50-иас доошгүй хувь нь төв суурин газраас зайдуу мал аж ахуй эрхлэн амьдардагаас өрхийн орлого тогтворгүй, бэлэн мөнгөний хомсдолтой байдаг бөгөөд малын ашиг шим, түүхий эд болон хувиараа үйлдвэрлэл эрхлэх замаар түүнийгээ худалдан борлуулж, амжиргааны эх үүсгүүрээ залгуулдаг юм.

Дорнод, Сүхбаатар аймгууд нь газар нутгийн хувьд далайн түвшнээс дээш 550-1500 метр өндөрт өргөгдсөн, Дорнод Монголын тал нутаг, Халх нөмрөгийн дархан

цаазат газрын “А” бүс, тэгш тал, элсэн манхан, уул толгод, гуу жалга, гол горхи, нуур цөөрөм, намаг шавар, хусан ой, үржил шимтэй газрын хөрс, ургамлын гарц, малын бэлчээр сайтай өргөн уудам газар нутагтай бөгөөд улсын хил дамнан орших Буйр нуур, Хэрлэн гол, хил орчмын нутгаар дайран урсах цэнгэг уст Халх гол, Нөмрөгийн гол зэрэг 200 гаруй том, жижиг, байнгын болон улирлын шинж чанартай урсдаг голуудтай.

Тал хээрийн бүсэд газрын хэвлийн алт, мөнгө, нүүрс, нефть, холимог металлын олон ордууд байдгаас гадна Монгол Улсын хадлан тэжээлийн талбайн 23.0, газар тариалангийн талбайн 22.0 хувийг эзэлдэг, шимт хөрсний хамгийн зузаан давхаргатай бүс нутаг юм. Байгаль, цаг уурын хувьд хавар, намрын улиралд 12-24 метр секундын хурдтай хүчтэй салхилж, хээрийн түймэр ихээр гардаг, зуны улиралд хөрсөн дээрээ 35-40 хэм хүртэл халж, хур тунадас бага унадагийн улмаас хуурайшилт ихэсдэг, өвлийн улиралд 30-35 хэм хүртэл хүйтэрч, 100-150 мм зузаан цасан бүрхүүл тогтдог. Цаг агаарын хүндэрсэн нөхцөлд хариулгагүй мал бэлчээрээр улсын хилд тулах болон давах хэлбэрийн зөрчил нэмэгдэх хандлагатай байдаг.

Нэг. Тал хээрийн бүсэд улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулахад нөлөөлөх хүчин зүйлүүд

Сүүлийн жилүүдэд тал хээрийн болон говь цөлийн бүс нутгаар хур тундас бага орсоны улмаас хөрсний хуурайшилт, цөлжилт эрчимтэй явагдаж, газрын хөрсөнд агуулагдах чийгний хэмжээ эрс багассанаар хил орчмын нутагт болон хил дамнасан хээрийн түймрийн давтамж нэмэгдэх хандлагатай байна.

Жишээ нь “2023 онд тал хээрийн бүсийн хилийн ангиудын хариуцсан хэсгээр 9 удаагийн хээрийн түймэр гарч, хил орчмын ард иргэдийн 13 өвөлжөө, хаваржааны хашаа саравч, 60 гаруй толгой мал, 100 орчим тооны цагаан зээр, 6 гэр, бусад эд зүйлс түймэрт өртөж, иргэдэд болон байгаль орчинд үлэмж хэмжээний хохирол учруулсан” талаар¹ судалгааны тоон баримтуудад дурдагдсан.

Үүнийг эдийн засаг талаас нь авч үзвэл гамшигт өртсөн иргэдэд учирсан эд материалын болон мал хөрөнгийн хохирол юм шиг харагдах боловч байгаль орчин, зэрлэг ан амьтадад үзүүлэх хор уршиг бий

болох, түймрийн нөлөөгөөр байгаль-экологийн тогтолцооны хэвийн байдал, ой, түүний хөрс, ус хамгаалах экологийн үүрэг ач холбогдол алдагдах, амьтан, ургамал устах болон тэдгээрийн төрөл зүйлийн амьдрах орчин доройтох, байгалийн нөөц, баялаг хомсдох зэрэг олон сөрөг талууд бий болдог.

“Ой, хээрийн түймрээс учирсан эд материалын хохирол” гэж түймрийн нөлөөгөөр барилга байгууламж, мал, амьтан, ургамал, өвс тэжээл, малын хашаа саравч, машин тоног төхөөрөмж, гэр, орон сууц, эд материал зэрэг үндсэн ба эргэлтийн хөрөнгө гэмтэх, устах зэргээр улс орон, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэдэд учирсан шууд хохирлыг үздэг² бөгөөд энэ нь улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулахад дараах байдлаар нөлөөлдөг байна. Үүнд:

-Монгол Улсын хувьд салхины чиглэл ихэнхдээ баруун хойноос зүүн урагшаа чиглэлтэй байдаг нь хээрийн түймэр, хүчтэй салхи шуурганд туугдсан мал, ан амьтад улсын хилд тулах, давах тохиолдол ихсэх;

-Хилийн инженерийн байгууламжууд гал түймэрт өртөж, бүрэн бүтэн байдал нь алдагдсанаар улсын хил хамгаалалтыг хэвийн явуулахад шаардлагатай хүч хэрэгслийн боломж багасах;

-Байгалийн гамшигт үзэгдэл (хээрийн түймэр)-ийн улмаас хилийн манаанд үүрэг гүйцэтгэх бүрэлдэхүүний эрүүл мэнд, амь насанд эрсдэл учирах;

-Байгалийн давагдашгүй хүчин зүйл (хүчтэй салхи, шуурга)-ийн улмаас бэлчээрээр мал улсын хилд тулах, давах хэлбэрийн зөрчил нэмэгдэж, үүнийг таслан зогсоох явцад хилчид төөрөх, осгох зэрэг эрсдэлүүд бий болдог.

Хилчид хил хамгаалах үүргээ биелүүлэхээс гадна хүчтэй салхи, шуурганд уруудсан малыг болон хээрийн түймэр улсын хил давахаас урьдчилан сэргийлэх, тогтоон барих үүргийг хүлээж, орон нутгийн засаг захиргаа, иргэн, аж ахуйн нэгжүүдтэй нягт харилцан ажиллах шаардлага бий болдог. Мөн хүн малын гоц халдварт өвчний үед аймаг орон нутгийн хууль хяналтын байгууллагуудтай харилцан ажиллах төлөвлөгөөний дагуу ажиллаж, хорио цээрийн дэглэм тогтооход хүч хэрэгслийн дэмжлэг үзүүлдэгээрээ онцлогтой. Тал хээрийн бүсийг бусад бүсүүдтэй

¹ Онцгой байдлын ерөнхий газрын гал түймрийн судалгаа., 2023 он

² Монгол Улсын ойн тухай хуулийн 1 дүгээр бүлгийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.23 дахь заалт

ХИЛ СУДЛАЛ

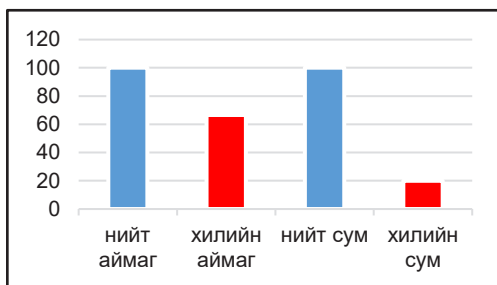
харьцуулахад улсын хил хамгаалалтад байгалийн бартаа саад ашиглах боломжгүй байдаг.

Ой тайгын болон уулын бүсэд хүчтэй цасан болон шороон шуурга шуурсан болон байгалийн гамшгийн үед бэлчээрээр хилд мал тулах асуудал бараг тохиолдохгүй. Энэ чиглэлд байгалийн өөрийнх нь саад буюу өндөр уулын болон ойн нөмөр нөөлөг, салхины хүчийг сулруулах, хорогдох нөхцөл бий болгодог. Харин тал хээрийн бүсэд шууд л хилийн инженерийн байгууламж буюу хилийн өргөст утсан хашаанд тулах, улмаар торны шонг дайран хил давах нь цөөнгүй.

Ийм учраас Хилийн отряд, заставыг энэ чиглэлээр үйл ажиллагаанд оролцуулах эрх зүйн актуудыг боловсронгуй болгох, тэнд ажиллаж байгаа хилчдийг дээрх нөхцөл байдалд ажиллахад чиглэсэн сургалт, дадлага зохион байгуулах, техник хэрэгслээр хангаж, урамшуулал олгодог байх шаардлага зүй ёсоор бий болж байна.

Тал хээрийн бүсийн сумдад дэд бүтэц хөгжөөгүй, хүн амын суурьшил, нягтрал бага байна. Хилийн сумдын судалгааг дараах байдлаар харуулав.

Зураг 9. Хилийн сумдын хүн амын судалгаа

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан (файлын сан) 2020 судалгаа

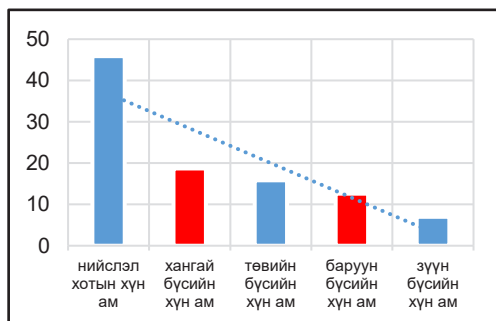
Хүн амын нягтрал бүс нутгийн хөгжил, дэд бүтцийг даган харилцан адилгүй байгаа бөгөөд ялангуяа Монгол Улсын төмөр замын үндсэн хоёр боомт газар болох Дорноговь аймгийн Замын-Үүд суманд км² газарт 26,8 хүн, Сэлэнгэ аймгийн Сүхбаатар суманд нэг км² газарт 436,9 хүн тус тус оногдож буй нь хилийн аймгуудын хүн амын дундаж нягтралаас 55.8-91.2 дахин илүү гарч байгаа юм. Гэтэл Дорнод аймаг 0,32 хүн оногдож буй бөгөөд энэ нь хилийн аймгуудын хүн амын дундаж нягтралаас 21,9-76,7 хувиар бага байна. Энэ нь хил орчмын нутаг дэвсгэр эзгүйрч байгааг илэрхийлж буй бөгөөд нэг талаас орон нутгийн ард иргэдийн зүгээс гаргадаг хилийн

болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлийг бууруулж байгаа ч нөгөө талаас хил хамгаалалтад үзүүлэх орон нутгийн ард иргэдийн дэмжлэг төдий чинээ багасаж байгаа юм.

Монгол Улс нь 2200 гаруй жилийн төрт ёсны түүхэн уламжлалаар хил хязгаар нутагт олон зуун жилийн турш ард иргэдээ аравт, зуут мянгат, түмтээр байрлуулан хил хязгаарын аюулгүй байдлыг хангаж, хамгаалж ирсэн түүхтэй. Гэтэл өнөөдрийн Монгол Улсын хүн амын тал шахам хувь нь нийслэл Улаанбаатар хотдоо амьдарч хил орчмын нутаг дэвсгэр эзэнгүйдэж үндэсний аюулгүй байдалд аюул учруулж болзошгүй орон зайг үүсгэж байна.

Монгол Улсын хүн амын суурьшлыг бүсээр ангилж үзэхэд нийт хүн амын 45.9 хувь нь нийслэл Улаанбаатар хотод, 18.7 хувь нь Хангайн бүсэд, 15.8 хувь нь Төвийн бүсэд, 12.6 хувь нь Баруун бүсэд, 7.0 хувь нь Зүүн бүсэд оршин сууж байгаа бол хилийн сумуудад 324'193 хүн буюу Монгол Улсын хүн ам (3,296,866)-ын 9,8 хувь нь амьдарч байгаагаас харагдаж байна.

Зураг 10. Монгол Улсын хүн амын суурьшлыг бүсээр ангилсан судалгаа

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан (файлын сан) 2020 судалгаа.

Хоёр. Хил хамгаалах байгууллагад хэрэгжиж буй төсөл, хөтөлбөр

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 33 дугаар зүйл. Бүсчилсэн хил хамгаалалт

33.1.Хилийн нөхцөл байдал, байгаль, газар зүй, цаг агаарын онцлогийг харгалзан улсын хил хамгаалалтыг ялгавартайгаар зохион байгуулахыг бүсчилсэн хил хамгаалалт гэнэ.

33.2.Бүсчилсэн хил хамгаалалттай уялдуулан хилчний хилийн нэмэгдэл, цалин, хангамж, материал хэрэгслийн хангалтын норм, хэмжээг Засгийн газар тогтооно.

33.3.Бүсчилсэн хил хамгаалалтыг зохион байгуулах, түүний арга хэлбэр,

хангалт үйлчилгээтэй холбоотой журам, зааврыг улсын хил хамгаалах байгууллагын дарга батална.

Бүсчилсэн хил хамгаалалт

Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолоор батлагдсан “Бүсчилсэн хил хамгаалалт хөтөлбөр”-ийн хүрээнд говь цөлийн, тал хээрийн, уулын, ой тайгын бүсийн байгаль, цаг уур, физик газар зүйн онцлог нөхцөлд зохицсон хил хамгаалалт, хангалтын тогтолцоонд шилжүүлж, хил хамгаалалтын мэдээллийн нэгдмэл, шуурхай байдлыг ханган, орчин үеийн зэвсэг, техник технологийн шинэчлэлийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлж байна.

Уулын бүсэд:

- Баян-Өлгий
- Увс
- Ховд
- Говь-Алтай

Ой тайгын бүсэд:

- Завхан
- Хөвсгөл
- Булган
- Сэлэнгэ
- Хэнтий
- Дорнод

Тал хээрийн бүсэд:

- Сүхбаатар
- Дорнод

Говь цөлийн бүсэд:

- Говь-Алтай
- Баянхонгор
- Өмнөговь
- Дорноговь

Төвийн бүсэд:

Улаанбаатар хотод байгаа хилийн ангиуд тус тус хамаардаг.

Монгол Улсын хилийн нийт урт нь 8252.658 км байдаг.Үүнийг 100 хувь гэж үзвэл Тал хээрийн бүс нь 19.2 хувийг эзэлдэг.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйл. Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал

5.1.Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал нь /цаашид “хилийн аюулгүй байдал” гэх/ Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг мөн.

5.2.Хилийн аюулгүй байдал гэж улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсаныг хэлнэ.

5.3.Хилийн аюулгүй байдал нь улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, төрөөс

хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн төрийн эрх бүхий байгууллагуудаас нэгдмэл бодлого, харилцан уялдаатай явуулах улс төр, эрх зүй, дипломат, эдийн засаг, байгаль орчин, тагнуул, улсын хил хамгаалалтын цогц үйл ажиллагаагаар хангагдана.

5.4.Хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх, байгууллага, иргэний үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангах асуудлыг Засгийн газар хариуцна гэж заасан бөгөөд Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангахад төрийн эрх барих байгууллагаас нэгдмэл бодлого, харилцан уялдаатай явуулах улс төр, эрх зүй, дипломат, эдийн засаг, байгаль, орчин, тагнуулын үйл ажиллагаагаар хангагдана гэсэн нь Монгол Улсын хил хамгаалалтад иргэн, аж ахуй нэгж, орон нутгийн засаг захиргааны оролцоог зааж өгсөн юм.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 33 дугаар зүйлд Бүсчилсэн хил хамгаалалт, 5 дугаар зүйлд Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлын талаар зааж өгсөн байдаг.

Иймд хил орчмын ард иргэдийн болон хилийн аймаг, сумдын засаг захиргаа, орон нутагт ажил үйлдвэрлэл эрхлэн явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдийн зүгээс ч хил хамгаалалтад дэмжлэг үзүүлэн оролцох үүрэгтэй байдаг.

Мөн хилийн анги, салбарын албан хаагчдыг дээр дурдсан нөхцөлүүдэд ажиллахад шаардлагатай сургалтад хамруулах, тухайн анги, салбаруудыг техник хэрэгсэл, багаж, тоног төхөөрөмжөөр хангах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

-Хил орчмын бүс нутгийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх, хилийн бүс нутагт хүн амын суурьшлыг нэмэгдүүлэх Монгол Улсын засгийн газраас барьж байгаа Их дээд сургуулиудыг хилийн аймгуудын нутагт шилжүүлэн байршуулах, Хил хамгаалах байгууллага Хилийн цэргийн анги, салбарынхаа орон тоог хил хамгаалалтын эрх ашгийн үүднээс шаардлагатай төвшинд нөхөн хангалт хийх.

-Бүсчилсэн хил хамгаалалттай уялдуулан хилчний хилийн нэмэгдэл, цалин, хангамж, материал хэрэгслийн хангалтын норм, хэмжээг Засгийн газраас тогтоосон хэмжээнд нь төрөл бүрийн хангалтуудыг тухай бүр нь хийх.

Дотоод Ажлын Яаман

-Хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчдын цалин хөлс, ажилласан жилийн нэмэгдэлд өөрчлөлтөд оруулах

Санал

1.Монгол Улсын хил хамгаалалтын тасралтгүй найдвартай байдлыг хангах үүднээс Хилийн заставуудын орон тоо нөхөн хангалтын 100 хувь байлгах.

2.Хугацаат цэргийн алба хаагчдаас журамд зааснаар хугацаат цэргийн алба хаах хугацаагаа хангасан залуусыг шалгуур үзүүлэлтийн дагуу гэрээт хилчний албанд дэвшүүлэн авах;

3.Хил хамгаалах байгууллагаас шинээр барих хилийн застав, салбаруудыг бодлогоор сумын төв, суурин газар барьж байгуулах;

4.Шаардлагатай тохиолдолдхилийн заставуудыг ээлжийн зохион байгуулалтаар шилжүүлэн үүрэг гүйцэтгүүлэх.

Ашигласан материал

-Монгол Улсын хилийн тухай хууль, 2016 он

-Цэргийн албаны тухай хууль, 2016 он

-Ц.Эрдэнээ. "Гэрээт хилчний албаны үйл ажиллагаа". дисс. УБ., 2002 он

-Д.Нямдорж. "Гэрээт хилчний алба" ном. УБ., 2011 он

-Ч.Сайнтер. "Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн бодлого, хэрэгжүүлэх арга зам". дисс. УБ., 2020 он

-М.Баярсайхан. "Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах арга зам". Дисс. УБ., 2022 он

ХИЛ ДАМНАСАН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БҮСИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

THE CURRENT SITUATION AND CONTROVERSIAL ISSUES OF THE ZONE OF TRANSBORDER ECONOMIC COOPERATION

Б.Мөнхбат

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн докторант, дэд хурандаа

Munkhbat B

Institute for Border Security Studies, Joint Research Institute of University of Internal Affairs, Ph.D student, Lieutenant Colonel

Товч агуулга: Хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны чөлөөт бүсийн гадаад орны туршлага, Монгол Улсын хил дамнасан чөлөөт бүсийн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдал, эрх зүйн орчин, тулгамдсан асуудлыг судалж, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох санал дэвшүүлэхэд оршино.

Abstract: The aim of this article is to study the experience of foreign countries in the free zone of transborder economic cooperation, the current situations of the operation of the cross-border free zone in Mongolia and its' the legal framework and to propose the measures.

Түлхүүр үгс: Хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, чөлөөт бүс, хилийн аюулгүй байдал, эрх зүйн орчин, тулгамдсан асуудал

Keywords: Transborder economic cooperation, free zone, border security, legal framework, controversial issues.

Оршил

Дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн өрсөлдөөн эрчимтэй нэмэгдэж, бараа бүтээгдэхүүний үнээс илүүтэй чанар, шинэлэг байдал, шинжлэх ухааны ололт амжилтыг шингээсэн байх нь хэрэглэгчдийг татах чухал хүчин зүйлс болсон бөгөөд энэхүү эдийн засгийн өрсөлдөөн дундаас их хэмжээний ашиг олох гэсэн санаархал улам бүр нэмэгдсээр байна. Монгол Улс ч гэсэн үүнээс ангид байх боломжгүй учир өөрийн давуу тал, нөөц бололцоондоо тулгуурлан хөгжих гарцыг хайж, олон тулгуурт эдийн засгийг бий болгох боломжийг эрэлхийлсээр ирсэн. Үүний нэг нь эдийн засгийн чөлөөт бүсийг хөгжүүлэх замаар орон нутгийг хөгжүүлэх, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, экспортод чиглэсэн үйлдвэрлэлийг дэмжих явдал юм. Сүүлийн үед дэлхий дахинд чөлөөт бүс чөлөөт боомтоос шинжлэх ухаан, технологи, үйлдвэрлэлийн төв болон өргөжиж байгаа нь улс орнуудын эдийн засгийн сэргэлт, тогтвортой байдалд эерэг нөлөөлөл үзүүлж байгаа хэдий ч хилийн зурвас газарт болон улсын хил дамнасан оршдог зарим чөлөөт бүсүүдийн хувьд

хилийн аюулгүй байдлын асуудлыг зайлшгүй хөндөхөд хүргэж байна.

Нэг. Олон улсын эдийн засгийн чөлөөт бүсийн үйл ажиллагаа

Олон улсад хил дамнасан болон хилийн зурвас дахь эдийн засгийн чөлөөт бүсийн үйл ажиллагааг хэвийн явуулах, тэдгээрийг тогтмол хянах, чөлөөт бүсэд хоёр улсын Засгийн газрын гэрээ, хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх, мөрдүүлэх асуудлыг зохицуулах, хилийн аюулгүй байдлыг хангахад цагдаа, дотоодын цэрэг, хилийн цэргийн байгууллагуудын үүрэг оролцоо, харилцан ажиллагаа нэн чухал байдаг нь хууль дүрэм, гэрээ хэлэлцээрийн хэрэгжилт, тухайн чөлөөт бүсээр үйлчлүүлэгчдийн болон тэнд худалдаа үйлчилгээ эрхлэгчид, хоёр улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрт байрлах иргэдийн аюулгүй байдал, цаашлаад улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангахад чиглэгдсэн арга хэмжээ юм.

Хил дамнасан чөлөөт бүс нь улс орны эдийн засгийн үр өгөөж, ажлын байрны тоог нэмэгдүүлэх, үйлчлүүлэгчдийн хэрэгцээ шаардлагыг хангах, зах зээлийн өрсөлдөөнийг бий болгох, хоёр улсын эдийн

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГЭРЛЭГ

засгийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, үйлдвэрлэл явуулах, аялал жуулчлал хөгжүүлэх зэрэг хил залгаа оршин тогтнох улс орнуудын хувьд олон талт эрх ашгийг хангахад өндөр ач холбогдолтой асуудал болохыг судлаачдын дүгнэлтээр тогтоосон ч түүнийг дагасан сөрөг үр дагаварууд байсаар байгаагийн нэг нь эдийн засгийн чөлөөт бүс байрлаж буй нутаг дэвсгэр, хил хязгаарын аюулгүй байдлын асуудал юм. Чөлөөт бүсийн үйл ажиллагаа тогтворжсон БНХАУ, Бүгд Найрамдах Казахстан, Турк зэрэг улсууд энэхүү асуудалд чухал ач холбогдол өгч, аюулгүй байдлын тогтолцоог нь бэхжүүлэхэд чиглэсэн олон талт арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсний үр дүнд тэдгээр улс орнуудад эдийн засгийн чөлөөт бүсийн үйл ажиллагааг тогтвортой байлгах нөхцөл бүрдсэн гэж үзэж болно.

Гадаадын улс орнуудын туршлагаас авч үзэхэд хил орчмын нутагт эдийн засгийн чөлөөт бүсийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн бодлогын баримт бичиг, нэгдсэн төлөвлөгөөндөө бүтээн байгуулалтын болон үйл ажиллагаа явуулах үеийн аюулгүй байдлын асуудлыг тусган хэрэгжүүлдэгээс гадна дээрх хугацаанд хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулахад чиглэсэн арга хэмжээнүүдийг мэргэжлийн байгууллагуудын оролцоотойгоор зохион байгуулж, улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах бүх талын арга хэмжээг өөр хооронд нь уялдуулан зохицуулдаг байна.

Манай улсын хувьд хилийн зурвас газарт болон хил дамнасан эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулах асуудал 1995 оноос эхлэн хөндөгдсөн бөгөөд Монгол Улсын Засгийн газрын 1995 оны 87 дугаар тогтоолоор “Монгол Улсад эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулах үзэл баримтлал”-ыг баталж, Монгол Улсын их хурлын 2002 оны 38 дугаар тогтоолоор “Алтанбулаг”, 2004 оны 17 дугаар тогтоолоор “Замын-Үүд”, 2005 оны 66 дугаар тогтоолоор “Цагаан нуур” эдийн засгийн чөлөөт бүсийг байгуулах шийдвэр гарсан.

Өнгөрсөн хугацаанд чөлөөт бүсийн хөгжлийн асуудал царцанг байдалтай байсан хэдий ч Монгол Улсын Засгийн газрын шинэ сэргэлтийн бодлогод эдийн засгийн үр өгөөж бүхий зарим хилийн боомтуудын дахин төлөвлөлтийг гүйцэтгэх, чөлөөт бүсийн хөгжлийг сайжруулах замаар

олон талт арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэхээр тусгаж, цаашид энэ чиглэлийн томоохон бүтээн байгуулалтын ажлуудыг хийж гүйцэтгэхээр шийдвэрлэсэн. Энэхүү бүтээн байгуулалтын ажлууд хийгдэж, эдийн засгийн болон хамтын ажиллагааны чөлөөт бүсийн үйл ажиллагаа эрчимжих нь улс орны эдийн засаг, ард иргэдийн амжиргаанд эерэгээр нөлөөлөх сайн талтай боловч хилийн аюулгүй байдал цаашлаад хил орчмын суурингуудад ажиллаж амьдардаг иргэдийн аюулгүй байдлын асуудал зайлшгүй хөндөгдөж байна.

Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогод “хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, язгуур ашиг сонирхол тухайн нутаг дэвсгэрт хангагдсан байдлаар тодорхойлогдно” гэж¹, Монгол Улсын хилийн тухай хуульд “хилийн аюулгүй байдал нь Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг” мөн бөгөөд “хилийн аюулгүй байдал гэж улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсаныг хэлнэ” гэж², тус тус хуульчилсан.

Дээрх тодорхойлолтыг нэгтгэн дүгнэвэл: Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогод зөвхөн хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь тухайн нутаг дэвсгэрт хангагдсан байдлаар тодорхойлогдсон бол Монгол Улсын хилийн тухай хуульд хилийн аюулгүй байдал нь улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт баталгаатай хангагдсаныг хэлнэ гэсэн утга санааг агуулж байна.

Хилийн аюулгүй байдал бол газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, улс орны тусгаар тогтнолыг хангах, улсын хил, хязгаар нутагт сайн хөршийн харилцаа, энх тайвнаар зэрэгцэн оршиход чиглэсэн, хилийн зөрчилгүй байлгах олон улсын зарчим, бусад улс хоорондын эрх зүйн хэм хэмжээг зохион байгуулах, улсын хилийн шугамын явалтыг хууль бусаар өөрчлүүлэхгүй байх, хилийн дэглэм, журмыг хувь хүмүүс, хуулийн этгээдүүдээр сахиулах явдал юм.

Иймд Хил хамгаалах байгууллага болон чөлөөт бүс бүхий хилийн цэргийн анги, салбаруудын чиг үүргийг зөвхөн улсын

¹ “Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого”. Уб., 2002 он.

² Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэг. Уб., 2016 он.

хил хамгаалалт, шалган нэвтрүүлэх албаны үйл ажиллагаа руу төвлөрүүлэх биш хилийн зурвас, бүс дэх иргэдийн хөдөлгөөн, хүн амын нягтрал ихтэй хэсгүүд, чөлөөт бүсийн аюулгүй байдал, хамгаалалт руу хандуулан, болзошгүй эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх замаар чөлөөт бүсийн захиргаа болон бусад харилцан ажиллагаатай байгууллагуудын уялдаа холбоог сайжруулахад чиглэсэн цогц арга хэмжээг нарийвчлан төлөвлөж, хамтран хэрэгжүүлэхээс гадна хилийн орчинд үүссэн гадаад, дотоод аюул заналыг үр дүнтэй сөрөн зогсоход төрийн байгууллагууд, иргэдийн оролцоо нэн чухлаар тавигдаж байна.

Хоёр. Эдийн засгийн чөлөөт бүсийн эрх зүйн орчин

УИХ-аас улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг эрчимжүүлэх, өндөр технологийг нутагшуулах, хөрөнгө оруулалтын таатай орчинг бий болгох, эдийн засгийг төвлөрүүлэх зорилгоор 1995 онд “Эдийн засгийн чөлөөт бүсийн үзэл баримтлал”, 2002 онд “Чөлөөт бүсийн тухай хууль”, 2003 онд “Замын-Үүд эдийн засгийн чөлөөт бүсийн эрх зүйн тухай хууль”-ийг тус тус баталснаар “Замын-Үүд эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулах хууль эрх зүйн орчин бүрдсэн түүхтэй.

УИХ-аас 2004 онд “Замын-Үүдийн эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулах тухай” 17 дугаар тогтоолыг баталж, нутаг дэвсгэрийн хэмжээг 900 га байхаар тогтоон, хилийн заагийг тодорхойлсон юм. Гэтэл хил дамнасан чөлөөт бүсийн асуудал манай улсын хувьд шинэ сэдэв бөгөөд 2014 оноос албан ёсоор яригдах болсон. Учир нь 2014 онд БНХАУ-ын дарга Ши Жинь Пин Монгол Улсад хийсэн төрийн айлчлалын үеэр Монгол Улс, БНХАУ-ын эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах асуудлыг судлах тухай харилцан ойлголцлын санамж бичигт Монгол Улсын Эдийн засгийн хөгжлийн яам БНХАУ-ын Худалдааны яамны төлөөлөгчид гарын үсэг зурсан билээ. Энэ нь эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах талаарх албан ёсны анхны санаачилга юм.

Мөн Монгол Улсын Ерөнхийлөгч БНХАУ-д 2015 оны 11 дүгээр сард төрийн айлчлал хийх үеэр Монгол Улсын Аж

үйлдвэрийн яам, БНХАУ-ын худалдааны яам хооронд хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх талаар санамж бичиг байгуулсан. Уг санамж бичгийн долоодугаар зүйлд “Замын-Үүд болон Эрээний боомтод хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах талаар хамтран судалж, хамтын ажиллагааны зарчмыг тодорхойлно. Талууд хил дамнасан хамтын ажиллагааны бүс байгуулах урьдчилсан ТЭЗҮ хийх эрсдэлийн үнэлгээ ба менежментийн судалгааг хийх чиглэлээр хамтран ажиллана” гэж3 заасан.

Энэ хүрээнд “Замын-Үүд болон Эрээний боомтод хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах асуудлыг судлах ажлын хэсгийг Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2015 оны 216 дугаар захирамжаар байгуулсан бөгөөд хөрөнгө санхүүгийн асуудлыг БНХАУ-ын тал бүрэн хариуцахаар болж, хоёр талаас нэмж 474 га газрыг нэмснээр хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүсийг бүрдүүлэхээр заасан байдаг.

Гэтэл хоёр улсын Засгийн газрын 2019 оны хэлэлцээрт “Хамтын ажиллагааны бүсийг хооронд нь хил дамнасан байгууламжаар холбох бөгөөд улсын хилийн шугамын явалтыг тодорхой байлгах зорилгоор улсын хилийг огтлон гарах цэгийн байршлыг талуудын эрх бүхий байгууллага харилцан хэлэлцэн тохиролцож, газар дээр нь тогтоон протокол үйлдэж, дипломат шугамаар харилцан баталгаажуулна. Аль нэг тал хилийн шугам дээр дангаараа тэмдэглэгээ хийхийг хориглоно. Талууд хамтын ажиллагааны бүсийн монгол, хятадын хэсгийг холбох хил дамнасан байгууламжийн асуудлаар харилцан хэлэлцэж, тохиролцоно” гэж4, заажээ.

Дээрх тодорхойлолтыг харахад Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2015 оны 216 дугаар захирамжид тусгагдсан “Хоёр талаас 474 га газрыг нэмэх” гэсэн хэсэг хоёр улсын Засгийн газрын хэлэлцээрээр өөрчлөгдөж, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүсийн монголын талын хэсэг нь Монгол Улсын Дорноговь аймгийн Замын-Үүд сумын нутаг дэвсгэрт орших Замын-Үүд чөлөөт бүсийн 900 га газар, хятадын талын хэсэг нь БНХАУ-ын Өвөр Монголын өөртөө Засах Орны Эрээн хотын

³ “Стратегийн судалгаа” Стратег судлалын хүрээлэнгээс эрхлэн гаргадаг сэтгүүл. №84. УБ., 2022 он. 104 дэх тал.

⁴ “Замын-Үүд, Эрээний хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах

тухай” Монгол Улсын Засгийн газар БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын 2019 оны хэлэлцээрийн хоёр дугаар бүлгийн 3 дугаар зүйлийн 3.4 дэх хэсэг.

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗАР

нутаг дэвсгэрт байрлах 903 га газар байх бөгөөд газар нутгийн хэмжээг нэмэгдүүлэхгүйгээр инженерийн байгууламжаар холбохоор хоёр улсын хэлэлцээрт тусгасан байна.

Гурав. Замын-Үүд, Эрээний эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс

Монгол Улсын Засгийн газар болон Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Засгийн газар нь хоёр улсын иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг бэхжүүлэн хөгжүүлэх, Монгол Улсын “Хөгжлийн зам” хөтөлбөр болон БНХАУ-ын “Бүс ба Зам” санаачилгын уялдааг бэхжүүлэх, харилцан ашигтай хамтын ажиллагааны түвшинг дээшлүүлэх зорилгоор тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг харилцан хүндэтгэх үзэл санааг баримтлан, эрх тэгш, харилцан ашигтай хөгжих зарчмын үндсэн дээр “Монгол, Хятадын Замын-Үүд, Эрээний эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс”-ийг байгуулахаар тохиролцсон.

Хоёр улсын Засгийн газраас бүс нутгийн эдийн засгийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх замаар үйлдвэрлэл үйлчилгээ, худалдаа болон хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа явуулах таатай орчныг бүрдүүлснээр Монгол, Хятадын найрсаг хамтын ажиллагааны жишиг бүсийг өөрсдийн нөөц боломж, давуу талд тулгуурлан, хоёр талын эдийн засгийн ашиг сонирхлыг харгалзаж, хөрөнгө оруулалт болон бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлэх, хамтын ажиллагааны механизмыг боловсронгуй болгох замаар нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг хурдасгах зарчмыг баримтлан, хамтын ажиллагааны бүсийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулж байна.

Уг төлөвлөгөөг талууд өөр өөрсдийн талын бүсийн төлөвлөлт, бүтээн байгуулалт, худалдаа, хөрөнгө оруулалт, үйлдвэрлэл, тээвэр ложистик, аялал жуулчлал, үйлчилгээ зэрэг салбаруудыг уялдаа холбоотойгоор ижил түвшинд хөгжүүлэхийг үндэс болгож, хамтын ажиллагааны бүсийн ерөнхий төлөвлөгөөг харилцан уялдаатай боловсруулахын зэрэгцээ үйл ажиллагаа явуулах аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн зүйл заалтыг төлөвлөгөөний хавсралтад тусгаж, хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийг

дээдлэн, хуулийн хүрээнд хамтран ажиллахаар болсон.

Хамтын ажиллагааны бүсийн Монголын талын нутаг дэвсгэрт Монгол Улсын, Хятадын талын нутаг дэвсгэрт БНХАУ-ын талын хууль тогтоомж тус тус үйлчлэхээр хэлэлцээрт тусгагдсаны дагуу “Монгол Улс, БНХАУ хооронд байгуулсан хоёр талт олон улсын гэрээ болон талуудын нэгдэн орсон олон талт олон улсын гэрээ хамтын ажиллагааны бүсийн тус тусын нутаг дэвсгэрт хүчин төгөлдөр үйлчилнэ” гэж5 заасан байна.

Тухайлбал, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүсийн монголын талын хэсэг нь Монгол Улсын Дорноговь аймгийн Замын-Үүд сумын нутаг дэвсгэрт орших Замын-Үүд чөлөөт бүсийн 900 га газар нутаг бөгөөд координат нь зүүн талаараа хилийн Замын-Үүд боомт, баруун талаараа Борхойн тал, хойд талаараа хилийн зурвас, урд талаараа монгол Улсын хилээс 800 метр зайд байрлахаар, Хятадын талын хэсэг нь БНХАУ-ын Өвөр Монголын өөртөө Засах Орны Эрээн хотын нутаг дэвсгэрт байрлах 903 га газар нутаг бөгөөд координат нь зүүн талаараа ачаа тээврийн замаас 70 метр, баруун талаараа хилийн шалган нэвтрүүлэх байрнаас 600 метр зайд, хойд талаараа хил хамгаалалтын зориулалт бүхий тусгай бүсийн өмнөд хэсэгтэй, урд талаараа хил хамгаалалтын зориулалт бүхий тусгай хашаатай залгаа байхаар тус тус тогтоосон.

Дээр дурдагдсан нутаг дэвсгэр нь улсын хилийн шугамаас 800 метр зайд БНХАУ-ын талтай зах нийлэн оршиж байгаа талаар хоёр улсын Засгийн газрын хэлэлцээрийн хоёрдугаар бүлгийн 3 дугаар зүйлийн 3.1, 3.2 дахь хэсгүүдэд тус тус тусгагдсан нь хамтын ажиллагааны бүсийг улсын хилийн зурваст тэр тусмаа хилийн шугамын дагуу байгуулж, бүсийг хооронд нь хил дамнасан байгууламжаар холбохоор талууд харилцан тохиролцсон явдал юм.

Ийнхүү Замын-Үүд, Эрээний эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах тухай хоёр улсын засгийн газрын шийдвэр гарсан нь далайд гарцгүй, хоёр хөрштэйгээ эх газраар хиллэдэг Монгол Улсын хувьд худалдаа, эдийн засгийн эргэлтийг нэмэгдүүлэхэд ололттой байж болох хэдий ч тухайн бүсийг улсын хил дамнаулан байгуулах нь манай улсын хувьд цоо шинэ асуудал бөгөөд энэ нь дэлхийн улс

⁵ Замын-Үүд, Эрээний хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах тухай

Монгол Улсын Засгийн газар БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр. Уб., 2019 он.

орнуудад амжилттай хэрэгжсэн нь харьцангуй цөөхөн юм.

Хил орчмын бүс нутгийг онцгой бодлогоор дэмжих нь чухал хэдий ч хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүсийг байгуулахдаа учрах эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлох, Монгол Улсын хууль хяналтаас гадуурх бүс болж хувирах, хил орчмын ард иргэдийн аюулгүй байдал хөндөгдөх, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал алдагдахаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд онцгойлон анхаарах, чөлөөт бүсийн тухай хуулийг Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй бусад хуулиудтай нягт уялдуулах, Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын санал, дүгнэлтийг эрсдэлийн үнэлгээнд тусгах зэрэг өргөн хүрээтэй арга хэмжээг авч ажиллах нь чухал юм.

Дөрөв.Эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүсэд хилийн аюулгүй байдлыг хангахад дараах асуудлууд тулгамдаж байна. Үүнд:

Одоогийн мөрдөгдөж буй хилийн тухай болон чөлөөт бүсийн тухай хуулиуд, хил хамгаалалтын дүрэм, хилийн дэглэмийн гэрээнд чөлөөт бүсийн аюулгүй байдал, хамгаалалтын талаар тодорхой зүйл, заалтууд тусгагдаагүй нь хилийн аюулгүй байдлыг хангахад сөргөөр нөлөөлөх;

Чөлөөт бүс бүхий суурин газруудын оршин суугчид болон чөлөөт бүсээр үйлчлүүлэгчдийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн эрсдэлийн үнэлгээг бодитоор хийж, түүнд чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлээгүйн улмаас хил орчмын нутаг дэвсгэр дэх гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэж, хэлбэр, агуулгын хувьд илүү төвөгтэй болох;

Чөлөөт бүс бүхий хилийн боомтууд, хил орчмын нутаг дэвсгэрт төрөл бүрийн тээвэр ложистик, банк санхүү, бизнесийн болон үйлчилгээний аж ахуй эрхлэгчдийн тоо, зорчигч, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн эрс нэмэгдэж, хилийн дэглэм зөрчигдөх;

Нийгмийн хэв журам, хууль сахиулах бодлогын хүрээнд зохион байгуулалттай санхүүгийн гэмт хэрэг, татварын хөнгөлөлт, тусгай зөвшөөрөл олголт, гаалийн хяналт шалгалт, үйлдвэрлэл, дэд бүтцийн үйлдвэр байгуулалт, хөдөлмөр эрхлэлт, үйлчилгээтэй холбогдолтой авлигын гэмт хэргийн тоо нэмэгдэх;

Гэмт хэргийн бүлэглэлүүд харилцан тохиролцож, улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглосон болон хязгаарласан бараа бүтээгдэхүүн, зэвсэг, сум галт хэрэглэл, хар тамхи, мансууруулах төрлийн бодис хууль бусаар наймаалцах;

Техник технологийн хөгжилд тулгуурлан сүүлийн үеийн өндөр хүчин чадал бүхий дуу намсгагчтай нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл, дрон ашиглан, нам өндрөөр улсын хил зөрчин хууль бус бараа бүтээгдэхүүн зөөвөрлөх, тандалт, судалгааны ажил явуулах зэрэг үйлдлүүд нь үндэсний аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх зэрэг асуудлууд тулгамдаж байна.

Дүгнэлт

1.Эдийн засгийн чөлөөт бүсийн үйл ажиллагаа өргөжсөнөөр хил орчмын нутаг дэвсгэр дэх гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэж, хэлбэр, агуулгын хувьд илүү төвөгтэй болох хандлагатай байгаа тул хилийн аюулгүй байдал, чөлөөт бүс бүхий суурин газруудын оршин суугчид, ажилтан алба хаагчид, үйлчлүүлэгчдийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хангахад тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэхэд шаардлага бий болсон.

2.Хил орчмын нутаг дэвсгэрт болон эдийн засгийн чөлөөт бүсийн орчинд үйл ажиллагаа, үйлчилгээ явуулдаг аж ахуйн нэгжүүд, зорчигч, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн эрс нэмэгдэж, хоёр улсын иргэдийн хооронд үүсэх харилцаа нээлттэй болсноор улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглосон болон хязгаарласан бараа бүтээгдэхүүн, зэвсэг, сум галт хэрэглэл, хар тамхи, мансууруулах төрлийн бодис, хүний наймаа зэрэг хууль бус үйл ажиллагаа эрчимжих хандлага бий болсон.

3.Гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй этгээдүүд өөрсдийн хүсэл зорилгоо биелүүлэхийн тулд улсын хилийг газрын хэвлийгээр болон агаар (нам өндөр)-аар зөрчиж, хууль бус бараа бүтээгдэхүүн зөөвөрлөх, тандалт, судалгааны ажил явуулах зэрэг үйлдлүүд нь хилийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй байна гэж дүгнэсэн.

Санал

Хил дамнасан чөлөөт бүсийн улсын хил хамгаалалтын талаарх хууль, эрх зүйн орчинг олон улсын конвенц, гэрээ хэлэлцээрт нийцүүлэн боловсруулж, энэ талаар Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд тусгуулах;

Монгол Улсын хилийн тухай хуулинд чөлөөт бүсийн хил хамгаалалт, хилийн

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗАР
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

аюулгүй байдалтай холбоотой зүйл заалтыг нэмэлтээр тусгуулах талаар санал боловсруулж, шийдвэрлүүлэх;

Чөлөөт бүсийн хэмжээнд хил хамгаалалтын бодлого, үйл ажиллагааг цогцоор нь шийдвэрлэх ажлыг үр дүнтэй зохион байгуулж, хөгжингүй орнуудын жишигт нийцүүлэх;

Хөрш орнуудтай байгуулсан хилийн дэглэмийн гэрээ, хэлэлцээрт тодотгол оруулж, эдийн засгийн чөлөөт бүсэд мөрдөх тусгай журмыг боловсруулан батлуулах талаар Гадаад харилцааны яам болон Хилийн төлөөлөгчид ажлын шугамаар харилцан тохиролцох;

Чөлөөт бүс бүхий суурингуудад олон нийтийн аюулгүй байдал, хэв журам сахиулах арга хэмжээг орон нутаг дахь төрийн цэргийн байгууллагуудтай хамтран зохион байгуулж, харилцан ажиллах төлөвлөгөөнд гүйцэтгэх үүрэг, эзлэх байрлал, оролцох бүрэлдэхүүн, ажиллах журмыг тодорхой тусган, хамтарсан сургуулилт хийж, үүссэн цагийн байдлын дагуу шуурхай ажиллах дадлага, чадварыг эзэмшүүлэх;

Улсын хил хамгаалалт, хилийн аюулгүй байдлыг хангахад тагнуулын

байгууллагатай нягт хамтран ажиллаж, хилийн зөрчил, хил дамнасан хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах;

Хууль, эрх зүйн хүрээнд хил дамнасан чөлөөт бүсийн хил хамгаалалт, хилийн аюулгүй байдлын асуудлыг өндөр түвшинд байлгах талаар хөрш орны талтай дипломат шугамаар харилцан тохиролцож, хамтран хэрэгжүүлэх бодлого баримтлан ажиллах зэрэг хэрэгцээ шаардлагууд бий болж байна.

Ашигласан материал

Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. УИХ-ын 2002 оны 05 дугаар сарын 16-ны өдрийн 20 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралт.

Монгол Улсын хилийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл №64. УБ., 2017 он.

Замын-Үүд, Эрээний хил дамнасан эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулах тухай Монгол Улсын Засгийн газар БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр. 2019 он.

Стратеги судлалын хүрээлэнгээс эхлэн гаргадаг "Стратегийн судалгаа" сэтгүүл. №84. УБ., 2022 он. 104 дэх тал.

НИЙТЭД ТУСТАЙ АЖИЛ ХИЙЛГЭХ ЯЛААС ЗАЙЛСХИЙСЭН ЯЛТАНД ХҮЛЭЭЛГЭХ ХУУЛЬ ЗҮЙН ХАРИУЦЛАГА

TO MAKE CONVICTS PERFORM COMMUNITY SERVICE AND LEGAL RESPONSIBILITY FOR CONVICTS WHO EVADED PUNISHMENT

Я.Батгэрэл

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхимийн эрхлэгч, дэд хурандаа

Batgerel Ya.

Editor, Department of Civil Decision Execution, the School of Court Decision Execution, University of Internal Affairs, Master in law, Lieutenant Colonel

Хураангуй: Монгол Улсад өрнөсөн эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд хорих ялын үр нөлөө нь төдийлөн өндөр байдаггүйг хүлээн зөвшөөрч аль болох хорихоос өөр төрлийн ялыг сонгож, гэмт хэргийн шинж байдлаас шалтгаалан ялыг ялгамжтай оногдуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэр бүл, нийгэмд нь байлгаж, гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг ухамсарлуулахад чиглэсэн ялын бодлогыг хуульчлан баталгаажуулаад байна.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжилтийн талаар судалж, ял эдлэхээс зайлсхийж эдлээгүй үлдсэн ялыг хорих ялаар сольсон этгээдийн талаарх судалгааг хийж, ял эдлэхээс зайлсхийсэн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж байгаа асуудлыг нээн илрүүлж, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлохыг зорилгоо.

Abstract: In the framework of the legal reforms in Mongolia, recognizing that the effectiveness of prison sentences is not very high, choosing punishments other than imprisonment as much as possible, imposing different punishments depending on the nature of the crime, keeping the person who committed the crime in his family and society, and reducing the social danger of crime. sentencing policy aimed at raising awareness has been legalized.

The aim is to study the implementation of the community service sentence, conduct a study on the person who avoided serving the sentence and replaced the remaining sentence with imprisonment, and aimed to discover the problems in the legal regulation and implementation of the responsibility of the person who avoided serving the sentence, and to determine the solution.

Түлхүүр үг: Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял, эрүүгийн хариуцлага, ял шийтгэл, ял эдлэхээс зайлсхийх, зөрчил гаргах, хариуцлага тооцох, ял солих, оргон зайлах, эрэн сурвалжлах.

Key word: Community service sentence, criminal liability, punishment, avoid conviction, commit a violation, to punish, change of sentence, escape, to search, investigate

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын ойлголт:

Дэлхийн улс орнуудын нэлээдгүй хэсэг нь гэмт хэрэгтэнд хорих ял оногдуулахаас аль болох татгалзаж хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах болжээ.

Нэгдсэн үндэсний байгууллагаас 1990 онд баталж гаргасан “Хорихоос өөр төрлийн ялыг оноох, хэрэглэх наад захын жишиг дүрэм” нь олон улсын хууль зүйн үндсэн баримт бичиг билээ. Үүнийг Токиогийн дүрэм гэж нэрлэдэг. Ялтны эрхийг хамгаалж эрх зүйн тодорхой зохицуулалтын дагуу хорихоос өөр төрлийн

ялыг зохих ёсоор хэрэглэх, ялтан аль ч шатанд өөрийн эрхээ зөрчигдсөн гэж үзвэл албан ёсны тогтолцооны дагуу гомдол гаргах эрх зүйн баталгаа нь Токиогийн дүрэм юм.

Ялтныг үйлдсэн гэмт хэргийнх нь төлөө нийгэмд цалин хөлсгүйгээр ажиллуулж, хариуцлага тооцох хэлбэрийг хамгийн зохистой хэмээн шүүх сонгож хэрэглэсэн хувилбарыг нийгэмд үйлчлэх ял гэнэ.¹

Шинэчлэн батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд ял шийтгэлийн тогтолцоонд өөрчлөлт оруулж шинэ төрлийн хэд хэдэн ял бий болгосны нэг нь “Нийтэд

¹ Community service in practice. 1997. 4 дэх тал

МОНГОЛ УЛСЫН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

тустай ажил хийлгэх” ял юм. Ийнхүү Эрүүгийн ял шийтгэлийн системд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын шинэ төрөл бий болсон нь Эрүүгийн хууль тогтоомж, ялын системийг хүмүүнлэг болгож, хувь хүнд боломж олгосон шинэлэг зохицуулалт болсон.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял нь гадаад орнуудын Эрүүгийн ялын тогтолцоонд “нийгэмд үйлчлэх ял” /community service/ гэсэн нийтлэг нэр томъёоллоор хэрэглэгдэж байгаа. Уг ялын мөн чанар нь ялтныг хөдөлмөрөөр хүмүүжүүлэхэд оршдог. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял нь гэмт хэрэгтнийг хорих ангид бус нийгэмд учруулсан хор уршгаа нийгэмд буюу олон нийтэд тустай ажил хийж, засарч хүмүүжих боломжийг олгоно.

Энэ ялын цээрлэл нь:

1. Ялтны ажил, хөдөлмөрөө чөлөөтэй сонгох эрхэд хязгаарлалт тогтоох
2. Хөдөлмөрийн үр шимийг хүртэх, цалин хөлс авах эрхгүй байдаг
3. Ялтан энэ ялаа хаана эдлэхээ өөрөө сонгох боломжгүй
4. Ял шийтгүүлсэнд тооцогддог зэргээр илэрнэ.

Нийтэд тустай ялын онцлог нь ялтанг нийгмээс тусгаарлахгүйгээр, гэр орондоо байх боломж олгодог бөгөөд ялтан шүүхийн шийтгэх тогтоолоор үйлдсэн гэмт хэргийн төлөө шоронд суухын оронд нийгэмд тустай ажил хийж гэм буруугаа цайруулах, гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо арилгах боломжийг бүрдүүлдэг.

Нийгэмд тустай /ашигтай/ ажил гэдэг нь нийт иргэдийн ая тухтай амьдрах орчныг бүрдүүлэхэд чиглэгдсэн үйл ажиллагаа байдаг. Нийгэмд ашигтай ажил хийсний төлөө цалин хөлс олгохгүй гэдэгт Хөдөлмөрийн хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хийсэн ажилдаа тохирсон хөлсгүй хөдөлмөрлөхийг ойлгоно. Шүүх ялын хугацааг гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, шүүгдэгчийг хувийн байдал, мэргэжил, хөдөлмөрийн чадвар болон бусад нөхцөл байдлыг харгалзан ялыг ямар хугацаатай оногдуулахыг нэг бүрчлэн шийдвэрлэнэ.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг ихэвчлэн цагаар тооцон хуульчилсан байдаг. Тухайлбал: Орос, Украин, Казакстанд 60-240 цаг, Англи, Франц, Шведэд 40-240 цаг, Чехэд 50-400 цаг, Армэнд 360-1500 цаг байх бөгөөд ихэнх орнуудад өдрийн 4 цагаас дээшгүй байхаар хуульчилсан байна. Энэ нь тухайн этгээд үндсэн ажлаа хийж гэр бүлээ тэжээн тэтгэх, ар гэртээ ямар нэгэн дарамт учруулахгүй байх боломжийг олгодог.

Монгол улсын Эрүүгийн хуульд үндсэн ялын төрөл болж тусгагдсан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг “Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг шүүхээс тогтоосон нийтийн ашиг сонирхолд тустай ажлыг цалин хөлс олгохгүйгээр хийлгэхийг нийтэд тустай ажил хийлгэх ял гэнэ”² гэж тодорхойлсон байх бөгөөд “Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял”-ыг хөдөлмөрийн чадвараа бүрэн алдсан хүнд, биеийн эрүүл мэндэд шууд нөлөөлөхүйц нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг жирэмсэн эмэгтэй, тавин таваас дээш насны эмэгтэй, жараас дээш насны эрэгтэй хүнд оногдуулахгүй байхаар мөн зохицуулсан байдаг ч нийгэмд ашигтай, нийтэд тустай ажил ажил гэж ямар шинжтэй ажил байхыг заагаагүй.

Харин эрдэмтэн судлаачдын бүтээлд товчхон агуулгаар тусгасан. Тухайлбал: доктор, профессор Г.Совд “Тухайн нутаг дэвсгэрийн тохижилт үйлчилгээний чиглэлийн биеийн хүчний ажлуудыг”³, харин хуульч Д.Дэмбэрэлцэрэн “гудамж талбай цэвэрлэх, тохижуулах, хог цэвэрлэх булах, мод сөөг суулгаж арчлах зэрэг ажил”⁴ гэсэн бол доктор, профессор Б.Уранцэцэг “нийгэмд ашигтай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн ялтны ажлын үр дүнг нийтээр эсвэл тодорхой нутаг дэвсгэрийн хүн ам хүртсэнээр уг ажлын нийгэмд ашигтай шинж илэрч байх ёстой”⁵, доктор, Ц.Мөнхбат “нийтийн ашиг сонирхолд тустай ямар ажлыг “Нийгэмд ашигтай ажил” гэх үндсэн ойлголт тогтоогүй, энэхүү ажлын жагсаалт одоо хүртэл байхгүй, энэ талаар Улсын дээд шүүх одоог хүртэл тайлбар гаргаагүй нь ялын хэрэгжилтэд сөргөөр нөлөөлж ирсэн байна”⁶ гэж тус тус үзсэн байдаг. Эдгээр судлаачдын зарим нь нийгэмд ашигтай

² Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 он. №07

³ Дэмбэрэлцэрэн.Д. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн гол өөрчлөлтүүд, тэдгээрийг хэрэглэх асуудлууд. Монголын төр, эрх зүй сэтгүүл. 2002 он

⁴ Мөн тэнд

⁵ Уранцэцэг.Б Албадан ажил хийлгэх ял бүхий ялтаныг ажиллуулахад анхаарах зарим асуудлаас. Хүний эрх сэтгүүл. УБ., 2002 №2

⁶ Мөнхбат.Ц. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял.УБ., 2020 он

ажлыг агуулга талаас нь тодорхойлсон бол нөгөө хэсэг нь илрэх хэлбэр талаас нь тодорхойлжээ.

Эндээс дүгнэхэд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын гол шинжүүд нь:

- Нийтийн ашиг сонирхол, нийгэмд тустай,
- Цалин хөлсгүй,
- Шүүхээс зааж тогтоож өгсөн,
- Албадлагын шинжтэй байх гэсэн шинжүүд хамаарсан байна.

Бусад орны туршлагаас харахад энэ ялын төрлийг хувийн секторт, эсхүл төрийн байгууллагад эдлүүлнэ гэж тодорхой заагаагүй бөгөөд ялтны хийж буй ажлын үр ашгийг нь тухайн нийгэм, орон нутгийн иргэд нь шууд хүртэж байхуйц ажил гэсэн утгаар ойлгож хэрэгжүүлдэг ажээ⁷.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжилт:

Эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд эрүүгийн хуулийг 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжүүлж эхэлсэнтэй холбогдуулан Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг мөн энэ өдрөөс оногдуулж эхэлсэн.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд Шүүх дээрх ялыг оногдуулахдаа ялтны мэргэжил, ур чадварыг харгалзан ялтанд тодорхой нийтэд тустай ажлыг хийхээр даалгаж болохоор хуульд заасан бөгөөд шүүхийн шийдвэрт тусгайлан заагаагүй тохиолдолд нийтэд тустай ажлыг нутгийн захиргааны байгууллагын саналыг үндэслэн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллагаас баталсан жагсаалтад заасан байгууллагад гүйцэтгэхээр хуульчилжээ.

Ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч ялтныг нийтэд тустай ажил хийлгэх байгууллагыг тогтоох бөгөөд шийдвэр гүйцэтгэгч ажиллуулах байгууллагатай ялтны нэг өдөрт ажиллах цаг, гүйцэтгэх үүрэг /хөдөлмөрийн норм/, хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны зааварчилгаа, ажлын хувцсаар хангах, ажиллах нөхцөлийг урьдчилан тохиролцож, гэрээ байгуулж шүүхийн шийдвэр, ажил хийлгүүлэх тухай мэдэгдлийн хамт ажил хийлгэхээр тогтоосон байгууллагад биечлэн хүлээлгэж өгнө.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх ажиллагаанд биечлэн хяналт тавих, ялтны ажлын гүйцэтгэлд хяналт тавих эрх бүхий ажилтан, албан тушаалтнаас тайлбар, тодруулга авах, ажлын цаг ашиглалт, хөдөлмөрийн

нөхцөлийг шалгах зэргээр тогтмол хяналт тавихаар хуульчилсан байдаг.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжилтийг ял шийтгэл гарцаагүй байх зарчмын хүрээнд бүрэн биелүүлэх шаардлага шийдвэр гүйцэтгэгч төдийгүй ял эдлүүлж байгаа байгууллагад өндрөөр тавигдах болсныг эрх зүйн зохицуулалтаас бүрэн харж болохоор байна.

Тухайлбал шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд:

- Шүүхийн шийдвэрт тусгайлан заагаагүй тохиолдолд нийтэд тустай ажлыг нутгийн захиргааны байгууллагын саналыг үндэслэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллагаас баталсан жагсаалтад заасан байгууллагад гүйцэтгэнэ.

➢ Ялтныг ажиллуулахаар гэрээ байгуулсан байгууллага шийдвэр гүйцэтгэгчид бүх талын дэмжлэг үзүүлнэ.

➢ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын харьяа нэгжгүй нутаг дэвсгэрт оршин суух ялтны ял эдлүүлэх ажиллагаанд харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллага хяналт тавих бөгөөд ял эдлүүлэх ажиллагааны талаар 30 хоног тутам шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад бичгээр мэдэгдэнэ.

➢ Ялтны ажлын цагийн бүртгэлийг нийтэд тустай ажил хийлгэхээр гэрээ байгуулсан байгууллага бүртгэж, шийдвэр гүйцэтгэгч ажлын цагийн бүртгэл, ажлын гүйцэтгэлийг үндэслэн ялын тооцоо хийнэ. Шийдвэр гүйцэтгэгч ялтны ажилласан цагийн бүртгэлийг үндэслэн ялын тооцоог үнэн зөв хийх, ял эдлэхээс зайлсхийсэн нөхцөл байдлыг шалган тогтоох, ялтны хувийн хэргийг хөтлөх үүрэгтэй.

➢ Шийдвэр гүйцэтгэгч 7 хоног тутам ялтны ажлыг биечлэн шалгаж, ажлын байрыг шалгасан тэмдэглэлд ялтан болон нийтэд тустай ажлыг хийлгэж байгаа байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан гарын үсэг зурж, баталгаажуулна.

➢ Нийтэд тустай ажлыг хийлгэж байгаа байгууллага нь ялтны хөдөлмөр эрхлэлт, ажлын цаг, ял эдлэлтийн талаар шийдвэр гүйцэтгэгчид 7 хоног тутам тогтмол мэдээлэх үүрэгтэй гэж нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжилтийг хэрхэн хангах талаар журамлаж өгсөн байна.

Дээрх эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялтай этгээдийг ажлын байраар хангах асуудлыг

⁷ Билэгсайхан. Б. Албадан ажил хийлгэх ял бол ял шийтгэлийн өвөрмөц төрөл мөн. УБ., 2004 он

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

шийдвэрлэж Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газраас аймаг, нийслэлийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээнд 33 байгууллага, сум, дүүргийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээнд 17 байгууллага, Аймаг, нийслэл, сум дүүргийн төрийн өмчит үйлдвэрийн газар, орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоотой үйлдвэрийн газруудад ажиллуулах жагсаалтыг баталсан.

Эдгээр байгууллагууд нийтэд тустай ажлыг хийлгэж байгаа ялтны ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих, цагийг үнэн зөв бүртгэх, ялтны хөдөлмөр эрхлэлт, ажлын цаг, ял эдлэлтийн талаар шийдвэр гүйцэтгэгчид тогтоосон хугацаанд мэдээлэх, хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны зааварчилгаа, ажлын хувцсаар хангах үүргийг тус тус хүлээнэ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газраас баталсан жагсаалтад заасан байгууллагад ялтанг ажиллуулах “Нийтийн ашиг сонирхолд тустай нийгэмд ашигтай” ажил гэж яг ямар ажил хийхийг тодорхойлоогүй тул эдгээр байгууллагууд ялтнаар ямар ажил хийлгэх нь тодорхойгүй, нэгдсэн ойлголтгүй байна. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг гүйцэтгүүлж байгаа албан газрын захиргааны хүлээх үүргийг хуулиар зохицуулаагүй байна. Тэдэнд өгөх урамшууллыг ч бас бодох хэрэгтэй гэж судлаачид үзжээ.⁸ Мөн ялтан нийтэд тустай ажил хийх явцдаа хөдөлмөрийн осолд орвол яах вэ, ажлын байраар хангаж буй байгууллагад хохирол учруулбал хэрхэх вэ гэх зэрэг асуудлууд шийдлээ хүлээсээр байна.

Эрүүгийн хуульд байгаа тодорхойлолтоос харахад шүүхээс тогтоосон нийтийн ашиг сонирхолд тустай ажлыг цалин хөлс олгохгүйгээр өдөрт бага цагаар удаан хугацааны турш хийлгэх нь гэмт этгээдэд үзүүлж буй ялын цээрлэл мөн юм.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх хугацаа нь насанд хүрсэн хүнд амралтын өдөр болон үндсэн ажил, хичээлээс чөлөөтэй өдөр 4 цагаас ихгүй, ажлын өдөр ажил болон хичээлээс чөлөөтэй үед 2 цаг, эсхүл өөрөө зөвшөөрсөн тохиолдолд 8 цагаас ихгүй, 7 хоногт 10 цагаас багагүй байхаар, өсвөр насны хүнд өдөрт 3 цагаас дээшгүй хугацаагаар хийлгэхээр хуульд заажээ.

Хуулийн хэрэгжилтийг хангаж нийтэд тустай ажил хийлгэх ялтныг ажиллуулах Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээнд дэх төрийн байгууллагууд, төрийн болон орон нутгийн өмчит үйлдвэрийн газрууд нь амралтын өдөр ажилладаггүй, ажил тарсны дараа зөвхөн жижүүр үлддэг, мөн хяналт тавьж буй шийдвэр гүйцэтгэгч, прокурор нар ажлыг шалгахын тулд ажлын бус цаг, амралтын өдрөөр ажиллах шаардлага үүсэж байна.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжилтийн талаарх судалгааг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албаны мэдээ, тайлангаас авч үзэхэд шүүхээс ял оногдуулсан байдал 2017-2020 онд харьцангуй их өсөлттэй байсан бол сүүлийн жилүүдэд бага зэрэг буурсан байна.

График 1. Насанд хүрсэн ялтны судалгаа:

⁸Уткин В. Предпосылки развития альтернативных санкций ВУИС. 2002. №8.С. 24

Эрүүгийн хуульд энэ төрлийн ялыг өсвөр насны хүнд оногдуулж болохоор хуульчилсан бөгөөд “гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнд түүний нас, биед тохирсон, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, хүүхдийн сэтгэцийн хөгжилд харшлахгүй

нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулна”⁹, “шүүх өсвөр насны хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг өдөрт гурваас дээшгүй цагаар, нийт нэг зуун хориос гурван зуун жаран цагаар тогтооно”¹⁰ гэж тус тус заасан байдаг.

График 2. Өсвөр насны ялтны судалгаа

Өсвөр насны хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулсан байдлыг нийт энэ төрлийн ял шийтгүүлсэн ялтны тоотой

харьцуулж үзвэл, 2018 онд 4,5%, 2019 онд 3,4%, 2020 онд 2,3%, 2021 онд 2,0% болж жил бүр буурсан үзүүлэлттэй байна.

График 3. Харьцуулсан судалгаа:

Зөрчил гаргасан ялтанд хүлээлгэх хариуцлага:

Ял эдлүүлэх ажиллагааны буюу гүйцэтгэлийн бодлого нь ялын зорилгыг хангахад чиглэгдсэн зохион байгуулалт, эрх зүй, нийгэм хамгаалал зэрэг цогц үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх үзэл баримтлал юм.¹¹ Эрүүгийн хариуцлагын зорилго нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг цээрлүүлэх, гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэхэд оршино.¹²

Ял шийтгүүлсэн этгээдэд тухайн ялыг бүрэн эдлүүлэх, ялтныг нийгэмшүүлэх нь ялын зорилгыг хангах үндэс болно. Иймд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн этгээдээр ялыг бүрэн эдлүүлэх, ял эдлэхээс зайлсхийсэн тохиолдолд заавал хууль зүйн хариуцлага хүлээлгэх шаардлагатай.

Эрүүгийн хуулийн 5.4 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт “ялтан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг биелүүлээгүй бол нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын найман цагийн ажлыг нэг хоногоор тооцож хорих ялаар солино”¹³, 5.6 дугаар зүйлийн 9 дэх хэсэгт “нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн

⁹ Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 он. №07

¹⁰ Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 он. №07

¹¹ Алтангэрэл.Б Ялын бодлого, олон улсын чиг хандлага. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх

ажиллагаа: эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2018 он

¹² Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 он. №07

¹³ Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 он. №07

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

этгээд шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхээс зайлсхийсэн бол ял шийтгүүлсэн гэмт хэрэгт нь хорих ял оногдуулахаар заасан эсэхээс үл хамааран эдлээгүй үлдсэн ялыг энэ хуулийн, 5.4 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан журмын дагуу сольж хорих ял оногдуулна¹⁴ гэж ял эдлэхээс зайлсхийсэн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхойлсон.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтан ял эдлэх явцдаа дараах зөрчлийг гаргавал нийтэд тусгай ажил хийлгэж байгаа байгууллага энэ тухай шийдвэр гүйцэтгэгчид даруй мэдэгдэх үүрэгтэй бөгөөд зөрчил үйлдсэн нь тогтоогдсон тохиолдолд ялтны эдлээгүй үлдсэн нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хорих ялаар солино. Үүнд:

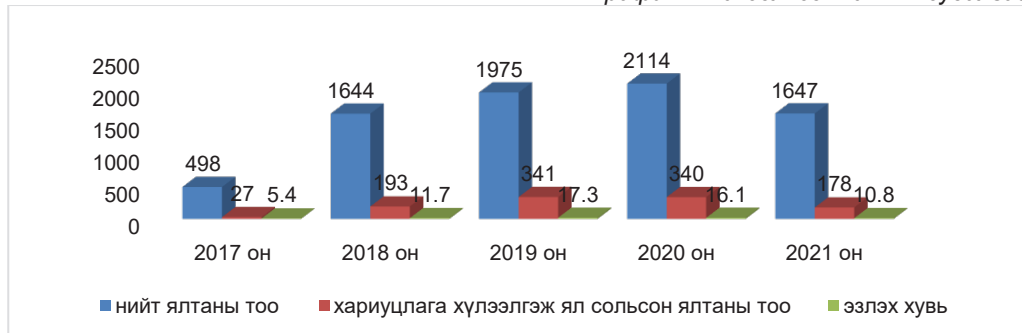
- Ялтан хуурамчаар өвдсөн,
- Эмнэлгийн магадалгаа, зохих баримтыг хуурамчаар бүрдүүлсэн,
- Бие эрхтэн, эрүүл мэнддээ санаатайгаар гэмтэл учруулсан,
- Чөлөөний баримт, материалыг хуурамчаар бүрдүүлсэн,
- Зөрчил гаргаж шийтгүүлсэн,
- Нийтэд тустай ажил хийлгэж байгаа байгууллагын дотоод журмыг зөрчсөн,
- Ял эдлүүлэх нийт хугацаанд ажлаа дур мэдэн орхисон,
- Хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ажил тасалсан,
- Архи, согтууруулах ундаа хэрэглэсэн үедээ ажилд ирсэн,
- Нийтэд тустай ажил хийхтэй холбоотойгоор хөдөлмөр аюулгүй ажиллагааны дүрэм, заавар, журам, ажил олгогчоос тавьсан хууль ёсны шаардлагыг удаа дараа биелүүлээгүй

Ялтан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай дээрх хуульд заасан зөрчил гаргасан тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэгч зөрчил гаргасан өдрөөс хойш 5 хоногийн дотор нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хорих ялаар солих тухай саналаа эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хувийн хэргийн хамт прокурорт хүргүүлнэ. Прокурор шийдвэр гүйцэтгэгчийн саналыг хүлээн авснаас хойш 5 хоногийн дотор үндэслэлийг хянаж, нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хорих ялаар солих тухай дүгнэлт үйлдэн эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хувийн хэргийн хамт шүүхэд хүргүүлж шийдвэрлүүлнэ.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нийтэд тустай ажил хийхээс зайлсхийсэн ялтныг эрэн сурвалжилж, баривчилсан тохиолдолд саатуулах эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байгаагаас тухайн ялтны нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хорих ялаар солих тухай саналаа эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хувийн хэргийн хамт прокурорт хүргүүлэх хугацаанд байнга дэргэдээ байлгах, эсхүл ажлын өрөөнд байлгах зэрэг хүндрэлтэй асуудал их гардаг нь шийдвэр гүйцэтгэгч нартай уулзан ярилцахад тодорхой байна.

Мөн нийтэд тустай ажил хийхээс зайлсхийж, ял эдлүүлэх нийт хугацаанд ажлаа дур мэдэн орхисон, хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ажил тасалсан зөрчлүүд нь зарим тохиолдолд Эрүүгийн хуульд заасан “оргон зайлах¹⁵” гэмт хэргийн шинжийг агуулж байна. Гэвч тухайн ялтныг олж баривчилсан тохиолдолд зөвхөн нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын эдлээгүй үлдсэн хугацааг хорих ялаар солихоос өөрөөр хариуцлага тооцох эрх зүйн зохицуулалт алга байна.

График 4. Ял сольсон ялтны судалгаа:

¹⁴ Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 он. №07

¹⁵ Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 он. №07

Судалгаанд дүн шинжилгээ хийж үзвэл зөрчил гаргасан ялтны нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хорих ялаар сольсон тохиолдол 2017 онд 27 буюу 5,4%, 2018 онд 193 буюу 11,7%, 2019 онд 341 буюу 17,3%, 2020 онд 340 буюу 16,1%, 2021 онд 178 буюу 10,8% байна. Сүүлийн 5 жилийн байдлаар дунджаар энэ төрлийн ял шийтгүүлсэн нийт ялтны 12,3 хувь нь зөрчил гаргаж ял солих хариуцлага тооцуулсан байна.

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нийтэд тустай ажил хийлгэж байгаа байгууллагын үүрэг, хүлээлгэх хариуцлагыг хүртэл нарийн зохицуулж өгчээ. Нийтэд тустай ажил хийлгэж байгаа байгууллага дараах үүрэгтэй. Үүнд:

1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай ялтны нэг өдөрт ажиллах цаг, гүйцэтгэх үүрэг /хөдөлмөрийн норм/, хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны зааварчилгаа, ажлын хувцсаар хангах, ажиллах нөхцөлийн асуудлаар гэрээ байгуулах;

2. Ялтанд хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааны зааварчилгаа өгөх, ажлын тусгай хувцас, хөдөлмөрийн багаж, хэрэгслээр хангах;

3. Ялтны ажлын цагийг бүртгэж, ажлын гүйцэтгэл, ялтны гаргасан зөрчлийн талаар шийдвэр гүйцэтгэгчид тухай бүр мэдээлэх;

4. Ялтны ажлын цагийн бүртгэл, тодорхойлолтыг үнэн зөв гаргах;

5. Гэрээнд заасны дагуу шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас тогтоосон ажлын байранд ялтныг ажиллуулах.

Нийтэд тустай ажил хийлгэж байгаа байгууллагын ажилтан хуульд заасан ялтны гаргасан зөрчлийн талаар шийдвэр гүйцэтгэгчид мэдэгдээгүй, нуун дарагдуулсан, ялтны цагийн бүртгэлийг хуурамчаар бүртгэсэн бол хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

Мөн ялтны чөлөөний хугацаа болон ял эдлэх хугацаандаа ажиллаж байгаа байгууллагаас зохион байгуулсан олон нийтийн хурал, цуглаан, сургалт болон бусад арга хэмжээнд хамрагдсан, түүнчлэн согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис хэрэглэсэн, хуурамчаар өвдсөн, бие эрхтэн, эрүүл мэнддээ санаатайгаар гэмтэл учруулсны улмаас ажиллаагүй, ял эдлүүлэх

журмыг зөрчсөн хугацааг ял эдэлсэн хугацаанд оруулан тооцохгүй.

Хэдийгээр Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасан зөрчил гаргасан ялтанд Эрүүгийн хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасны дагуу хариуцлага тооцож хорих ялаар сольж байгаа боловч, ялтан этгээдийг эрэн сурвалжлах ажиллагааны зардлыг гаргуулах, мөн ажил олгогч байгууллагад учруулсан хохирлыг арилгуулах буюу иргэний эрх зүйн хариуцлага тооцох асуудлыг орхигдуулж ирсэн байна.

Иргэний эрх зүйн хариуцлага нь хууль зүйн хариуцлагын нэг төрөл бөгөөд хууль зүйн хариуцлагын бүхий л шинжийг өөртөө агуулсан байдаг. Иргэний эрх зүйн хариуцлагын онцлогийг харгалзан иргэний эрх зүйн зөрчилд оногдуулах хариуцлагын дараах төрлийг оногдуулж болно. Үүнд:

Ажил олгогч байгууллагын эд хөрөнгө, үйл ажиллагаанд хохирол учруулсан бол эдийн гэм хор учруулсны хариуцлага¹⁶, нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаас зайлсхийж оргон зайлсан бол түүнийг эрэн сурвалжлах ажиллагааны зардлыг гаргуулахаар эдийн бус гэм хор учруулсны хариуцлага¹⁷ тус тус оногдуулах шаардлага үүснэ. Хохирлыг бүрэн хэмжээгээр төлүүлэх нь хариуцлагын чухал зарчим буюу гол хэлбэр юм.

Дүгнэлт

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт, ял эдлэхээс зайлсхийсэн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын тогтолцооны талаар судлан дараах дүгнэлтийг гаргаж байна.

- Хэдийгээр хуульд заасан зөрчил гаргасан тохиолдолд хорих ялаар солих зохицуулалттай хэдий ч нийтэд тустай ажил хийлгэж байгаа байгууллагын дотоод журмыг зөрчсөн, ял эдлүүлэх нийт хугацаанд ажлаа дур мэдэн орхисон, хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ажил тасалсан зөрчил гаргасан үед хорих ялаар сольж байгаа нь тухайн ялын зорилготой нийцэхгүй, хүндэдсэн зохицуулалт болжээ.

- Ялтан этгээд олон хоног, сар, жилээр оргон зайлж нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлэхээс зайлсхийсэн тохиолдолд оргосон үйлдэлд нь ял шийтгэл оногдуулах эрх зүйн зохицуулалт огт

¹⁶ Эдийн хариуцлага иргэний эрх зүйд нэлээдгүй хэрэглэгддэг бөгөөд энэхүү хариуцлагыг гэрээгээр болон хуулиар тогтоодог байна.

¹⁷ Эдийн бус хариуцлагыг гагцхүү хуулиар тогтоох бөгөөд хуульд заасан нөхцөл журмын дагуу оногдуулна.

Хууль сахиулахуй

байхгүй байгаа нь ялтан этгээдэд оргох нөхцөл боломж олгож байна. Монгол улсын Шүүхийн хуулийн хүчин төгөлдөр шийдвэрээс оргон зайлсан ялтанд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах хуулийн зохицуулалт байдаггүй нь ялтан этгээдэд давуу байдал олгосон нөхцөл байдлыг үүсгэж байна. Мөн эрэн сурвалжлах ажиллагааны зардал нөхөн төлүүлэх ажиллагаа хийгдэхгүй байна.

- ШШГТ хуульд прокурор шийдвэр гүйцэтгэгчийн саналыг хүлээн авснаас хойш 5 хоногийн дотор үндэслэлийг хянаж, нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хорих ялаар солих тухай дүгнэлт үйлдэн эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хувийн хэргийн хамт шүүхэд хүргүүлж шийдвэрлүүлэхээр заасан хугацаа хэтэрхий урт байна. Дээрх хугацаа 5 хоног байгаагаас оргон зайлсан ялтанг баривчилсан үед дахин орлуулахгүйн тулд шийдвэр гүйцэтгэгч өрөөндөө байлгах, хонуулах зэргээр хүний эрхийн зөрчил гаргах нөхцөлийг бүрдүүлж байна.

- Нийгэмд тустай, нийтэд тустай ажил гэж ямар ажил байх талаар нэг мөр нэгдсэн ойлголт байхгүй, ШШГЕГ-аас **нийтэд тустай ажлыг** биш, **нийтэд тустай ажил хийлгэх байгууллагыг** зааж өгсөн нь учир дутагдалтай байна.

Санал

Дээрх судалгаа, дүгнэлтдээ үндэслэн нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаас зайлсхийсэн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын тогтолцоог тодорхой болгох, ялтныг ажиллуулж байгаа байгууллагын үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, ялын хэрэгжилтийг нэг мөр ханган биелүүлэх талаар дараах саналыг гаргаж байна.

1. Эрүүгийн хуулийн 21.11 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Баривчлагдсан, цагдан хоригдсон яллагдагч, цагдан хоригдсон шүүгдэгч, эсхүл хорих ял шийтгүүлсэн ялтан хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн ялтан ял эдлүүлэх ажиллагаанаас оргон зайлсан бол зургаан сараас гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж өөрчлөх;

2. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль болон холбогдох бусад хуульд шийдвэр гүйцэтгэгч хорихоос өөр төрлийн ялаас оргон зайлсан ялтанг олж тогтоон баривчилсан бол “цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авдаг” байх эрх зүйн зохицуулалтыг шинээр тусгуулах.

3. Нийтэд тустай, нийгэмд ашигтай ажил гэж ямар ажил болох талаар нэгдсэн 1 ойлголтод 1 мөр хүрэх, Улсын дээд шүүхээр тайлбар гаргуулах, эрх зүйн зохицуулалтад тусгах, уг ажлын жагсаалтыг үндэслэн ШШГЕГ-аас нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтанг ажиллуулах байгууллагын жагсаалтыг батлах

4. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтанг ажиллуулах байгууллагын жагсаалтад нийгэмд үйлчлэх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг хувийн хэвшил, аж ахуйн нэгжид хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс багагүй цалин хөлсөөр ажиллуулж болох нөхцөлийг бүрдүүлэх. Ялтнаар хийлгэсэн ажлын цалин хөлсийг нэгдсэн 1 санд төвлөрүүлэн тухайн бүс нутгийн хэмжээнд нийгэмд ашигтай ажил, үйлчилгээнд зарцуулах нь үр дүнтэй байна.

Ашигласан материал

1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2017 он
2. Эрүүгийн хууль 2015 он
3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017 он
4. Б.Алтангэрэл. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа. УБ., 2018
5. Б.Алтангэрэл. Монгол Улсын хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа 2017 он
6. Хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх ажиллагаанд дагаж мөрдөх хууль тогтоомжийн эмхэтгэл /2022 он/
7. Ц.Мөнхбат. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял
8. Д.Баярсайхан. Орчин үеийн эрүүгийн эрх зүйн хөгжлийн хандлага. Шударга ёс сэтгүүл. УБ., 2010
9. Д.Бадам. Эрүүгийн ял эдлүүлэх эрх зүй тайлбар толь 2018 он
10. А.Алтанзул. Албадан ажил хийлгэх ялын хэрэгжилтийн өнөөгийн байдал, түүний хэрэгжилтийг боловсронгуй болгох зарим асуудал 2007 он
11. <https://www.criminology.mn>
12. <https://www.legalinfo.mn>
13. <https://cd.gov.mn/>
14. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албаны мэдээ, тайлан.
15. Legal liability imposed on convicts who evade punishment in the form of travel restriction

ХОРИХ ЯЛААС ХУГАЦААНААС ӨМНӨ СУЛЛАГДСАН ХҮНД ХЯНАЛТ ТОГТООХ АЖИЛЛАГААНЫ ХЭРЭГЖИЛТ, АНХААРАХ АСУУДАЛ

IMPLEMENTATION OF SUPERVISION OF PERSONS RELEASED BEFORE THE PRISON TERM AND PROBLEMS TO BE CONSIDERED

Д.Буяннэмэх

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн ахлах багш, доктор (Ph.D), хошууч

Buяannemekh D.

Major, Senior Lecturer, at the Department of Non-Incarceration at the School of the Court Enforcement Service of the University of Internal Affairs, Ph.D in Law

Хураангуй: Шүүхээс хуулийн шаардлага хангасан этгээдийг хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоохоор шийдвэрлэсэн шийдвэрийг гүйцэтгэж буй байдалд шинжилгээ хийн, тулгамдаж буй асуудлыг холбогдох судалгааны үндсэн дээр нээн илрүүлж, цаашид боловсронгуй болгохтой холбоотой дүгнэлт, санал дэвшүүллээ.

Abstract: The court analyzed the implementation of the decision to release and supervise the person who meets the legal requirements, identified the problems based on relevant research, and put forward conclusions and suggestions for further improvement.

Түлхүүр үг: ялтан, хоригдол, хорих ял, хугацаанаас өмнө суллах, хяналтын хугацаа, эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгч.

Key words: convict, prisoner, imprisonment, parole, supervision period, criminal justice.

Хорих ялаас хугацааны өмнө суллах эрх зүйн зохицуулалт анх 1885 онд Францад үүссэн гэж судлаачид үздэг ба үүнээс хойш Европын бусад орноор түгэн дэлгэрч өнөөдөр дэлхийн бүх оронд хэрэглэгдэж байна¹.

Манай улсын хувьд анх 1926 онд батлагдсан Шүүх цаазын бичигт “урьд хоригдсоныг ялд тооцох, хугацаа дуусахын урьд ялтынг гаргах ба ялыг нэгмөсөн өршөөн хэлтрүүлэх” тухай хуульчлагдан, үе үеийн Эрүүгийн хуульд тогтоомжид тусгагдан иржээ.

Өнөөгийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуулийн 6.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “ялтан гэмт хэрэг үйлдэж учруулсан хохирлоо нөхөн төлж зан байдлаараа нийтэд аюулгүй болсноо нотлон харуулж ял эдлэх хугацаандаа ноцтой зөрчил гаргаагүй, оногдуулсан ялын зохих хувийг эдэлсэн бол прокурорын саналыг харгалзан шүүх хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоохоор шийдвэрлэж болно” гэж заажээ.

Монгол Улсын хэмжээнд хорих ял эдлээд суллагдсан этгээдэд хяналт тогтоох ажиллагааг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон Цагдаагийн байгууллагаас Эрүү,

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх, Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, Цагдаагийн албаны зэрэг хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын хамтарсан тушаалаар баталсан журам, заавар зэрэг хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжүүлж байна.

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд Цагдаагийн байгууллага нь “Эрүүгийн хуулийн 10.1, 11.2, 12.1, 12.3, 15.1, 15.5, 15.6, 16.2, 17.1, 18.6, 19.2, 19.5, 19.6, 19.8, 20.3, 20.7, 20.8, 26.1, 26.2, 26.3, 29.8, 29.10 дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэг үйлдэж, хоёроос дээш жилийн хугацаагаар хорих ял эдэлж суллагдсан болон хоёроос дээш жилийн хугацаагаар хорих ял эдэлж, Эрүүгийн хуулийн 6.12, 6.13, 6.14 дүгээр зүйлд заасны дагуу хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан, чөлөөлөгдсөн, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасан хяналтын хугацаа нь дууссан хүнд гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хяналт тогтооно²” гэж заажээ.

Улсын хэмжээнд жилд дунджаар

¹ Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. – М., 2009.397 с.

² Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. - УБ., 2019. №42.

Хууль сахиулахуй

хорих ял эдлээд **1800-2000** орчим хүн суллагддагаас **1000** орчим нь хугацаанаас өмнө нь суллагдан, хяналтад орж байгаа хэдий ч хяналтын үр нөлөө хангалтгүй байгааг давтан гэмт хэрэг үйлдэж хорих ял эдэлж буй хоригдлын тоо сүүлийн жилүүдэд нийт хорих ял эдлэгсдийн 40-50 орчим хувийг эзэлж буйтай холбон үзэж болох юм.

Монгол Улсын өнөөгийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй эрх зүйн зохицуулалтаар хугацаанаас өмнө суллах, тэнсэх, ял хойшлогдсон хүнд тавих хяналтыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, хорих ялын хугацаа дуусаж суллагдсан хүнд тавих хяналтыг Цагдаагийн байгууллага хариуцан гүйцэтгэж байна.

Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчээс хугацаанаас өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тавихдаа дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг. Үүнд:

1.Тухайн этгээдэд хяналт тавих нөхцөл, журам, эрх үүргийг нь танилцуулж, гарын үсэг зуруулах;

2.Хувийн бичиг баримт, онцлог содон шинж тэмдэг, ялтны хувийн байдлын талаарх бусад мэдээллийг хувийн хэрэгт тэмдэглэж, ял эдлэлтийн байдалтай холбоотой бусад баримт бичгийг хавсаргах;

3.Хуулийн дагуу үүрэг хүлээсэн зохих этгээдэд хууль, шүүхийн шийдвэрээр тогтоосон хязгаарлалт, даалгасан үүргийг танилцуулах, үүргээ биелүүлэх талаар шаардлага тавьж, биелэлтийг хангуулах;

4.Хяналтын хувийн хэрэгт 30 хоног тутам тэмдэглэл хийх;

5.Шүүхийн шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулсан хугацаа дуусмагц энэ тухай прокурор, цагдаагийн байгууллага болон ял шийтгүүлсэн этгээдэд бичгээр мэдэгдэх зэргээр хязгаарлагдаж байна.

Энэ нь хорих байгууллагаас суллагдсаны дараа үзүүлэх нийгэмшүүлэх ажлын тогтолцоо хангалтгүй, нутгийн захиргааны болон хууль сахиулах байгууллагын хэмжээнд эрх зүйн зохицуулалтын хувьд хүлээсэн чиг үүрэг, хамтын ажиллагаа нь бүрэн тодорхойлогдоогүй байгааг илэрхийлж байна.

Суллагдсан хүнд хяналт тогтоох нь зөвхөн дахин гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй гэсэн үндэслэлээр дуудаж уулзаж, бүртгэх,

хянах байдлаар явагдаж байна, өөрөөр хэлбэл **“Хяналт-нийгэмшүүлэх ажил”**-ын харьцаа алдагдсанаар суллагдсан этгээдийг эргэн нийгэмшүүлэх ажил үр дүнтэй явагдахгүй байна.

Түүнчлэн суллагдсан этгээдийг нийгэмшүүлэхэд төрийн болон төрийн бус байгууллага, иргэдийн хамтын ажиллагаа, оролцоог хуульчилсан эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгэмшүүлэхтэй холбоотой Цагдаагийн болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага тус тусдаа хууль, журам, зааврын хүрээнд үүрэг гүйцэтгэж байгаагаас болж байна.

Шүүхээс 2017-2021 оны хооронд буюу сүүлийн 5 жил **6094** хоригдлыг хорих ялаас хугацааны өмнө суллаж хяналт тогтоох шийдвэрийг гаргасан ба³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас 2017-2021 онд давхардсан тоогоор **8897** хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тавьжээ.

Илтгэл бичих явцад хугацаанаас өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тавих ажиллагаанд тулгамдсан асуудлыг нээн илрүүлэхтэй холбоотойгоор 53 эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчээс урьдчилан бэлтгэсэн санал, асуулга авсан болно.

Нэг. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачааллын хүрээнд:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албаны 2 хэлтэст 24, нийслэл, орон нутагт ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч 31, шийдвэр гүйцэтгэгч 65, техник хяналтын ажилтан 26, цахим хяналт, удирдлагын төвд 24, шуурхай албаны ажилтан 7, албадан сургалт хариуцсан ажилтан 1, нийт 178 алба хаагчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчдээс сард дунджаар ял тэнссэн, хойшлуулсан, хугацаанаас өмнө суллаж, хяналт тогтоосон шийдвэрийг биелүүлэх арга хэмжээ авагдсан хэчнээн хүнд хяналт тавьдаг вэ? гэсэн асуулагд 13 алба хаагч 220-оос дээш, 5 алба хаагч 180-210 иргэнд, 3 алба хаагч 151-180 иргэнд, 2 алба хаагч 121-150 иргэнд, 2 алба хаагч 91-120 иргэнд, 9 алба хаагч 61-90 иргэнд, 4 алба хаагч 31-60 иргэнд, 15 алба хаагч 10-30 иргэнд хяналт

³ Алтангэрэл Б. Монгол Улсад пробацын тогтолцоог бий болгох боломж, шийдэл. - УБ., 2022. 191 дэх тал.

тавьдаг гэж тус тус хариулсан нь шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачаалал их, нэг хүнд 30-220 хүн ноогдох нь хяналт тавихад хүндрэлтэй нь байгаа нь харагдаж байна.

Түүнчлэн хяналтад байгаа этгээдэд нэг бүрчлэн хяналт тавих боломжтой гэж үздэг үү? гэсэн асуулгад боломжгүй гэж 37 алба хаагч буюу 70%, боломжтой гэж 16 алба хаагч буюу 30% хариулсан.

Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгч нь зөвхөн хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тавьдаггүй, хуулиар хүлээсэн чиг үүргийн хүрээнд шүүхээс хорих оногдуулахгүйгээр тэнссэн, хорих ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулсан, албадлагын арга хэмжээ оногдуулсан болон хорихоос өөр төрлийн бүхий л ял шийтгүүлсэн ялтанд хяналт тавьдаг нь ажлын ачаалал өндөр, хяналт тавих зардал хангалтгүй, сургалт явуулах, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага, төрийн болон төрийн бус байгууллагатай хамтран ажиллахад хүндрэлтэй байна.

Хоёр. Хяналтад буй этгээдийг нийгэмшүүлэх хүрээнд:

Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх хэлтэст хянагдаж байгаа хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан 60 хүнийг дараах судалгаанд хамрууллаа. Үүнд:

1.Хяналтад байх хугацаандаа төрөөс ямар үйлчилгээг хүсэж байна вэ? гэсэн асуултад 54.8 хувь нь буюу 34 хүн нь ямар нэгэн төрийн үйлчилгээ шаардлагагүй гэж хариулсан бол 16.1 хувь буюу 10 хүн ажилд зуучлуулах , 11.3 хувь нь буюу 7 хүн орон байрны асуудлаа шийдвэрлүүлэх, 3.2 хувь буюу 2 хүн тодорхой төрлийн сургалтад хамрагдах, 8.1 хувь буюу 5 хүн бусад төрлийн үйлчилгээ хэрэгтэй байгаа талаар санал хүсэлтээ илэрхийлсэн.

2.Хяналтын хугацаанд сургалтад хамруулж байсан эсэх талаарх асуулгад 53.2 хувь нь хамрагдаагүй, 41.9 хувь нь хорих байгууллагад ял эдлэж байхдаа хамрагдаж байсан, 3 хүн буюу 4.8 хувь нь ямар нэгэн хариулт өгөөгүй байна.

3.Хяналтын хугацаанд халамжийн үйлчилгээнд хамрагдаж байсан уу? гэсэн асуулгад 53 хүн буюу 85.5 хувь нь үгүй гэж хариулсан нь төрийн халамжийн үйлчилгээнд холбон зуучлах, энэ талаар мэдээлэл дутмаг байгааг харуулж байгаа бол судалгаанд оролцогчдын 9.7 хувь буюу 6 хүн халамжийн үйлчилгээний талаар ойлголтгүй гэж хариулсан байна.

Судалгааны дүнгээс харахад хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан этгээдийг нийгэмшүүлэх, нийгэмд эргэн нэгтгэх үйл ажиллагаа муу, тодорхой ажил зохион байгуулагдахгүй байна. Түүнчлэн хяналтад байгаа хүн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтны бүртгэлд сар бүрийн 1-10-ны хооронд нэг удаа ирж, хувийн хэрэгт оршин суугаа газраа өөрчлөөгүй, гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдоогүй гэсэн утга бүхий тэмдэглэл бичих байдлаар хэрэгжиж байгаа нь цагдаагийн байгууллагаас уламжлагдан ирсэн захиргааны хяналтын хэлбэр үргэлжилж байгааг харуулж байна.

Хугацааны өмнө суллагдсан этгээдийг нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх арга зам:

Монгол Улсад хугацааны өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тавих ажиллагаа нь гэмт хэрэгтнийг нийгэмшүүлэх буюу нийгэмд нь эргэн нэгтгэхэд бус, харин гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх нийтлэг зорилтын хүрээнд явагдаж байгаа нь өнөөгийн нөхцөл байдлаас харагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг дахин гэмт хэрэг үйлдүүлэхгүй байх нь тэднийг нийгэмшүүлэх үйл явцаас илүү чухал гэсэн бодлого хэрэгжиж байна.

Суллагдсаны дараагаар нийгэмшүүлэх ажлыг хангалттай зохион байгуулдаггүй нь дахин гэмт хэрэг үйлдэх гол шалтгаан болж байна. Өөрөөр хэлбэл суллагдсан этгээдэд төрийн зүгээс зөвхөн хяналт тавих бус тэднийг нийгэмд нь эргэн нэгтгэх, тусалж дэмжих, нийгэмшүүлэх ажиллагаа хангалтгүй явагдаж байна.

НҮБ-ын Хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээний наад захын жишиг дүрэм (Токиогийн дүрэм)-д гэмт хэрэгтнийг нийгэмд нь засан хүмүүжүүлэхэд олон нийтийн оролцоо ихээхэн чухал болохыг тайлбарлажээ. Энэ дүрмийн 17.1-д “олон нийтийн оролцоо нь гэмт хэрэгтэнд хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээ авч гэр бүл, нийгэмтэй нь холбоотой байлгах чухал эх сурвалж болдог” гэж дурджээ.

Энэ талаар улс орнууд ихээхэн хүчин чармайлт тавьж ажиллахыг ч мөн сануулсан байна. Тухайлбал, Япон улсад мэргэжлийн буюу төрийн статустай Пробацын алба ажиллахаас гадна гэмт хэрэгтнийг нийгэмд нь засан хүмүүжүүлэх ажлыг гүйцэтгэдэг сайн дурын пробацын ажилтнууд ажилладаг.

Азийн орнуудаас Япон улсыг гэмт хэрэгтнийг нийгэмд нь хүмүүжүүлэх ажилд олон нийтийн оролцоог чухалчилж байгаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

сонгодог жишээ гэж үзэж болно. 60 гаруй жилийн түүхтэй энэ сайн дурын албанд нийт 48000 ажилтан ажилладаг ба энэ хүмүүс мэргэжлийн пробацын албатай хамтран ажиллаж, гэмт хэрэгтнийг нийгэмд нь хянах, амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд хуулиар олгосон эрх зүйн статус, зэрэг дэвтэй байдаг байна. Сайн дурын пробацын алба, түүнтэй ижил төстэй бүтцүүд Азийн болон дэлхийн зарим оронд байгуулагдсанаар хамтын ажиллагаа өргөжих болсон байна. Жишээлбэл, 2014 оны 7 дугаар сард энэ асуудлаар Токио хотноо чуулган зохион байгуулж, гэмт хэрэгтнийг нийгэмд нь хүмүүжүүлэх, сайн дурын пробацын ажилтны хөтөлбөрийг хөгжүүлэх үүднээс Токиогийн тунхаглалыг баталжээ.

Япон Улсын эрүүгийн процессын тогтолцоо нь цагдаагийн байгууллагаас эхлэх ба прокурор, шүүх, шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, пробацын байгууллагаас бүрдэн, шүүхээс ихэвчлэн хорих ял, хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах, хорих ял эдлэхийг хойшлуулах, насанд хүрээгүйчүүдийг сургалт, хүмүүжлийн байгууллагад байлгах, пробацын хяналтад байх гэсэн шийтгэлийг оногдуулдаг байна.

UNAFEI (United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders)-аас эрхлэн гаргадаг сэтгүүлд Япон улсын нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааг улсын хэмжээнд, бүс нутгийн хугацаанаас өмнө суллаж хяналт тавих асуудал хариуцсан зөвлөл хариуцах ба хорих ангийн саналыг харгалзаж шийдвэрлэдэг. Зөвлөл дараах 4 төрлийн этгээдийг нийгэмшүүлэх, пробацын үйл ажиллагааг хариуцна⁴ гэжээ.

1. Probationary буюу ял эдлүүлэхийг хойшлуулсан этгээд;

2. Parole буюу зохих хугацааны хорих ялыг эдэлж, эрх бүхий байгууллагын шийдвэрээр хугацааны өмнө суллагдсан хоригдол; (2019 онд 21998 хоригдол тус улсад суллагдсанаас 12760 буюу 58 хувь нь хугацааны өмнө суллагдаж пробацын хяналтад байна)

3. Насанд хүрээгүйчүүдийн сургалт-хүмүүжлийн байгууллагаас батлан даалтад гарсан этгээд;

4. Хяналтад байгаа насанд хүрээгүй этгээд болно.

Харин АНУ-д 2021 онд 2.3 сая хүн хорих ял эдэлж байгаа бөгөөд жилд нэг хоригдолд 32.000 мянган доллар зарцуулдаг бөгөөд тэнсэн харгалзах болон засан хүмүүжүүлэх ялаар шийтгүүлсэн пробацын байгууллагын хяналтад 6.7 сая этгээд байгаа⁵ ба тус улсад гэмт хэрэгтнийг нийгэмшүүлэх болон гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгыг уялдуулан халамжлах ба хянах үзэл баримтлалыг баримталж байна.

Суллагдсаны дараах хяналтын арга хэмжээ нь суллагдсанаас хойших эхний саруудад идэвхтэй байх бөгөөд Паролын алба (Parole Board) нь хяналтын хугацаа, нөхцөл зэргийг тодорхойлдог. Хяналтад байгаа этгээд паролын ажилтанд тогтмол мэдээлэл өгч, тайлагнах, гэмт үйлдлээс зайлсхийх, галт зэвсэг эзэмшихгүй, оршин суугаа газраасаа гадагш гарахгүй, хууль ёсны ажил, гэрийн хаягтай байх, хар тамхи, архи хэрэглэхээс татгалзах гэсэн нөхцөлийг сахин биелүүлдэг нь манай улсын хяналтад байгаа этгээдэд үүрэг хүлээлгэдэг зохицуулалттай ижил байна.

Хорих ялаас суллагдсан этгээдэд анх учирсан хүндрэлтэй үеийг даван туулахад дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх нь маш чухал бөгөөд материаллаг байдлын хомсдол, сэтгэл зүйн болон нийгмийн дэмжлэг байхгүй хоригдлын ихэнх нь суллагдахаас зайлсхийдэг, суллагдсан ч дахин гэмт хэрэг үйлдэх магадлал өндөр⁶ болохыг судлаачид тогтоожээ.

Суллагдсаныхаа дараа орлогогүй этгээдийн хувьд ажилд орж цалинтай болох хүртэл санхүүгийн хэрэгцээгээ хангахад хүндрэл учирдаг. Санхүүгийн энэ хүндрэл, бэрхшээлийг даван туулахад нь төрийн зүгээс халамжийн үйлчилгээг зөв үзүүлж чадвал, тэднийг дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, улмаар нийгэмшихэд нь эергээр нөлөөлөх боломж бүрдэнэ.

Хугацааны өмнө суллагдсан хүмүүсийн хувьд хөдөлмөр эрхлэлт, орон сууц, гэр бүлийн дэмжлэг, донтолтын эсрэг эмчилгээ, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, нийгмийн халамж, санхүүгийн туслалцаа болон нийгэм, хамт олон, гэр бүлийн хандах хандлага чухал үүрэгтэй юм.

⁴ https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/CJSJ_2019/00CJSJ_2019.pdf.

⁵ Correctional Control 2018: incarceration and supervision by state.

⁶ Рецидивизмээс урьдчилан сэргийлэх ба гэмт хэрэгтнийг нийгэмд эргэн нэгтгэх., НҮБ-ын Хар тамхи, гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба. Вена. 2018. 5 дахь тал.

Монгол Улсын тухайд Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 45 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэгт “хяналтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд иргэн, төрийн болон төрийн бус байгууллагыг сайн дурын үндсэн дээр оролцуулж болно” гэсэн зохицуулалт нь суллагдсан хүнд хяналт тавих ажиллагаанд олон нийтийг оролцуулах талаар анх хуульчилсан нь сайшаалтай байна.

Хугацаанаас өмнө суллагдсан хүнийг нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэхэд дараах асуудал тулгамдаж байна гэж үзлээ. Үүнд:

1.Хорих ял эдлэх явцын буюу хоригдлыг нийгэмшүүлэх тогтолцооны учир дутагдалтай байдал;

Хорих ял эдэлж буй давтан гэмт хэрэг үйлдсэн 503 хоригдлоос “суллагдан бэлтгэхэд чиглэгдсэн ямар арга хэмжээ авбал зүйлтэй вэ? гэсэн асуултад 181 буюу 36,1% нь мэргэжил эзэмшүүлэх, 64 буюу 12,7% нь сургалтад хамруулах, 203 буюу 40,5% ажилд зуучлах, 47 буюу 9,3% ар гэртэй нь холбон зуучлах, 6 нь 1,1% нь бусад арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх” хариулт өгчээ⁷. Дээрх тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2022 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн А/167, А/233 дугаар хамтарсан тушаалаар батлагдсан “Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр”-ийг баталсан нь хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан этгээдэд хяналт тавихад томоохон үр нөлөө үзүүлнэ гэдэгт судлаачийн хувьд найдвар тавин хүлээж байна.

2.Цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор суллагдсан этгээдэд хяналт тогтоохоос гадна тухайн нутаг дэвсгэрт ШШГБ-ын нэгж байхгүй тохиолдолд хяналтыг хэрэгжүүлэхдээ суллагдаад гарч ирсэн этгээдийг оршин суугаа хаягийн дагуу бүртгэх, сар бүр дуудан ирүүлэх, сургалт, нийгэмшүүлэх ажиллагаа явуулдаггүй, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажил гэсэн хандлагаар ханддаг;

Зүй нь Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 45 дугаар зүйлд заасан “гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх ярилцлага

хийх, зөвлөгөө өгөх, тухайн этгээдийг нийгэмд дасан зохицох, ажил хөдөлмөр эрхлэхэд нь дэмжлэг, тусалцаа үзүүлэх, ял шийтгүүлсэн гэмт хэргийн төрөл, хувийн байдлаас хамааран урьд өмнө гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхэд хүргэсэн шалтгаан, нөхцөлийг арилгах талаар тодорхой үүрэг өгч, биелэлтийг хангуулах, хяналтад байгаа хүний зан үйл, хөдөлмөр эрхлэлт, үйл ажиллагааны талаар тусгайлсан шаардлага, хориголтод, хязгаарлалт тогтоох, ажил хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал, үйл ажиллагааг нь биечлэн шалгах, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлттэй холбоотой гэмт хэрэг үйлдэж тэнсэн харгалзсан этгээд мансууруулах эм, бодис хэрэглэсэн эсэхийг тодорхой цаг хугацааны давтамжтайгаар шалгах, албадан эмчилгээнд хамруулах” хүрээнд иж бүрнээр явуулах шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Олон улсад “Гэмт хэрэгтнийг хянаж буй хяналтын загвар нь эрсдэлд суурилсан, хэрэгцээнд суурилсан гэсэн 2 төрөлтэй байна. Эрсдэлд суурилсан загвар нь гэмт хэрэгтнийг нийгэмд аюултай гэж үзэн, хянахыг чухалчилдаг бол хэрэгцээнд суурилсан нь дахин гэмт хэрэг үйлдэх шалтгааныг үүсгэж болох хэрэгцээг хангахад нь анхаарлаа хандуулж тодорхой хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсад гэмт хэрэгтнийг хянах үйл ажиллагаа нь эрсдэлд суурилсан хэлбэрээр буюу урьдчилан сэргийлэх зорилтыг хангахад чиглэгдэж, нийгэмшүүлэх үйл хэргийг орхигдуулж байна. Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль нь гэмт хэрэгтнийг хянах чиглэлээр нэлээд дэвшилттэй зүйл, заалтыг хуульчилж өгсөн хэдий ч практик хэрэгжилтийн хувьд хангалтгүй гэж судалгааны дүнгээс үзлээ.

Иймд гэмт хэрэгтнийг хянаж-нийгэмшүүлэх үйл явцыг зөвхөн хугацаанаас өмнө суллагдсан болон тэнссэн этгээдээр хязгаарлахгүйгээр нийт суллагдаж буй гэмт хэрэгтнийг хамруулах, нийгэмд эргэн нэгтгэх үйл явцыг төрийн зүгээс анхааралдаа авах шаардлага бий болсныг харуулж байна.

Монгол Улсад хорихоос суллагдсан этгээдэд тавих хяналтыг хууль тогтоомжийн дагуу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх

⁷ ДХИС. “Пробацын үйл ажиллагаа: Эрх зүйн зохицуулалт, харьцуулсан судалгаа. 2021. 189 дэх тал.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

байгууллага, Цагдаагийн байгууллага тус тусын чиг үүргийн хүрээнд хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч өөр өөрийн үндсэн чиг үүрэгтэй хууль сахиулах байгууллагууд хяналтын үйл ажиллагааг “дайвар” байдлаар хэрэгжүүлж байна.

Түүнчлэн дээрх байгууллагуудын хамтын ажиллагаа сул, эрх зүйн нэгдсэн зохицуулалтгүй, үйл ажиллагаа нь нийгэмшүүлэх зорилгыг агуулдаггүй зэрэг дутагдалтай тал байсаар байна.

Эндээс үзвэл манай улсад дэлхийн бусад орны жишгээр гэмт хэрэгтнийг нийгэмшүүлэх тусгайлсан эрх зүйн зохицуулалт, нэгдсэн тогтолцоо, үндсэн чиг үүрэг бүхий тусдаа институтийг бий болгох хэрэгцээ шаардлага нэгэнт бий болсон гэж дүгнэлээ.

Санал

Хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдсан этгээдэд тавих хяналтын үр нөлөөг сайжруулах хүрээнд дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1.Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөрийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэн, хугацаанаас өмнө суллах үндэслэл, шаардлагыг улам нарийвчлан хуульчлах;

2.Хугацаанаас өмнө суллагдсан этгээдэд тавих хяналтыг нийгэмшүүлэх ажилд тулгуурласан тогтолцоог бий болгон,

төр, төрийн бус байгууллагын оролцоо, хамтын ажиллагааг сайжруулах;

3.Төрөөс суллагдсан иргэнд үзүүлэх халамжийн үйлчилгээний төрөл, хэлбэр, хүртээмжийг сайжруулах;

4.Олон улсад хэрэгжин, үр дүнгээ нэгэнт өгсөн сайн туршлага болох гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хяналт тавих, нийгэмшүүлэх чиг үүрэг бүхий Пробацын тогтолцоог бий болгох зэрэг болно.

Ашигласан материал

1.Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. – М., 2009.

2.Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. - УБ., 2019. №42.

3.Алтангэрэл Б. Монгол Улсад пробацын тогтолцоог бий болгох боломж, шийдэл. - УБ., 2022.

4.https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/CJSJ_2019/00CJSJ_2019.pdf.

5.Correctional Control 2018: incarceration and supervision by state.

6.Рецидивизмээс урьдчилан сэргийлэх ба гэмт хэрэгтнийг нийгэмд эргэн нэгтгэх., НҮБ-ын Хар тамхи, гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба. Вена. 2018.

7.ДХИС. “Пробацын үйл ажиллагаа: Эрх зүйн зохицуулалт, харьцуулсан судалгаа. 2021.

ЗАН ҮЙЛД НӨЛӨӨЛӨХ СУРГАЛТЫН ҮР ДҮН, ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ НӨЛӨӨЛЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE IMPACT ON RESULTS AND PERFORMANCE OF TRAINING ON INFLUENCING BEHAVIOR

Г.Балжмаа

ДХИС-ийн Шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн ахлах багш, доктор (Ph.D), ахмад

Baljmaa G.

Senior lecturer of the Department of non-custodial sentence execution, doctor, captain

Б.Уянга

ДХИС-ийн Шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн багш, дэслэгч

Uyanga B.

Lecturer of the Department of non-custodial sentence execution, lieutenant

Хураангуй: Зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдэд явуулж буй зан үйлд нөлөөлөх сургалтын өнөөгийн байдал, үр нөлөөнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн нөлөөллийн шинжилгээ хийж, дүгнэлт хийхийг зорьсон болно.

Бид энэ судалгааны ажлыг бусад ижил төстэй судалгааны ажлуудтай харьцуулалт хийн, судалгааны ажлын таамаглалыг дэвшүүлж, загвараа гарган Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хяналтад байгаа зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдийн 200 гаруй өгөгдөлд чанарын судалгааны SMART PLS-3.0 программыг ашиглан хэмжил зүйн хамаарал, хүчин зүйл, замын шинжилгээ хийж, үр дүнг боловсруулан шинжилгээ хийлээ.

Abstract: It is intended to make a conclusion and analyze the current situation and the impact of the factors affecting the effectiveness of behavior-influencing training of the person, who has been sentenced to attend the behavior-correcting training.

We have compared this research work with other similar research works, developed research hypotheses, and made a model and analysis of measurement dependence, factor, and path using SMART PLS-3.0 software for qualitative research on more than 200 data of persons subject to coercive measures to attend behavior correction training under the control of Court decision execution agency.

Түлхүүр үг: Үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ, албадан сургалт, этгээд, гүйцэтгэл, сургалтын орчин, сургалтын үйл ажиллагаа, харилцаа, хандлага.

Keywords: Coercive measures, forced training, person, performance, training environment, training activities, relationship, attitudes.

Монгол Улс Үндсэн хуульд “Иргэн бүр сурч боловсрох эрхтэй”, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн 7.3-т “Уламжлалт бус аюулын эрсдэлийг бууруулах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлэх, хүн нийгмийн амар тайван орчныг бэхжүүлнэ”, 7.4-т “Хууль сахиулах салбарын хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулан мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлнэ”, 7.4.15-д “Иргэдэд эрх зүйн албан бус боловсрол олгох чиглэлээр

сургалтын үйл ажиллагаа зохион байгуулна” гэж тусгасан нь судалгааны ажлын эрх зүйн үндэслэл болсон.

Монгол Улс нь олон улсын жишгийг дагаж ялын бодлогодоо хүмүүнлэгийн хандлагыг түлхүү бий болгож, хорих ял оногдуулахыг багасгаж, эсрэгээрээ шүүхээр гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдэд 70-80 хувьд нь хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг оногдуулах болсон. Гэсэн хэдий ч сүүлийн 5 жилийн статистик мэдээллээс харахад шүүхээр шийтгэгдэж буй гэмт этгээдийн тоо өссөн.

Тухайлбал, зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх

Хууль сахиулахуй

албадлагын арга хэмжээ авсан шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн тоон үзүүлэлтээс үзэхэд 2017 онд 26 этгээд, 2018 онд 308 этгээд, 2019 онд 483 этгээд, 2020 онд 556 этгээд зан үйлд нөлөөлөх сургалтад хамрагдсан, 2021 онд зан үйлд нөлөөлөх сургалтад хамрагдвал зохих 646 этгээдээс 423 нь өршөөл уучлалд хамрагдсан бол 2022 оны 3 дугаар улирлын байдлаар нийт 531 этгээд албадан сургалтад хамрагдаж байна¹.

Дээрх зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдэд зохион байгуулж буй зан үйлд нөлөөлөх сургалтыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2020 оны 06 дугаар сарын 03-ны өдрийн А/103 дугаар тушаалаар шинэчлэн баталсан “Зан үйлд нөлөөлөх сургалт зохион байгуулах журам”, “Зан үйлд нөлөөлөх сургалтын хөтөлбөр”-ийг үндэслэн орон нутагт хорих ангийн нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, эсхүл төрийн бус байгууллагатай хамтран, нийслэлд зөвхөн төрийн бус байгууллагатай хамтран зохион байгуулж байна.

Зан үйлд нөлөөлөх сургалтаар дамжуулан албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдийг дахин гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, нийгэмшүүлэх, тэдний эрх зүйн мэдлэг, боловсролыг дээшлүүлэх, сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангах, амьдралын эерэг хандлага, зөв дадалтай болгоход үзүүлж буй албадан сургалтын үйлчилгээг чанаржуулах хэрэгцээ шаардлагыг үндэслэн судалгааны ажлын хүрээг зан үйлд засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан хүнд явуулж буй албадан сургалтаар хязгаарлаж чанарын судалгаа хийсэн болно.

Судалгааны зорилго: Зан үйлд нөлөөлөх сургалтын үр дүнг сургалтад оролцогч зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүд хэрхэн үнэлж буйг тодорхойлох, нөлөөлж буй хүчин

зүйлийн хамаарлыг чанарын судалгааны арга зүйгээр судлан үр дүнг нэгтгэн, дүн шинжилгээг харьцуулахыг зорьсон.

Судалгааны шинэлэг тал:

Сургалтад оролцогч зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүд сургалтын үр дүнд үнэлгээ өгөх үнэлэмжид сургалтын орчин нөхцөл, сургалтын үйл ажиллагаа, сургалтад оролцогчдын харилцаа, хандлага, төлөвшил гэсэн хүчин зүйлс хэрхэн нөлөөлж буйг судалсан чанарын судалгааг Smart PLS 3.0 программ ашиглан хийсэн.

Судалгааны арга зүй: Судалгааны арга зүйн хувьд судалгааны таамаглал, загварыг бүтцийн тэгшитгэлийн загварт суурилсан Smart PLS 3.0 программыг ашигласан ба PLS-SEM нь хувьсагч хоорондын таамаглалыг харуулах, загварчлалыг тооцоолоход хамгийн чухал шинжилгээний арга юм. Судалгаанд дэвшүүлсэн таамаглалыг шалгахдаа хэмжил зүйн болон бүтцийн загварын шинжилгээний аргуудыг хэрэглэсэн.

Сэдвийн судлагдсан байдал:

Сургалт, нөлөөллийн талаар гадаадын судлаач, эрдэмтэн Харви Дэвидсон онолын талаас нь судлан бүтээлдээ тусгасан. Зан үйлд нөлөөлөх сургалтын чиглэлээр “Зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын үр нөлөөнд хийсэн шинжилгээ” судалгааны тайлан², “Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа: харьцуулсан судлал”³, “Зан үйлд нөлөөлөх эрх зүйн албадан сургалтын хөтөлбөр”⁴ зэрэг гарын авлага нийтийн хүртээл болсон бол Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төвөөс “Хүчирхийлэл үйлдэгчийн зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын хэрэгжилт”⁵ мониторингийн тайлан (2019)-даа тусгасан байна.

Гадаадын эрдэмтэн Мариа Изабел Арагон сургалт зохион байгуулж байгаа орчин нь тухайн сургалтын үр дүнд нөлөөлдөг болохыг⁶, Вит Ан Нюген хосолсон сургалтын үйл ажиллагаа сургалтын үр дүнд эерэг нөлөөлдөг болохыг⁷, Жонас Аспелин

¹ Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албаны судалгаа, тайлан мэдээ /2017-2021/

² Алтангэрэл Б., Хүрэлбат М. нар Зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын үр нөлөөнд хийсэн шинжилгээ судалгааны тайлан. УБ., 2020

³ Алтангэрэл Б. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа: харьцуулсан судлал. УБ., 2018

⁴ Зан үйлд нөлөөлөх эрх зүйн албадан сургалтын хөтөлбөр. УБ., 2020

⁵ Ц.Алтанцэцэг нар Хүчирхийлэл үйлдэгчийн зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын хэрэгжилт мониторингийн тайлан. УБ., 2019

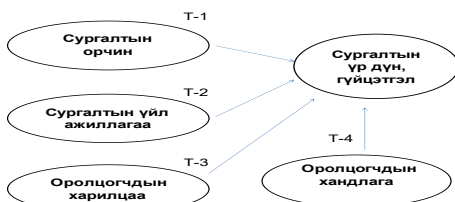
⁶ (Maria Isabel Barba Aragon et al, 2014).

⁷ https://www.researchgate.net/publication/319978673_The_Impact_of_Online_Learning_Activities_on_S

оролцогчдын харилцаа сургалтын амжилт, үр дүнд илүү их нөлөө үзүүлсэн⁹, Чанга Зүү нь оролцогчдын зан чанар, хандлага бусад хүчин зүйлстэй нэгдэж сургалтад үр дүнтэй байдлыг бие болгодог⁹ талаар тус тус судалсан байна.

Дээрх гадаадын эрдэмтдийн судалгааны ажлын онолын суурь ойлголтод нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийн уялдаа холбоог бид дэмжиж байгаа бөгөөд судалгааны ажлын таамаглалыг дэвшүүлэн, загварыг дараах байдлаар гаргалаа.

Загвар №01. Сургалтын үр дүн гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйл

Тайлбар: Судлаачдын дэвшүүлж буй загвар таамаглал

Таамаглал-1: Сургалтын орчин сургалтын үр дүнд эергээр нөлөөлнө

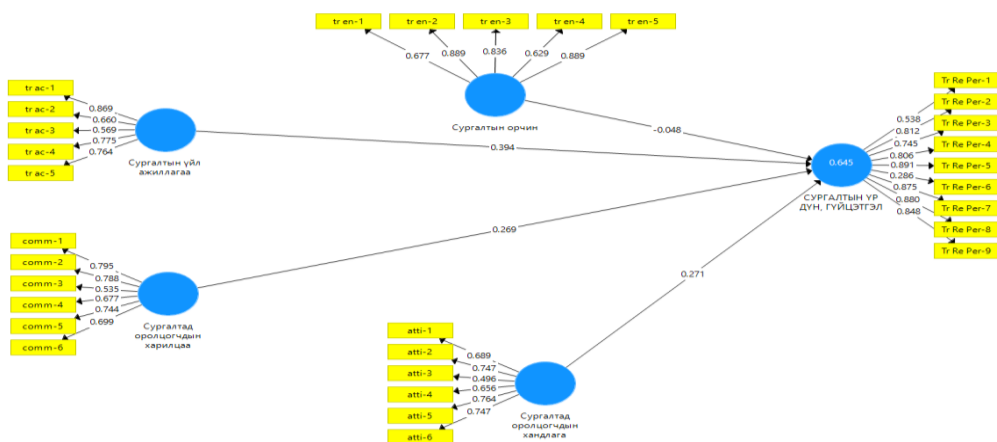
Таамаглал-2: Сургалтын үйл ажиллагаа сургалтын үр дүнд эергээр нөлөөлнө

Таамаглал-3: Оролцогчдын харилцаа сургалтын үр дүнд эергээр нөлөөлнө

Таамаглал-4: Оролцогчдын хандлага сургалтын үр дүнд эергээр нөлөөлнө

Судалгааны үр дүнгийн боловсруулалт: Судалгаанд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын бүртгэл хяналтад байгаа зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан 200 гаруй этгээдийн нас, хүйс, мөн сургалтад хамрагдсан хугацаа зэрэг мэдээллийг тусгасан бөгөөд оролцогчдын 50 хувь нь буюу 26-35 насны этгээдүүд судалгаанд идэвхтэй хамрагдсан. Нийт оролцогчдын 90.8 хувь нь эрэгтэй, 8.2 хувь нь эмэгтэй бөгөөд 43,4 хувь нь 6 сараас 1 жил, 38,9 хувь нь, 1-2 жил, 14 хувь нь 3-4 жил, 3.7 хувь нь 4-5 жил сургалтад хамрагдсан гэсэн мэдээллүүд авч, 31 асуулттай өгөгдөлд чанарын судалгааны SMART PLS-3.0 программыг ашиглан хэмжил зүйн, хамаарал, хүчин зүйл, замын шинжилгээ хийн үр дүнг боловсруулан шинжилгээ хийсэн.

Загвар №02. Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлийн хүчин зүйлийн шинжилгээний үр дүн

Тайлбар: comm-сургалтад оролцогчдын харилцаа, tr ac-сургалтын үйл ажиллагаа, tr en-сургалтын орчин, atti-сургалтад оролцогчдын хандлага, Tr Re Per-сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл

Хэмжилзүйн шинжилгээний үр дүн нь судалгааны үр дүнг боловсруулах, харьцуулан шинжлэх, бататгах, дүгнэх хэсэг

юм. Уг шинжилгээгээр далд хувьсагч бүр сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлж байгааг харуулах ба, хүчин зүйл

tudent_Learning_Outcome_in_Blended_Learning_Course

⁸ International Studies in Sociology of Education 22(1):41

⁹ International Journal of Educational Technology in Higher Education 2017

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠷᠭᠠᠯᠲᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ

тус бүрийн гүйцэтгэлийн үр дүнг гаргасан болно.

Кронбах альфа буюу найдвартай байдал нь далд хувьсагчдын багц үзүүлэлт хоорондоо хэрхэн уялдаатай байгааг илэрхийлнэ.

Найдвартай байдлын үнэлгээний хувьд 0-0.9 маш хангалттай сайн, 0.9-0.8 хангалттай сайн, 0.8-0.7 сайн, 0.7-0.6 хангалттай, 0.6-0.5 хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрсэн, 0.5 доош хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрээгүй гэж үзнэлнэ.

Хүснэгт №01. Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлийн хувьсагчийн шинжилгээ

Шууд хувьсагч	Далд хувьсагч	Үр дүн	Кронбах альфа /0-1/ дундаж үзүүлэлт 0.7	Найдвартай байдал 0.7	Дундаж утга 0.5
Сургалтын үйл ажиллагаа	tr ac-1	0.869	0.780	0.852	0.540
	tr ac-2	0.660			
	tr ac-3	0.569			
	tr ac-4	0.775			
	tr ac-5	0.764			
Сургалтын орчин	tr en-1	0.677	0.851	0.892	0.627
	tr en-2	0.889			
	tr en-3	0.836			
	tr en-4	0.629			
	tr en-5	0.889			
Сургалтад оролцогчдын харилцаа	comm-1	0.795	0.803	0.858	0.506
	comm-2	0.788			
	comm-3	0.535			
	comm-4	0.677			
	comm-5	0.774			
Сургалтад оролцогчдын хандлага	comm-6	0.669			
	atti-1	0.689	0.775	0.842	0.475
	atti-2	0.747			
	atti-3	0.496			
	atti-4	0.656			
	atti-5	0.764			
Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл	atti-6	0.747			
	Tr re per-1	0.538	0.902	0.923	0.587
	Tr re per-2	0.812			
	Tr re per-3	0.745			
	Tr re per-4	0.806			
	Tr re per-5	0.891			
	Tr re per-6	0.286			
	Tr re per-7	0.875			
	Tr re per-8	0.880			
	Tr re per-9	0.848			

Тайлбар: tr ac-сургалтын үйл ажиллагаа, tr en-сургалтын орчин, comm-сургалтад оролцогчдын харилцаа, atti-сургалтад оролцогчдын хандлага, Tr Re Per-сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл

Бидний судалгааны ажлын хувьд далд хувьсагчдын хүчин зүйлийн гүйцэтгэл найдвартай байдлын шинжилгээг: сургалтын орчин, сургалтын үйл ажиллагаа, сургалтад оролцогчдын харилцаа, сургалтад оролцогчдын хандлага, сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл гэсэн 5 хувьсагчаар шинжилхэд:

Сургалтын үйл ажиллагаа гэдэг хувьсагчид хүчийн зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь 0.780, найдвартай байдлын утга 0.852 байгаа нь

судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн 0.569-0.869 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.540 буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна. Гэсэн хэдий ч 6 далд хувьсагчдын үр дүнгээс харвал 3 болон 4 кодтой хувьсагчид нь анхаарал татаж байна. Эдгээр нь сургалтад оролцогчдын танхим болон зайны сургалт

“хангалтгүй” явагдсан гэсэн үнэлгээ өгсөнтэй холбоотой юм.

Сургалтын орчин гэдэг хувьсагчид хүчийн зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь 0.851, найдвартай байдлын утга 0.892 байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн 0.629-0.889 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.627 буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна. Гэсэн хэдий ч 5 далд хувьсагчдын үр дүнгээс харвал 1 болон 4 кодтой хувьсагчид нь анхаарал татаж байна. Эдгээр нь сургалтад оролцогчдын сургалтын танхимын багтаамж болон сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх өрөөний тайван байдал “хангалтгүй” байсан гэсэн үнэлгээ өгсөнтэй холбоотой юм.

Сургалтад оролцогчдын харилцаа гэдэг хувьсагчид хүчийн зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь 0.803, найдвартай байдлын утга 0.858 байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн 0.535-0.795 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.506 буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна. Гэсэн хэдий ч 6 далд хувьсагчдын үр дүнгээс харвал 3,4 болон 6 кодтой хувьсагчид нь анхаарал татаж байна. Эдгээр нь сургалтад оролцогчдын өөртөө дүгнэлт хийж хорт зуршлаас татгалзаж чадсан эсэх, өөрийгөө бусдад зөв илэрхийлэх, ойлгуулж чадаж буй байдал, санал шүүмжлэл илэрхийлэх байдал “хангалтгүй” байсан гэсэн үнэлгээ өгсөнтэй холбоотой юм.

Сургалтад оролцогчдын хандлага гэдэг хувьсагчид хүчийн зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь 0.775, найдвартай байдлын утга 0.842 байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан хэдий ч далд хувьсагчдын үр дүн 0.496-0.747 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.475 буюу 0.5 гэсэн үнэлгээнд хүрэхгүй байгаа нь

хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрээгүйг илэрхийлж байна. Энэ нь нийт 6 далд хувьсагчдын үр дүнгээс 1,3 болон 4 кодтой хувьсагчид анхаарал татахаас гадна бусад 2,5,6 кодтой хувьсагчдын үнэлгээ ижил түвшинд дундаж байсныг харуулж байна. Эдгээр нь сургалтад оролцогчдын уур бухимдлаа зохицуулж, тулгарч буй бэрхшээлийг тэвчих тэвчээртэй болсон эсэх, мэргэжил, хөдөлмөр эрхлэх хүсэл эрмэлзэлтэй төрөх байдал “хангалтгүй” гэсэн үнэлгээ өгсөнтэй холбоотой юм.

Сургалтын үр дүн гэдэг хувьсагчид хүчийн зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь хамгийн өндөр буюу 0.902, найдвартай байдлын утга 0.923 байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартай байдлыг өндөр дүнтэй баталсан байна. Далд хувьсагчдын үр дүн 0.286-0.891 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.587 буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна. Нийт 9 далд хувьсагчдын үр дүнгээс 1 болон 6 кодтой хувьсагчид болох албадан сургалтын агуулга таны хэрэгцээг хангаж чадсан эсэх хувьсагч “хангалтгүй” 1 кодтой таны зан үйлд нөлөөлөх сургалтаар олж авсан мэдлэгийг үнэлсэн эсэх гэсэн хувьсагчид “ маш хангалтгүй” гэсэн үнэлгээ өгсөнтэй холбоотой юм.

Энэ судалгааны үр дүнгээс “зан үйлд нөлөөлөх сургалтаар олж авсан мэдлэгийг үнэлсэн эсэх гэсэн” далд хувьсагч бусад далд хувьсагчдын практикт дахь хэрэгжилтээс маш хангалтгүй байгааг илэрхийлж байна.

Дараачийн судалгааны загвар дахь замын шинжилгээгээр :үйл ажиллагаа - сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлд эерэг нөлөө үзүүлдэг, орчин- сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлд эерэг нөлөө үзүүлдэг, харилцаа- сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлд эерэг нөлөө үзүүлдэг, хандлага- сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлд эерэг нөлөө үзүүлдэг гэсэн 4 замаар таамаглал дэвшүүлэн батлах оролдлогоор шинжилгээ хийхэд дараах үр дүн гарсан.

Хүснэгт №02. Судалгааны загвар дахь замын шинжилгээний үр дүн

№	Таамаглалууд	Дундаж утга	Стандарт хазайлт	T Статистик	П үнэ цэнэ	Үр дүн
1	Хандлага → Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл	0.271	0.108	2.520	0.012	батлагдсан
2	Харилцаа → Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл	0.269	0.134	2.000	0.046	батлагдсан
3	Орчин→ Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл	-0.048	0.073	0.663	0.508	Сулавтар батлагдаагүй

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ОРОЛЦОГЧ

Хууль сахиулахуй

4	Үйл ажиллагаа → Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл	0.399	0.121	3.249	0.001	Батлагдсан0
---	---	-------	-------	-------	-------	-------------

Хандлага нь сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 2.520, П үнэ цэнэ 0.012, харилцаа нь сургалтын үр дүн гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 2.000, П үнэ цэнэ 0.046, үйл ажиллагаа нь сургалтын үр дүн гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 3.249, П үнэ цэнэ 0.001 утгатай тус тус гарч таамаглал батлагдлаа.

Харин сургалтын орчин нь сургалтын үр дүн гүйцэтгэлд нөлөөлөх нөлөөллийг нэмэгдүүлнэ гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 0.663, П үнэ цэнэ 0.508 утгатай гарч таамаглал батлагдсангүй.

Дүгнэлт

Бид энэ судалгааны ажлаар сургалтын үйл ажиллагааны онол, арга зүй, түүнд нөлөөлөх хувьсагчийн талаар илүү дэлгэрүүлэн судлах, дараа дараагийн судлаачдын судалгааны ажлын суурь судалгаа болгох, сургалт хэрхэн хэрэгжиж байгааг судалсан. Судалгааны ажлын хэмжил зүй, хүчин зүйлийн шинжилгээг хийхдээ далд хувьсагчийн хэлбэлзлийг тайлбарлах байдлаар бичсэн нь судалгааны ажлын ач холбогдлыг харуулсан гэж үзэж байна.

Судалгааны үр дүнгээс үзэхэд дундаж үнэлгээнд хүрээгүй улаан өнгөөр тэмдэглэгдсэн далд хувьсагчид нь өнөөгийн практик хэрэгжилтэд тулгамдаж буй асуудлыг илэрхийлэн харуулсан болно. Тухайлбал:

Зан үйлд нөлөөлөх сургалт явуулж буй хэлбэр, сургалтын агуулга оролцогчдын хэрэгцээ шаардлагыг хангаж байгаа эсэх асуултад орон нутгаас судалгаанд оролцогсдын дийлэнх нь зайны сургалтаас танхимын сургалт сулавтар илүү үр нөлөөтэй боловч сургалтын агуулга хэрэгцээ шаардлага хангахгүй байгааг илэрхийлсэн бол нийслэлээс судалгаанд оролцогсод эсрэгээрээ танхимын сургалтаас зайны сургалт дундаж үр нөлөөтэй, сургалтын агуулга хэрэгцээг дундаж хангасан гэж илэрхийлснээс үзэхэд зан үйлд нөлөөлөх сургалтын хэлбэр, агуулгыг сайжруулах хэрэгцээ шаардлага үүсэж байгааг илэрхийлж байна.

Сургалтын үр дүнг үнэлэхгүй байгаа нь сургалтын үр дүнд нөлөөлж байна гэж судалгаанд оролцогчд үзэж хэрэгжилтэд

хангалтгүй үнэлгээ өгснөөр илэрхийлэгдэж байна.

Сургалтаар олж авсан мэдлэг, мэдээллийг бататгах үнэлгээ өгдөггүй. Бидэнд эерэг өөрчлөлт гарч байгаа эсэхийг дүгнэж ярилцлага хийдэггүй зэрэг байдал нь үр дүнд сөрөг нөлөө үзүүлдэг.... /оролцогчтой ярилцсан ярилцлагын тэмдэглэлээс/

Судалгаанаас үр дүнгээс үзэхэд хамгийн бага дүнтэй гарсан үнэлгээний асуудлын үр дагаварыг шүүхээс тогтоосон хугацаа дууссан тохиолдолд албадлагын арга хэмжээг дуусгавар болгох үндэслэлийн нэг болгох нь үр дүнтэйг илэрхийлж байна.

Статистик мэдээллээс үзвэл зан үйлд нөлөөлөх сургалтад хамрагдах албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдээс дахин гэмт хэрэг үйлдсэн, шийдвэрийг хүчингүй болгож ял шийтгүүлсэн 2018 онд 6 этгээд, 2019 онд 21 этгээд, 2020 онд 54 этгээд, 2021 онд 22 этгээд байгаа бол энэ оны 9 дүгээр сарын байдлаар 55 этгээд байгаа нь анхаарал татаж байна.

Гэр бүлийнхэнтэйгээ эв зүйгээр ойлголцох, харилцанаас харахад, өөрийн зан үйлд дүгнэлт хийсэн эсэх нь мэдэгдэхгүй байгаа....

Сургалтад хамрагдсанаас хойш уурлаж бухимдах, өширхөх, заналхийлэх байдал буураагүй хэвээрээ байгаа....

Албадан сургалтыг чанартай явуулаад, сургалтад хамрагдсан хүмүүсээ засарч байгаа эсэхийг дүгнэж баймаар байна. Тэгвэл хариуцлагатай үл ойшоосон байдал гаргахгүй байх... /оролцогчдын ар гэртэй ярилцсан ярилцлагаас/

Зан үйлд нөлөөлөх сургалтын хөтөлбөрийн зорилгыг хангахад сургалт хариуцсан ажилтнаас гадна ур чадварын асуудал судалгааны үр дүнд хангалтгүй гарсан нь анхаарал татаж байна. Тухайлбал:

Эрх зүйч мэргэжилтэй хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчийн хувьд албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдийн эрх, үүрэг хязгаарлалттай холбоотой хууль зүйн мэргэжлийн үйл ажиллагааг зохион байгуулахаар бэлтгэгдсэн мэргэжилтэн байдаг. Энэ нь хууль зүйн шинжлэх ухааны мэргэжилтэн сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны үйл ажиллагаа руу орж түүнийг

гүйцэтгэх үед бэрхшээл, тулгамдсан асуудлууд гарах нь тодорхой юм. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч нь тухайн ял, албадлагын арга хэмжээний хэрэгжилтийг ханган ажилладаг.

Сургалт явуулж буй сургалтын ажилтан, алба хаагчдын ур чадварын талаарх асуулгад орон нутгаас судалгаанд оролцогчдын дийлэнх нь хангалтгүй гэсэн бол нийслэлийн бүсээс судалгаанд оролцогчид дийлэнх нь сайн гэж дүгнэсэн нь мэргэжлийн ур чадварын ялгааг илэрхийлж байна

Зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах албадлагын арга хэмжээ авагдсан хүний зан үйлд нөлөөлөх сургалт явуулах мэргэжлийн удирдлагаар хангах мэргэжлийн нэгжтэй байх хэрэгцээ шаардлага байгааг илэрхийлж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2020 оны 06 дугаар сарын 03-ны өдрийн А/103 дугаар тушаалаар баталсан “Зан үйлд нөлөөлөх сургалт зохион байгуулах журам”-ын 1.3-т Хорих ял эдлүүлэх албаны Сургалт, нийгэм, сэтгэл зүйн ажил хариуцсан нэгж нь зан үйлд нөлөөлөх сургалтыг зохион байгуулах талаар аймаг, нийслэл дэх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтсийг мэргэжлийн удирдлага, арга зүйгээр хангахаар зохицуулагдсан байсан нь үр нөлөө багатай байсан бол одоогийн байдлаар мэргэжлийн удирдлагаар хангах бүтэц, зохион байгуулалт өөрчлөгдөж тул хууль болон журамд өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ шаардлага үүсэж байна.

Учир нь энэхүү журмаар зохицуулсан харилцаанд оролцож буй хорих ангийн нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч нарт оногдох хоригдлын тоо хэтэрсэн, ажлын ачаалал ихтэй, цаашлаад нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн ажлын аргачилсан заавар, албан тушаалын тодорхойлолтод албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдтэй ажиллах арга зүйн талаар оет тусгагдаагүй, энэхүү албан тушаалтны ажлыг дүгнэхдээ зан үйлд нөлөөлөх сургалт зохион байгуулсан талаар ажлыг шалгуур үзүүлэлтэд оруулдаагүй зэрэг нөхцөл байдлаас шалтгаалан зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалт үр дүн муутай зохион байгуулагдаж байна гэж дүгнэж байна.

Зан үйлд нөлөөлөх үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээний хэрэгжилт, хяналт хангалтгүй байгаа нь төсөв

санхүүгийн дутагдалтай байдал нөлөөлж байна гэж үзэж байна.

Санал

1. Зан үйлд нөлөөлөх сургалтын үр нөлөөг дээшлүүлэхийн тулд сургалтын хэлбэр, агуулгыг сайжруулах;

2. Сургалт явуулах процессын салшгүй нэг хэсэг болох үнэлгээний аргачлалыг бий болгох;

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 193 дугаар зүйлийн 193.1.2-т “шүүхээс тогтоосон хугацаа дууссан тохиолдолд албадлагын арга хэмжээг дуусгавар болгоно” гэж заасан нь зан үйлд нөлөөлөх сургалт тухайн этгээдийн зан үйлд эерэгээр нөлөөлсөн эсэхийг харгалзахгүй, зөвхөн хугацааг үндэслэж байгаа нь зан үйлд нөлөөлөх сургалтын үр дүнд сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Иймд хуульд тухайн этгээдийн зан үйлд нь эерэг өөрчлөлт гарсан эсэхийг үнэлж, үр дүнг нь үндэслэн албадлагын арга хэмжээг дуусгавар болгодог байхаар хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах;

4. Зан үйлд нөлөөлөх сургалтын хөтөлбөрийн зорилгыг хангахад сургалт хариуцсан ажилтнаас гадна ур чадвар өндөртэй мэргэжлийн сэтгэл зүйчдийг бэлтгэж шаардлагатай орон тоо, хүн хүчийг нэмэгдүүлэх;

5. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 189 дүгээр зүйлийн 189.11-т зааснаар “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага зан үйлээ засах сургалтад хамрагдах албадлагын арга хэмжээ авагдсан хүний зан үйлд нөлөөлөх сургалт явуулах мэргэжлийн нэгжтэй байна” гэж заасны дагуу Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албаны дэргэд албадан сургалт хариуцсан нэгжийг бий болгож мэргэжлийн удирдлагаар хангуулах;

6. Зан үйлд нөлөөлөх үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээний хэрэгжилт, хяналтыг сайжруулахад чухал шаардлагатай байгаа зардлын эх үүсвэрийг шийдвэрлүүлж, хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны зардлыг төсөвт тусгуулах.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль

3. Б.Алтангэрэл, М.Хүрэлбат нар Зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын үр нөлөөнд хийсэн шинжилгээ судалгааны тайлан.-УБ., 2020

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЙС

4. Б.Алтангэрэл Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа: харьцуулсан судлал.-Уб.,2018

5. Б.Алтангэрэл нар Зан үйлд нөлөөлөх эрх зүйн албадан сургалтын хөтөлбөр.-Уб.,2020

6. Ц.Алтанэцэг нар Хүчирхийлэл үйлдэгчийн зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтын хэрэгжилт мониторингийн тайлан -Уб.,2019

7. Viet Anh Nguyen

8. https://www.researchgate.net/publication/319978673_The_Impact_of_Online_Learning_Activities_on_Student_Learning_Outcome_in_Blended_Learning_Course Newton,

9. Jonas Aspelin International Studies in Sociology of Education 2012 122(1):41-56

10. Changa Zhu International Journal of Educational Technology in Higher Education 2017

ХОРИГДЛЫГ НИЙГЭМШҮҮЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХЭРЭГЖИЛТЭД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF INMATE SOCIALIZATION ACTIVITIES

Н.Анар

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, хошууч

Anar N.

Researcher, Center of Court Decision Enforcement Studies, integrated researcher institute, University of Internal Affairs, Major

Хураангуй: Хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааны үр нөлөө, өнөөгийн нөхцөл байдлыг шинжлэн судлахын тулд удирдлагын дэмжлэг, тусламж, нийгэмшүүлэх орчин нөхцөл, мэргэжлийн үйл ажиллагааны нөлөөлөл, зохион байгуулж буй ажил, нийгмийн ажилтны болон хорих байгууллагын алба хаагчийн харилцаа, хандлагад үнэлгээ өгөх замаар дүн шинжилгээ хийж, цаашид боловсронгуй болгоход чиглэгдсэн дүгнэлт, санал дэвшүүлэх зорилго тавилаа.

Abstract: An analysis of management support and assistance, the socialization environment, the impact of professional activities, organized work, the relationship and attitude of social workers and inmate officials, and other factors was conducted to evaluate the effectiveness of inmate socialization activities and the current situation. The purpose is to provide conclusions and suggestions for improvement.

Түлхүүр үг: суллагдахад бэлтгэх, хорих байгууллагын нийгмийн ажил, хоригдлыг нийгэмшүүлэх, засрал хүмүүжил, сургалт.

Key words: prisoner, preparing for release from prison, social work in prisons, rehabilitation of prisoner, rehabilitation and training

Оршил. Хүн төрөлхтөн өнөөг хүртэл гэмт явдал хэмээх нийгмийн сөрөг үзэгдлийн өмнө байгалийн гамшгаас дутуугүй айн чичирч амь нас, эд хөрөнгөө хамгаалахын тулд төрөл бүрийн оролдлого хийсээр ирсний¹ зэрэгцээ энэхүү оролдлогыг хамгийн үр дүнтэй тэмцэл нь хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг хорьж цээрлүүлэх, хорих ялаар шийтгэгдсэн хүнийг нийгэмд эргэн нэгтгэх буюу нийгэмшилд нь анхаарах явдал² хэмээн үзсээр иржээ.

Нийгэмшил гэсэн ойлголтыг эрдэмтэн, судлаачид өөр өөрийн өнцгөөс тайлбарлан ирсний дотор академич Н.Бэгз “хувь хүний бүлэг хүмүүстэй буюу нийгэмд зохицохын тулд нийгмийн хэм хэмжээ, үзэл баримтлал, эерэг хандлага, харилцааны ур чадвар эзэмших тасралтгүй үйл явцыг хэлнэ” хэмээн тодорхойлсон нь хорих ял

эдэлж буй бие хүнийг нийгэмшүүлэх ажил, энэхүү үйл ажиллагааны үр нөлөөг тооцох ач холбогдлыг томъёолсон гэж үзэж болно.

Өөрөөр хэлбэл хоригдол⁴-ыг эргэн нэгтгэх, нийгмийн гишүүн болгох нь нийгмээс тогтоосон хэм хэмжээ буюу хуулийг сахин мөрдөх, нөгөөтээгүүр нийгмийн өмнө тодорхой үүрэг хүлээх, хүнтэй харилцах харилцаанд нь чиглэгдэх үйл явц гэж ойлгож болох юм.

Нийгэмшүүлэх асуудлын хүрээнд иргэдийн дунд насанд хүрсэн хүнийг нийгэмшүүлэх, тэр дундаа гэмт хэрэгтэн бие хүнийг нийгэмшүүлэх нь боломжгүй хэмээн их, бага хэмжээний эргэлзээтэй явдаг хүн цөөнгүй байдгийг дурдах нь зүйтэй юм.

Тэгвэл гадаад, дотоодын нийгмийн шинжлэх ухааны зарим эрдэмтэн, судлаачид (Clausen 1968; Goslin 1969; Watson 1924; Н.Бэгз 2022) нийгэмшүүлэх нь сэтгэл судлал социологи, социологи ба антропологи, нийгэм ба байгалийн шинжлэх ухааны хоорондын маргаан, аргуудын

¹ Мөнх-Эрдэнэ Б. Гэмт хэрэг судлалын онол. - УБ., 2021. 38 дахь тал.

² Гантулга, Н. Ялтныг өөрчлөн нийгэмшүүлэх ажиллагаа дахь хамтын оролцоо. Хууль сахиулахуй сэтгүүл /тусгай дэвтэр/. -УБ., 2015.

³ Бэгз, Н. Хүний хөгжил нэр томъёоны тайлбар толь. -УБ., 2021. 103 дахь тал

⁴ ШШГТХуулийн 195.5-д зааснаар “хорих ял эдэлж байгаа ялтныг хоригдол гэнэ”.

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

баялаг түүхтэй учраас нийгмийн шинжлэх ухааны салбар хоорондын дэд салбар юм гэж үзээд тус ойлголтын талаар тайлбарлахдаа хүн амьдралын бүхий л хугацааны туршид өөртөө дадал чадвар бий болгох буюу суралцах, хандлага төлөвшүүлэх, үнэнч шударга байдал, итгэл үнэмшлийг суулгах замаар амьдрал, үйл ажиллагаандаа амжилт гаргах, өөрчлөлтийг хийх боломжтой үүнийг чиглүүлэх нь зүйтэй юм⁵ хэмээн бичиж тэмдэглэсэн байна.

Мөн нийгэмшүүлэх гол арга зам нь хүн хоорондын идэвхтэй харилцаа, хамтын ажиллагаанаас үүдэлтэй гэж үзэх үндэслэлтэй бөгөөд гурван арга замаар явагддаг гэжээ. Үүнд:

1. Амьдарч буй нийгэм, улс орны соёлын нөлөөгөөр аяндаа явагдах;

2. Тодорхой орчин нөхцөлд явагдах буюу хүн өөрт тулгараад байгаа асуудлыг эдийн засаг, эрх зүй, халамж үйлчилгээний хүрээнд шийдвэрлэх явцдаа туршлага хуримтлуулах замаар нийгэмшинэ. Өөрөөр хэлбэл хүний харьяалагдаж байгаа бичил орчин, сонгон эзэмшсэн мэргэжил, хамт олны нөлөөгөөр нийгэмших;

3. Хүнийг хөгжүүлэх, төлөвшүүлэх зорилго, чиглэл, зохион байгуулалттай үйл ажиллагаагаар дамжин нийгэмших үйл явц явагддаг байна.

Ийнхүү нийгэмшлийн үр дүнд хүн нийгмийн хэвийн гишүүн болж төлөвшдөг гэж хэлж болно. Өөрөөр хэлбэл энэхүү үйл явцыг агуулгын хувьд авч үзвэл:

- хүйсийн сэтгэл зүйтэй холбоотойгоор эрэгтэй, эмэгтэй хүний зан төлөв, тус бүрийн болон хамтран гүйцэтгэх үүргийг эзэмших;

- нийгэмд баялгийг бүтээгч, баялгийг хүртэгч байхын тулд мэргэжлийн ур чадварыг эзэмших;

- нийгмийн анхдагч бүлэг болох гэр бүлийн гишүүний үүрэг хариуцлага хэм хэмжээний талаарх ойлголт төлөвшилтэй болох;

- нийгмийн харилцааг зохицуулж буй хууль, дүрэм журмыг сахидаг иргэншсэн хүн болж төлөвших зэргийг дурдаж болно.

Монгол Улсын хувьд нийгэмшүүлэх энэхүү үзэл баримтлалд тулгуурлан нийгэмд тогтоосон хэм хэмжээг ноцтойгоор

зөрчсөн хүн буюу хоригдлыг нийгэмшүүлэх⁷ үйл ажиллагааг нийгмийн ажлын үйлчилгээгээр дамжуулан нийгэмд эргэн нэгтгэх асуудал нь хууль зүйн хувьд тусгалаа олжээ. Энэ нь Эрүүгийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 -д зааснаар эрүүгийн хариуцлагын зорилго, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн нийгэмшүүлэх ажлыг зохицуулалтаар тус тус илэрч байна.

Учир нь эрүүгийн хариуцлагын зорилгод хорих ялаар шийтгүүлсэн хүнийг дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, дахин нийгэмшүүлэх замаар хууль, дүрэм журмыг мөрддөг, нийгмийн иргэншсэн гишүүн болгоход хорих байгууллагад зохион байгуулж буй нийгэмшүүлэх ажил голлох нөлөөтэй юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 218 дугаар зүйлд зааснаар хоригдол буюу гэмт хэрэгтэн бие хүнийг хорих ангид ял эдлэх бүхий л хугацааг хамарсан, хоригдолд нийгмийн харилцаанд ухамсартайгаар бие даан оролцоход дэмжлэг үзүүлэх, чадавхжуулах, хөгжүүлэх, хууль дээдлэх төлөвшилийг бий болгоход чиглэсэн нийгэмшүүлэх мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлнэ хэмээн хуульчилсан гэдгийг дурдах нь зүйтэй юм.

Үндсэн хэсэг. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлын талаар дурдахын өмнө субъектийн онцлогийг анхаарах нь чухал юм. Учир нь гэм буруутай нь шүүхийн шийтгэх тогтоолоор нотлогдож хорих ялаар шийтгэгдсэн буюу хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан, нийгэмд аюултай үйлдэл үйлдсэн бие хүн⁸-ийг нийгэмд эргэн нэгтгэх асуудал юм. Криминологийн шинжлэх ухаанд гэмт хэрэгтэн бие хүний тухай авч үзэхдээ гэмт хэрэг үйлдсэн мөчөөс түүнийг засарч хүмүүжих үе хүртэлх хугацааг хамаарна гэж үздэг нь ч учиртай.

Өөрөөр хэлбэл гэмт хэрэгтэн гэдэг ойлголт нь бие хүн гэсэн ерөнхий социологийн ойлголттой нягт холбоотой. Нийгмийн шинжлэх ухааны сэтгэлгээний түүхэнд бие хүний тухай асуудлыг хэзээ ямагт өргөн хүрээтэй сонирхон судалж ирсэн төдийгүй Карл Маркс “хүн жинхэнэ чанартаа нийгмийн бүх харилцааны

⁵ Matejkowski, Toni Johnson, and Margaret E. Severson. Prison Social Work. Published online: 03 February 2014. <https://oxfordre.com/>

⁶ Мөнх-Эрдэнэ, Б. Гэмт хэрэг судлалын онол. - УБ., 2021. 148 дахь тал.

⁷ Болдбаатар, Ж., Мөрөн, Д. нар. Эрүүгийн эрх зүй. -УБ., 2016. 11 дахь тал.

⁸ Аванесов, Г. Криминология и социальная профилактика. М., 1980. С 245.

цогцолбор юм⁹” гэж үзэж байсантай холбон тайлбарласан байдаг.

Ийнхүү хорих байгууллагын нийгэмшүүлэх ажил нь өвөрмөц онцлогтой бөгөөд гэмт хэрэгтэн бие хүнд чиглэгдэж хорих ангид ирсэн үеэс эхлэн нийгмийн амьдралд дасан зохицох чадвар, бие даан хөгжих, өөрийгөө танин мэдэх, бусдаас хараат бусаар амьдрах болон үйл ажиллагаанд оролцох чадвар, гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн гажуудсан зан үйлийг илрүүлэх, харилцааны ур чадвар эзэмшүүлэхэд чиглэгдсэн нийгэмшүүлэх ажлыг хоригдол бие хүнийг судалсан судалгаанд үндэслэсэн төлөвлөгөөт мэргэжлийн үйлчилгээ, нөлөөллөөр дамжуулан хэрэгжүүлэх хуулийн зохицуулалттай юм.

Хэдийгээр эрх зүйгээр зохицуулсан хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь зарим нэгэн судалгаа, тоо баримтаас харахад төдийлөн хангалттай түвшинд хэрэгжихгүй байна хэмээн судлаачийн зүгээс үзэх үндэслэл байна. Учир нь Хорих ял эдлүүлэх албаны Тоо бүртгэл, дүн шинжилгээний хэлтсийн 2022 оны судалгаанд гэмт хэрэг үйлдэж, ял шийтгэгдэгсдийн тоо өсөх хандлагатай, хорих ял эдлээд суллагдсан иргэдийн зүгээс давтан гэмт хэрэг үйлдэх явдал буурахгүй байна¹⁰. Энэ нь 2 удаа гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдол 1011 буюу 22.5 хувь, 3 удаа гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдол 548 буюу 13 хувийг 4-10 удаа гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдол 805 буюу нийт хоригдлын 17.9 хувийг бүрдүүлсэн нь дахин гэмт хэрэг үйлдэгчид нийт хорих ял эдлэгсдийн дунд голлох эзлэхүүнтэй буюу 52.6 хувь байгаа нь энэхүү асуудалд задлан шинжилгээ хийх хэрэгцээ байгааг илэрхийлж байна.

Бид хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааны үр нөлөөнд шинжилгээ хийх, нэгтгэн дүгнэх зорилгоор нээлттэй, хаалттай, эмэгтэйчүүдийн хорих ангийн 120 хоригдлыг түүвэрлэн авч 7 багц асуудлын хүрээнд 45 асуумж бүхий судалгааг авсан. Судалгааны түүврийн насны хувьд 8.3 хувь нь 18-25 настай, 27.5 хувь нь 26-35 настай, 30.8 хувь нь 36-45 настай, 27.5 хувь нь 46-60 настай, 5.8 хувь нь 61-80 настай хоригдол хамрагдсан. Харин судалгааны түүврийн 68.3 хувь нь дээд, 16.7 хувь нь

бүрэн дунд, 11.7 хувь нь суурь, 3.3 хувь нь бага боловсролтой байсан бол хөдөлмөр эрхлэлтийн хувьд 6.7 хувь нь төрийн албанд, 55.8 хувь нь хувиараа, 25 хувь нь хувийн хэвшилд, 12.5 хувь нь ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаагүй хоригдол судалгаанд хамрагдсан.

Ерөнхий мэдээллээс харахад судалгааны түүврийн насны байдал Монголчуудын насны ангилал болон сэтгэл зүйч, психоаналитикч Эрик Эриксоны бие хүний сэтгэл зүйн хөгжлийн онолоор ид нас буюу хөдөлмөрлөх, хийж бүтээх, залуучууд, нэг үгээр хэлэхэд хамгийн чухал, шийдвэр гаргах үүрэгтэй үе дээрээ байгааг харж болно. Боловсролын хувьд дийлэнх буюу 68.3 хувь нь дээд боловсролтой, мэргэжилтэй байгаагаас гадна 90 орчим хувь нь ял эдлэхийн өмнө хөдөлмөр эрхэлж байсан байна.

Бид судалгаанд оролцогсдоос хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлын орчин нөхцөлийг тодорхойлохын тулд сургалтын танхим, номын сан, ганцаарчлан уулзах өрөө, бие даан өөрийгөө хөгжүүлэх орчин, хорих өрөө, биеийн тамирын өрөө, талбай зэрэг асуудлын талаар багцлан асууж үнэлгээг 5 түвшинд гаргахад дараах үр дүн үзүүлсэн.

Зураг 1. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх орчин, нөхцөлийн талаарх үзүүлэлт

Судалгааны түүврийн 16.7 хувь нь нийгэмшүүлэх орчин нөхцөл доогуур түвшинд, 33.3 хувь нь дунд, 50 хувь нь хангалттай сайн түвшинд байна гэж үнэлсэн байна. Нийгэмшүүлэх орчин нөхцөлийн талаар доогуур үнэлгээ үзүүлсэн асуудлын талаар задлан үзвэл 42.5 хувь нь ганцаарчилсан зөвлөгөө, нийгмийн ажлын үйлчилгээ авах нөхцөл бүрдээгүй муу гэж үзсэн бол 20.8 хувь нь дунд, 36.6 хувь нь сайн гэж үнэлсэн байна.

Мөн судалгааны түүврийн 50 хувь нь өөрийгөө хөгжүүлэх боломж бүрдээгүй гэж үзсэн бол 14.2 хувь нь дунд зэрэг, 35.8 хувь нь сайн бүрдсэн гэж хариулжээ.

Судалгаанд оролцсон хоригдлын 57.5 хувь нь нийтийн сургалтын танхим маш сайн, 55 хувь нь номын сангийн

⁹ Жанцан, Н. Криминологи. -УБ., 2000. 41 дэх тал.

¹⁰ ШШГЕГ-ын 2022 оны тайлан."Нийт ял эдлэгсдийн 52 хувь нь урьд ял эдэлж байсан этгээдүүд байна"

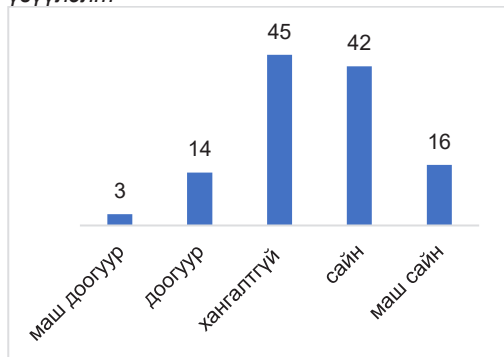

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УРГАС

тохижилт сайн, 51.7 хувь нь хорих өрөө тохилог сайн байгаа, 46.7 хувь нь биеийн тамирын өрөө, талбай сайн байна гэсэн үзүүлэлттэй байна.

Энэхүү тоон үзүүлэлтээс харахад хоригдолтой ганцаарчлан уулзах хэрэгцээ их байдаг төдийгүй нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчид нь хоригдолд ганцаарчилсан уулзалт, зөвлөгөөгөөр хоригдлын харилцааны ур чадварыг тодорхойлох, сэтгэл зүйн нөхцөл байдалд тохирох мэдээлэл өгөх, чиглүүлэх, зөвлөн туслах, дэмжин хөгжүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг төдийгүй энэхүү мэргэжлийн үйл ажиллагааг дутмаг явуулснаар хоригдол бусад хүнтэй харилцах явцад зөрчилдөх нь ихсэх, амьдралын утга учир, үнэт чанарын талаарх мэдрэмж сулрах буюу шоронд дасах, өөртөө итгэх итгэл алдрах буюу нийгмийн айдас нэмэгдэх, бусад хүний санаа бодол, мэдрэмжид хайхрамжгүй хандах буюу хүнлэг чанар буурах, сэтгэл хуваалцлаас төвөгшөөх буюу зожгирах зэрэг шинж тэмдэг илэрч нийгэмшүүлэх ажиллагаанд саад учирч болзошгүй байдаг.

Зураг 2. Нийгмийн ажилтны мэргэжлийн үйл ажиллагааны талаарх үзүүлэлт

Нийгэмшүүлэх ажлын үндсэн суурь нь нийгмийн ажилтны хэрэгжүүлж буй мэргэжлийн үйл ажиллагаагаар дамжин илэрдэг. Энэхүү ажлыг бид хоригдол суллагдан гараад хаана хандах, тусламж дэмжлэг хэрхэн авах талаар мэдээлэл ойлголттой болсон байдал, гэр бүл, найз, нийгмийн байгууллагад холбон зуучлах үйлчилгээ үзүүлдэг эсэх, хорих байгууллагын нийгэмшүүлэх ажил таны эрэлт хэрэгцээг хангаж чадаж буй эсэх, ял эдлэх хугацаандаа нийгэмд хэрэгцээт боловсрол, мэдлэгийг авч чадаж байгаа, ял эдлэх үеийн болон суллахад бэлтгэх

хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд үнэлэлт дүгнэлт авах зорилготойгоор авсан.

Энэхүү асуудлын хүрээнд судалгааны түүврийн 51.7 хувь нь нийгмийн ажилтны мэргэжлийн үйл ажиллагаанд доогуур үнэлгээ өгсөн буюу хангалтгүй гэсэн бол 48.3 хувь нь сайн маш сайн ажиллаж байгаа гэсэн үр дүн үзүүлсэн.

Тэгвэл нийгмийн ажилтны хэрэгжүүлэх үндсэн үйл ажиллагаанд үйлчлүүлэгч буюу хэрэглэгчийн зүгээс доогуур үнэлгээ өгч байгаа нь нэг талаас мэргэжлийн үйл ажиллагаанд мэргэжлийн бус алба хаагч ажиллаж байгаатай шууд холбоотой гэж үзэх үндэслэлтэй байна. Учир нь судлаачийн зүгээс шинжилж үзэхэд хорих байгууллагад ажиллаж буй 59 нийгмийн ажилтан мэргэжлийн албан тушаалд 11 бусад мэргэжлийн буюу эрх зүйч мэргэжилтэй алба хаагч 61 хувь, багш, эдийн засагч мэргэжилтэй алба хаагч 10.1 хувь, нийт 71.1 хувийг эзэлж байгаа бол нийгмийн ажилтан мэргэжилтэй алба хаагч ердөө 28.9 хувийг бүрдүүлж байна.

Харин бусад мэргэжилтэй нийгмийн ажилтны ажилдаа дадлагажин мэргэшиж буй байдлыг харахад 40.1 хувь нь энэхүү албан тушаалд 1 жил хүртэл ажиллаж байгаа, 23.8 хувь нь 2 жил хүртэл ажиллаж байгаа, 19 хувь нь 3-6 жил нийгмийн ажилтнаар ажиллаж байгаа судалгаа байна.

Зураг 3. Хорих байгууллагаас хэрэгжүүлж буй нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөний талаарх үзүүлэлт

Энэхүү үзүүлэлтийг гаргахдаа нийгмийн ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, харилцаа хандлага, хорих ангийн бусад алба хаагчийн харилцаа хандлага, харуул хамгаалалтын ажилтны шаардлага, хорих ангийн удирдлагын зүгээс дэмжлэг, тусламж үзүүлж буй байдал, хамт хоригдож хоригдлын үзүүлж буй сөрөг нөлөөлөл зэрэгт өгсөн үнэлгээг нэгтгэн хорих

¹¹ ХЯЭА-ны Сургалт, нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтсийн 2023 оны 09 дүгээр сарын 18-ний өдрийн судалгаа.

байгууллагаас хэрэгжүүлж буй нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөг үнэлсэн.

Судалгааны түүврийн 58.3 хувь нь хорих байгууллагаас хэрэгжүүлж буй нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөг муу буюу хангалтгүй гэж үнэлсэн бол 34.2 хувь нь сайн, 6.7 хувь нь маш сайн гэж үнэлсэн үзүүлэлттэй байна.

Нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөнд өгсөн үнэлгээний ерөнхий үзүүлэлтийг шинжлэн үзвэл 38.4 хувь нь нийгмийн ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, харилцаа хандлага, нийгэмшүүлэх ажлыг хангалтгүй гэж үзсэн бол 52.6 хувь нь хорих ангийн бусад алба хаагчийн харилцаа, хандлага муу гэжээ, хорих ангийн удирдлагын зүгээс тусламж дэмжлэг үзүүлдэггүй гэж 20.9 хувь нь хариулжээ, харин хамт хоригдож буй хоригдол нийгэмших үйл явцад сөрөг нөлөө үзүүлдэг гэж 35.5 хувь үзсэн байна.

Дүгнэлт

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлын хүрээнд хорих ангид бүтээн байгуулалт ихээр өрнөж хоригдлын номын сан, сургалтын танхим, хорих ерөөний нөхцөл сайжирсан боловч нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааны нэг хэсэг болох ганцаарчлан зөвлөгөө, уулзалт явуулах буюу хоригдол тус бүрийн онцлогт тохируулан хүргэх орчин нөхцөл дутмаг, бүрдээгүй байгаа нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх чиглэлээр сургалт, нөлөөллийн ажил зохион байгуулагдаж буй тоо мэдээ өндөр, олон хоригдлыг хамруулж байгаа хэдий боловч дахин гэмт хэрэг үйлдэж буй хоригдол нийт хорих ял эдлэгсдийн 52.6 хувиас буурахгүй байгаа нь хорих ангид зохион байгуулагдаж буй нийгэмшүүлэх ажил, сургалт нь оновчтой бус, хувь хүнд нийцсэн, харилцааны ур чадварт тохирсон хөтөлбөр хэрэгжүүлээгүйтэй холбоотой гэж үзэх үндэслэлтэй байна.

Нөгөөтээгүүр хоригдлыг нийгэмшүүлэх үйлчилгээ, сургалт зохион байгуулж буй нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч нь мэргэжлийн бус, мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлэх дадлага туршлагагүй байгаад анхаарах цаг болсон байна. Учир нь нийгмийн ажил мэргэжил нь дэлхий нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдөөд 125 жил Монгол Улсын хорих байгууллагад хөгжөөд 20 жил болсон хэдий ч энэхүү мэргэжлийн албан тушаалд бусад мэргэжилтнийг томилж байгаа нь энэ салбарыг хөгжлийг сааруулж байна.

Цаашид хоригдолд явуулж буй сургалт, нийгэмшүүлэх үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлэх хүрээнд нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчийн судалгаа, шинжилгээний ажил хийх чадварыг хөгжүүлэхэд анхаарах, мэргэшүүлж давтан сургах, дадлага туршлагатай мэргэшсэн нийгмийн ажилтны боловсруулсан хөтөлбөр, тэргүүн туршлагыг практик үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх, хоригдлын нийгэмшилтийг үнэлэх үнэлгээ, баллын системийг боловсруулан үнэлж, үр дүнгээс шалтгаалан суллах эсэх асуудлыг шийдвэрлэж байх хэрэгцээ, шаардлага байна гэсэн дүгнэлтэд хүрлээ.

Санал

Дээрх судалгааны дүгнэлтийг үндэслэн дараах саналын дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Өнөөгийн хүчин төгөлдөр хэрэгжиж буй ял эдлэх үеийн сургалтын хөтөлбөр, суллахад бэлтгэх хөтөлбөр хамтаар хоригдлыг хүлээн авах үеийн нийгэмшүүлэх хөтөлбөрийг шинээр боловсруулан, хэрэгжүүлэх;

2. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлыг нийтлэг байдлаар сургалт зохион байгуулах хэлбэртэйгээр явуулж байгааг өөрчлөн, үйлдсэн гэмт хэрэг, хувийн онцлогийг харгалзан тусгайлсан хөтөлбөрүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлж, нийгэмшиж буй байдлыг үнэлэх үнэлгээний арга зүйг боловсруулах;

3. Хорих байгууллагад мэргэжлийн нийгмийн ажилтныг ажиллуулан, чиг үүрэг, удирдлага, зохион байгуулалтын дэмжлэгийг үзүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Үндсэн хууль.1992
2. Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/. 2015
3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай /шинэчилсэн найруулга/. 2017
4. Нийгмийн ажилтны заавар. 2022
5. Сэтгэл зүйн ажлын заавар. 2017
6. А.Лхагва. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүй. УБ., 2012
7. Б.Алтангэрэл. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа.УБ.2018
8. Д. Зүмбэрлхам Криминологийн онол. УБ., 2022
9. Ж. Болдбаатар, О. Нямдаваа Криминологи-1. УБ., 2010
10. Б.Алтангэрэл. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны хэрэгжилтэд хийсэн дүн шинжилгээ.УБ.2019

Хууль сахиулахуй

11. Б.Алтангэрэл. Хорих байгууллагад явуулж буй нийгэмшүүлэх ажилд хийсэн шинжилгээ. Уб., 2020
12. М. Батбаатар. А. Батхишиг. Нийгмийн ажил. Уб. 2017
13. Дашзэвэг Б. Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн сурган хүмүүжүүлэх зүй. Уб. 1976
14. Г. Түмэннаст. Нийгмийн ажил. Уб. 2019
15. Л.Уранцэцэг, М.Дэлгэржав. Нийгмийн сэтгэл судлал. Уб., 2012
16. Д.Солонго. Хувь хүнтэй ажиллах нийгмийн ажил. Уб., 2010
17. С.А.Лузгин, М.И. Кузнецов, В.Н. Казанцев, Хорих байгууллагын нийгмийн ажил: Сургалтын гарын авлага. Орос хэлнээс орчуулсан Д.Шатарбал. Уб. 2009
18. ХЭҮК, Каратис Чех. Хорих байгууллагын ажилтнуудад зориулсан Хүний эрхийн баримт бичиг, зөвлөмж, тогтоол шийдвэрийн эмхэтгэл. Уб., 2014
19. Л.Г. Гуслякова, Е. И. Холостова Нийгмийн ажлын онолын үндэс. Уб., 2001
20. Б. Мөнх-Эрдэнэ. Гэмт хэрэг судлалын онол. Уб., 2021
21. Аванесов, Г. Криминология и социальная профилактика. М., 1980. С 245.
22. Гантулга, Н. Ялтныг өөрчлөн нийгэмшүүлэх ажиллагаа дахь хамтын оролцоо. Хууль сахиулахуй сэтгүүл /тусгай дэвтэр/. Уб., 2015.
23. Н. Бэгз. Хүний хөгжил нэр томъёоны тайлбар толь. Уб., 2021.
24. ШШГЕГ.Сүлд инфо сэтгүүл
25. ШШГСудлал сэтгүүл
26. Хууль сахиулахуй сэтгүүл
27. Дөрөв.Цахим хаяг:
28. www.cd.gov.mn
29. www.mojha.gov.mn
30. www.legalinfo.mn
31. <https://oxfordre.com/>
32. <https://catalog.num.edu.mn/>

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧДЫН СЭТГЭЛ ЗҮЙН ХЭРЭГЦЭЭГ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГАА

THE DETERMINANTS STUDY OF PSYCHOLOGICAL REQUIREMENT ON PRISON OFFICERS

Б. Анхтуяа

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн суралцагч, ахлах дэслэгч

Ankhtuya B.

Graduate student of Executive Leadership Academy at the University of Internal Affairs, Mongolia

Хураангуй: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хорих ангид үүрэг гүйцэтгэдэг алба хаагчдын сэтгэл зүйд ажлын сонирхол, ажлын онцлог, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт хэрхэн нөлөөлөхийг чанарын судалгааны арга зүйгээр судлахыг зорьсон. Судалгаанд нийт 165 оролцогч хамрагдсан ба ажлын боловсруулалт, үр дүнгээс дүгнэлт гарган, санал дэвшүүлэх нь судалгааны ажлын зорилгод хүрэх зорилт болно.

Abstract: The purpose of our study was to examine how the psychology of the General executive agency of court decision officers is influenced by factors such as work interest, work characteristics, psychological preparedness, and job psychology. Our study involves 165 participants, and the main objectives are to analyze the data collected from them to reach conclusions and provide recommendations or suggestions based on those conclusions.

Түлхүүр үгс: Ажлын сонирхол, ажлын онцлог, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт, ажлын сэтгэл зүй

Keywords: Work interest, work characteristics, psychological preparedness, work psychology

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажлын онцлогийг судлах нь ихэвчлэн эрүүгийн эрх зүй, криминологийн өргөн хүрээний салбарт ордог. Нийгмийн шинжлэх ухааны салбарын эрдэмтэд хорих анги, байгууллагын алба хаагчдын ажлын

байрны сэтгэл ханамж, ажлын онцлог, ажлын стресс, сэтгэл зүй, байгууллагын сэтгэл судлал зэрэг асуудлыг хөндөн судалсныг дараах байдлаар түүвэрлэн нэгтгэн судаллаа (Хүснэгт 1).

Хүснэгт №1. Сэдвийн судлагдсан байдлын харьцуулалт

№	Судлагдсан байдал	Судлаач
1	Хорих байгууллагын алба хаагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудал	Jennings and Lyons, 2011.
2	Хорих байгууллагын алба хаагч ба хоригдлын хоорондын сэтгэл ханамж	Johnson and Johnson, 2000.
3	Ажлын стресс нь ажлын сэтгэл ханамжгүй байдалд нөлөөлөх нь	Terranova et al., 2019.
4	Ажилдаа сонирхолтой байх нь алба хаагчдын ажлын урам зориг, ажлын идэвхжүүлэлтэд нөлөөлөх нь	Lambert et al., 2002; Lapidus et al., 2018.
5	Ажлын онцлог ба ажлын сэтгэл зүйн хамаарал	Hackman and Oldham, 1976; Terranova et al., 2019.
6	Ажлын бэлэн байдал, бэлтгэлжилт ба сэтгэцийн эрүүл мэндийн хамаарал	Guglielmo and Myhra, 2019; Finn et al., 2015.

Тайлбар: Судлаачийн судалгааны ажлын үр дүн

Судалгааны ажлын онол арга зүй

1. Ажлын сэтгэл зүй

Ажлын сэтгэл зүй нь байгууллагын сэтгэл судлал бөгөөд ажлын байран дахь ажилчдын зан төлөвийг судлахад чиглэгддэг.

Аж үйлдвэрийн сэтгэл судлалын анхдагч гэгддэг Хюго Мюнстерберг (1887-

1913)¹, ажлын сэтгэл судлалыг ажилчид болон тэдний ажлын орчин хоорондын харилцааг шинжлэх ухаанаар судалдаг гэж тодорхойлсон нь ажилчдын бүтээмж, сайн сайхан байдлыг сайжруулахын тулд сэтгэл зүйн зарчмуудыг хэрэгжүүлэхийн чухлыг онцолсон (Blatter, 2014).

Алдарт сэтгэл зүйч Курт Левин (1890-1947)² ажлын сэтгэл судлалын салбарт хувь хүн болон бүлгийн зан төлөвт байгууллагын хүрээнд янз бүрийн хүчин зүйл хэрхэн нөлөөлж байгааг судалдаг шинжлэх ухаан гэж тодорхойлжээ (Lewin, 1938).

Ажлын урам зориг, ажлын сэтгэл ханамжийг судалдаг нэрт зүтгэлтэн Эдвин А.Локке, ажлын сэтгэл судлалыг тухайн хүний ажлын байран дахь гүйцэтгэл, сэтгэл ханамжид нөлөөлдөг сэтгэл зүйн үйл явцыг судлах явдал гэж тодорхойлсон (LockeEdwin, 1976).

2.Ажлын сонирхол ба ажлын сэтгэл зүй

Сэтгэл судлаач Гордон Виллард Олпорт (1897-1967), хувь хүний мэргэжлийн сонирхлыг төлөвшүүлэхэд соёл, нийгмийн хүчин зүйлс чухал болохыг онцолсон³. Ажлын сонирхолд тухайн хүний соёлын гарал үүсэл, гэр бүл, нийгмийн туршлага нөлөөлдөг гэж тэрээр үзсэн (Nicholsonlan, 1998).

Дональд Э.Супер (1990-1994), ажлын сонирхлыг хүний амьдралын туршид хувьсан өөрчлөгдөж, амьдралын янз бүрийн үүрэг, туршлагаас шалтгаалж байдаг гэж тодорхойлсон⁴ (Super, 1957).

3.Ажлын онцлог ба ажлын сэтгэл зүй

Ж.Ричард Хэкман, Грег Р.Олдхэм нар (1976)-ын ажлын онцлогийн загвар нь хүний ажлын сэтгэл ханамж, урам зоригт

нөлөөлдөг үндсэн таван ажлын шинж чанарыг тодорхойлсон⁵ (Oldham, 1976).

Роберт Карасек (1979) нь ажлын онцлог нь урам зориг, ажлын сэтгэл ханамж, ажилчдын сайн сайхан байдал зэрэг ажлын янз бүрийн тал дээр хэрхэн нөлөөлдгийг ойлгоход ихээхэн хувь нэмэр оруулсан⁶ (Karasek, 1979).

4.Сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт ба ажлын сэтгэл зүй

Амитай Эциони (1981) Ажлын ёс зүй, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт нь сахилга бат, тууштай байдал, хүчин чармайлт гаргахад бэлэн байх зэрэг чанаруудыг агуулдаг. Ажлын сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт нь ажилтай холбоотой сорилтуудыг үр дүнтэй даван туулахын тулд ажлын ёс зүйг чанд төлөвшүүлэх гэж ойлгож болно⁷ (Etzioni, 1981).

Аарон Т.Бэк (1988)-ийн танин мэдэхүйн зан үйлийн эмчилгээ нь ажлын сэтгэл зүйн бэлтгэлжилттэй шууд хамааралгүй ч хувь хүмүүст сөрөг бодол, сэтгэл хөдлөлөө удирдахад тусалдаг сэтгэл зүйн арга. Тэрээр, ажилтай холбоотой стресс, сорилт бэрхшээлийг даван туулах стратеги болон сэтгэцийн уян хатан байдлыг бий болгоход нь хувь хүмүүст туслахын тулд үүнийг тохируулан хэрэглэж болно⁸ (Beck, 1988).

Дээрх эрдэмтдийн үзэл баримтлалыг дэмжин судалгааны ажлаараа гурван таамаглал дэвшүүлж байна. Үүнд:

Таамаглал-1. Ажлын сонирхол нь ажлын сэтгэл зүйд нөлөөлнө.

Таамаглал-2. Ажлын онцлог нь ажлын сэтгэл зүйг нөлөөлнө.

Таамаглал-1. Сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт нь ажлын сэтгэл зүйг нөлөөлнө.

¹ <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:12274284>

² Lewin, K. (1935). A dynamic theory of personality. New York: McGraw-Hill.

³ doi:10.1037/1093-4510.1.1.52. ISSN 1939-0610. PMID 11620320.

⁴ Donald E. Super (1957) "The Psychology of Careers: An Introduction to Vocational Development" (Super, 1957).

⁵ Hackman, J. R., & Oldham, G. R. (1976). "Motivation through the design of work: Test of a

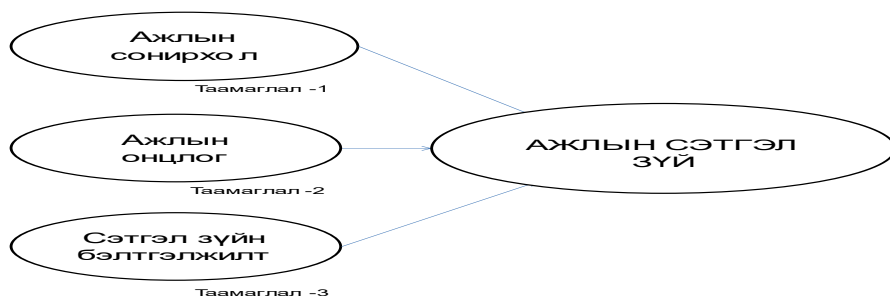
theory." Organizational Behavior and Human Performance, 16(2), 250-279.

⁶ Karasek, R. A. (1979). "Job demands, job decisional attitude, and mental strain: Implications for job redesign." Administrative Science Quarterly, 24(2), 285-308.

⁷ Aaron T. Beck's Cognitive Behavioral Therapy (CBT) (1981)

⁸ Beck, A. T. (1967). "Depression: Clinical, Experimental, and Theoretical Aspects." Harper & Row.

Загвар №1. Ажлын сэтгэл зүйд нөлөөлөх нөлөөлөл

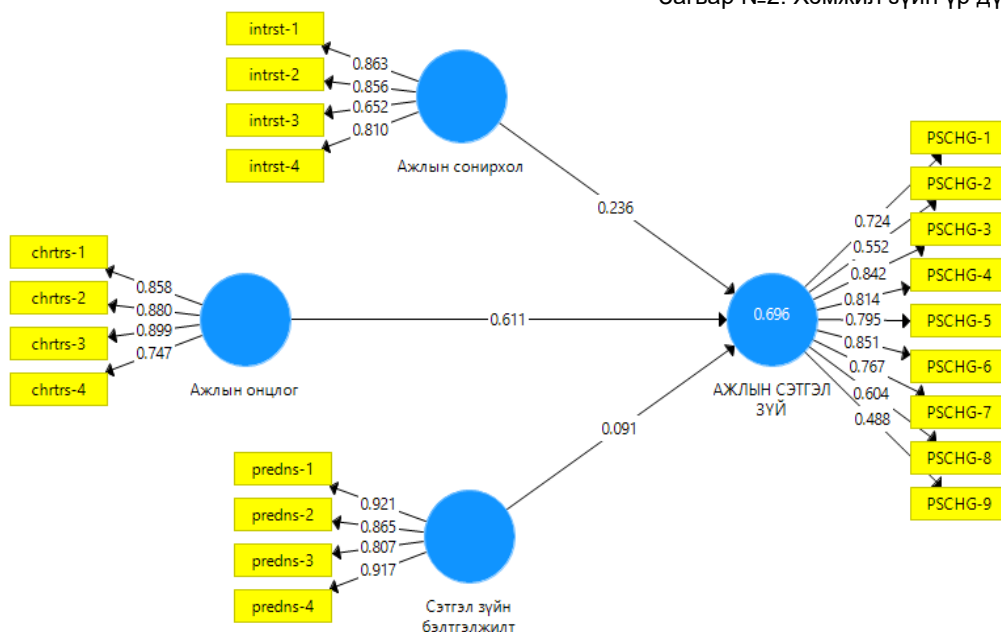
Судалгааны арга, арга зүй:

Судалгааны ажлынхаа хүрээнд тоон болон чанарын судалгааны арга зүйг ашигласан. Тоон судалгааны арга зүйн хувьд, Статистикийн арга зүйд оруулсан хувь нэмрээрээ алдартай Рональд А.Фишер (1890-1962), туршилтын загварт үндэслэн оролцогчдоос тоон мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийж бодит байдлыг нэгтгэн дүгнэхээр шинжилсэн.

Чанарын судалгааны арга зүйн хувьд, SMART PLS 3.0 программ ашиглан хэмжил зүйн шинжилгээ, найдварт байдлын шинжилгээ, замын шинжилгээ хийж үр дүнг нэгтгэсэн. Чанарын судалгаа нь тоон судалгааны арга зүйгээс илүүтэй аливаа асуудлын далд утга, нөхцөл байдал, хувьсагчдын хоорондын хамаарлыг илүүтэй судалдаг тул энэхүү аргыг сонгон хэрэглэсэн.

Судалгааны ажлын боловсруулалт, үр дүн:

Загвар №2. Хэмжил зүйн үр дүн.

Тайлбар: ажлын сонирхол-intrst, ажлын онцлог-chtrts, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт-predns, ажлын сэтгэл зүй-PSCHG

Хүснэгт № 2. Хэмжил зүйн шинжилгээ

Хувьсагчид	Далд хувьсагч	Далд хувьсагчийн үр дүн	Кронбах альфа
Ажлын сонирхол	intrst-1	0.863	0.813
	intrst-2	0.856	
	intrst-3	0.652	

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЯА

	intrst-4	0.810	
Ажлын онцлог	chrtrs-1	0.858	0.868
	chrtrs-2	0.880	
	chrtrs-3	0.899	
	chrtrs-4	0.747	
Сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт	predns-1	0.921	0.901
	predns-2	0.865	
	predns-3	0.807	
	predns-4	0.917	
АЖЛЫН СЭТГЭЛ ЗҮЙ	PSCHG-1	0.724	0.885
	PSCHG-2	0.552	
	PSCHG-3	0.842	
	PSCHG-4	0.814	
	PSCHG-5	0.795	
	PSCHG-6	0.851	
	PSCHG-7	0.767	
	PSCHG-8	0.604	
	PSCHG-9	0.488	

Тайлбар: ажлын сонирхол-intrst, ажлын онцлог-chrtrs, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт-predns, ажлын сэтгэл зүй-PSCHG

Хэмжил зүйн шинжилгээний тооцооллоос харахад ажлын сонирхол хувьсагчийн дундаж утга = $(0.863 + 0.856 + 0.652 + 0.810) / 4 = 0.795$ байгаа нь 0.7 тоон утгаас их байгааг харуулж байна. Харин Ажлын сонирхол хувьсагчийн хувьд, Хийж байгаа ажил нь өөрийнх нь хүсэл сонирхолтой хэр нийцдэг эсэхийг тодорхойлох далд хувьсагч 0.7 тоон утгад хүрэхгүй байгаагаас хорих байгууллагын алба хаагчдын хувьд ажилдаа хүсэл сонирхолгүй байх магадлал байгааг илтгэж байна гэж дүгнэх боломжтой.

Хэмжил зүйн шинжилгээний тооцооллоос харахад, ажлын онцлог хувьсагчийн дундаж утга = $(0.858 + 0.880 + 0.899 + 0.747) / 4 = 0.846$ байгаа нь 0.7 тоон утгаас их байгааг харуулж байгаа тул ажлын онцлогийн талаар сэтгэл зүйн таатай байдал байгааг илэрхийлэх боломжтой.

Хэмжил зүйн шинжилгээний тооцооллоос харахад, сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт хувьсагчийн дундаж утга = $(0.921 + 0.865 + 0.807 + 0.917) / 4 = 0.877$ байгаа нь 0.7 тоон утгаас их байгааг харуулж

байгаа тул ажлын сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт хангалттай байгааг илэрхийлэх боломжтой.

Хэмжил зүйн шинжилгээний тооцооллоос харахад, ажлын сэтгэл зүй хувьсагчийн дундаж утга = $(0.724 + 0.552 + 0.842 + 0.814 + 0.795 + 0.851 + 0.767 + 0.604 + 0.488) / 9 = 0.726$ байгаа нь 0.7 тоон утгаас их байгааг харуулж байгаа тул ажлын сэтгэл зүй хангалттай байгааг илэрхийлэх боломжтой.

Хэмжил зүйн шинжилгээний үр дүнгийн хамгийн анхаарал татсан шинжилгээ нь найдвартай байдлыг хэмжих Кронбах альфа утга байдаг. Кронбах альфа утга нь 0-1 хооронд хэлбэлздэг бөгөөд өгөгдсөн хүчин зүйлүүдийн хоорондын дотоод нийцтэй байдлыг харуулдаг. Судлаач Ли Кронбах (1916-2001)-ын үзэл баримтлалаар 0.7 ба түүнээс дээш утгыг ихэнх судалгааны зорилгоор хүлээн зөвшөөрөх боломжтой гэж тайлбарласан байдаг¹ (Kupermintz, Lee J. Cronbach's contributions to educational psychology., 2003).

Кронбах альфа утгууд нь 0.7 тоон утгаас өндөр гарч, хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц дотоод тогтвортой байдлын хүрээнд байна.

¹ Lee Joseph Cronbach, American Academy of Arts & Sciences. Retrieved 2022-09-21.

Сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт 0.901, ажлын сэтгэл зүй 0.886, ажлын онцлог 0.868, ажлын сонирхол 0.813 тус тус үр дүнтэй байгаа нь

0.7 тоон утгаас их байгаа тул найдвартай байгааг бүрэн илэрхийлсэн.

Хүснэгт № 3. Замын шинжилгээ

Таамаглал	Дундаж утга	Стандарт хазайлт	T статистик	"P" үнэ цэн	Үр дүн
Ажлын сонирхол-> Ажлын сэтгэл зүй	0.249	0.093	2.526	0.012	Батлагдсан.
Ажлын онцлог-> Ажлын сэтгэл зүй	0.593	0.122	5.023	0.000	Батлагдсан.
Сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт-> Ажлын сэтгэл зүй	0.105	0.104	0.868	0.386	Батлагдсангүй.

Энэхүү судалгааны ажлаар, дэвшүүлэн таамагласан таамаглал бүрд замын шинжилгээ хийн шинжилсэн. Үүнд:

- Ажлын сонирхол нь 0.249 тоон дундаж утгатай, 0.093 тоон утга бүхий стандарт хазайлттай, 2.526 тоон утга бүхий T статистик утгатай, 0.012 тоон утга бүхий үнэ цэнтэйгээр таамаглал батлагдсан.

- Ажлын онцлог нь 0.593 тоон дундаж утгатай, 0.122 тоон утга бүхий стандарт хазайлттай, 5.023 тоон утга бүхий T статистик утгатай, 0.000 тоон утга бүхий үнэ цэнтэйгээр таамаглал батлагдсан.

- Сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт нь 0.105 тоон дундаж утгатай, 0.104 тоон утга бүхий стандарт хазайлттай, 0.868 тоон утга бүхий T статистик утгатай, 0.386 тоон утга бүхий үнэ цэнтэйгээр таамаглал батлагдсангүй.

Дүгнэлт

Судалгааны ажлын хүрээнд, нийт 21 асуумжаар чанарын судалгааны арга зүйн хэмжилтээр судалгаа авсан. Судалгааны асуумжид өгсөн үнэлгээний хувьд нийт оролцогчдын жигнэсэн дундаж хэмжил зүйн тоон шинжилгээгээр анхаарал татсан дөрвөн асуумж байсан. Үүний нэг нь хийж байгаа ажил нь алба хаагчдын хүсэл эрмэлзэл, сонирхолтой нийцэхгүй байгааг илэрхийлсэн.

Ажлын онцлогоос хамааран хорих байгууллагын алба хаагчдад хоригдлын зүгээс үзүүлэх харилцааны болон сэтгэл зүйн дарамт байгаа нь ажиглагдсан. Мөн байгууллагын удирдлагын арга барил, хамт олны таагүй уур амьсгал, ажлын орчин зэргээс хамаарсан сэтгэл зүйн тулгамдсан асуудалд орох, түүнээсээ ангижрах арга барил, мэдлэг дутмаг байдал ажиглагдсан.

Тайлбар: Судалгааны ажлын үр дүн Үүнээс сэтгэл зүйн бэлтгэлжилт бага байгаа нь харагдсан гэж дүгнэх боломжтой.

Санал:

Судалгааны ажлын шинжилгээний үр дүнгээс дараах санал дэвшүүлж байна. Үүнд:

1.Албан хаагчдад сэтгэл зүйн зөвлөгөө, тусламж дэмжлэг үзүүлэх чиг үүрэг бүхий сэтгэл судлаач, сэтгэцийн эмч мэргэжлээр гадаад дотоодын их дээд сургууль төгссөн мэргэжилтнүүдийн бүрэлдэхүүнтэй нэгж байгуулах.

2.Хорих байгууллагын алба хаагчийг бэлтгэн гаргадаг Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл, Ахлагчийн сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт ерөнхий сэтгэл судлалын хичээлээс гадна хуулийн сэтгэл судлал, гэмт хэрэгтний сэтгэл зүй, хорих байгууллагын алба хаагчийн сэтгэл зүйн онцлогийн талаар түлхүү тусгаж, ажлын сэтгэл зүйн бэлтгэлжилтийг хангаж, сэтгэл зүйн анхны тусламж үзүүлэх мэдлэг олгох.

3.Удирдлагын арга барилдаа сэтгэл зүйн төрөл бүрийн арга, аргачлалыг хэрэглэх, алба хаагчдынхаа мэдлэг, ур чадвар, ажлыг шударгаар үнэлэн, сэтгэл зүйн хувийн онцлогийг харгалзан алба тушаал дэвшүүлэх, бууруулах шударга, зарчимч ажлын орчныг бүрдүүлж, албаны итгэл үнэмшлийг сэргээх ажлын орчныг бүрдүүлэх.

4.Судлагдсан зарим хүчин зүйлийг дэлгэрүүлэн судлан шинжилж, багц судалгаа хийн үр дүнг удирдлагуудад танилцуулах зэрэг болно.

Ашигласан материал

С. Жанцан "Хуулийн сэтгэл судлал" 2002 он

МОНГОЛЫН ПСИХОЛОГИЙН ХЕЛЭЛЭН

Д. Мөнхцэцэг “Хуулийн сэтгэл судлал ба сэтгэл зүйн зөвлөгөө 2020 он

О. Мягмар “Хувийн дасан зохицохуй”

Д. Эрдэнэчулуун “Удирдлагын сэтгэл судлал” 2018 он

ШШГЕГ-н Хорих ял эдлүүлэх албаны 2022 оны жилийн эцсийн тайлан.

Beck, A. T. (1988). While not directly related to job mental preparation. *Organizational Psychology*, 21-29.

Blatter, J. T. (2014). The Psychotechnics of EverydayLife: Hugo Münsterberg and the Politics of Applied Psychology. *Doctoral dissertation*, 35-38.

Etzioni, A. (1981). A Comparative Analysis of Complex Organizations: On Power, Involvement, and Their Correlates. *Cognitive Behavioral Therapy*, 127-134.

Karasek, R. (1979). Job demands, job decision attitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 285-308.

Kupermintz, H. (2003). Lee J. Cronbach's contributions to educational

psychology. *Educational Psychology: A Century of Contributions*, 223-236.

Kupermintz, H. (2003). Lee J. Cronbach's contributions to educational psychology. *educational Psychology: A Century of Contributions*, pp. 289-302.

Lewin, K. (1938). *The conceptual representation and measurement of psychological forces*. Durham, NC: Duke University Press.

Locke, E. A. (1976). The Nature and Causes of Job Satisfaction. *Organizational Psychology*, Vol. 1, 1297-1343.

Nicholson, I. A. (1998). "Gordon Allport, character, and the "culture of personality," . *History of Psychology*, Volume 1 (1): 52-68. .

Oldham, J. R. (1976). Motivation through the design of work: Test of a theory. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16(2), 250-279.

Super, D. E. (1957). *The psychology of careers; an introduction to vocational development*. Washington: Washington, DC 20002-4242.

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧДЫН АЖЛЫН СЭТГЭЛ ХАНАМЖИЙН СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS ON THE RESULT OF JOB SATISFACTION SURVEY OF OFFICERS OF EMERGENCY ORGANIZATIONS

Б.Саранцэцэг

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

Sarantsetseg B.

Head of Disaster Studies Center of Integrated Research Institute of University of Internal Affairs, Doctor (Ph.D), Lieutenant colonel

Б.Ганзагас

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, ахлах дэслэгч

Ganzagas B.

Researcher, Disaster Studies Center, Integrated Scientific Research Institute, University of Internal Affairs, Mongolia. Senior Lieutenant

Хураангуй: “Онцгой байдлын албаны алба хаагчдын тогтвор суурьшилтай ажиллахад ажлын сэтгэл ханамж нь голлох нөлөө үзүүлнэ” гэсэн судалгааг боловсруулж, Нийслэлийн болон Төв, Орхон, Дархан-Уул, Хөвсгөл аймгуудын Онцгой байдлын газрын Гал түймэр унтраах, аврах ангиудын нийт 195 алба хаагчид хамрагдсан. Судалгаагаар сэтгэл ханамжийн онолын болон практикийн асуудлыг авч үзэн өгөгдлийг SPSS-26 программ хангамжаар шинжилж, судалгааны үр дүнг гаргалаа.

Abstract: The following methodology was used to confirm the research hypothesis that “job satisfaction will have a major impact on the work stability of emergency management officers”.

In this study, a satisfaction survey was conducted on 195 officers of 5 emergency departments, and the factors affecting it were analyzed. Theoretical and practical issues of satisfaction were considered in the study, and the data were analyzed using SPSS-26 software.

Түлхүүр үг: Харилцаа, хандлага, ур чадвар, мэргэжлийн мэдлэг

Key words: Communication, attitude, skills, professional knowledge

Онцгой байдлын албаны хөгжил, шинэчлэлийн хүрээнд тус байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүрэг өргөжиж, хуульд заасан чиг үүргээс гадна олон улсын энхийг дэмжих ажиллагаа болон олон улсын эрэн хайх, аврах ажиллагаанд оролцох болсон.

Энэхүү гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагаа өргөжихийн хэрээр тус байгууллагын гал түймэр унтраах, аврах ангиудад ажиллаж буй алба хаагчдын ажлын сэтгэл ханамж буюу албаны мэргэжлийн үйл ажиллагаанд хандах хандлагыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн судалгаа, дүн шинжилгээ хийх байдлаар үнэт зүйл болсон алба хаагчдын боловсрол, мэргэжлийн тусгай ур чадварыг дээшлүүлэх шаардлага урган гарсаар байна.

Үндсэн хэсэг Эрдэмтэн, судлаачид ажлын сэтгэл ханамжид нөлөөлдөг хүчин

зүйлсийг хамааралтай болон хамааралгүй хэмээн үндсэндээ хоёр хуваан авч үздэг байна. Тэгвэл ажлын сэтгэл ханамжид эерэг болон сөргөөр шууд нөлөө үзүүлдэг, ур чадварт нийцсэн ажил үүрэг, шударга шагнал, урамшуулал, ажлыг дэмжсэн таатай орчин, эвсэг уур амьсгалтай хамт олон болон ажилд хандах хувь хүний хандлагыг ажлын ханамжид нөлөөлөх хамааралтай хүчин зүйлс хэмээн авч үзсэн байна¹. Үүнд:

Удирдлага (Supervision):

Алба хаагчаа дэмждэг удирдлага байгаа тохиолдолд ажилтан ажилдаа сэтгэлээ зориулах, цаашлаад удирдлагын өгсөн үүрэг даалгавар, итгэл найдварыг дааж чадах итгэлтэй сайн харилцаа холбоо үүсдэг. Ингэж алба хаагчаа анхаарч байгаа тохиолдолд тухайн ажилтан сэтгэл хангалуун буюу ажлаасаа ханамж авах

¹ Цэрэн Г. Байгууллагын зан төлөв. УБ.,2014

МОНГОЛ УЛСЫН
ХАМГААГАХ
САНГАА

боломж өндөртэй юм. Мөн бусдыг ойлгож чадах хүнлэг нэгэн бусдын хайр хүндэтгэлийг хүлээдэг, дарга байх уу, манлайлагч байх уу гэдэг нь ажилтны хандлага болон сэтгэл ханамжид шууд нөлөө үзүүлдэг.

Ур чадвар шаардсан ажил үүрэг (Mentally challenging work):

Удирдлага болон хамт олон ажил хариуцан ажиллаж буй хүний зүгээс тухайн ажилтанд өгч байгаа үүрэг даалгавар, хариуцуулсан ажил нь тэр ажилтны ур чадварт нийцсэн эсвэл илүү өндөр хариуцлага, ур чадвар, дадал туршлагыг шаардаж байвал ажлын ханамжтай байдлыг бий болгодог байна. Ийм үүрэг даалгавар өгөх нь ажилчдыг үнэлж байгаагийн илрэл болох бөгөөд ажилтны хувьд өөрийгөө хөгжүүлэх, сэдэлжүүлэх болон нээн харуулах боломжийг олгодог гэж үздэг байна.² Гэхдээ санаачлаг тай идэвхтэй ажилтандаа хэт их ачааллаар дарахгүй байх, бусдын хийх ёстой үндсэн ажлыг нэмэлтээр хариуцуулахгүй байхад анхаарах шаардлагатай.

Шударга шагнал урамшуулал (Equitable rewards):

Ажилтнуудын зүгээс байгууллагынхаа урамшууллын систем нь тодорхой нэг идэвхжүүлэлтийн бодлого юм түүнийг шударгаар хэрэгжүүлдэг байхыг хүсдэг. Байгууллагын зүгээс ажилтанд өгч байгаа урамшуулал нь тэдний зарцуулсан хүч хөдөлмөр, хийж гүйцэтгэсэн ажил, үүрэг гүйцэтгэлт болон гаргасан хүчин чармайлт, идэвх оролцоо, шинэ санаа санаачлаг нэвтрүүлсэн зэрэг цаашлаад ур чадварт нь тохирсон байдлаар, идэвхжүүлэлт, сэдэлжүүлэгчийг цэгцтэй шударга бодлогоор олгох ёстойг хүсэж хүлээдэг. Шагнал урамшуулал гэхээр зөвхөн цалин хөлсний нэмэгдэл биш гэдгийг санах ёстой ба шударга урамшуулал, тохирох магтаал нь хувь хүний хувьд ажлын ханамжийг нэмэгдүүлдэг чухал хүчин зүйл болдог. Зарим нэг жишээ дурдахад хугацаат цэргийн алба хаагч бусдыгаа манлайлсан, тэргүүлсэн бол ангийн хүндэтгэлийн хэсэг болох байлдааны тугийн өмнө зураг татуулж дурсгал болох гэх мэтийн хэлж болохоор байна.

Ажлыг дэмжсэн таатай орчин (Supportive working conditions):

Байгууллага ажилтанд ажлыг дэмжсэн орчин бүрдүүлж чадвал тэр хэмжээгээр ажилтнаас сайн гүйцэтгэлийг шаардах боломжтой болдог. Дутагдах гачигдах зүйлгүй ажилтан зөвхөн ажилдаа анхаарлаа хандуулах боломжтой болдог гэдгийг санах ёстой. Ажиллахад таатай орчинд гэрэлтүүлэг, агааржуулалт, халаалт гэх мэт нийтлэг шаардлагаас гадна тухайн ажилтны хийж гүйцэтгэх ёстой ажил үүрэг зайлшгүй шаардлагатай өрөө тасалгаа, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл бэлэн байх нь хүртэл ажлыг дэмжсэн таатай орчинд ордог тул сайтар анхаарах нь чухал юм.

Эвсэг хамт олон (Supportive colleagues):

Ажлын сэтгэл ханамжид нөлөөлдөг чухал хүчин зүйл бол эвсэг уур амьсгалтай хамт олон юм. Сайхан хамт олныг бүрдүүлэхэд удирдлага болон манлайлагч, хүний нөөцийн ажилтан нар онцгой анхаарах шаардлагатай бөгөөд эхнээсээ шинэ ажилтан сонгон шалгаруулж авахдаа эвсэг хамт олны нэг хэсэг байж чадах болов уу, бусадтай багаар ажиллаж чадах болов уу гэдгийг анхаарах ёстой. Нөхөрсөг уур амьсгалтай эвсэг хамт олонтой ажиллах нь ажилтан хүний хувьд ажлын ханамжийг нэмэгдүүлдэг бөгөөд хамтач байдал нь ажлын гүйцэтгэл, үр дүнг сайжруулах боломжтой. Атгаг санаатай, сөрөг хандлагатай нэгэн бүхэл бүтэн байгууллага хамт олон ажилтнуудыг хүртэл бутаргаж хуваах талцуулахад хүргэдэг цаашлаад бие биедээ итгэх, итгэл буурсан үзэн ядсан нэгэн нэг өрөө тасалгаанд зэрэгцэн сууж ажил хийхэд бүтээмж гарахгүй, хийсэн ажлаасаа сэтгэл ханамж авахгүй гэдэгт итгэлтэй байна.

Бид сэтгэл ханамжийн судалгааныхаа ялгаатай байдлыг харуулах зорилгоор онцгой байдлын байгууллагын Улаанбаатар хотын Баянзүрх дүүргийн онцгой байдлын хэлтсийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар анги, Төв, Дархан, Хөвсгөл, Орхон аймгийн нийт 195 алба хаагчид хамрагдсаны 22-25 насны 44, 26-29 насны 44, 30-33 насны 43, 34-37 насны 29, 38-41 насны 15, 42-45 насны 16, 46-49 насны 4 алба хаагч байна. Үр дүнгээс харахад дийлэнх нь буюу 87.7 хувь нь эрэгтэй, 12.3 хувь нь эмэгтэй алба хаагч хамрагдсан.

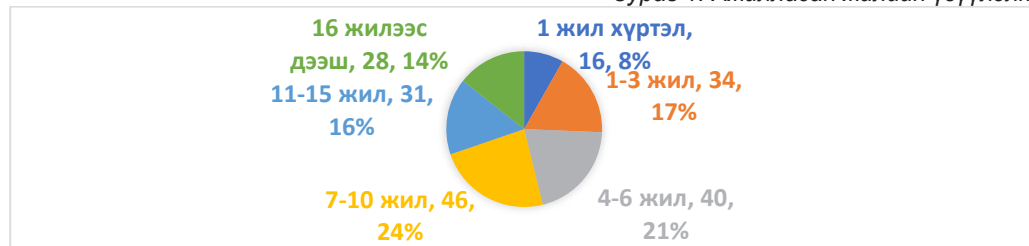
Боловсролын түвшний хувьд 9 алба хаагч магистр, 72 алба хаагч бакалавр, 114

² Баярбаатар, П. Алба хаагчийн ажлын сэтгэл ханамжийг ажлаас халсрах хам шинжтэй

харьцуулан судалсан судалгаа. -УБ., 2020. 23 дахь тал

алба хаагч бүрэн дунд боловсролтой байсан бөгөөд дийлэнх болох 58.5 хувийг бүрэн дунд боловсролтой алба хаагч хамрагдсан.

Зураг 1. Ажилласан жилийн үзүүлэлт

Алба хаагчдыг улсад ажилласан жилээр нь тооцон үзвэл 1 жил хүртэл ажилласан 16 алба хаагч буюу 8%, 1-3 жил ажилласан 34 алба хаагч буюу 17%, 4-6 жил ажилласан 40 алба хаагч буюу 21%, 7-10 жил ажилласан 46 алба хаагч буюу 24%, 11-

15 жил ажилласан 31 алба хаагч буюу 16%, 16-ээс дээш жил ажилласан 28 алба хаагч буюу 14% нь Онцгой байдлын газрын гал түймэр унтраах, аврах ангид тус тус ажиллаж байна.

Зураг 2. Ажлын сэтгэл ханамжийн ерөнхий үзүүлэлт

Зураг 3. Ажлын сэтгэл ханамжийн ерөнхий үзүүлэлтийг алба хаагчдын настай харьцуулсан үзүүлэлт

Зураг 4. Ажлын сэтгэл ханамжийн ерөнхий үзүүлэлтийг ажилласан жилтэй харьцуулсан үзүүлэлт

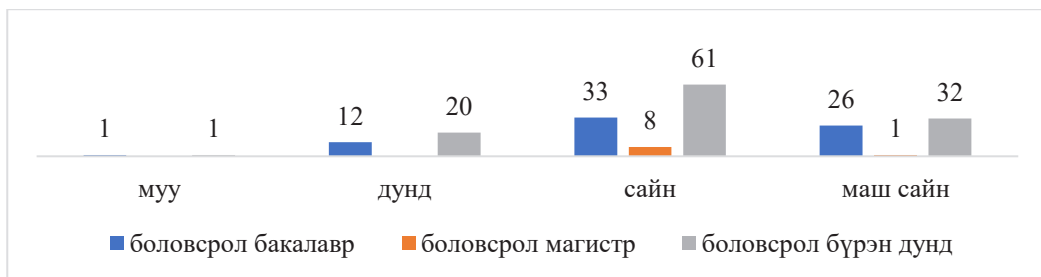
Зураг 5. Ажлын сэтгэл ханамжийг боловсролын байдалтай харьцуулсан үзүүлэлт

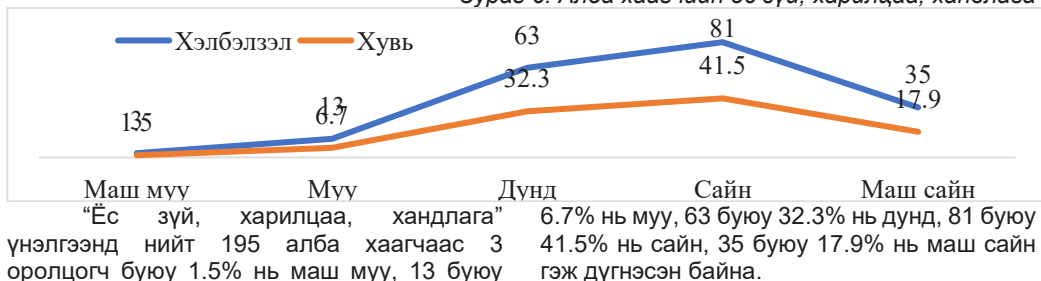
МОНГОЛЫН
Дотоод
Асуудлыг
Хариуцаж
Ажиллах
Төрийн
Газар

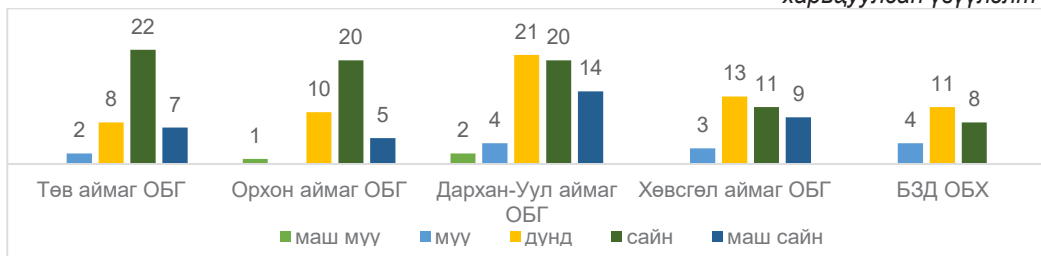
ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Зураг 6. Алба хаагчийн ёс зүй, харилцаа, хандлага

Зураг 7. Алба хаагчийн ёс зүй, харилцаа хандлагыг аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 2 алба хаагч буюу 5.13% нь муу, 8 буюу 20.5% нь дунд, 22 буюу 56.4% нь сайн, 7 буюу 17.9% нь маш сайн;

- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 10 буюу 27.8% нь дунд, 20 буюу 55.6% нь сайн, 5 буюу 13.9% нь маш сайн;

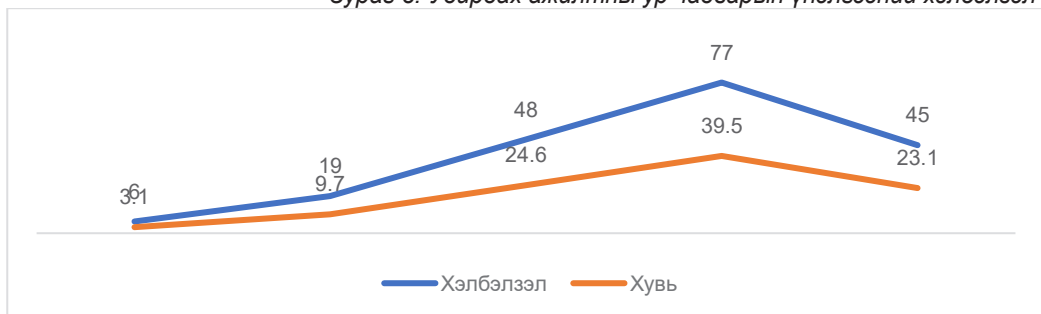
- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 2 буюу 3.28% нь маш муу, 4 буюу 6.56% нь муу, 21 буюу 34.4% нь дунд, 20

буюу 32.8% нь сайн, 14 буюу 23% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 3 буюу 8.33% нь муу, 13 буюу 36.1% нь дунд, 11 буюу 30.6% нь сайн, 9 буюу 25% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 4 буюу 17.4% нь муу, 11 буюу 47.8% нь дунд, 8 буюу 34.8% нь сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

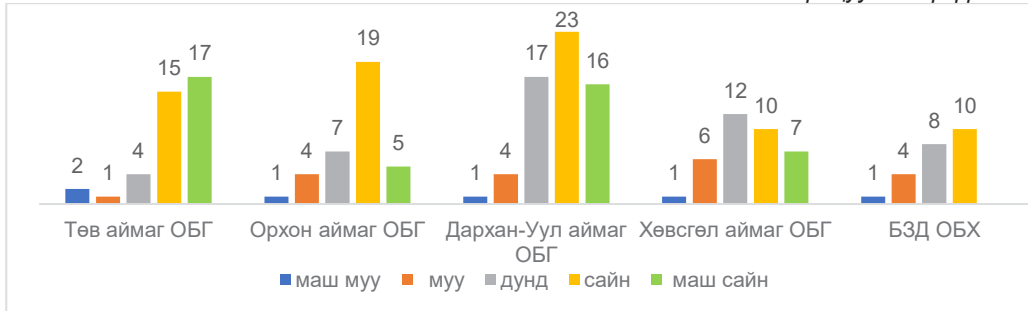
Зураг 8. Удирдах ажилтны ур чадварын үнэлгээний хэлбэлзэл

“Удирдах ажилтны ур чадвар” үнэлгээнд нийт 195 алба хаагчийн 6 буюу

3.1% нь маш муу, 19 ба 9.7% нь муу, 48 ба 24.6% нь дунд, 77 ба 39.5% нь сайн, 45 ба 23.1% нь маш сайн гэж дүгнэсэн байна.

Зураг 9. Удирдах ажилтны ур чадварын үнэлгээг аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 2 алба хаагч буюу 5.13% нь маш муу, 1 буюу 2.56% нь муу, 4 буюу 10.3% нь дунд, 15 буюу 38.5% нь сайн, 17 буюу 43.6% нь маш сайн;

- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 4 буюу 11.1% нь муу, 7 буюу 19.4% нь дунд, 19 буюу 52.8% нь сайн, 5 буюу 13.9% нь маш сайн;

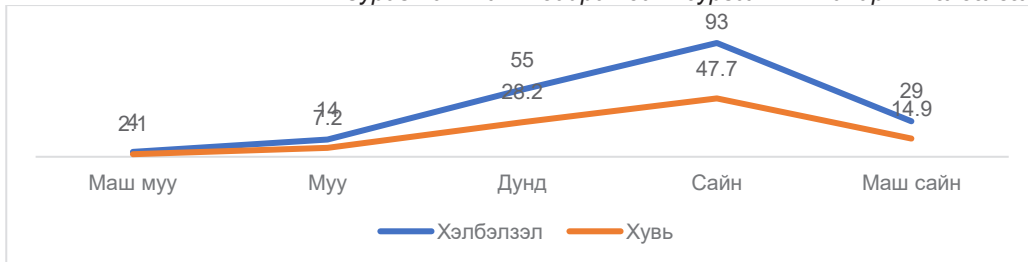
- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 1 буюу 1.64% нь маш муу, 4 буюу 6.56% нь муу, 17 буюу 27.9% нь дунд, 23

буюу 37.7% нь сайн, 16 буюу 26.2% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 6 буюу 16.7% нь муу, 12 буюу 33.3% нь дунд, 10 буюу 27.8% нь сайн, 7 буюу 19.4% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 1 буюу 4.35% нь маш муу, 4 буюу 17.4% нь муу, 8 буюу 34.8% нь дунд, 10 буюу 43.5% нь сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

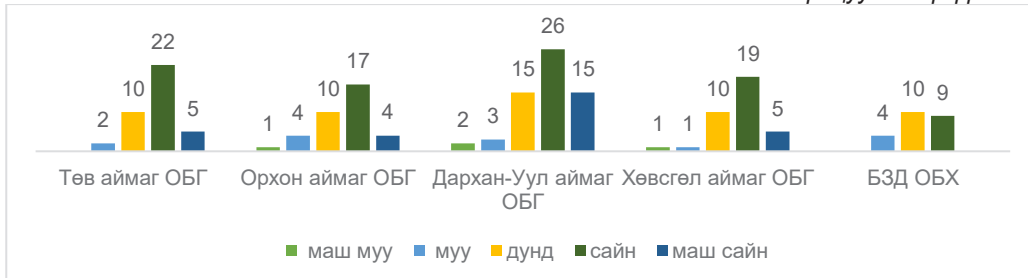
Зураг 10. Ажлын байран дахь сургалтын чанарын хэлбэлзэл

“Ажлын байран дахь сургалт” үнэлгээнд нийт 195 алба хаагчаас 4 оролцогч буюу 2.1% нь маш муу, 14 буюу

7.2% нь муу, 55 буюу 28.2% нь дунд, 93 буюу 47.7% нь сайн, 29 буюу 14.9% нь маш сайн гэж дүгнэсэн байна.

Зураг 11. Ажлын байран дахь сургалтын чанарыг аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 2 буюу 5.13% нь муу, 10 буюу 25.6% нь дунд,

22 буюу 56.4% нь сайн, 5 буюу 12.8% нь маш сайн;

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 4 буюу 11.1% нь муу, 10 буюу 27.8% нь дунд, 17 буюу 47.2% нь сайн, 4 буюу 11.1% нь маш сайн;

- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 2 буюу 3.28% нь маш муу, 3 буюу 4.92% нь муу, 15 буюу 24.6% нь дунд, 26 буюу 42.6% нь сайн, 15 буюу 24.6% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 1 буюу 2.78% нь муу, 10 буюу 27.8% нь дунд, 19 буюу 52.8% нь сайн, 5 буюу 13.9% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 4 буюу 17.4% нь муу, 10 буюу 43.5% нь дунд, 9 буюу 39.1% нь сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

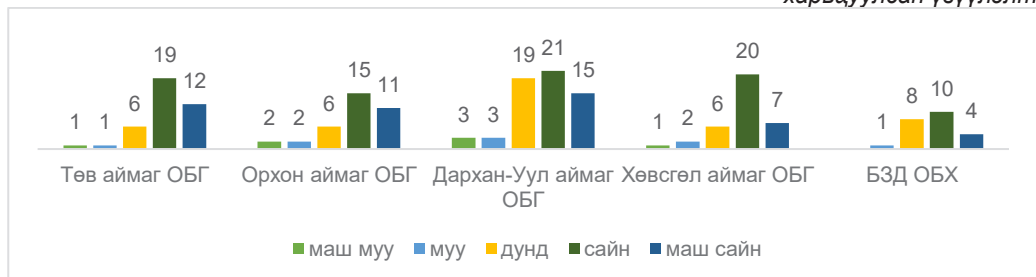
Зураг 12. Удирдлагын мэргэжлийн үр чадвар

“Мэргэжлийн үр чадвар” үнэлгээнд нийт 195 алба хаагчаас 7 оролцогч буюу 3.6% нь маш муу, 9 буюу 4.6% нь муу, 45

буюу 23.1% нь дунд, 85 буюу 43.6% нь сайн, 49 буюу 25.1% нь маш сайн гэж дүгнэсэн байна.

Зураг 13. Удирдлагын мэргэжлийн үр чадварыг аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 1 буюу 2.56% нь маш муу, 1 буюу 2.56% нь муу, 6 буюу 15.4% нь дунд, 19 буюу 48.7% нь сайн, 12 буюу 30.8% нь маш сайн;

- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 2 буюу 5.56% нь маш муу, 2 буюу 5.56% нь муу, 6 буюу 16.7% нь дунд, 15 буюу 41.7% нь сайн, 11 буюу 30.6% нь маш сайн;

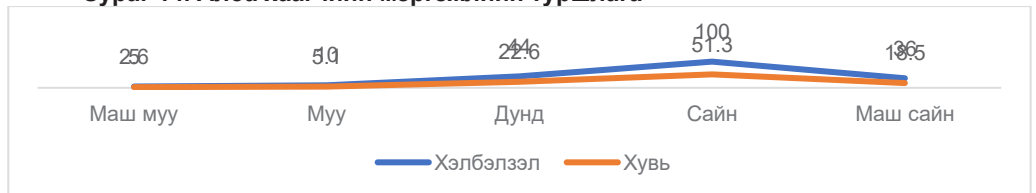
- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 3 буюу 4.92% нь маш муу, 3 буюу 4.92% нь муу, 19 буюу 31.1% нь дунд, 21

буюу 34.4% нь сайн, 15 буюу 24.6% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 2 буюу 5.56% нь муу, 6 буюу 16.7% нь дунд, 20 буюу 55.6% нь сайн, 7 буюу 19.4% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 1 буюу 4.35% нь муу, 8 буюу 34.8% нь дунд, 10 буюу 43.5% нь сайн, 4 буюу 17.4% нь маш сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

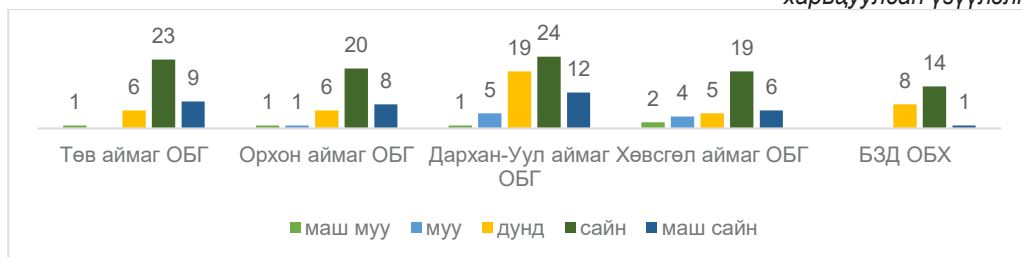
Зураг 14. Алба хаагчийн мэргэжлийн туршлага

“Туршлага” үнэлгээнд нийт 195 алба хаагчаас 5 оролцогч буюу 2.6% нь маш муу,

10 буюу 5.1% нь муу, 44 буюу 22.6% нь дунд,
100 буюу 51.3% нь сайн, 36 буюу 18.5% нь
маш сайн гэж дүгнэсэн байна.

Зураг 15. Алба хаагчийн мэргэжлийн туршлагыг аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 1 буюу 2.56% нь маш муу, 6 буюу 15.4% нь дунд, 23 буюу 59% нь сайн, 9 буюу 23.1% нь маш сайн;

- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 1 буюу 2.78% нь муу, 6 буюу 16.7% нь дунд, 20 буюу 55.6% нь сайн, 8 буюу 22.2% нь маш сайн;

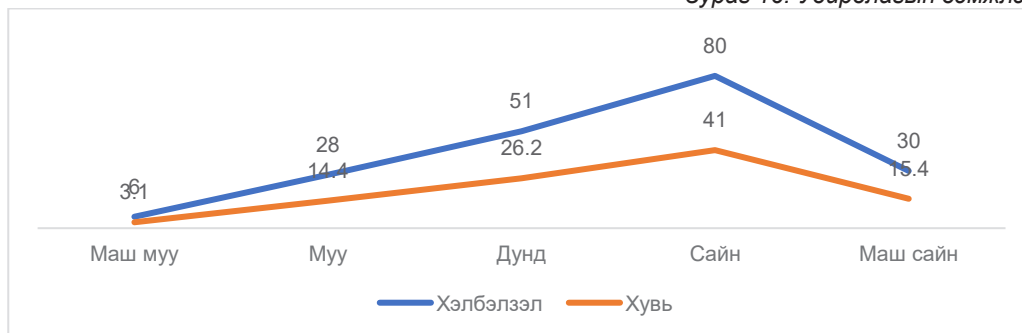
- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 1 буюу 1.64% нь маш муу, 5 буюу

8.2% нь муу, 19 буюу 31.1% нь дунд, 24 буюу 39.3% нь сайн, 12 буюу 19.7% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 2 буюу 5.56% нь маш муу, 4 буюу 11.1% нь муу, 5 буюу 13.9% нь дунд, 19 буюу 52.8% нь сайн, 6 буюу 16.7% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 8 буюу 34.8% нь дунд, 14 буюу 60.9% нь сайн, 1 буюу 4.35% нь маш сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

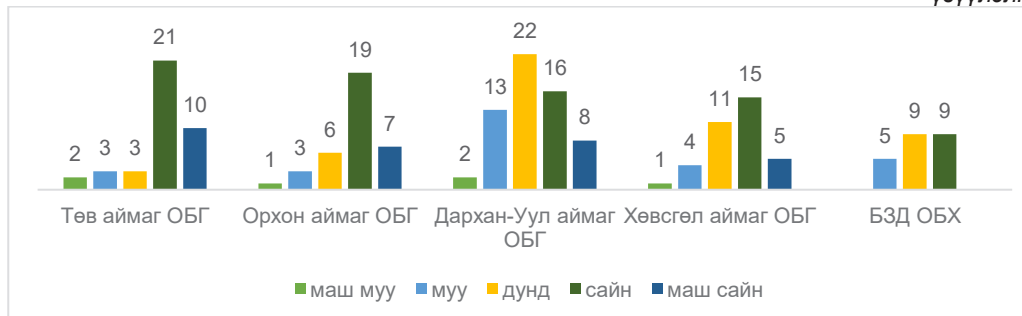
Зураг 16. Удирдлагын дэмжлэг

“Дэмжлэг” үнэлгээнд нийт 195 алба хаагчаас 6 оролцогч буюу 3.1% нь маш муу, 28 буюу 14.4% нь муу, 51 буюу 26.2% нь

дунд, 80 буюу 41.0% нь сайн, 30 буюу 15.4% нь маш сайн гэж дүгнэсэн байна.

Зураг 17. Удирдлагын дэмжлэгийг аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 2 буюу 5.13% нь маш муу, 3 буюу 7.69% нь

муу, 3 буюу 7.69% нь дунд, 21 буюу 53.8% нь сайн, 10 буюу 25.6% нь маш сайн;

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

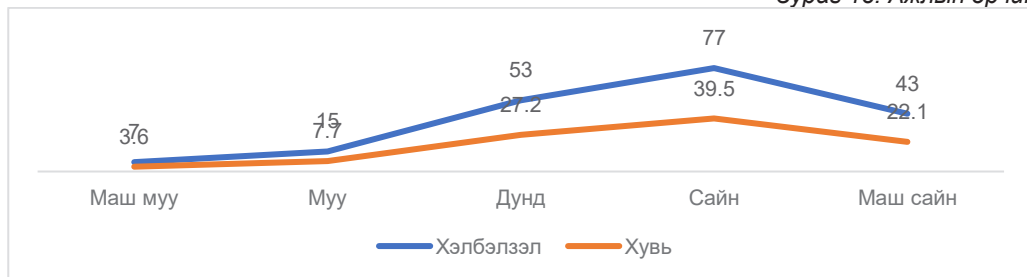
- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 3 буюу 8.33% нь муу, 6 буюу 16.7% нь дунд, 19 буюу 52.8% нь сайн, 7 буюу 19.7% нь маш сайн;

- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 2 буюу 3.28% нь маш муу, 13 буюу 21.3% нь муу, 22 буюу 36.1% нь дунд, 16 буюу 26.2% нь сайн, 8 буюу 13.1% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 4 буюу 11.1% нь муу, 11 буюу 30.6% нь дунд, 15 буюу 41.7% нь сайн, 5 буюу 13.9% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 5 буюу 21.7% нь муу, 9 буюу 39.1% нь дунд, 9 буюу 39.1% нь сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

Зураг 18. Ажлын орчин

“Ажлын орчин” үнэлгээнд нийт 195 алба хаагчаас 7 оролцогч буюу 3.6% нь маш муу, 15 буюу 7.7% нь муу, 53 буюу 27.2% нь

дунд, 77 буюу 39.5% нь сайн, 43 буюу 22.1% нь маш сайн гэж дүгнэсэн байна.

Зураг 19. Ажлын орчин аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 2 буюу 5.13% нь маш муу, 7 буюу 17.9% нь дунд, 13 буюу 33.3% нь сайн, 17 буюу 43.6% нь маш сайн;

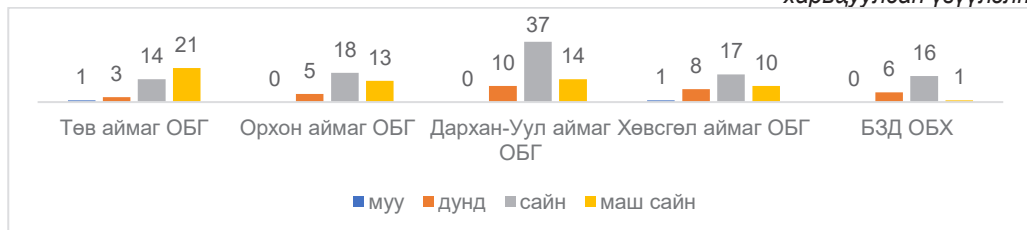
- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 2 буюу 5.56% нь маш муу, 1 буюу 2.78% нь муу, 6 буюу 16.7% нь дунд, 15 буюу 41.7% нь сайн, 12 буюу 33.3% нь маш сайн;

- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 3 буюу 4.92% нь маш муу, 5 буюу 8.2% нь муу, 19 буюу 31.1% нь дунд, 24 буюу 39.9% нь сайн, 10 буюу 16.4% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 8 буюу 22.2% нь муу, 11 буюу 30.6% нь дунд, 14 буюу 38.9% нь сайн, 3 буюу 8.33% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 1 буюу 4.35% нь муу, 10 буюу 43.5% нь дунд, 11 буюу 47.8% нь сайн, 1 буюу 4.35% нь маш сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

Зураг 20. Сэтгэл ханамжийн ерөнхий үзүүлэлтийг аймаг тус бүрээр нь гаргаж харьцуулсан үзүүлэлт

- Төв аймгийн 39 алба хаагчаас 1 буюу 2.56 % нь маш муу, 3 буюу 7.69% нь муу, 14 буюу 35.9% нь дунд, 21 буюу 53.8% нь сайн;

- Орхон аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 4 буюу 11.1% нь муу, 6 буюу 16.7% нь дунд, 22 буюу 61.1% нь сайн, 3 буюу 8.33% нь маш сайн;

- Дархан-Уул аймгийн 61 алба хаагчаас 2 буюу 3.28% нь маш муу, 7 буюу 11.5% нь муу, 29 буюу 47.5% нь дунд, 15 буюу 24.6% нь сайн, 8 буюу 13.1% нь маш сайн;

- Хөвсгөл аймгийн 36 алба хаагчаас 1 буюу 2.78% нь маш муу, 4 буюу 11.1% нь муу, 11 буюу 30.6% нь дунд, 15 буюу 41.7% нь сайн, 5 буюу 13.9% нь маш сайн;

- Баянзүрх дүүргийн гал түймэр унтраах, аврах 35 дугаар ангийн 23 алба хаагчаас 1 буюу 4.35% нь маш муу, 7 буюу 30.4% нь муу, 9 буюу 39.1% нь дунд, 5 буюу 21.7% нь сайн, 1 буюу 4.35% нь маш сайн гэж тус тус дүгнэсэн.

Дүгнэлт

Онцгой байдлын байгууллагыг тал бүрээс нь бүрэн бодитой судлан тогтооход асуулгын аргыг ашигласан. Үүнд алба хаагчийн үйл ажиллагааны удирдлага зохион байгуулалт, ажлын сэтгэл ханамжийг тодорхойлох зорилгоор нийт 195 алба хаагчийг хамруулан судалсан. Судалгааны үр дүнгээс харахад судалгаанд хамрагдсан алба хаагчийн ёс зүй, харилцаа, хандлага, удирдах ажилтны ур чадвар, мэргэжлийн мэдлэг, ажлын байран дах сургалт, ажлын байрнаас гадуурх сургалт, оролцоо, мэргэжлийн ур чадвар, туршлага, дэмжлэг, ажлын орчин, ажлын гүйцэтгэл, сэтгэл ханамж 12 багц бүхий 69 асуумжаар ажлын сэтгэл ханамжийн ерөнхий үзүүлэлтийг нэгтгэн гаргахад нийт оролцогчийн 17.4% нь ажилдаа сэтгэл ханамжгүй муу үзүүлэлттэй, 82.6% нь сэтгэл ханамжтай үр дүн үзүүлсэн байна.

Ажилдаа сэтгэл ханамжгүй алба хаагчдын шалтгааныг задлан шинжилбэл ёс зүй, харилцаа, хандлага 40,5%, удирдах ажилтны ур чадвар 37,4%, мэргэжлийн мэдлэг 14,3%, ажлын байран дахь сургалт

37,5%, ажлын байрнаас гадуурх сургалт 61,6%, оролцоо 44,7%, мэргэжлийн ур чадвар 31,3%, туршлага 30,3%, дэмжлэг 43,7%, ажлын орчин 38,5%, ажлын гүйцэтгэл 34,9%, сэтгэл ханамж 48,7% байгаа нь ажилдаа сэтгэл ханамж хангалтгүй голлох нөлөө үзүүлсэн.

Ашигласан материал

Нэг. Ном сурах бичиг

1. О.Мягмар, 2016, Хүний хөгжлийн сэтгэл зүйн лекцүүд, Ганпринт, Улаанбаатар
2. Б.Шүрэнцэцэг, 2014, Хөдөлмөрийн сэтгэл судлал, Улаанбаатар,
3. Д.Доржжав, 2008, Харилцааны сэтгэл зүйн ертөнц, Улаанбаатар,
4. Г.Цэрэн, 2014, Байгууллагын зан төлөв, Улаанбаатар,
5. Ю.Сэрсэнжав, Д.Батжаргал, 2012, Пенитенциарны сэтгэл судлал, Улаанбаатар
6. Д.Санжжав, 1990, Сэтгэл судлал, Улаанбаатар

Хоёр. Доктор, магистрын судалгааны ажил, гарын авлага

1. Канадын олон улсын хөгжлийн судалгааны төв сэтгэлийн толь сэтгэл зүйн төв ЭМШУИС НЭМС, Мегамонголиа DREAMIT дэд төсөл, 2009, Ажлын байрны стресс бууруулах зарим аргууд гарын авлага, Улаанбаатар
2. О.Ганчулуун, Л.Насанцэнгэл, 2014, Эрүүл мэндийн анхан шатны түвшин дэх сэтгэцийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ гарын авлага, Улаанбаатар
3. ЭМШУИС, НЭМС, Канадын Олон Улсын судалгааны төв, 2012, Улаанбаатар хотын эмч, сувилагч нарын ажлын байран дахь стресс, халшрах шинж, сэтгэл гутралын шинжийн судалгаа, Улаанбаатар
4. М.Баясгалан, 2016, Ажилчдын ажлын сэтгэл ханамжид нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн судалгаа, магистрын зэрэг горилсон бүтээл, Улаанбаатар
5. Л.Батбаатар, 2019, Ажлын байран дахь стрессийн судалгаа, магистрын зэрэг горилсон бүтээл, Улаанбаатар
6. О.Ганзориг, 2015, Ажлын байран дахь сэтгэл ханамжийг магадлан судалсан нь, магистрын зэрэг горилсон бүтээл, Улаанбаатар

ХОЙД БҮСИЙН ҮЕРИЙН ЭРСДЭЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

NORTHERN REGION FLOOD RISK TESTS

Улсын дотоо газрын
хэрэгсэлт
Хууль сахиулах
Төв

Х.Чүлтэмсүрэн

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант, ахмад

Chultemsuren Kh.

Graduate student at the School of Emergency Management of the University of Internal Affairs, Captain

Хураангуй: Энэхүү эрдэм шинжилгээний өгүүлэлд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн Хойд бүсийн 7 аймгийн нутаг дэвсгэрийн үерийн аюулыг нийгэм-эдийн засгийн үзүүлэлтэд суурилж 100 мянган хүн ам дахь ерөнхий эрсдэлийн түвшинг нийгэм-эдийн засгийн нэгдсэн эрсдэлийн аргачлалыг ашиглаж тогтоов.

Abstract: This academic article sets the general risk level for 100,000 people based on social indicators of flooding and water hazards in the seven northern regions of the Mongolian Territory.

Түлхүүр үг: Хот суурин газар, аюул, өртөнгө, эмзэг байдал, нийгэм, эдийн засаг.

Keywords: City Settlement land, hazards, risks, vulnerabilities, social and economic.

Ихэнх томоохон хот суурин газрууд голын хөндий, үерийн ай сав дагуу юм уу, голын эрэгт ойролцоо байрладаг. Учир нь томоохон гол мөрөн дагасан суурьшилт нь хөгжилд олон тооны эерэг нөлөө үзүүлдэг. Гэсэн хэдий ч энэхүү тааламжтай байдал нь үерийн эрсдэлийг үүсгэж байдаг.¹

Байгалийн гаралтай аюулт үзэгдэл багтах ус зүйн гаралтай аюулт үзэгдэл нь газрын гадаргуу дахь усны шилжилт, өөрчлөлт болон хуваарилалтын нөхцөлөөс үүсэх ба үүнд үер, хөрсний доройтол, гулсалт зэрэг нь хамаардаг байна.²

Үер нь цаг уурын болон ус зүйн онцгой нөхцөл байдал хосолсны дүнд үүсэх бөгөөд ихэнх тохиолдолд үер үүсэхэд хүний хүчин зүйл нөлөөлсөн байдаг.

Үер гэж богино хугацаанд эрчимжил ихтэй борооноос эсвэл харьцангуй урт үргэлжлэн хайлах цас, мөсний улмаас усны түвшин түргэн зуур болон богино хугацаанд эрс нэмэгдэн голын эргээс даван хальж татам болон эрэг орчмын газар орон усанд автахыг хэлдэг".

Хот суурин газрын үерийн эрсдэлийг асуудлыг авч үзэхийн өмнө эрсдэлийг бүрдүүлэгч хүчин зүйлүүдийг авч үзнэ.

Хот суурин газрын үерийн эрсдэл нь аюул, өртөнгө, эмзэг байдал гэсэн 3 хүчин зүйлээр тодорхойлогдох бөгөөд эдгээрийн

аль нэг нь өсөх юм уу, буурахад эрсдэлийн түвшин мөн адил нэмэгдэж, буурч байдаг бөгөөд энэ нь хүн ам, хүрээлэн буй орчинд аюул учруулахуйц аюул, түүнд өртөж болох өртөнгө болон өртсөний улмаас хохирох магадлалтай нийгэм, эдийн засгийн эмзэг байдлаар нөхцөлддөг.

Үерийн аюулын тухай, тоо баримтын талаар суралцагч нарт ойлголт өгөх, хор хөнөөлийг тайлбарлан таниулах, урьдчилан сэргийлэх, хор уршгийг арилгах арга хэмжээний талаар тайлбарлах³ зорилготой юм.

Үндсэн хэсэг Дэлхийн агаарын дундаж температур 1990-2100 оны хооронд 1.1-6.4C⁰ нэмэгдэж ⁴ экологийн тэнцвэр байдал алдагдаж байгаагаас шалтгаалан хур тунадасны зуны улирлын нийлбэр 2050 оны байдлаар одоогийнхоос 15.1 мм, 2080 оны түвшинд 13.6 мм-ээр өсөх хандлагатай байна.

Манай орны хувьд Ус цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэнгийн тооцоолсноор манай орны зуны улирлын агаарын температурын дундаж 2020 оны түвшинд 1.99°, 2050 оны түвшинд 3.53°, 2080 оны түвшинд 6.35° нэмэгдэх хандлагатай байна.

Энэхүү судалгааны ажилд 2018-2022 оны статистик тоо баримт ашиглан "Хойд

¹ Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээний аргачлал. УБ., 2012 он.

² Д.Сэржмядаг, Гамшгаас хамгаалах менежментийн үндэс.УБ., 2017 он.

³ Б.Ууганбаяр, Гамшгаас хамгаалах менежмент, УБ., 2019 он

⁴ Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. 2007.

бүс"-ийн үерийн эрсдэлийн түвшинг нийгэм-эдийн засгийн нэгдсэн эрсдэлийн аргачлалыг ашиглаж тогтоосон.⁵

Хүснэгт 1. Хойд бүсийн 7 аймгийн хүн амын тоо (2018-2022 он)

	МУ-ийн засаг захиргааны аймаг, нийслэл	2018	2019	2020	2021	2022
1	Архангай	94120	95913	95857	94541	94146
2	Булган	103997	105987	107634	107765	108713
3	Дархан-Уул	104074	105923	107018	106909	107751
4	Орхон	109605	111403	110110	109285	108878
5	Сэлэнгэ	94041	95662	94250	93162	93468
6	Төв	61289	62214	62089	61955	61943
7	Хөвсгөл	131561	133964	135095	135705	136794
	Нийт:	698687	711066	712053	709322	711693

Хойд бүсийн Архангай, Булган, Орхон, Сэлэнгэ, Төв, Хөвсгөл, Дархан-Уул аймагт тохиолдсон үерийн статистикаас харахад нийт 316 удаагийн үер, усны ослоор 228 хүн нас барж, нийт 682.9 сая төгрөгийн хохирол учирсан байна.

Хүснэгт 2. Хойд бүсийн үерийн статистик (2018-2022 он)

д/д	МУ-ийн засаг захиргааны нэгж аймаг, нийслэл	2018	2019	2020	2021	2022	Нийт
1	Архангай	9	7	3	16	8	43
2	Булган	11	7	14	10	3	45
3	Дархан-Уул	3	8	5	5	2	23
4	Орхон	0	0	2	4	0	6
5	Сэлэнгэ	10	17	15	23	6	71
6	Төв	14	8	18	15	8	63
7	Хөвсгөл	5	11	18	20	11	65
	Нийт:	52	58	75	93	38	316

Мөн нийт тохиолдлын хамгийн их буюу 29.4 хувь нь 2021 онд, хамгийн бага буюу 12.3 хувь нь 2022 онд болсон үер эзэлж байгаагаас Хөвсгөл болон Сэлэнгэ аймаг анхаарал татахуйц үер, усны ослын тохиолдол олон удаагийн давтамжтай эрсдэл өндөртэй харагдаж байна.

Хойд бүсийн үер, усны ослыг аймгаар нь ангилж үзвэл Архангай аймаг 43 буюу 13.6 хувь, Булган аймаг 45 буюу 14.2 хувь, Дархан-Уул аймаг 23 буюу 7.27 хувь, Сэлэнгэ аймаг 71 буюу 22.4 хувь, Төв аймаг 63 буюу 19.9 хувь, Хөвсгөл аймаг 65 буюу 20.5 хувийг тус тус эзэлж байна.

"Хойд бүс"-ийн 7 аймгийн үер, усны ослын эрсдэлийн түвшинг нийгэм-эдийн засгийн нэгдсэн эрсдэлийн аргачлалыг ашиглаж дараах байдлаар тодорхойлно.

1. Үер, усны үндсэн эрсдэлийг тодорхойлно:

R_r – Үер, усны осолд нас барах эрсдэл

R_r –Үер, усны осолд гэмтэж, бэртэх эрсдэл

R_y –Үер, усны осолд өртөх эд материалын шууд хохирол.

$$\bullet \rightarrow R = \frac{N \text{ амь алдагсад}}{N \text{ хүн ам}} \left(\frac{\text{амь алдагсад}}{\text{хүн+жил}} \right) (1)$$

$$\bullet \rightarrow R = \frac{N \text{ гэмтэгсэд}}{\text{хүн+жил}} \left(\frac{\text{гэмтэгсэд}}{\text{хүн+жил}} \right) (2)$$

$$\bullet \rightarrow R = \frac{C}{N \text{ хүн ам}} \left(\frac{\text{Төгрөг}}{\text{хүн+жил}} \right) (3)$$

2. Үер, усны үндсэн эрсдэлийг стандарчилна.

(0-ээс 1 гэсэн тоон утгад шилжүүлэх)

Энэхүү үе шат нь үер, усны ослын үндсэн 3-н үзүүлэлтийг тус бүрд нь 0-ээс 1

⁵ Б.Энхтүвшин. Комплексная оценка пожарных рисков в Монголии /Пожары и чрезвычайные ситуации предотвращения, ликвидация/. 2020.

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

хүртэлх тоон утгат шилжүүлэх бөгөөд дараах томьёог ашиглана.

$$R_i^* = \frac{R_{ij} - R_{i \min}}{R_{i \max} - R_{i \min}}, 0 \leq R_i^* \leq 1 \quad (4)$$

R_i^* – стандартчилагдсан утгын i - нь үер, усны осолд үндсэн эрсдэл ($i=g, t, y$)

R_{ij} – харгалзах хэмжигдэхүүн дэх j -ийн үер, усны үндсэн эрсдэлийн үзүүлэлт

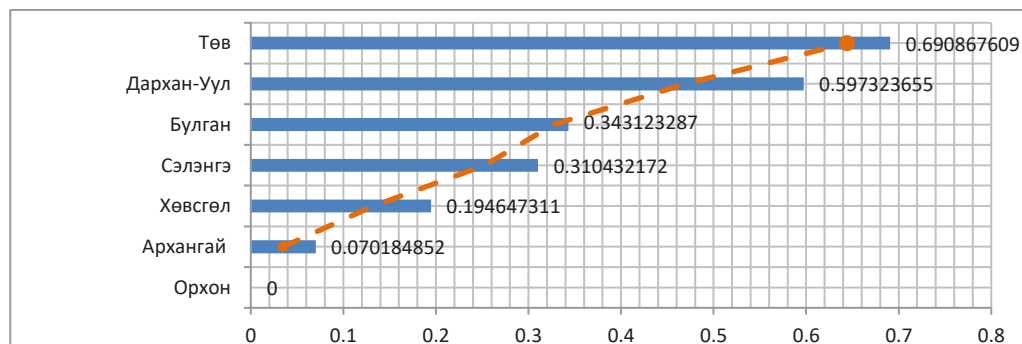
$R_{i \min}$ – дүн шинжилгээ хийгдэж буй аймаг, нийслэлийн тоон утга дахь i - Үер, усны ослын эрсдэлийн хамгийн бага утга

$R_{i \max}$ – дүн шинжилгээ хийгдэж буй аймаг, нийслэлийн дүн шинжилгээний тоон утга дахь i - үер, усны ослын эрсдэлийн хамгийн их утга.

3. Үер, усны ослын үндсэн эрсдэлийг ач холбогдлоор нь жингийн итгэлцэлүүрт хуваана.

Хүснэгт 4. Үер, усны ослын эрсдэлийг нийгэм, эдийн засгийн интегралын дундаж үзүүлэлтээр тооцоолосон үр дүн

МУ-ийн засаг захиргааны нэгж аймаг, нийслэл	R Нас баралт	R Гэмтэгсэд	R Хохирол	R* Нас баралт	R* Гэмтэгсэд	R* Хохирол	K нэгтгэл
Архангай	4.83662E-05	2.10288E-06	0.002985035	0.277150614	0.029324358	0.452987468	0.225260214
Булган	5.07778E-05	9.40329E-06	0.005902446	0.29096955	0.131127651	0.906977603	0.342943092
Дархан-Уул	3.39684E-05	7.1711E-05	0.006500222	0.194647311	1	1	0.597323655
Орхон	0	0	7.40685E-05	0	0	0	0
Сэлэнгэ	9.7583E-05	2.12137E-06	0.00080612	0.559175239	0.029582209	0.113917549	0.308715732
Төв	0.000174512	1.61585E-05	0.004454912	1	0.225328821	0.681720918	0.690251067
Хөвсгөл	3.39684E-05	7.1711E-05	0.006500222	0.194647311	1	1	0.194647311
min	0	0	7.40685E-05	0	0	0	0
max	0.000174512	7.1711E-05	0.006500222	1	1	1	0.690251067

Зураг 1. Нийгэм-эдийн засгийн үзүүлэлтэд үндслэн үер, усны ослын аюулын түвшинг эрбэлсэн байдал.

Өөрөөр хэлбэл Фишберний үнэлгээний аргын тусламжтайгаар тодорхойлно.

Үүнд:

$$R_{j^{\text{cs}}} = R_r^* \cdot k_1 + R_t^* \cdot k_2 + R_y^* \cdot k_3; 0 \leq R_{j^{\text{cs}}} \leq 1 \quad (5)$$

4. Стандартчилагдсан үер, усны ослын үндсэн 3-н эрсдэлийн үзүүлэлтийг нэгтгэн (интеграци) дүгнэх аргыг дараах томьёогоор тодорхойлно.

$$R_{j^{\text{cs}}} = R_r^* \cdot K_1 + R_t^* \cdot K_2 + R_y^* \cdot K_3; 0 \leq R_{j^{\text{cs}}} \leq 1 \quad (5)$$

Үүнд $R_{j^{\text{cs}}}$ – нийгэм-эдийн засгийн үер, усны ослын нэгдсэн эрсдэлийн j -ийн дүн шинжилгээ хийгдэж буй засаг захиргааны нэгж.

Хүснэгт 5. Үер, усны ослын түвшинг эрэмбэлсэн байдал

д/д	Үер, усны ослын аюулын түвшиний нэршил	Тоон хэмжиг-дэхүүн	Аймгууд үер, усны аюулын түвшингээр
1	Хэт их аюултай	(0,75 ; 1)	-
2	Өндөр аюултай	(0.5 ; 0.75)	Дархан-Уул, Төв
3	Дунд хэмжээний аюул	(0,25 ; 0.5)	Сэлэнгэ, Булган
4	Бага хэмжээний аюул	(0 ; 0.25)	Архангай, Орхон, Хөвсгөл

Хойд бүсийн 7 аймгийг үер, усны ослын түвшинг хамгийн их аюултай түвшингөөс хамгийн бага аюултай түвшинрүү эрэмбэлсэн байдал.

Дүгнэлт

Хойд бүсийн аймгуудын үер, усны ослын эрсдэлийг нийгэм, эдийн засгийн интегралын дундаж үзүүлэлтийг тооцоолохдоо нутаг дэвсгэрт тохиолдсон үер, усны осол болон хүн амын тоо, учирсан хохирол, осолдсон буцалтгүй нэрвэгдэгсэд, гэмтэгсдийн статистик тоон үзүүлэлтийг ашиглан тодорхойлсон. Дээрх үер, усны ослын аюулын түвшин тогтоосон эрэмбээс харахад цаашид Монгол Улсын хойд бүсийн Архангай, Булган, Орхон, Сэлэнгэ, Төв, Хөвсгөл, Дархан-Уул аймгуудын үер, усны ослын гаралт давтамж нэмэгдэх хандлагатай байна. Мөн газарзүйн байршил, онцлогоос шалтгаалан тус аймгууд нь өндөр уул толгод ихтэй учраас хавар уулын цас хайлж, шар усны аюул, зун намартаа аадар борооноос үүдэлтэй үер усны аюул, эрсдэл их байдаг нь аюулын түвшин өндөр байх нэг хүчин зүйл болдог.

Судалгааны үр дүнгээс харахад Төв, Дархан-Уул аймаг өндөр түвшний, Сэлэнгэ, Булган аймаг дунд түвшний, Архангай, Орхон, Хөвсгөл аймгууд бага аюулын түвшинд тус тус эрэмблэгдэж байна. Иймд

Дархан-Уул аймаг, Төв аймаг үер, усны аюулаас урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг зайлшгүй хийх шаардлагатай.

Санал

1. Эрсдэл өндөр байгаа аймгууд эрсдэл бага байгаа аймгийн туршлагаас суралцаж, өөрийн нутаг оронд нутагшуулах.

2. Дархан-Уул, Төв аймаг өндөр аюултай түвшинд байгаа тул эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх ажил зохион байгуулах шаардлагатай.

3. Үерийн аюултай газар буусан айл өрхийг нэн даруй нүүлгэн шилжүүлэх ажил зохион байгуулах.

4. Үерийн бүсээс нүүлгэн шилжүүлсэн хүн амыг орон байр, хувцас, хоол, хүнс, ундны усаар хангах арга хэмжээг нэн даруй зохион байгуулдаг байх.

5. Үерийн аюул нь маш хурдан хугацаанд болдог учир иргэдийг сургаж, дадлагдажуулах нь чухал юм.

Ашигласан материал

1. Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээний заавар, УБ., 2017 он;

2. Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээний аргачлал, УБ., 2012 он;

3. Байгалмаа Энхтүвшин. Комплексная оценка пожарных рисков в Монголии /Пожары и чрезвычайные ситуации предотвращение, ликвидация/;

4. Хойд бүсийн аймгуудын үер, усны ослын 2018-2022 оны статистик тоо баримт;

5. <https://www.1212.com> /Жилийн дундаж хүн амын тоо;

6. <https://www.1212.com> /Өрхийн судалгаа/;

7. Б.Ууганбаяр, Гамшгаас хамгаалах менежмент, УБ., 2019 он;

8. Д.Сэржмядаг, Гамшгаас хамгаалах менежментийн үндэс, УБ., 2017 он.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

НИЙСЛЭЛИЙН ДҮҮРГҮҮД ДЭХ ШҮҮХ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХЭЛТСИЙН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ШИНЭЧЛЭЛТ ХИЙХ БОЛОМЖ

OPPORTUNITY TO MAKE CHANGES AND REFORMS IN THE ORGANIZATION AND FUNCTIONS OF FORENSIC DIVISION OF THE CAPITAL CITY DISTRICTS

М.Түмэннаст

Шүүхийн шинжилгээний ерөнхий газрын Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч

Tumennast M.

Academic secretary and head of education, scientific research, and development center of NFA Doctor(Ph.D), Police major

Д.Нямдэлгэр

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Nyamdelger D.

Police senior lieutenant, graduate student at the University of Internal Affairs

Хураангуй: Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт үйлдэгдсэн гэмт хэргийн газрын үзлэгт оролцож буй шинжээчдийн ажлын ачааллыг бууруулах, бүтэц, орон тоог нэмэгдүүлж, алба хаагчийн хөдөлмөрийн чадвар алдалтыг багасгах, хөдөлмөрийн чадвараа нөхөн сэргээх, өөрийн эрүүл мэндэд анхаарах, сурч боловсрох, мэдлэг ур чадвараа дээшлүүлэх зэргээр нийгмийн асуудлаа зохицуулах боломж нөхцөлийг судалж, санал дүгнэлт гаргах.

Abstract: To research the possibility of managing social issues such as workload reduction of analysts who are participating in crime scene investigations in the capital territory, employee number increase to reduce employees' workability loss cases, workability rehabilitation, employee healthcare focus, learning process as well as employee knowledge and skill improvements etc to make suggested proposal solutions.

Түлхүүр үгс: жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтэн, өөрчлөлт шинэчлэлт, ажлын ачаалал, чанар

Keywords: Shift expert, specialist, changes and reforms, workload, quality

Шүүх шинжилгээний ерөнхий газар нь гэмт хэргийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр нотлох хуулиар хүлээсэн үүргээ чанартай, түргэн шуурхай, хүртээмжтэй явуулахад орчин үеийн дэвшилтэд техник, технологи, шинжилгээний шинэ арга зүй, мэргэжлийн өндөр ур чадвар бүхий хүний нөөцөөс ихээхэн шалтгаалах нь тодорхой бөгөөд хэдийгээр санхүүгийн бэрхшээл байгаа хэдий ч өнгөрсөн жилүүдэд төр засгаас шүүх шинжилгээний байгууллагыг бэхжүүлэх чиглэлээр үе шаттай арга хэмжээ явуулж ирсэн. Үүний үр дүнд байгууллагын үйл ажиллагаанд эерэгээр нөлөөлөх техник хэрэгсэлийн шинэчлэл, мэргэжилтэй хүний нөөц, ажлын байраар зохих түвшинд хангагдсан гэж үзэж болно.

Гэсэн хэдий ч аливаа төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд тухай бүрт оновчтой шийдвэрлэх шаардлага бүхий асуудлууд тулгарсаар байдаг. Үүний нэг

жишээ бол сүүлийн жилүүдэд нийслэлийн хэмжээнд цагдаагийн хэлтсүүд газар болон өргөжиж шинээр байгуулагдаж түүнд ээлжээр үүрэг гүйцэтгэх жижүүрийн шинжээчийн орон тоо хүрэлцэхгүйн улмаас ажлын цагийн үргэлжлэх хугацаа нэмэгдэж, ээлж хоорондын амралт 24 - 48 цаг болсон нь холбогдох хууль тогтоомжийг зөрчихөөс гадна алба хаагчийн эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлж эцэстээ ажлын бүтээмжийг бууруулж байгаа явдал юм.

Олон оронд хийсэн судалгааны дүнгээс харахад тухайн байгууллагын үйл ажиллагааны эцсийн үр дүн буюу бүтээмж нь байгууллагын хөгжлийн чиг хандлагыг оновчтой тодорхойлох, хүний нөөцийн чадварыг бүрэн хөгжүүлж ашиглах, ажлын байрны тааламжтай орчинг бүрдүүлэх гэсэн гурван гол хүчин зүйлсээс хамаардаг болох нь тогтоогдсон бөгөөд эдгээр асуудлуудыг цогц байдлаар шийдсэн үед л тухайн байгууллагын бүтээмж өсдөг байна. Тэгвэл

жилийн 365 хоногийн турш дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүд дээр ээлжээр тасралтгүй үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагчдын ажлын үр дүнд /бүтээмжид/ нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийг тодорхойлох, цаашид албаны үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох, ажлын ачаалалыг тэнцвэржүүлэх, хэргийн газрын үзлэгийг чанартай, мэргэжлийн өндөр түвшинд хийж гүйцэтгэхийн тулд ажлын зохион байгуулалтыг нэвтрүүлэх, үр дүнг тооцох зайлшгүй нөхцөл бий болсон байна.

Энэ асуудлыг шийдвэрлэх үүднээс тус газрын үйл ажиллагааг ямар зохион байгуулалтад оруулах, хүний нөөцийг хэрхэн зүй зохистой болгох, хууль зүйн болон удирдлага, зохион байгуулалтын хүрээнд оновчтой шийдвэрлэх боломжийг эрэлхийлэх зорилгоор энэхүү сэдвийг сонгон судалсан болно.

Нийслэлийн дүүргүүд дэх шүүх шинжилгээний хэлтсийн зохион байгуулалт, үйл ажиллагаанд өөрчлөлт шинэчлэлт хийх боломж

Монгол Улсад анх 1976 онд Ш.Довдон, Ү.Батсүх, Б.Лхагвасүрэн, С.Мягмаржав нар нь Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрын Шинжлэх ухаан техникийн хэлтэст криминалистикийн мэргэжилтнээр бэлтгэгдэн НАХЯ-ны Сайдын 1976 оны 08 дугаар сарын 20-ны өдрийн тушаалаар Ажилчны районы цагдан сэргийлэх хэлтсийн жижүүрийн бүрэлдэхүүнд анхны криминалистикийн мэргэжилтнээр бага дэслэгч цолтой томилогдон ажилласан түүхэн цаг үеэс жижүүрийн шинжээч хэргийн газрын үзлэгт оролцож эхэлсэн байдаг бөгөөд өдгөө Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 01 дүгээр сарын 05-ны өдрийн “Агентлаг байгуулах тухай” 10¹ дугаар тогтоолоор Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын эрхлэх

асуудлын хүрээнд Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Шүүх шинжилгээний ерөнхий газрыг байгуулсан бөгөөд Засгийн газрын 23² дугаар тогтоолоор Шүүх шинжилгээний ерөнхий газрын бүтцийг баталснаар “Нийслэлийн шүүх шинжилгээний газар” болгон бүтэц орон тоог шинэчлэн баталснаар одоогоор дүүргүүдэд ажиллаж буй нийт 82 жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтэн ажиллаж байна.

Гэмт хэргийг таслан зогсоох, илрүүлэх чиг үүргийг цаг алдалгүй тухай бүрд нь хэрэгжүүлж, энэхүү үйл ажиллагааг шөнийн цагаар ч тасралтгүй явуулахын тулд хууль сахиулах байгууллагын зарим алба хаагчид ээлжээр ажиллаад нэлээд хугацаа өнгөрсөн.

Гэвч энэ хугацаанд хэргийн газрын үзлэгт оролцдог жижүүрийн алба хаагчдын ажлын цаг, ажиллах нөхцөл, эрүүл мэнд, эрх зүйн баталгаа зэрэг нийгмийн асуудлыг эрх зүйн болон удирдлага, зохион байгуулалтын хүрээнд бүрэн шийдвэрлэхгүйгээр өдий хүрсэн.

Жижүүр⁴ийн алба хаагч нь тогтсон ажлын цагаар ажиллаж, ээлж хоорондын амралтаа хууль ёсоор бүрэн эдэлж чадвал алба хаагчийн хөдөлмөрийн чадвар алдалт багасч, хөдөлмөрийн чадвараа нөхөн сэргээх, өөрийн эрүүл мэнддээ анхаарах, сурч боловсрох, мэдлэг ур чадвараа дээшлүүлэх, ар гэр, амьдарч буй орчныхоо ая тухтай байдлыг сайжруулах зэргээр нийгмийн асуудлаа зохицуулах боломж бүрдэнэ.

Гэвч жижүүрийн алба хаагчийн хийж гүйцэтгэх үндсэн ажил нэг хоногийн хугацаанд дуусах боломжгүй байдгаас шалтгаалан тогтмол илүү цагаар ажиллаж байна. Тиймээс нийслэлийн 9 дүүргийн цагдаагийн газарт ээлжинд ажилладаг жижүүрийн шинжээч⁵, мэргэжилтнүүд⁶ийг

¹ 2023.01.05-ны өдөр 10 дугаар ЗГ-ын тогтоол “Шүүх шинжилгээний ерөнхий газар байгуулах тухай”

² 2023.01.11-ний өдөр 23 дугаар тогтоол “Шүүх шинжилгээний ерөнхий газрын Төв байгууллагын зохион байгуулалтын бүтцийг батлах тухай”

³ Монгол хэлний их тайлбар толь бичиг, “юмны халагдан солилцох дараалалыг ээлж, тогтсон хугацаанд дэс дараагаар халаа солилцон ажиллахыг ээлжлэн ажиллах, тодорхой цагаар ээлжлэн солигдохыг ээлжийн ажил гэнэ”

⁴ Монгол хэлний их тайлбар толь бичиг, “Ээлжийн журмаар үүрэг гүйцэтгэх хүн”

⁵ 24 цагийн хугацаагаар ээлжлэн солигдож, харъяа нутаг дэвсгэртээ гарсан гэмт хэргийн

үзлэгт мэргэжилтнээр оролцож, хэргийн газраас ул мөр, эд мөрийн баримт илрүүлж, бэхжүүлэн улмаар шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий албан тушаалтан, байгууллагын тогтоол, захирамж, хүсэлтийн дагуу криминалистикийн шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргадаг шүүх шинжилгээний байгууллагын шинжээчийг “жижүүрийн шинжээч” гэнэ.

⁶ Жижүүрийн шинжээч нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тодорхой ажиллагаа болох үзлэг, нэгжлэг, загвар авах зэрэгт мөрдөгчийн дуудсанаар оролцож байгааг “мэргэжилтэн” гэж ойлгож болно.

ᠮᠤᠩᠭᠡᠯᠡᠨ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

сонгож жижүүрийн алба хаагчдын ажлын цаг, ажиллах нөхцөл, эрүүл мэндийн тулгамдаж буй асуудлыг тодруулж, хэрхэн шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлохыг зорилоо.

Ингээд нийслэлийн 9 дүүргийн цагдаагийн газарт жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний хоногт гүйцэтгэж буй ажлын ачааллыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, үнэн бодитой тодорхойлж, алба хаагчийн эрх зүйн баталгааг сайжруулж, тус газрын ажлын үндсэн үйл ажиллагааны үр дүнд учирч болзошгүй эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх арга замыг оновчтой тодорхойлж, түүнийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин болон хүний нөөцийн бодлогыг шинэчлэн тогтоож,

удирдлага зохион байгуулалтын түвшинд шийдвэрлэх зорилгыг хангах үүднээс дараах зорилтуудын хүрээнд судалгаа хийж үр дүнг нэгтгэлээ.

Зорилт №1. Нийслэлийн дүүргүүдийн шүүх шинжилгээний хэлтсийн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтнүүдийн ажлын ачааллыг тодорхойлох хүрээнд хийсэн судалгааны хэсэг:

Дүүргүүдийн шүүх шинжилгээний хэлтсийн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдлыг тодорхойлох зорилгоор гадаад, дотоод орчны шинжилгээ хийж, үр дүнг харууллаа.

Гадаад, дотоод орчны шинжилгээ

1. Дотоод орчны шинжилгээ	
<i>Давуу тал</i>	<i>Сул тал</i>
1. Удирдлага, зохион байгуулалт	
- Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний байгууллагын хувьд бүтэц, орон тоог хууль зүйн сайд тогтоодог. - Ажлын байрны тодорхойлолтыг албан тушаал бүрт хийсэн. - Байгууллагын удирдлагын чадавх сайн. - Нийслэлийн Засаг даргын харьяаны байгууллага учраас иргэдийн итгэлийг хүлээх бүрэн боломжтой.	- Орон тооны дээд хязгаарыг Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд баталдаг учраас шаардлагатай орон тоог нэмэх боломжгүй. - Дүүргийн шүүх шинжилгээний хэлтсүүдийн уялдаа холбоо дутмаг. - Зарим ажил үүргийн хуваарилалт тодорхой биш. - Бүтээгдэхүүний хяналт дутмаг.
2. Хүний нөөц	
- Тусгай мэдлэг мэргэжил эзэмшсэн мэргэшсэн, ур чадвартай, туршлагатай боловсон хүчнээр хүний нөөцөө бүрдүүлсэн. - Албан хаагчдын 93 хувь нь дээд боловсролтой. - Алба хаагчдыг тогтмол сургалт, зөвлөгөөнд хамруулдаг.	- Алба хаагчид тогтмол илүү цагаар ажилладаг. - Алба хаагчид ажлын онцлогоос шалтгаалсан өвчлөл ихтэй.
3. Техник, технологи	
- Ажлын чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд нэн шаардлагатай тоног төхөөрөмж, технологийн хангалт сайн.	- Техник технологийн хоцрогдолд түргэн өртөх магадлалтай. - Өндөр хүчин чадалтай программ хангамж болон техник хангамжийн дутагдалтай. - Хэргийн газрын үзлэгт хэрэглэгдэх орчин үеийн дэвшилтэт багаж хэрэгслүүд дутмаг.
4. Ажлын байрны нөхцөл	
- Ажлын байрны тохижилт эрүүл ахуйн шаардлагын хэмжээнд хүрсэн. - Ажлын байрны шаардлагатай техник, тоног төхөөрөмжөөр зохих түвшинд хангагдсан. - Албан хаагчдын эрүүл мэндийг хамгаалах хөтөлбөр жил бүр хэрэгждэг.	- Тус газрын нэгжүүд нь бие даан үйл ажиллагаа явуулах ажлын барилга байгууламж байхгүй тул дүүрэг дэх цагдаагийн хэлтсүүдийн байранд үйл ажиллагаа явуулдаг. - Төрийн тусгай чиг үүрэгтэй, онцгой объектын хувьд мэдээллийн цахим болон бусад халдлагад өртөх магадлал өндөр. - Алба хаагчийн хөдөлмөр хамгааллын талаарх арга хэмжээ дутмаг.
5. Санхүү	
- Байгууллагын төлбөрийн чадвар сайн. - Хөрөнгийн эх үүсвэр тогтвортой.	- Бүтээгдэхүүн цагтаа амжаагүйгээс болж хамтран ажилладаг байгууллагууд болон иргэдээс гомдол гаргах.
2. Гадаад орчны шинжилгээ	
<i>Боломж</i>	<i>Аюул занал</i>

- Бүтэц орон тооны хувьд шинэчлэл хийснээр хэргийн газрын үзлэгийн чанар сайжирч, алба хаагчид хөдөлмөрийн хуулинд заасан ажлын цагаар ажиллах боломж бүрдэнэ. Мөн алба хаагчийн хөдөлмөрийн чадвар алдалт багасч, хөдөлмөрийн чадвараа нөхөн сэргээх, өөрийн эрүүл мэнддээ анхаарах боломжтой болохоос гадна алба хаагчид ар гэр, амьдарч буй орчныхоо ая тухтай байдлыг сайжруулах зэрэг ач холбогдолтой. - Олон улсын Шүүх шинжилгээний байгууллагуудтай хамтарч ажилласнаар туршлага солилцох, тусгай мэдлэгээ нэмэгдүүлэх бүрэн боломжтой. - Дүүргийн шүүх шинжилгээний хэлтсүүдийн уялдаа холбоо, зохион байгуулалтыг сайжруулснаар түргэн шуурхай, үр ашигтай ажиллах - Криминалистикийн шинжээч болон мэргэжилтнүүдийг мэргэшлийн түвшний сургалтад хамруулан улмаар хэлтсүүдийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх - Сүүлийн үеийн өндөр хүчин чадалтай техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, программ хангамжуудыг нэвтрүүлэн газрын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх. - Бүтээгдэхүүний хяналтыг сайжруулан улмаар бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулж, иргэдийн итгэлийг хүлээх - Менежментийн үйл ажиллагаа явуулж байгууллагаа олон нийтэд таниулах - Алба хаагчдын нийгмийн хамгаалалд анхаарснаар ажилтнуудын байгууллагадаа тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцөлийг хангах - Ажилтнуудын чадварыг нэмэгдүүлж дотоод хүний нөөцөөр ажлаа бүрэн гүйцэтгэж илүү зардал гаргахгүй байх - Зардлын оновчтой зарцуулалт хийж санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах - Шинжлэх ухаанч байгууллагын алба хаагчийн хувьд сурч боловсрох, мэдлэг ур чадвараа дээшлүүлэх, туршилт судалгаа хийх боломж бүрдүүлэх.	- Улс төрийн тогтворгүй байдлаас болж ажлын төлөвлөгөө өөрчлөгдөх магадлалтай. - Ажлын цаг болон ажлын байрны хүнд хортой нөхцөл, цалингаас шалтгаалан мэргэшсэн ур чадвартай ажилтан, албан хаагчид ажлаас гарах улмаар боловсон хүчнээ алдах аюултай. - Алба хаагчид ажлын байрны нөхцлөөс шалтгаалан өвчлөх улмаар ажлаас гарах эрсдэлтэй. - Ажлын ачаалалаас хамааран бүтээгдэхүүн цагтаа амжихгүй, чанарын дутагдалтай гарах аюултай. - Тоног төхөөрөмжийн хоцрогдолд өртсөнөөр хамтран ажилладаг байгууллагууд болон иргэдээс гомдол гаргах улмаар байгууллагын нэр хүнд буурах, иргэдийн итгэлийг алдах аюултай. - Олон улсын зах зээлээс шалтгаалан импортын үнэ нэмэгдэх улмаар тоног төхөөрөмж, эд хогшлын үнэ төсөвлөгдсөн үнээс хэтрэх аюултай. - Төрийн тусгай чиг үүрэгтэй, онцгой объектын хувьд ажлын байрны хамгаалалт сул байгаагаас шалтгаалан мэдээллийн цахим болон бусад халдлагад өртөх магадлал өндөртэй. - Хамтран ажилладаг байгууллагуудаас шалтгаалан үүсэж болох бусад эрсдлүүд
---	---

Мөн Нийслэлийн шүүх шинжилгээний газрын дүүргүүдэд сүүлийн 5 жилийн хугацаанд ажилласан алба хаагчдын тоог жил тус бүрээр нь гаргаж түүнээс дунд болон богино хугацааны сургалтад хамрагдсан, жирэмсний болон амаржсаны амралт эдэлсэн алба хаагчдын ажлаас чөлөөлөгдсөн хугацааг нарийвчлан тооцож, ажиллаагүй нийт хугацааг алба хаагчийн тоонд хөрвүүлэн шилжүүлж, нийт ажилласан алба хаагчдын бодит тоог гаргаж, гарсан үр дүнг 2018-2022 онд тус газраас гаргасан гэмт хэргийн газарт ажилласан статистик мэдээтэй математик статистикийн аргаар харьцуулж нэг

шинжээч, мэргэжилтний жилийн хугацаанд хийж гүйцэтгэсэн ажлын бодит ачааллыг тодорхойллоо. Уг газарт нийт жижүүрийн 75 шинжээч, мэргэжилтэн ажилладаг бөгөөд жилийн хугацаанд алба хаагчдын зайлшгүй эдлэх ээлжийн амралт, амаржсаны амралт, богино болон дунд хугацааны сургалтад хамрагдсан алба хаагчдын ажлаас чөлөөлөгдсөн хугацаа нь жилд дунджаар 16 сар байгаа нь нэг хэлтсийн алба хаагчдын нэг жилд хэвийн үйл ажиллагаагаа тасралтгүй үргэлжлүүлэх хугацаанд дүйцүүлэн бодохоор ээлж хоорондын амралтын хугацаа 72 цаг байх ямар ч боломжгүй байна.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

	Нийслэлийн хэмжээнд хийгдсэн нийт ХГУ	Шинжээчийн тоо	Амаржсаны амралт авсан хүний тоо	Дунд болон богино хугацааны сургалтад хамрагдсан хүний тоо	Чөлөөлөгдсөн хугацаа /сараар/	Хугацааг хүний тоонд хөрвүүлэн шилжүүлсэн	Тухайн жилд бүтэн ажилласан алба хаагчдын тоо	Нэг хүнд ногдох ХГУ	Ээлж хоорондын амралт 48 цаг байхад нэг хоногт нэг хүн оролцох ХГУ-ийн дундаж
2018 он	18674	70	5	10	4	5	65	287	2.4
2019 он	21246	69	4	11	4	5	64	332	3
2020 он	27385	68	6	10	4	5.3	63	435	4
2021 он	26330	68	6	10	4	5.3	63	417	3.4
2022 он	24534	75	5	10	8	5.3	70	350	3.1

Бидний хийж байсан “Жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний ажиллах нөхцөл, тулгамдаж буй асуудал” сэдэвт судалгааны явцад шинжээч, мэргэжилтний нэг хэргийн газарт хийх үзлэг болон хоногт хийж гүйцэтгэдэг бусад ажиллагаанд зарцуулдаг бодит хугацааг тодорхойлж, хоногийн 24 цагийн хугацаанд хийж гүйцэтгэх ажлын бодит ачааллыг тооцоход жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэж буй шинжээч, мэргэжилтний ажлын цагийн үргэлжлэл 24 цагийн хугацаатай байдаг ба хоногт оролцсон нийт хэргийн газрын үзлэгт зарцуулсан хугацаа нь тухайн хоногийн хугацаанд дуусгах боломжгүй байдгаас тогтмол илүү цагаар ажиллаж байгаа нь харагдаж байсан. Үүнээс гадна жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтэн нь 7 хоногт 2-3 удаа ээлжийн үүрэг гүйцэтгэвэл Монгол улсын хөдөлмөрийн тухай хуулийн 84.1 дэх заалтыг ноцтой зөрчиж байна.

Мөн жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний нэг жилд ажиллах ажлын цагийг өдөрт 8 цагаар ажилладаг алба хаагчийн нэг жилд ажиллах ажлын цагтай харьцуулж, математик статистикийн аргаар илүү цагийг тооцоолж үзэхэд жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний ээлж хоорондын амралтын хугацаа 72 цаг байхад өдрийн 8 цагаар ажилладаг алба хаагчийн нэг жилд ажиллах ажлын дундаж цагаас 96 цагаар илүү байна. Энэ хугацааг ажлын өдөрт шилжүүлж тооцвол 12 ажлын өдөр илүү ажиллаж байна гэсэн тооцоо гарч байна. Харин ээлж хоорондын амралтын хугацаа 48 цаг байхад өдрийн 8 цагаар ажилладаг алба хаагчийн нэг жилд ажиллах ажлын

дундаж цагаас 816 цаг буюу 102 ажлын өдөр илүү ажиллаж байна гэсэн тооцоо гарч байна.

Түүнчлэн жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэж байгаа хүн 24 цагийн турш бэлэн байдал хангаж ажилладаг гэж үзвэл өдрийн цагаар ажилладаг хүнээс 968 цаг бага унтдаг буюу нь нийт 40 хоног огт унтахгүй болох нь судалгаагаар нотлогдож байна.

Ээлжийн ажил ба эрүүл мэндийн асуудал

Аж үйлдвэржсэн өнөөгийн нийгэмд ээлжийн ажил ихэссэн ба энэ нь хүний унтах, сэрэх биологийн хэмнэлийг өөрчилж улмаар нойрны хямрал үүсэх, осол гэмтэлд өртөх эрсдлийг нэмэгдүүлэх, зүрх судасны өвчин, зарим төрлийн хавдар үүсэхэд нөлөөлж буйг судлаачид тогтоожээ. Тухайлбал:

- Судлаач Роза (Rosa, 1995) нарын судалгаагаар “12 цаг түүнээс дээш хугацаагаар ажиллах, ачаалалтай ажиллах, хүний нөөц хүрэлцэхгүй байх, завсарлагаанаар хангалтгүй амрах, сунгасан ажлын цаг нь нойргүйдлийг нэмэгдүүлдэг” гэж тогтоожээ⁸.

- Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага (Organization World Health, 2015) “Зүрх судасны өвчин үүсэх болон тухайн өвчний нас баралтын шалтгааны 58 хувийг артерийн даралт ихдэлтэй” холбоотой болохыг мэдээлжээ⁹.

- Судлаач Дрейк (Drake, 2022) нарын судалгаагаар “Ээлжлэн ажилладаг болон шөнийн ээлжинд ажилладаг ажилчдын 10 орчим хувь нь нойрны

⁷ Долоо хоногийн ердийн ажлын цаг 40-өөс илүүгүй байна

⁸ Rosa RR. Extended workshifts and excessive fatigue. Journal of sleep research 1995;4(s2):51-56.

⁹Organization WH, Health in 2015; from MDGs, Millennium Development Goals to SDGs, Sustainable Development Goals. France.

хямралтай” мөн. “Ээлжийн ажилтай хүмүүсийн зүрх судасны өвчнөөр өвчлөх эрсдэл өдрийн 8 цагаар ажилладаг хүмүүсээс өндөр байгааг” судлаачид хамтран хийж тогтоожээ¹⁰.

Дээрх судалгаануудаас харахад ээлжийн ажил хийж, шөнөөр ажиллах нь эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэн, ихэнхи өвчний эрсдэлт хүчин зүйл болдог байна. Ялангуяа ээлжийн ажил эрхэлдэг хүмүүс нойргүйдэл, даралт, зүрх судасны өвчинд өртөх магадлал хамгийн их байдаг нь харагдаж байна.

Жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэдэг шинжээчдийн дунд явуулсан “Ажлын нөхцөл тодорхойлох судалгаа”-нд оролцсон алба хаагчдын:

- 53.12 хувь нь нуруу өвдөх
- 18.75 хувь нь даралт ихсэх
- 59.37 хувь нь нойрны хямрал
- 53.12 хувь нь хоол боловсруулах

системийн хямрал гэсэн өвчин, зовиуртай байна гэсэн хариултыг сонгосон байна. Мөн санал асуулгад жижүүрийн ажлын онцлог болон Монгол орны цаг уурын онцлогоос хамаарч бөөр өвдөх, цисдит, нойр булчирхай, нүд өвдөх, толгой өвдөх, нунтаг/гарын мөр илрүүлэх нунтаг/-ийн харшил зэрэг өвчин, зовиур мэдэрч байсан тухай бичжээ.

Дүгнэлт

Нийслэлийн шүүх шинжилгээний газарт хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаалаар баталсан бүтэц, орон тооны дагуу нийт жижүүрийн 75 шинжээч, мэргэжилтэн ажилладаг. Одоогийн байдлаар практикт ажиллаж буй жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтнүүдийн нэг хоногт хийж гүйцэтгэх үндсэн ажлын ачаалал харьцангуй их бөгөөд ажлын цаг нь Монгол улсын хөдөлмөрийн тухай хуулийн холбогдох заалтыг байнга зөрчиж байдаг нь нууц биш болоод удаж байна.

Иймээс энэ асуудлыг удирдлага, зохион байгуулалтын түвшинд шийдвэрлэх зорилгоор жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтнүүдийн ажлын ачааллыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, үнэн бодитой тодорхойлж, алба хаагчийн эрх зүйн баталгааг сайжруулж, тус газрын үйл ажиллагаанд учирч болзошгүй эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх арга замыг оновчтой тодорхойлж, түүнийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин болон хүний нөөцийн бодлогыг

шинэчлэх зорилгоор хэд хэдэн зорилтын хүрээнд судалгаа хийж, үр дүнг тодорхойллоо.

Нэгдүгээрт: Жилийн хугацаанд алба хаагчдын зайлшгүй эдлэх ээлжийн амралт, амаржсаны амралт, богино болон дунд хугацааны сургалтад хамрагдсан алба хаагчдын ажлаас чөлөөлөгдсөн хугацааг нарийвчлан тогтоож, тухайн жилдээ тасралтгүй ажилласан алба хаагчдын бодит тоог гаргахад 3-5 алба хаагч бүтэн жил ажиллаагүй гэсэн тоотой тэнцэх үзүүлэлт дунджаар гарч байгаа нь нэг хэлтсийн алба хаагчдын нэг жилд хэвийн үйл ажиллагаагаа үргэлжлүүлэх хугацаанд дүйцүүлэн бодохоор ээлж хоорондын амралтын хугацаа жилийн турш 72 цаг байх ямар ч боломжгүй байна.

Хоёрдугаарт: Хэргийн газрын үзлэгийг чанартай хийхийн тулд тодорхой логик дэс дараалал бүхий үе, шатын дэс дарааллыг чанд баримталж ажиллах хэрэгтэй. Хэрэв үе шатыг алгасаж, дэс дарааллаас гажвал буруу таамаглал дэвшүүлэх, мөр нотлох баримтын шинж чанараа алдах эрсдэлтэй учраас жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтнүүдийн нэг хэргийн газрын үзлэгийг тогтсон үе, шатуудыг дамжин ажиллахад ямар хугацаа зарцуулахыг бодитой тооцох зорилгоор 24 цагийн хугацаанд хийж гүйцэтгэсэн нийт ажлын бодит хугацааг судалгааны үр дүнгээс дүгнэхэд жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэж буй шинжээч, мэргэжилтний хоногт оролцсон нийт хэргийн газрын үзлэгт зарцуулсан хугацаа нь тухайн хоногийн хугацаанд дуусгах боломжгүй байдгаас тогтмол илүү цагаар ажиллаж байгаа нь харагдаж байна. Мөн жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтэн нь 7 хоногт 2-3 удаа ээлжинд ажилладаг бөгөөд энэ нь Монгол улсын хөдөлмөрийн тухай хуулийн 84.1 дэх заалтыг ноцтой зөрчиж байна. Үүнээс гадна жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний нэг жилд ажиллах ажлын цагийг өдөрт 8 цагаар ажилладаг алба хаагчийн нэг жилд ажиллах ажлын цагтай математик статистикийн аргаар харьцуулж үзэхэд жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний ээлж хоорондын амралтын хугацаа 72 цаг байхад өдрийн 8 цагаар ажилладаг алба хаагчийн нэг жилд ажиллах ажлын дундаж цагаас 96 цагаар илүү байна. Энэ хугацааг ажлын өдөрт шилжүүлж тооцвол 12 ажлын өдөр илүү

¹⁰ Drake CL, Roehrs T, Richardson G, Walsh JK, Roth T. Shift work sleep disorder prevalence and

consequences beyond that of symptomatic day workers. Sleep 2004;27 (8):1453-1462.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

ажиллаж байна гэсэн тооцоо гарч байна. Харин ээлж хоорондын амралтын хугацаа 48 цаг байхад өдрийн 8 цагаар ажилладаг алба хаагчийн нэг жилд ажиллах ажлын дундаж цагаас 816 цаг буюу 102 ажлын өдөр илүү ажиллаж байна гэсэн тооцоо гарч байна.

Мөн жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагч нь 24 цагийн турш бэлэн байдал хангаж ажилладаг гэж үзвэл өдрийн цагаар ажилладаг хүнээс 968 цаг бага унтаг болох нь судалгаагаар нотлогдож байна. Энэ нь нийт 40 хоног огт унтахгүй гэсэн үг юм.

Гуравдугаарт: Ээлжийн ажил нь хүний хэвийн унтаж амрах цагийн хэмнэлийг алдагдуулдаг онцлогтой бөгөөд хүний унтах, сэрэх биологийн хэмнэлийг өөрчилж улмаар нойрны хямрал үүсэх, осол гэмтэлд өртөх эрсдлийг нэмэгдүүлдэг болохыг судлаачид тогтоожээ.

Ээлжийн ажил хийж, шөнөөр ажиллах нь эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэн, ихэнхи өвчний эрсдэлт хүчин зүйл болдог байна. Ялангуяа ээлжийн ажил эрхэлдэг хүмүүс нойргүйдэл, даралт, зүрх судасны өвчинд өртөх магадлал хамгийн их байдаг нь харагдаж байна.

НШШГ-ын алба хаагчдын дунд явуулсан “Ажлын нөхцөл тодорхойлох судалгаа”-нд оролцсон алба хаагчдын нуруу өвдөх, даралт ихсэх, нойрны хямрал, хоол боловсруулах системийн хямрал гэсэн өвчин, зовиуртай байна гэсэн хариултыг сонгосон байна. Мөн жижүүрийн ажлын онцлог болон Монгол орны цаг уурын онцлогоос хамаарч бөөр өвдөх, цисдит, нойр булчирхай, нүд өвдөх, толгой өвдөх, нунтаг/гарын мөр илрүүлэх нунтаг/-ийн харшил зэрэг өвчин, зовиур мэдэрч байсан тухай бичжээ.

Санал

Байгууллагын ажилчдын мэдлэг чадвар, хөгжил болон тогтвор суурьшил зэрэг нь тухайн байгууллагын амжилтын үндэс болдог. Хүнийг хамгийн үр ашигтай ажиллуулахын тулд байгууллагын стратегийг оновчтой тодорхойлж, хүний нөөцийн чадварыг бүрэн дүүрэн хөгжүүлэх нь чухал байдаг. Иймээс хэлтсийн үйл ажиллагааг хэвийн, үр дүнтэй явуулахын тулд хэргийн газрын үзлэгт тогтмол оролцдог ээлжийн шинжээч, мэргэжилтний ажиллах нөхцөл, эрх зүйн баталгааг бүрдүүлэх нь зүйтэй.

Эрх зүйн зохицуулалтын хувьд 2021 оны 07 дугаар сарын 02-ны өдөр

батлагдсан Хөдөлмөрийн тухай хуулийн тавдугаар бүлгийн 84 дүгээр зүйлийн 84.1-д зааснаар “Долоо хоногийн ердийн ажлын цаг 40-өөс илүүгүй байна” гэж заасан байдаг бөгөөд өнөөгийн нөхцөлд дээр дурдсан заалтуудыг зөрчихгүйгээр жижүүрийн шинжээчийн ажлыг явуулах нөхцөл, боломж бүрдэхгүй байгаа тул жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний үйл ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлуудыг цогцоор нь шийдвэрлэхийн тулд дүүргийн шүүх шинжилгээний хэлтсийн бүтэц, орон тоог шинэчлэх зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж байна.

Бүтэц орон тооны хувьд шинэчлэл хийснээр дараах ач холбогдолтой.

- Хэргийн газрын үзлэгийн чанар сайжирч цаашид хэрэг илрүүлэх явцад ахиц гарна.

- Алба хаагчид хөдөлмөрийн хуулинд заасан ажлын цагаар ажиллах боломж бүрдэнэ. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан заалтуудыг зөрчихгүйгээр албаны шуурхай байдлыг хангаж ажиллах нөхцөл бүрдэнэ.

- Алба хаагчийн хөдөлмөрийн чадвар алдалт багасч, хөдөлмөрийн чадвараа нөхөн сэргээх, өөрийн эрүүл мэнддээ анхаарах боломжтой болно.

- Шинжлэх ухаанч байгууллагын алба хаагчийн хувьд сурч боловсрох, мэдлэг ур чадвараа дээшлүүлэх, туршилт судалгаа үргэлж хийж хэвших боломж бүрдэнэ.

- Алба хаагчид хувийн ар гэр, амьдарч буй орчныхоо ая тухтай байдлыг сайжруулах зэрэг ач холбогдолтой.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992 он
2. Монгол Улсын Шүүх шинжилгээний тухай хууль, 2022 он
3. Монгол Улсын Хөдөлмөрийн тухай хууль, 2021 он
4. Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 01 дүгээр сарын 05-ны өдрийн 10 дугаар тогтоол
5. Монгол Улсын Засгийн газрын 23 оны 01 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 23 дугаар тогтоол
6. Б.Бат-Эрдэнэ, “Криминалистик”, УБ, 2003 он
7. В.Даваахүү, “Ээлжийн сувилагчдын эрүүл мэндийн эрсдэлт хүчин зүйлсийн судалгаа”, УБ, 2016.
8. С.Нармандах, “Шөнийн ээлжийн ажил сувилагчийн эрүүл мэндэд нөлөөлөх нь”, УБ, 2012.

9. Х.Хулан, “Ээлжийн ажил ба бодисын солилцооны хам шинжийн хоорондын хамаарал”, УБ, 2017

10. Rosa RR. Extended work shifts and excessive fatigue. Journal of sleep research

11. Organization WH, Health in 2015; from MDGs, Millennium Development Goals to

SDGs, Sustainable Development Goals. France

12. Drake CL, Roehrs T, Richardson G, Walsh JK, Roth T. Shift work sleep disorder prevalence and consequences beyond that of symptomatic day worker

13. <https://legalinfo.mn>

14. <https://www.forensics.gov.mn/>

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

БЭРТЭЛ УЧРУУЛАХ /ТРАВМАТИК/ ЗЭВСГИЙН ОЙЛГОЛТ БА ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ

LEGAL REGULATION AND UNDERSTANDING OF TRAUMATIC WEAPONS

З.Мөнх-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Munkh-Erdene Z.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police Senior Lieutenant

Б.Номин

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтын Байгалийн ухаан техник зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), цагдаагийн дэд хурандаа

Nomin B.

Head of environmental and technique science department, institute of forensic science, university of Internal Affairs, Ph.D., Police lieutenant colonel

Хураангуй: Бэртэл учруулах /травматик/ төрлийн зэвсгийг галт зэвсэгтэй эд анги, ажиллах механизм хувьд хооронд нь харьцуулан тус бүрийн онцлог ялгааг тодорхойлж Монгол Улсын Галт зэвсгийн тухай хууль, эрх зүйн баримт бичигт энэ төрлийн зэвсгийн ашиглах нөхцөл, зэвсгийн төрөл, ангилал зэргийг хэрхэн тусгасныг ОХУ, Украин зэрэг улс орнуудын зэвсгийн хуультай харьцуулан өнөөгийн байдлыг тодорхойллоо.

Abstract: Intended to study the traumatic weapon compared to firearms in terms of parts and working mechanisms. Also, the conditions of use of this type of weapon, the type and classification of weapons, the laws and regulations on firearms of our country were compared with the laws of other countries such as Russian Federation and Ukraine.

Түлхүүр үгс: Бэртэл учруулах зэвсэг, галт зэвсэг, сум.

Key words: Traumatic weapons, fire arms, cartridges.

Манай улсын хувьд галт зэвсгийн тухай анхны хууль 2001 оны 04 сарын 26-ны өдөр батлагдсанаар иргэн, аж ахуй нэгж галт зэвсэг, сум, хэрэгсэл эзэмших, ашиглах, хадгалахтай холбогдсон харилцаа, мөн түүнд хяналт тавихтай холбогдсон харилцааг зохицуулсан эрх зүйн акт бий болоод 20 орчим жил өнгөрсөн байна. Энэ хугацаанд цаг үеийн нөхцөл байдалтай холбоотойгоор хуулийн нэмэлт болон өөрчлөлт хэсэгчлэн хийгдэж байжээ. Харин түүнээс өмнө манай улсын хувьд тухай үеийн засаг, захиргаа, албан тушаалтнаас гарсан тушаал, шийдвэрээр галт зэвсэгтэй холбогдсон харилцааг зохицуулж байсан нь одоогийн хууль, журамтай дүйцэхүйц шинж чанарыг агуулж байсан гэж харж болох юм.

Галт зэвсэгтэй холбогдсон харилцааг зохицуулах хууль, журам бий болсноор бид галт зэвсгийн талаар ойлголттой болсон гэсэн үг биш юм. Түүхийн хуудсыг сөхөж үзвэл Богд хаант засаглалын үед галт зэвсгийн тооллого явуулж байсан мэдээ

байдаг. Мөн ял шийтгэгдэж байсан этгээдүүдийн мэдээнд буу нуун дарагдуулсан¹ гэх хэрэг байсан нь тухайн үед галт зэвсэгтэй холбоотой зөрчил, гэмт хэргийн шинжтэй үйлдлүүд гардаг, хариуцлага хүлээлгэдэг байсныг илтгэж байна.

Галт зэвсгийн тухай анхны хууль нь 2001 оны 04 сарын 26-ны өдөр батлагдан мөрдөгдөж байсан бөгөөд энэ хуулинд галт зэвсэг болон сум, хэрэгслийн ангилал, төрөл, хийц, аюулгүй ажиллагаа, ашиглах, худалдахтай холбогдсон харилцааг нарийн зохицуулаагүй бөгөөд одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хууль болон түүнд нийцүүлэн гарсан журмуудаар эдгээр харилцааг нарийвчлан зохицуулсан байдаг. Түүний нэг чухал зохицуулалт нь галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл буюу тусгай хэрэгслийн талаарх ойлголтыг зохицуулсан явдал юм.

2022 онд манай улсын хилээр 800-1000 орчим галт зэвсэг, галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийг худалдан борлуулах

¹ Чинбат, М. Криминалистикийн галт зэвсэг судлал. –Уб. 2014., 5 дахь тал

зорилгоор тусгай зөвшөөрөл бүхий аж ахуй нэгж оруулж ирснээс 10-15 орчим хувийг галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл эзэлж байгаагаас тодорхой хувийг бэртэл учруулах зэвсэг эзэлдэг бөгөөд тус онд Шүүх шинжилгээний ерөнхий газарт энэ төрлийн 10 орчим зэвсэгт шинжилгээ хийлгэж дүгнэлт гаргуулахаар эрх бүхий байгууллагаас тогтоол, захирамж хүсэлт ирүүлсэн байна.

Бэртэл учруулах /травматик²/ төрлийн зэвсгийг хэрэглэх эрх зүйн орчин бүрдсэн хэдий ч тухайн зэвсгийг ашиглах нөхцөл, хөнөөлийн судалгаа төдийгүй энэ зэвсгийн талаарх ойлголт, ашиглах ном, бүтээл бага байна.

Үндсэн хэсэг Бэртэл учруулах /травматик/ төрлийн зэвсгийн тухай ерөнхий ойлголт: Бэртээх буюу травматик зэвсэг гэж хүний биед хүчтэй өвдөлт өгч цаашид үргэлжлүүлэн идэвхтэй үйлдэл хийх боломжгүй болгох зориулалттай сум, түүгээр буудлага үйлдэх төхөөрөмжийг хэлнэ³.

Оросын холбооны улсад “Нелетального оружия”, барууны орнуудад “Non-lethal weapons”, “Less-lethal weapons”, “less-than-lethal weapons”, “non-deadly weapons” гэсэн ерөнхий ойлголтуудад хамааруулж үздэг. Бэртэл учруулах /травматик/ төрлийн зэвсгийг “травматическое оружие”, “rubber gun” гэх мэтээр нэрлэсэн байдаг. Мөн дээрх төрлийн зэвсэгт ашиглагддаг сумыг ч бас “патронами травматического”, rubber bullet, rubber buckshot гэх мэт янз бүрээр тухайн сум хэрэгслийн онцлогоос хамаарч нэрлэдэг

Хүснэгт №1 Пистолет Макаров, ИЖ-79-9т, ИЖ-79-8 буунуудын ижил болон ялгаатай байдлын тодорхойлсон судалгаа.

№	Нэрс	Пистолет Макаров	ИЖ-79-9т	ИЖ-79-8
1	Үндсэн хийц, загвар	Ижил	Ижил	Ижил
2	Цохих-буулгах механизм	Ижил	Ижил	Ижил
3	Сум өгөх болон хонгио хаях механизм	Ижил	Ижил	Ижил
4	Гол төмрийн суваг/бянт/	4 бянттай	Бянтгүй гөлгөр	Гол төмрийн суваг хөндлөвчтэй
5	Калибр	9x18мм	9mm P.A	9mm P.A Knall, 9mm P.A CN гэх мэт.
6	Түргих механизм	Калибрас шалтгаалж өөр байна.		
7	Сум хэрэгсэл	Ган зүрхэвч, тугалган цамц зэс бүрээсээс бүрдэх хошуутай,	Нийлэг болон резинэн хошуутай, дарин цэнэг,	Хошуугүй, амьсгал боогдуулах, нулимас асгаруулах цэнэг

² Травматик-traumativ-гэмтэл

³ Чинбат, М. Криминалистикийн галт зэвсэг судлал. –УБ., 2014.,

⁴ Калашников сэтгүүл., 2010., №4

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

		дарин цэнэг, хонгио, бялт гэсэн бүтэцтэй.	хонгио, бялт гэсэн бүтэцтэй.	бүхий бүрээстэй, дарин цэнэг, хонгио, бялтаас бүрдэнэ.
--	--	---	------------------------------	--

Дээрх судалгааны үр дүнгээс харахад эдгээр буу нь үндсэн хийц, загвар, цохих-буулгах механизм, сум өгөх болон хонгио хаях механизмын хувьд ижил боловч гол төмрийн суваг, калибр, түгжих механизм, сум хэрэгслийн хувьд ялгаатай байгаа нь харагдаж байна.

Сүүлийн жилүүдэд Бүгд Найрамдах Турк улсын RETAY ARMS үйлдвэрт үйлдвэрлэж байгаа RETAY EXTREME загварын 9мм P.A калибрын хагас автомат гар буу нь үйлдвэрлэгчээс хийцийн хувьд химийн буюу цочироох үйлчилгээтэй сум, бэртэл учруулах /травматик/ сумаар аль алинаар нь буудах боломжтойгоор үйлдвэрлэгдсэн нь энэ төрлийн зэвсэг улам хөгжиж байгааг харуулж байна. Уг зэвсэг нь манай улсад хууль сахиулах болон харуул хамгаалалтын зориулалтаар ашиглагдаж эхлээд байгаа юм.

Бэртэл учруулах буюу травматик зэвсгийн хувьд галт зэвсэгтэй харьцуулахад гадна хэлбэр хийцээс гадна ангиллын хувьд гар буу, карабин, дробинк гэх мэт төрөл бүрийнх байх ба түүний дагуу сумны хувьд ч бас төрөл бүрийн калибртай байна.

2007-2022 онуудад аж ахуй нэгж, байгууллагууд худалдан борлуулах, харуул хамгаалалтын чиглэлээр ашиглах зорилгоор улсын хилээр 700 гаруй бэртэл учруулах /травматик/ зэвсэг оруулж ирсэн бөгөөд "Галт зэвсэг, галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн хонгио, хошууны мэдээллийн нэгдсэн сан"-д дээж өгснөөс Оросын холбооны улсын ИЖ, Байкаль, Украины "ФОРТ", Германы "Umarex", Туркын "EKOL", "RETAY" гэх мэт үйлдвэрүүдийн бэртэл учруулах /травматик/ зэвсгүүд байгаа нь манай улсад ихээр хэрэглэгддэгийг илтгэж байна. Мөн манай улсын цагдаагийн байгууллагын алба хаагчид БНХАУ-д үйлдвэрлэгдсэн Riot shotgun YJ-12 загварын тусгай хэрэгслээр зэвсэглэсэн байдаг.

Энэ төрлийн зэвсгийн сумны төрөл, калибр:

- Бэртэл учруулах /травматик/ төрлийн зэвсгийн сум нь хошуунаасаа хамаарч өөр өөр байна. Тухайлбал, резин,

хуванцар, даавуу болон бусад материалаар хийгдсэн байдаг.

- Сумны бүтцийн хувьд галт зэвсэгтэй ойролцоо. Тухайлбал, хошуу, хонгио, дарин цэнэг, бялт гэсэн бүтэцтэй байх бөгөөд сумны хошууны хувьд дугуй, мохоо хэлбэртэй үйлдвэрлэгддэг.

- Калибрын хувьд 9мм P.A, 10x22T, .380 GUM, 10x32T, 13x45T, 18x45T, 12/35, 10x28AKBC, .40RUBBER гэх мэт олон төрөл байна.

Галт зэвсэг, галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл хэрэглэх эрх зүйн орчин:

2001 оны 04 сарын 26-ны өдөр батлагдсан /хүчингүйд тооцогдсон/ Монгол Улсын Галт зэвсгийн тухай анхны хууль иргэн болон хууль сахиулах, цэргийн байгууллагаас бусад байгууллагын галт зэвсэг өмчлөх, эзэмших, ашиглахтай холбогдсон харилцааг зохицуулж байсан бөгөөд галт зэвсгийн ангиллын хувьд галт зэвсэг, байлдааны галт зэвсэг, гар буу гэж ангилсан хэдий ч энэ нь зөвхөн ашиглаж буй субъектээр нь ангилсан байна. Уг хуулинд галт зэвсэг болон байлдааны галт зэвсгийн техникийн хувьд хийц, бүтэц, ажиллагаа, сум, хэрэгслийн хувьд ялгагдах онцлогийг төдийлөн тусгаагүй байжээ.

Иргэн, аж ахуй нэгж галт зэвсэг, галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл эзэмших, ашиглах, хадгалах, аюулгүй ажиллагаатай холбоотой харилцаа болон түүнд тавих хяналттай холбоотой харилцааг зохицуулсан эрх зүйн орчин бүрдсэн нь "Галт зэвсгийн тухай" анхны бие даасан хууль юм.

Үүнээс өмнө галт зэвсгээс одоогийн нэршлээр галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэлтэй дүйцэхүйц зэвсгийг ялгаж тооллого хийн хяналт тавьж байсныг зарим эх сурвалжаас харж болох юм. Тухайлбал, "1919 онд Богд Хааны Засгийн газар галт зэвсгийн тооллого явуулж байжээ. Тооллогоор: Винтов буу-5776, Бердан буу-2456, Цахиур буу-1435, Бусад буу-750, Хуучны буу-131, Нум сум-2000 ширхэг бүртгэгдсэн байна"⁵ гэжээ.

⁵ Үндэсний түүхийн архив.1-р анги данс 2, х/н 130, Засгийн газрын албаны сэтгүүл 1926 оны дугаар 14.

Галт зэвсгийн тухай хууль нь 2015 оны 08 дугаар сарын 07-ны өдөр шинэчлэн батлагдаж одоогоор хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа бөгөөд хуулийн агуулга, хүрээ, зохицуулах асуудал, зарим төрлийн шинэ ойлголтоос үзэхэд галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн талаарх ойлголт, нийгмийн хэрэгцээ, шаардлагын дагуу шинэчлэн батлагдсаныг харж болохоор байна.

“Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл гэж галт зэвсгээс бусад хийн буу, хавчаахай болон ан агнах, спорт-сургалт, үзмэр, цуглуулгын зориулалттай хэрэгслийг⁶” хэлнэ гэж тодорхойлсон.

Галт зэвсгийг ашиглаж байгаа зориулалтаар нь иргэний, харуул хамгаалалтын, хууль сахиулах албаны, байлдааны гэж ангилах бөгөөд иргэний болон харуул хамгаалалтын ангилалд хамаарах галт зэвсэг, сумны нэр, төрлийн жагсаалтыг хууль зүйн, байгаль орчны болон спортын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүд хамтран баталсан. Үүнд иргэний зориулалттай галт зэвсгийг ан агнах, спорт-сургалтын, үзмэр, цуглуулгын болон харуул хамгаалалтын зориулалттай галт зэвсэг гэж ангилна. Мөн гол төмөр, калибр, хэмжээнээс хамааран сумыг ангилна⁷.

Хууль зүйн сайдын 2015 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн А/249 дүгээр тушаалын нэгдүгээр хавсралтад “Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн жагсаалт”-ыг батласан бөгөөд дараах байдлаар ангилна. Үүнд:

- Шахагдсан хийн даралтын хүчээр хошуу буюу үрлийг гол төмрөөс шидэх зориулалттай гадаад хэлбэр хийц, ажиллах зарчмын хувьд галт зэвсэгтэй төсөөтэй хийн буу;
- Амьсгал боогдуулах, нулимс асгаруулах, цочироох үйлчилгээ бүхий химийн бодис ашиглах зориулалттай гадаад хэлбэр хийц, ажиллах зарчмын хувьд галт зэвсэгтэй төсөөтэй тусгай хэрэгслүүд⁸;
- Чанга дуу чимээ, гэрэл гаргах зориулалттай гадаад хэлбэр хийц, ажиллах зарчмын хувьд галт зэвсэгтэй төсөөтэй дохионы хэрэгслүүд;

- Сумны хошуу нь дангаараа буюу утсаар дамжуулан цахилгаанаар цохих үйлчилгээ үзүүлэх зориулалттай гадаад хэлбэр хийц, ажиллах зарчмын хувьд галт зэвсэгтэй төсөөтэй тусгай хэрэгслүүд;

- Сумны хошуу нь резин, хуванцар, даавуу болон бусад төрлийн материалаар хийгдсэн цохих /гэмтээх, бэртээх/ зориулалттай гадаад хэлбэр хийц, ажиллах зарчмын хувьд галт зэвсэгтэй төсөөтэй тусгай хэрэгслүүд;

- Зэвт хошуу бүхий сумаар харвах зориулалттай хавчаахай /нумт буу/.

Хавчаахай /нумт буу/ гэж хөвчийг татаж сум харвах зэвсгийг⁹ хэлнэ гэснийг Богд хааны үед хийгдэж байсан тооллого, судалгааны эх сурвалжтай харьцуулж үзэхэд тухайн үед галт зэвсгүүдийн хамт нум, сумыг ашиглаж байсан талаар бүртгэл, судалгааны ажил хийж байсан нь өнөөгийн галт зэвсэг, галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл гэсэн ялгамжтай ойлголт тухайн үед ч байсныг илтгэж байна. Нум, сум ч бас татагдсан хөвчийн тусламжтайгаар сумаа харваж буй хэрэгсэл юм.

ОХУ болон Украин улсын Зэвсгийн хуульд галт зэвсэг болон бусад зэвсгийг хэрхэн ангилдаг талаар харьцуулан үзэхэд:

1. 1996 оны 11 дүгээр сарын 13-ны өдөр батлагдсан Оросын Холбооны улсын Зэвсгийн тухай хуулинд иргэний зэвсгийг дараах байдлаар ангилдаг байна. Үүнд:

- Бие хамгаалах зэвсэг;
- Спортын зэвсэг;
- Ан агнах зэвсэг;
- Дохио өгөх зориулалттай зэвсэг;
- Иртэй хүйтэн зэвсэг;
- Үзмэр цуглуулгын зэвсэг.

Иргэн өөрийгөө хамгаалах зориулалттай буюу бие хамгаалах зэвсэгт бэртэл учруулах зэвсэгт дараах зэвсгүүд багтана. Үүнд:

- бянтгүй гөлгөр урт гол төмөртэй бэртэл учруулах сумны хошуутай бөгөөд буудах агшны кинетик энерги 150 жоулаас хэтрэхгүй;
- Амьсгал боогдуулах, нулимс асгаруулах, бэртэл учруулах сумны хошуутай аминд үл хүрэх тусгай хэрэгсэл;
- Хийн буу;

⁶ Галт зэвсгийн тухай хуулийн 3.1.4 дэх заалт.

⁷ Хууль зүйн сайд, Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын сайд, Эрүүл мэнд, спортын сайд нарын 2015 оны 11 дугаар сарын 03 -ны өдрийн А/250/А379,437 тоот хамтарсан тушаалын хавсралт

⁸ “тусгай хэрэгсэл” гэж хүний аминд үл хүрэх гэмтэл бэртэл учруулах, амьсгал боогдуулах, нулимс асгаруулах, цочироох зэвсгийг ойлгоно.

⁹ Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл ашиглах журмын 1.6.5 дахь заалт.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

- Цахилгаан болон цахилгаан гүйдлээр цохигч тусгай хэрэгсэл.

2. Украин улсын зэвсгийн тухай хуулинд зэвсгийг холбогдох субъектын ашиглах байдлаас нь хамаарч 3 ангилж үздэг байна. Үүнд:

1. Цэргийн
2. Албаны
3. Иргэний

Иргэний зориулалттай зэвсэгт дараах зэвсгүүд хамаарна. Үүнд:

- Спортын зэвсэг;
- Ан агнуурын зэвсэг;
- Бие хамгаалах зэвсэг;
- Дохионы зэвсэг;
- Цуглуулгын гэх мэт.

Бие хамгаалах зэвсэг нь өөрийн болон бусдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгийг халдлагаас хамгаалах зориулалттай бөгөөд энэ зэвсэгт Украины эрүүл мэндийн яамны шаардлагад нийцсэн резин болон үхэлд үл хүргэх сумтай гар буу болон буу, хийн зэвсэг/нулимс асгуулагчаар цэнэглэгдсэн сумтай хийн буу, хийн шүршигч гэх мэт/ байна. Мөн ан агнуурын буу болон бянтгүй гөлгөр гол төмөртэй бууг бие хамгаалах зэвсэг болгон ашиглахыг зөвшөөрдөг байна.

Бэртэл учруулах /травматик/ зэвсгийн бэртэл учруулж буй талаар зарим бодит судалгаа байдаг. Жишээлбэл: 2010 онд Калашников сэтгүүлд хэвлүүлсэн ОХУ-н цэргийн эмч нарын “Бэртэл учруулах зэвсэг хэрэглэснээс үүссэн үр дагаврын үнэлгээ” нэртэй нийтлэлд травматик зэвсэг ойрын зайнаас хэрэглэсэн үед үүссэн гэмтэл, үр дагаваруудын талаар эмнэл зүйн талаас дүгнэлт өгсөн байна¹⁰. Жишээлбэл:

- 34 настай иргэн Г нь 18х45Т калибрын резинэн сумны хошуутай ОСА загварын бэртэл учруулах зэвсгээр буудуулж тархиндаа 1.5х2см хэмжээтэй шарх үүссэн бөгөөд Рентген шинжилгээ, гавлын ясны компьютер томографиас үзэхэд тархи руу сумны хошуу орж хүнд гэмтэл үүсгэсэн байна.

- 46 настай иргэн М-н толгойд санамсаргүй байдлаас болж МР-79-М Макарыч загварын бэртэл учруулах зэвсгээр 1 метр орчим зайнаас буудаж зүүн нүдний хонхорхой, гавлын хөндий рүү сум тархийг цөмлөн нэвтрэн орсон бөгөөд компьютер томографийн шинжилгээгээр 9мм-ийн диаметртай бөөрөнхий хэлбэртэй гадны биет илэрсэн бөгөөд тухайн зүйлийг

мэс заслын явцад гарган авч 9мм Р.А сумных болохыг тогтоож байсан баримт байна.

ОХУ болон Украины зэвсгийн тухай хуулиудад бэртэл учруулах зэвсэг нь иргэний бие хамгаалах буюу өөрийгөө хамгаалах хэрэгсэл гэсэн ангилалд хамаарч байна. Манай улсын галт зэвсгийн тухай хуулинд галт зэвсгийг иргэний, харуул хамгаалалтын, хууль сахиулах албаны, цэргийн гэж ангилсан байдаг ч иргэний ангилалд өөрийгөө хамгаалах зэвсэг гэх ойлголт байдаггүй. Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл ашиглах журамд тухайн жагсаалтад багтах тусгай хэрэгслүүдийг иргэн ан агнах, спорт-сургалт, үзмэр цуглуулгын зориулалтаар ашиглаж болохоор заасан байгаагаас гадна ОХУ болон Украин улсын Зэвсгийн хууль нь зэвсгийн ангилалд хамаарах зэвсгүүдийг нэгтгэсэн байна. Манай улсын хувьд галт зэвсгийн хуулинд галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн талаарх зохицуулалт байдаггүй бөгөөд журмаар зохицуулдаг.

Бэртэл учруулах /травматик/ зэвсгийн сумны хошуу нь ОХУ болон Украины зэвсгийн тухай хуулинд Эрүүл мэндийн яамны шаардлагад нийцсэн байхаар тусгагдсан байх бөгөөд сумны хошууг гол төмрөөс шидэх агшины кинетик энергийн боломжит нөхцөл, хязгаарыг хуулинд тогтоож өгсөн байна. Харьцуулан судлах явцад манай улсын “Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл ашиглах журам”-д хийн бууны үрлээ гол төмрөөс шидэх агшины кинетик энергийг 7.5 жоулаас их, хавчаахайны хөвчний татах хүч 43кг-аас их байвал галт зэвсэгтэй адилтгаж үзнэ гэж заасан нь зөвхөн бүртгэлийн шинжтэй заалт мэт харагдаж байна. Бэртэл учруулах /травматик/ зэвсэг болон бусад галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн хөнөөлийн судалгаад суурилсан заалт хууль, журманд дутмаг байна.

Үүнээс үзэхэд галт зэвсэг, сум хэрэгсэлийн талаарх ойлголт, ангилалыг хууль, эрх зүйн баримт бичиг, ном, бүтээлд тодорхой дурьдсан боловч хүйтэн зэвсэг болон бусад хийн шахуургат-пневматик зэвсэг, химийн буюу цочироох үйлчилгээ бүхий сумтай зэвсэг, бэртэл учруулах /травматик/ зэвсэг, тэдгээрийн сум, хэрэгслүүдийн талаарх ойлголт, нарийвчилсан судалгааны ажил төдийлөн хийгдээгүй байна. Шүүх шинжилгээний

¹⁰ Калашников сэтгүүл., 2010., №5

ерөнхий газарт сүүлийн жилүүдэд хийгдсэн шинжилгээний үр дүнгээс харахад энэ төрлийн судалгааг ахисан түвшинд хүргэх, эрх зүйн орчныг улам боловсронгуй болгох шаардлагатай нь харагдаж байна.

Дүгнэлт

Галт зэвсгээс гадна иргэн, аж ахуй нэгж болон зарим хууль сахиулах байгууллагын хэрэглээнд бэртэл учруулах /травматик/ зэвсэг ашиглагдах эрх зүйн орчин бүрдсэнээс гадна уг зэвсэг нь технологийн хувьд өргөжин тэлж байна. Шүүх шинжилгээний ерөнхий газарт хийгдсэн шинжилгээний тоон үзүүлэлт болон сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсад энэ төрлийн зэвсэг хэрэгсэл хилээр оруулж ирж буй байдлын тоо жил бүр нэмэгдэж буй байдлаас харахад цаашид энэ төрлийн зэвсэг хэрэгсэл ашиглалт нэмэгдэх хандлага, ашиглан гэмт хэрэг үйлдэх, зөрчил гаргах магадлалтай байна.

Галт зэвсгийн ойлголт, эрх зүйн орчин тодорхойлогдсон боловч бэртэл учруулах /травматик/ зэвсэг, тэдгээрийн сум, хэрэгслүүдийн талаарх ойлголт, нарийвчилсан судалгааны ажил төдийлөн хийгдээгүй байх тул энэ талын судалгааны ажлыг өргөжүүлэн хийх, эрх зүйн орчныг улам боловсронгуй болгох, хуулийн зохицуулалтыг нарийвчлан хийх шаардлагатай байна. Судалгааны ажлын хүрээнд дараахь саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

Санал

1. Бэртэл учруулах /травматик/ зэвсгийн талаарх ойлголт, онолын ном, зохиол дутмаг байгаа нь галт зэвсэг, галт

зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл, тэдгээрийн төрөл ангилал, онцлог, шинэ төрлийн зэвсгийн ажиллах зарчмын ерөнхий ойлголтын талаарх нарийвчилсан судалгааг хийж практикт нэвтрүүлэх.

2. Бусад орны хууль, эрх зүйн жишээн дээр галт зэвсэг, галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл, бэртэл учруулах зэвсэг, тэдгээрийн сум, хэрэгслүүдийн ашиглалт, хэрэглээний талаарх хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож зохицуулалтыг нарийвчлан тусгаж өгөх.

3. Бэртэл учруулах зэвсгийн сумны хошууг гол төмрөөс шидэх агшины кинетик энерги болон калибраас шалтгаалж хөнөөх чадвар ямар байгааг тодорхойлох нь олон талын суурь судалгаа болох ба шинжилгээ хийх арга зүйн судалгаа хийж боловсруулах шаардлагатай.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Галт зэвсгийн тухай хууль. 2001
2. Монгол Улсын Галт зэвсгийн тухай хууль. 2015
3. Хууль зүйн сайдын А/249 дүгээр тушаал. 2015
4. Чинбат М. Криминалистикийн галт зэвсэг судлал. УБ. 2014
5. Оросын холбооны улсын зэвсгийн тухай хууль. 1996
6. Украин улсын цэргийнхээс бусад зэвсгийн тухай хууль.
7. Оросын холбооны улсын Калашников сэтгүүл. 2010. №4
8. Оросын холбооны улсын Калашников сэтгүүл. 2010. №5

НИЙТИЙН АШИГ СОНИРХЛЫН ОЙЛГОЛТ, ТҮҮНИЙГ ТӨЛӨӨЛӨН ШҮҮХЭД НЭХЭМЖЛЭХ ГАРГАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPT OF PUBLIC INTEREST AND THE LEGAL REGULATION OF LITIGATION ON ITS BEHALF

Б.Сугиржав

Дундговь аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн Ерөнхий шүүгч, магистр

Sugirjav B.

Chief Judge of the First Instance Court of Administrative Affairs in Dundgov Province, Master of Jurisprudence

Д.Дэлгэрзаяа

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хэвлэл, редакцын хэлтсийн хэвлэлийн редактор, цагдаагийн хошууч, магистр

Delgerzaya D.

Press editor of the Publishing and editorial department of the United Research Institute of the University of Internal Affairs, police major, Master of Jurisprudence

Хураангуй: Энэхүү нийтлэлээр нийтийн ашиг сонирхлыг хууль зүйн үүднээс тайлбарлах, нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн шүүхэд нэхэмжлэл гаргах эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулан судалж, дүгнэлт өгөхийг зорилоо.

Abstract: This article aims to provide a researcher's opinion by comparing the legal regulation of defining public interest from a legal point of view and filing a lawsuit on behalf of public interest.

Түлхүүр үгс: нийтийн ашиг сонирхол, нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах, төрийн бус байгууллага.

Key words: public interest, protection of public interest, non-governmental organization.

Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль Улсын Их Хурлаас батлагдсанаар манай улсад нийтийн ашиг сонирхлыг шүүхээр хамгаалах болон эрх бүхий этгээдийг тодорхойлох тухай ойлголтын онолын болон хууль зүйн агуулга үр дагавар, хэрэгжилт, шүүхийн практик зэргийг судлах хэрэгцээ шаардлага үүссээр байна. Эрх бүхий төрийн бус байгууллагад хуулиар шалгуур шаардлага тавигдсан ч төдийлөн ач холбогдолгүй, үр дүнг тооцох хувилбар багатай, дүрмийн зорилго нь зөрчигдсөн эрхийг сэргээн хамгаалахтай бүрэн нийцэхгүй, гишүүддээ үйлчилдэг төрийн бус байгууллагын эрхтэй атлаа гишүүдэд хамааралгүй нийтийн эрх ашгийг хамгаалах нэхэмжлэл гаргах гэх мэтээр хуулийн агуулгаас өөр байдлаар хэрэгжиж эхлээд байгаа нь анхаарах татах асуудал болоод байна.

Монгол Улсын шүүхийн тогтолцоог дагаад нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн шүүхэд

нэхэмжлэл гаргах эрхийг дөрвөн төрлөөр буюу Үндсэн хуулийн Цэцэд маргаан шийдвэрлэх, эрүүгийн ба иргэний хэргийн шүүхэд болон Захиргааны хэргийн шүүхэд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаагаар зохицуулах болон эдгээрээс Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай ажиллагаанд гарч буй нэхэмжлэл түүнтэй холбоотой хууль хэрэглээг дагнан судлах практик хэрэгцээ шаардлага үүсэж байна.

Үндсэн хэсэг “Нийтийн ашиг сонирхол” гэсэн ойлголтыг судлах, танин мэдэх, түүний агуулга концепцийг онол, арга зүйн үндэслэлтэй тодорхойлох¹ эрх зүйн үзэл баримтлалууд нэлээд байдаг. “Нийтийн ашиг сонирхол” хэмээх ойлголтыг: ХБНГУ-д²:

➤ нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс захиргааны актыг яаралтай гүйцэтгэх.

➤ нийтийн ашиг сонирхолыг тодорхойлох урьдчилсан нөхцлийг тодорхой нэг тохиолдолд хууль тогтоогчоос тогтоосон

¹ Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх нь. хэлэлцүүлгийн эмхэтгэл. – Уб., 2020. 4 дэх тал.

² ХБНГУ-ын Захиргааны хэргийн шүүхийн тухай хууль. 80 дугаар зүйл. 80.1.2 дахь заалт.

хуулийн агуулга зорилгоос тайлбарлах замаар тогтоох.

➤ эрх зүйн тодорхойгүй ойлголт тул шүүхээс тайлбарлах гэж үздэг байна.

Харин АНУ-д дараах байдлаар тайлбарлажээ¹:

➤ хүлээн зөвшөөрөх байдал болон хамгаалалтыг үндэслэдэг нийтийн сайн сайхан байдал.

➤ олон нийт эрх ашигт нэгдэж, ялангуяа төрөөс зохицуулалтыг шаарддаг.

ОХУ-ын хувьд “Төрөөс хүлээн зөвшөөрсөн эрх зүйн зохицуулалт бүхий нийгмийн ашиг сонирхол бол нийтийн ашиг сонирхол юм” гэжээ.

Манай улсын тухайд Монгол Улсын Үндсэн хуульд “нийтийн ашиг сонирхол” гэх ойлголтыг хуульчлаагүй тул “ашиг сонирхол” гэх ойлголтоор³, Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд⁴, (цаашид ЗХШХШТХХ гэх) Захиргааны ерөнхий хуульд⁵ бусад салбар хуульд дурдсан гэх зэргээр нэгдсэн ойлголтгүй хуульчилсан нь онолын хувьд “эрх зүйн тодорхойгүй нэр томъёо” гэх ойлголттой холбон авч үзэх агуулгыг илэрхийлэхээр байна.

Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтын талаар авч үзвэл нийтийн ашиг сонирхлыг нэхэмжлэн хамгаалах тухай ойлголт анх Англо-Саксоны эрх зүйн системтэй улсуудад ХХ зууны дунд үед үүсэж, энэ нь процессын эрх зүйд нөлөөлж, улмаар шүүх тодорхой шийдвэрээр эрх зүйг бүтээдэг жаягийн дагуу “нийтийн ашиг сонирхлыг нэхэмжлэн хамгаалах журам” бүхий жишиг тогтсон байна.

Харин эх газрын буюу Ром-Германы эрх зүйн системтэй улсуудад энэ нь хууль тогтоогчоос ихээхэн хамааралтай буюу “хууль тогтоогч нийтийн ашиг сонирхлыг нэхэмжлэн хамгаалах эрх зүйн орчныг бүрдүүлээгүй тохиолдолд үл гүйцэлдэнэ”⁶ гэж үздэг. Нөгөөтэйгүүр өөрийнх нь эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол хөндөгдөөгүй байхад ялангуяа захиргааны хэргийн

шүүхэд нэхэмжлэл гаргах нь онолын хувьд маргаантай асуудал байдаг. Учир нь захиргааны эрх зүйн үүднээс авч үзвэл аливаа захиргааны байгууллагын өөрийнх нь гол зорилт нийтийн ашиг сонирхлыг илэрхийлсэн буюу захиргааны үйл ажиллагаа ямагт нийтийн ашиг сонирхолд чиглэсэн байх ёстой⁷. Гэтэл бодит байдалд тийм биш байх тул шүүхэд нэхэмжлэн хамгаалах асуудлыг авч үзэх шаардлага гардаг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.14-т “Монгол Улсын иргэн Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, хэргээ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, уучлал хүсэх үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдэлнэ”, Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 1-д “Захиргааны хэргийн шүүх Үндсэн хуулийн цэц болон өөр шүүхэд харьяалуулснаас бусад нийтийн эрх зүйн маргааныг хянан шийдвэрлэнэ” гэж зааснаар нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах эрх зүйн үндэс бүрдсэн гэж хууль зүйн үүднээс тайлбарлахаар байна.

Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.3-т зааснаар хуулиар тусгайлан эрх олгогдсоноос бусад этгээд зөвхөн хүрээлэн байгаа орчин, хүүхдийн эрх, нийтийн эрүүл мэнд, нийтийн өмчийг хамгаалах гэсэн салбарт нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн нэхэмжлэл гаргах бөгөөд мөн хуулийн 18.3.1-т “нэхэмжлэлийн шаардлага нь тухайн байгууллагын дүрмийн зорилгод нийцсэн байх” ба Төрийн бус байгууллагын тухай хууль (цаашид ТББТХ гэх)-ийн 10 дугаар зүйлд заасанчлан “дүрэмдээ зорилгоо тодорхойлсон байх”,

¹ Нийтийн эрх ашгийг төлөөлж шүүхэд нэхэмжлэл гаргах эрх. ХЗҮХ-ийн судалгааны тайлан. – Уб., 2013. 5 дахь тал.

² Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх нь. Хэлэлцүүлгийн эмхэтгэл. – Уб., 2020. 10 дахь тал.

³ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.4, 16 дугаар зүйлийн 16.10, 16.11, 17 дугаар

зүйлийн 17.2, 23 дугаар зүйлийн 23.1, 46 дугаар зүйлийн 46.2-д 6 удаа.

⁴ Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд 12 удаа.

⁵ Захиргааны ерөнхий хуульд 7 удаа.

⁶ Шүүхийн шийдвэрийн шинжилгээ эмхэтгэл 1. – Уб., 2018. 11 дэх тал.

⁷ П.Одгэрэл. Захиргааны эрх зүйн ерөнхий анги. – Уб., 2008. 28-30 дугаар тал.

18.3.2-т “дүрмийн зорилгын дагуу сүүлийн гурваас доошгүй жил тогтвортой үйл ажиллагаа явуулсан байх” шаардлагатай.

Бусад орны туршлагаас¹ үзвэл шүүхэд нэхэмжлэх эрхийг Үндсэн хуулиараа баталгаажуулдаг. Тухайлбал, Өмнөд Африк улсын 38 дугаар зүйлийн d. хэсэгт нийтийн ашиг сонирхлын төлөө хэн ч шүүхэд нэхэмжлэл гаргах эрхтэй байдаг.

Харин Герман улсад салбарын хуулиар тогтоосон шаардлагыг хангаж нийтийн эрх ашгийг төлөөлөх эрхийг олж авсан хуулийн этгээд байдаг. Нийтийн ашиг сонирхолд хамаарах асуудлыг тодорхойлох нэхэмжлэл гаргах эрх бүхий этгээдэд тавигдах шаардлагыг хуульчлах, Дээд шүүхээс тайлбар гаргах, салбарын яамаас тусгайлсан журам гаргах зэрэг олон аргаар тогтоодог² байна.

Монгол Улсын эрх зүйн зохицуулалтаас дүгнэхэд шүүхэд хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиараа зохицуулсан нь төдийлөн зохистой биш, тодруулбал ЗХШХШТХ-д заасан шаардлагыг холбогдох төрийн бус байгууллагууд нийгэмд тустай, ач холбогдолтой гэж үзэхээс илүүтэйгээр шүүх л хэрхэхээс хамаарна гэсэн байдалтайгаар ойлгож ирсэн нь уг шаардлагыг салбарын хуульд тухайлбал Герман улс шиг бүрэн гүйцэд хуульчлах нь илүү үр дүнтэй гэж шүүхийн шийдвэрийг шинжилсэн судалгаа³-наас харагдаж байна.

Нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн шүүхэд нэхэмжлэл гаргах эрх бүхий этгээдийг улс орнууд мөн л янз бүрээр

Хүснэгт 1.

Үзүүлэлт.	ХБНГУ	Болгар	Монгол
Нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх эрхийг зохицуулж буй хууль тогтоомж.	Хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах тухай хууль /1965/ Хууль бус үйлдлийг таслан зогсоох хууль, Шударга бус өрсөлдөөнийг хориглох тухай хууль	Хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах тухай хууль /2005/ ИХШХШТХ/2008/ Шинэчилсэн найруулгаар тусгай журам баталсан.	Үндсэн хууль 16.14 ЗХШХШТХ-13.1 18.3, ИХШХШТХ-12.1.2т
Ямар процессоор	Захиргааны, иргэний, эсхүл	ИХШХШТХ-иар хамтын	Үндсэн хуулийн,

тодорхойлжээ. Тухайлбал ӨАБНУ⁴-д “нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн хамгаалах зорилготой этгээд буюу хэн ч байх”, Нидерландын вант⁵ улсад “нийтийн ашгийг төлөөлдөг байгууллага нь албан ёсны бүртгэлтэй байх, тодорхой чиглэлээр мэргэшсэн, үйл ажиллагаа явуулдаг байх” зэргийг шалгуур болгодоггүй харин нийтлэг болон хамтын ашиг сонирхлыг төлөөлдөг бөгөөд тэрхүү ашиг сонирхол нь захиргааны шийдвэрийн улмаас хөндөгдсөн бол нийтийн ашиг сонирхол бүхий этгээд гэж тооцно” гэжээ.

ХБНГУ-ын хувьд⁶ нийтийн эрх ашгийг төлөөлөх бүлэг байж тавигдах шалгуурыг:

- үйл ажиллагааны бодит үр дүн.
- бүлгийн хүрээлэл.
- бизнес эрхлэгчдээс хараат бус

байх.

- хуулийн этгээдийн эрхтэй байх.
- хүний нөөц санхүүгийн суурь,

байгууллагын үйл ажиллагааны тогтолцоотой байх гэж тогтоосон бөгөөд эдгээрийг хууль тогтоомждоо жишиг болгон оруулж чадвал төрийн бус байгууллагууд хөгжих, төрөөс дэмжих, улмаар хамтран ажиллаж нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зөв гарц болж болох ч талтай.

ЗХШХШТХ-ийн 18 дугаар зүйлийн 18.3-т зааснаар “нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн шүүхэд нэхэмжлэх эрхтэй этгээдэд тогтоосон шалгуур”-ыг бусад улс оронд хэрхэн зохицуулсныг харьцуулан авч үзвэл:

¹ Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн эрх ашгийг төлөөлөх нь хэлэлцүүлэг. эмхэтгэл. 32, 81 дүгээр тал.

² Ц.Цогт. Байгаль орчныг хамгаалах асуудалд захиргааны хэргийн шүүхийн гүйцэтгэх үүрэг. //tsogt.blogmn.net/

³ Шүүхийн шийдвэрийг түүвэрлэж судалсан судалгаа. 2023.

⁴ Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн эрх ашгийг төлөөлөх нь хэлэлцүүлэг. эмхэтгэл. – Уб., 82 дахь тал.

⁵ Мөн эмхэтгэл 83 дахь тал.

⁶ Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ, судалгааны тайлан, ХЗСТ. – Уб., 2018. 61 дэх тал.

зохицуулах	хоёулангаар нь ерөнхий процессоор	нэхэмжлэлийг тусгайлсан журмаар шалгах	Захиргааны, иргэний
Аль шүүхээр хамгаалах	Захиргааны шүүх	Захиргааны хэргийн шүүх болон Анхан шатны дүүргийн шүүхүүдэд гаргах.	Үндсэн хуулийн Шүүх, Захиргааны Хэргийн шүүх, эрүү Иргэний шүүх.
Нийтийн эрх ашигт хамаарах асуудал	Байгаль орчин, Хэрэглэгчийн эрх Ашгийг хамгаалах, Хөдөлмөрийн салбар, хүний эрхийг хангах, хөрөнгө оруулалт, дериватив нэхэмжлэл.	Байгаль орчин, мэдээлэл олж авах эрх гэх мэт.	Хүрээлэн байгаа орчин, хүүхдийн эрх, нийтийн эрүүл мэнд, нийтийн өмчийг хамгаалах.
нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах этгээд,	Хэрэглэгчийн бүлэг.	Хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах, Нийгэмлэг, Хамтын нэхэмжлэлийг Нийт бүлгийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх эрхтэй этгээд байх. Эсхүл төлөөлийн байгууллага	Төрийн бус байгууллага Захиргааны байгууллага
Тавигдах шалгуур	-бүлгийн зорилго, -үйл ажиллагааны бодит үр дүн, -бүлгийн хүрээ, -бизнес эрхлэгчдээс хараат бус байх. -хуулийн этгээдийн эрхтэй байх. -хүний нөөц, санхүүгийн суурь, тогтолцоотой байх. -тухайн чиглэлээр мэргэшсэн байх. Шалгуур нь салбар бүрт Тухайлан шаардагдана.	Нийтийн ашиг Сонирхолд халдсан хууль бус үйлдэлд, хууль бус үйлдэлтэй нөхцөл байдлыг залруулах учирсан хохирлыг барагдуулахад	-нэхэмжлэлийн шаардлага нь тухайн байгууллагын дүрмийн зорилгод нийцсэн байх -дүрмийн зорилгын дагуу 3-аас доошгүй жил тогтвортой үйл ажиллагаа явуулсан байх.
Шаардлага хангасан эсэх талаарх шийдвэр гаргах субъект	Шүүх, Захиргааны байгууллага /ЗГ/	Хуулиар шүүхээс.	Хуулиар. шүүхээс

Германд ийнхүү нийтийн эрх ашгийг хамгаалах бүлэг хуулийн этгээдийн эрхтэйгээр байгаль орчны, хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах, хөдөлмөрийн, хүний тэгш эрхийг хангах, хөрөнгө оруулалт зэрэг салбарт бүртгэгдэх болон зөвшөөрөл авах замаар хязгаартайгаар хэрэгжүүлдэг байна. 2017 онд 8578, 2018 онд 9095, 2019 онд 10788 зэргээр төрийн бус байгууллагын тоо¹ жилээс жилд өссөн дүнтэй байх хэдий ч яг

энэ төрлийн нэхэмжлэлийг шүүхэд гаргаж нийтийн эрхийг хамгаалж буй байгууллага харьцангуй цөөн байгаа нь шүүхийн шийдвэрээр нэхэмжлэгч болсон байгууллагын тоо баримтаас² /2019 онд 19/ харагдах ба мөн энэ нь манай улсад төрийн бус байгууллагад итгэх итгэл муу, чиг үүргээ зохих ёсоор хэрэгжүүлж чадахгүй байгаагаар холбоотой гэж үзэхээр байна.

¹ Үндэсний статистикийн газрын тоо баримт.

² Шүүхийн тайлангийн эмхэтгэл. – УБ., 2019.

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

Шүүхийн практикаас харахад 2019 онд Захиргааны хэргийн анхан шатны нийт 22 шүүхэд 1747 хэрэг, давж заалдах шатны шүүхээр 1488, хяналтын шатны шүүхээр 608 хэрэг хянагдсаны 19 тохиолдолд нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлсөн төрийн бус байгууллагын нэхэмжлэлээр шүүхийн шийдвэрийн үндэслэх хэсэгт Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 18-р зүйлийн 18.3.1, 18.3.2-т заасныг тайлбарлаж хэрэглэсэн байна.

Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.3-т заасан хэм хэмжээ, шаардлагыг тайлбарлаж хэрэглэсэн шүүхийн шийдвэрийг¹ дагнан судалсан судалгаанаас дүгнэхэд:

➤ зөвхөн субъектив эрхийг голлон шалгаж тайлбарласан.

➤ нэхэмжлэгчийн эрх зүйн байдлыг шүүх бүр өөр өөрөөр дүгнэж, нотлох баримтыг харилцан адилгүй үнэлсэн.

➤ олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэсэн.

➤ материаллаг эрх зүйн шаардлагаас урьтаж формаль шаардлагыг шалгаж, дүгнэх зэргээр хуулийг тайлбарлаж хэрэглэсэн байгаа нь асуудалд харилцан адилгүй байдлаар хандсан практик хэрэглээ байна.

Хууль хэрэгжиж эхэлснээс 2019 он дуусах хугацаанд шүүхэд төрийн бус байгууллагын нэхэмжлэлээр нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлсөн нэхэмжлэл ирээгүй, 2019 онд 20 хэрэг шийдвэрлэсэн ба нийт маргааны ихэнхи хувийг төрийн албаны, газрын маргаан болон зөрчлийн хуулийн маргаан эзэлж байх бөгөөд тэдгээр тохиолдолд хэргийн оролцогчдоос:

➤ Захиргааны акт эрх зүйн үндэслэлгүй, хуульд нийцээгүй.

➤ Сонсох ажиллагааг зохих ёсоор хийгээгүй.

➤ Захиргааны актад дурдсан зөрчлийг шалгаж тогтоогоогүй

➤ Захиргааны акт хуульд заасан шаардлага хангаагүй зэрэг үндэслэлийг тодорхойлж маргасан нь түгээмэл байна.

Иймд ЗХШХШТХ-ийн 18 дугаар зүйлийн 18.3 дахь заалтын хэрэглээ нь нэхэмжлэгчийн эрх зүйн байдал хариуцагчийн эрх хэмжээтэй хэрхэн уялдах, шүүх нотлох зарчим, нэхэмжлэлийн

шаардлагын хүрээнд шийдвэрлэх зарчимтай хэрхэн уялдах зэрэг асуудалд нэг адил агуулгаар тайлбарлах жишиг тогтсон гэж дүгнэх боломжгүй байна. Давж заалдах болон хяналтын шатны шүүхээс дээрх тохиолдолд:

➤ Анхан шатны шүүхийн шийдвэрт тайлбарлаж хэрэглэсэн ЗХШХШТХ-ийн хэм хэмжээнд дүгнэлт өгөөгүй.

➤ Нэхэмжлэл гаргах эрхгүй этгээд гэж үзэж тайлбарласан атлаа хариуцагчийн эрх зүйн байдлыг дүгнэсэн.

➤ Хэрэгт авагдсан нотлох баримт хуулийн шаардлага хангаагүй гэж үзсэн.

➤ Захиргааны хэргийн шүүхийн үндсэн зорилго чиг үүрэгт нийцэхгүй зэргээр дүгнэж тайлбарласан байна.

Дүгнэлт

1. Захиргааны хэргийн шүүхийн зорилго нь захиргааг хянах бус харин захиргааны хууль бус үйл ажиллагаанаас иргэн хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн болон зөрчигдөж болзошгүй эрх хууль ёсны ашиг сонирхолтой үүсэж явагддаг тул нийтийн ашиг сонирхлын маргааныг нээлттэй бус, хязгаарлагдмал хүрээнд /Герман улс/ зөвшөөрсөн нь өнөөгийн нөхцөлд зөв шийдэл байна.

2. Зөрчигдсөн эрх, зөрчигдөж болзошгүй эрхийн хувьд шүүхээс гарах шийдвэрийн ялгаа ямар байх, гүйцэтгэлийн ажиллагаа хэрхэн хэрэгжүүлэх нь тодорхойгүй /хуулийн 106-р зүйлийн 106.3.8, 106.3.10/ байгаа байдлыг хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар зохицуулах.

3. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.3-т заасан эрх бүхий төрийн бус байгууллагад тавигдах шаардлагыг боловсронгуй болгох, хууль зүйн болон бусад шаардлагыг нэмэгдүүлэх, холбогдох хуульд санал өгөх, дээрх шаардлагыг шүүхийн процесс хуулиар биш тухайн салбарын хуулиар зохицуулах нь үр дүнтэй гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

1. Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх нь: сэдэвт хэлэлцүүлгийн эмхэтгэл 4-р талд.

2. ХБНГУ-ын Захиргааны хэргийн шүүхийн тухай хуулийн 80 дугаар зүйлийн 80.1.2 дахь заалт.

¹ Шүүхийн шийдвэрийг цахим сангаас түүвэрлэн авсан судалгаа.

3.Нийтийн эрх ашгийг төлөөлж шүүхэд нэхэмжлэл гаргах эрх. ХЗҮХ-судалгааны тайлан, 2013, 5-р талд.

4.Төрийн бус байгууллагын тухай хууль.

5.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.4, 16 дугаар зүйлийн 16.10, 16.11, 17 дугаар зүйлийн 17.2, 23-р зүйлийн 23.1, 46 дугаар зүйлийн 46.2

6.Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль. Хууль тайлбарласан УДШ-ийн тогтоол.

7.Захиргааны ерөнхий хууль

8.Шүүхийн шийдвэрийн шинжилгээ эмхэтгэл 1, 2018 он 11-р талд.

9.П.Одгэрэл “захиргааны эрх зүйн ерөнхий анги” УБ, 2008, 28-30р талд,

10.Ц.Цогт. Байгаль орчныг хамгаалах асуудалд захиргааны хэргийн шүүхийн гүйцэтгэх үүрэг.//tsogt.blogmn .net/

11.Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ, судалгааны тайлан, ХЗСТ- 2018, 61-р талд

12.Үндэсний статистикийн газрын он оны тоо баримтаас.

13.Шүүхийн тайлангийн эмхэтгэл 2019, Захиргааны хэрэг хэсгээс

14.Шүүхийн шийдвэрийг цахим сангаас түүвэрлэж судалсан судалгаа,

ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧИЙН АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING JOB PERFORMANCE IN THE STATE EMPLOYEES

Б.Цолмон

ДХИС-ийн Гадаад хэлний институтын багш, дэслэгч

Tsolmon B.

Instructor of Foreign Language Institute of UIA, Lieutenant

Хураангуй: Монгол Улсын хууль эрх зүйн баримт бичгүүдэд тусгагдсан төрийн албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэлийг менежментийн шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр судлан, төрийн албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг илрүүлэхийг зорилго.

Abstract: Article definitely examining job performance in the state employee is scant so we would like to study the job performance of state employees as reflected in the legal documents of Mongolia on the basis of management science, and to discover the factors influencing it.

Түлхүүр үг: төрийн албан хаагч, ажлын гүйцэтгэл, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлс

Keywords: state employee, job performance, factors affecting job performance

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болох “Алсын хараа 2050”-ын Чадахуйн зарчимд суурилсан мэргэшсэн төрийн алба төлөвшүүлж бэхжүүлэх тавдугаар бүлгийн 5.4.2 “Төрийн албан хаагчийн цалин хөлс, шагнал урамшуулал олгох, албан тушаал дэвшүүлэх, бууруулах, халах, чөлөөлөхөд тухайн албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэл, үр дүнгээс хамаарах тогтолцоонд бүрэн шилжүүлнэ”, 5.4.10 “Төрийн албан хаагчийн ёс зүй, хандлагыг ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээний салшгүй чухал хэсэг болгон үнэлэх тогтолцоог хэвшүүлж, сэтгэл гарган үйлчлэх соёл бий болно”, 2017 онд шинэчлэгдэн батлагдсан Төрийн албаны тухай хуулийн Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэл, үр дүнг үнэлэх нийтлэг үндэслэл 52.1 “Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэл, үр дүн, мэргэшлийн түвшинг эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон хугацаанд зохих журмын дагуу үнэлж дүгнэнэ”, 52.2 “Төрийн жинхэнэ албан хаагчийг албан тушаал дэвшүүлэх, цалин хөлсийг өөрчлөх, цол, зэрэг дэв олгох, урамшуулах, зохих шатны сургалтад хамруулах, албан тушаал бууруулах, хариуцлага хүлээлгэх асуудлыг түүний ажлын гүйцэтгэл, үр дүнг үндэслэн шийдвэрлэнэ”, 52.3 “Төсвийн байгууллагын төсвийн шууд захирагчийн ажлын гүйцэтгэл, үр дүнг харьяа байгууллагын үйл

ажиллагааны үр дүнгээр үнэлнэ”, 55.2 “Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө боловсруулах, гүйцэтгэлийн зорилт, шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох, тайлан гаргах, ажлын гүйцэтгэл, үр дүн, мэргэшлийн түвшинг үнэлэх, тэдгээртэй холбогдуулан төрийн албан хаагчийг албан тушаал дэвшүүлэх, цалин хөлсийг өөрчлөх, урамшуулал олгох, хариуцлага хүлээлгэх журмыг Засгийн газар батална”¹ гэж заасан байдаг.

Дээр дурьдсан төрийн албаны тухай хууль болон Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тусгагдсан “чадахуйн” зарчмыг төрийн албанд баримтлах, төрийн албан хаагчийг албан тушаалд шатлан дэвшүүлж томилоход түүний ажлын гүйцэтгэл болон гүйцэтгэлийн үнэлгээ нэн чухал байгаа учраас тэдгээрийн ажлын гүйцэтгэлийг үнэн зөвөөр үнэлэн тогтоож, үр дүнг хэлэлцэн хэрвээ гүйцэтгэлийн үнэлгээ хангалтгүй байвал түүнд нөлөөлсөн хүчин зүйлийг тодорхойлж, хэрхэн сайжруулах тал дээр анхаарах хэрэгцээ шаардлага бий болж байна.

Төрийн жинхэнэ албаны ажилтан, албан хаагчдын гүйцэтгэлийн үнэлгээг шууд захирагч дарга болон ажлын комисс үйл ажиллагааны биелэлтэд тулгуурлан гаргадаг.

Ажлын гүйцэтгэл нь байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой аливаа үүрэг

¹ www.legalinfo.com

даалгаврыг биелүүлэх чадвар, мэдлэг, хүсэл эрмэлзлэлийн цогц² бөгөөд ажлын гүйцэтгэл нь зөвхөн ажлын бодит үр дүнгээр илрэхгүй, ажилтны хүчин чармайлт, үр чадвар, үндсэн ажил, үүргийн гүйцэтгэл зэргийн нийлбэрээр илэрнэ гэж АНУ-ын судлаач Кэмпбэлл тодорхойлжээ. Тэрээр хүчин зүйлийн аналитик судалгаанд үндэслэн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх нийтлэг 8 хүчин зүйлсийг тодорхойлсон байна. Үүнд:

1. Мэргэжлийн үр чадвар
2. Техникийн чадвар
3. Харилцааны чадвар
4. Хувь хүний санаачилга
5. Сөрөг хандлага
6. Манлайлах чадвар
7. Хувь хүний зарчим
8. Хамтран ажиллах

Байгууллага зорилгодоо хүрч, өрсөлдөх чадвараа сайжруулахад ажилчдын гүйцэтгэл ихээхэн нөлөөлөх ба ажлаа чанартай, үр дүнтэй хийж гүйцэтгэснээр ажилчдын өөртөө итгэх итгэл нэмэгдэн, сэтгэл ханамжтай байх нөхцөл бүрдэх бөгөөд ажлын гүйцэтгэлийг дараах 3 үндсэн хүчин зүйлээр үнэлнэ гэж эрдэмтэд тодорхойлжээ. Үүнд:

- Үндсэн ажлын гүйцэтгэл (Task performance)- Ажилтны эзэмшсэн мэдлэг, чадвар нь ажлын тодорхойлолтод заасан үндсэн үүргээ гүйцэтгэх суурь болно. Үүнд ажил, үүргээ зөв төлөвлөх, төлөвлөгөөний дагуу гүйцэтгэх, эзэмшсэн мэргэжлийн хүрээнд олж авсан мэдлэг, хуримтлуулсан дадлага туршлага, аман болон бичгийн харилцааны чадвар, шийдвэр гаргах чадвар зэрэг хамаарна³ (Koopmans, Beernards, Hildebrandt, Buuren, & Beek, 2014).

- Хамааралтай бусад ажлын гүйцэтгэл (Contextual performance)- Энэ төрлийн ажлын гүйцэтгэл нь ажилчдын хандлагад суурилдаг ба байгууллагын зохион байгуулалт болон хувь хүний хөгжлийг дэмжих зорилго бүхий үйл ажиллагаа юм. Хамааралтай ажлын гүйцэтгэл нь дараах үндсэн 5 үйлдлээр илэрдэг.

1. Үндсэн ажил үүргээ гүйцэтгэхийн тулд маш их хүчин чармайлт гаргах
2. Өөрийн үндсэн ажлаас гадна сайн

дураар нэмэлт ажил гүйцэтгэх

3. Бусдад туслах, хамтран ажиллах
4. Байгууллагын дүрэм журмыг чандлан сахиж, дэмжих

5. Байгууллагын зохион байгуулалттай холбоотой аливаа үйл ажиллагааг дэмжиноролцох

Ажилчдын идэвх чармайлт, бүтээлч болон хамтач байдал, санаачилга, дэмжлэг нь эдгээрбэрхшээл, ололт амжилтын тухай үзэл бодлоо хуваалцах, санал зөвлөгөө солилцох боломжтой болж хамт олны эерэг харилцааг бий болгодог байна (Campbell, 1990).

Байгууллагын зорилго нь гүйцэтгэлийг өндөр байлгаж, үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд оршдог бөгөөд хамгийн сайн гүйцэтгэл нь байгууллагад өндөр үр ашгийг авчрах нөхцөл нь болж байдаг. Эндээс гүйцэтгэл гэдгийг дараах байдлаар тодорхойлж авч үзсэн байдаг. Гүйцэтгэл гэдэг нь мэдлэгээ ашиглан үүрэг даалгаврыг биелүүлэх үйл ажиллагаа, арга хэлбэр юм гэж ойлгож болох юм. (Д.Ариунжаргал, 2013)

Байгууллага өндөр гүйцэтгэлтэй, өндөр үр ашигтай ажиллахад хувь хүний ажлын гүйцэтгэл шууд нөлөөтэй байдаг. Хувь хүний ажлын гүйцэтгэлийг бодитой үнэлсэнээр түүний байгууллагад оруулах цаашдын амжилт, үр дүнд ихээхэн нөлөөтэй. Байгууллага бүр тодорхой цаг хугацааны давтамжтайгаар ажиллагсдынхаа ажлын гүйцэтгэлд үнэлгээ хийж байдаг. Энэ нь байгууллагын чанартай өндөр гүйцэтгэл, амжилтыг хангах үндэс болж өгдөг. (Ц.Цэцэгмаа, 2001) Ажилтны ажлын гүйцэтгэлийг үнэн зөв үнэлэх нь түүний байгууллагад оруулах цаашдын амжилт, үр дүнд ихээхэн нөлөөтэй байдаг байна.

Энэхүү судалгааны ажлаар дээр дурьдсан онол, судалгааны ажлуудын үр дүнг судлан төрийн албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлорхын тулд Лайкертын 5 шатлалт аргыг ашиглав.

Судалгааны үр дүн

Төрийн албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн

² Ivancevich, J. M., Robie, C., & Konopaske, R. (2005). A preliminary model of spouse influence on managerial global assignment willingness. *The International Journal of Human Resource Management*, 416

³ Koopmans, L., Beernards, M. C., Hildebrandt, H. V.,

Buuren, S., & Beek, A. J. (2014). Improving the Individual Work Performance Questionnaire using Rasch analysis. *Journal of Applied Measurement*, 15(2), 175.

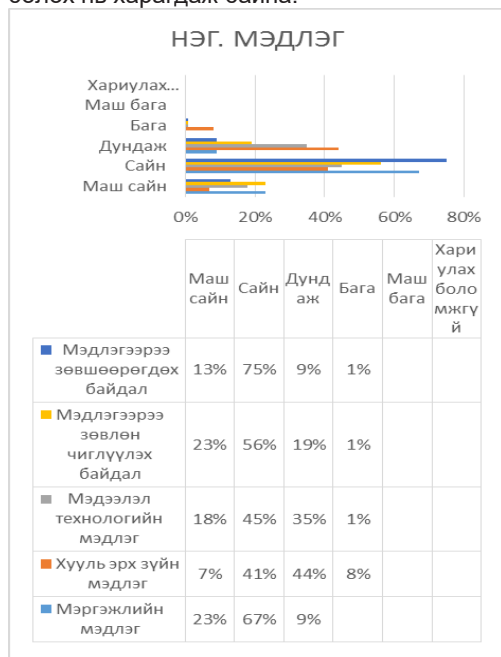
МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

судалгаанд нийт 103 оролцогч хамрагдсан бөгөөд судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээллийг нас, боловсролын зэрэг, албан тушаалын ангилал, бүслэл зэрэг асуултаар авсан.

Судалгаанд оролцогчдын 97% нь дээд боловсролтой бөгөөд бакалаврын зэрэгтэй 63%, магистрын зэрэгтэй 35%, докторын зэрэгтэй 12% байна.

Албан тушаалын ангилалын хувьд төрийн тусгай албан хаагч 65%, төрийн үйлчилгээний алба 24%, төрийн захиргааны алба 7%, төрийн улс төрийн алба 4% байна.

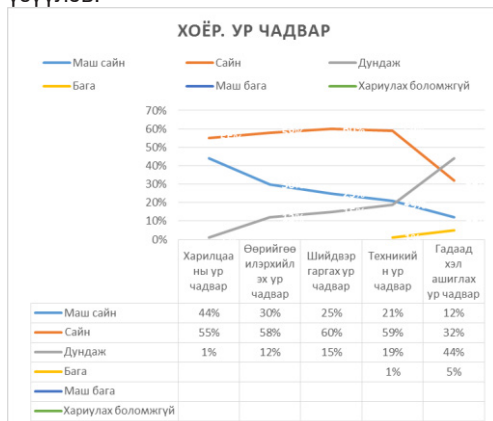
Бүслэлийн хувьд нийслэлийн оролцогч 51%, орон нутгийн оролцогч 49% байгаа нь уг судалгаанд нийслэл болон орон нутгийн төлөөлөл тэнцвэртэй оролцсон болох нь харагдаж байна.

Зураг 1. Судалгаанд оролцогчдын мэдлэгийн байдлыг хувиар үзүүлэв.

Дээрх зурагнаас харвал судалгаанд оролцогчдын мэргэжлийн мэдлэг маш сайн, сайн хариултыг нэгтгээд 90%, хууль зүйн мэдлэг 48%, мэдээлэл технологийн мэдлэг 63%, мэдлэгээрээ зөвлөн чиглүүлэх байдал 79%, мэдлэгээрээ хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал 88% байна. Судалгаанд оролцогчдын хууль зүйн мэдлэгийг сайжруулах шаардлагатай болох нь харагдаж байна.

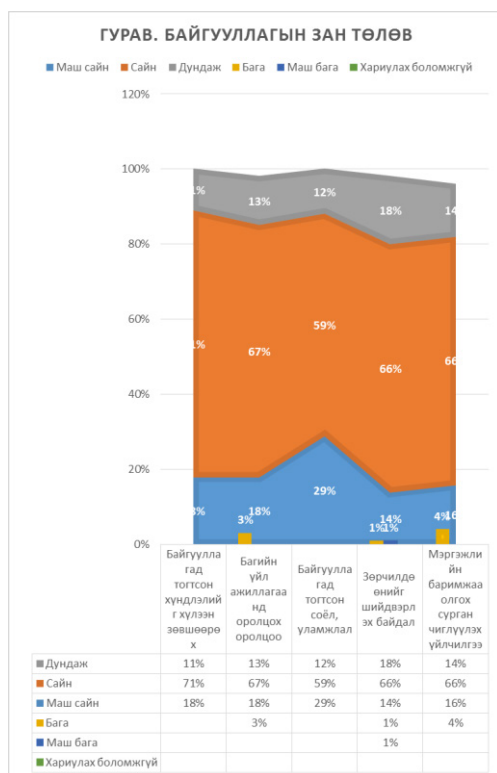
Судалгааны II цогц асуулт болох ажилтны ур чадвар ажлын гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлдөг болохыг тодруулах асуултуудад хариулсан хариултыг зурагаар үзүүлэв.

Зураг 2. Судалгаанд оролцогчдын ур чадвар

Судалгаанд оролцогчид харилцааны ур чадвар, өөрийгөө илэрхийлэх ур чадвар, шийдвэр гаргах ур чадвар, техникийн ур чадварууд маш сайн буюу сайн 80-99% байгаа нь төрийн албан хаагчийн зөөлөн болон хатуу ур чадварууд хангалттай сайн байгааг харуулж байна. Судалгаанд оролцогчдын 44% нь гадаад хэлний мэдлэг маш сайн буюу сайн гэж хариулсан байна. Иймээс төрийн албан хаагчдын гадаад хэлний мэдлэгийг цаашид сайжруулах шаардлагатай байна.

Судалгааны дараагийн цогц асуулгыг дүгнэж үзэхэд судалгаанд оролцогчдын байгууллагын зан төлөв хангалттай сайн үзүүлэлттэй байгаа учраас ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх нөлөөлөл бага гэж үзэж байна.

Зураг 3. Байгууллагын зан төлвийг тодорхойлох асуулгын үр дүн

Судалгааны IV цогц асуулга болох байгууллагын шударга байдлыг тодорхойлох зорилгоор асуусан ажлын гүйцэтгэлийг шударга үнэлэх байдал-59%, ажил үүргийн тэгш хуваарилалт – 45%, цагийн менежмент-64%, мерит зарчмын хэрэгжилт-44%, сонгон шалгаруулалт шударга байх- 55% гэж хариулсан байгаа нь байгууллагын шударга байдал хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Судалгааны V цогц асуулт болох нийгмийн баталгааг тодруулах асуулгад судалгаанд оролцогчид дараах байдлаар хариулжээ. Үүнд:

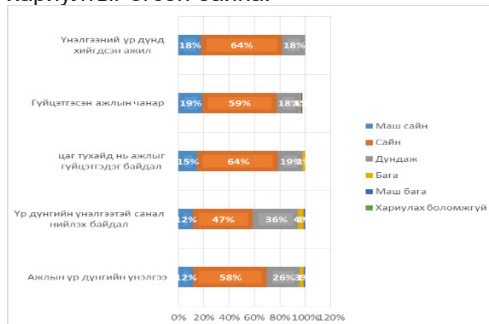
Тав. НИЙГМИЙН БАТАЛГАА		Маш сайн	Сайн	Дундаж	Бага	Маш бага	Хариулах боломжгүй
1	Ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээ бодит эсэх	8%	51%	32%	8%	1%	
2	Урамшуулал олгогддог байдал	12%	41%	34%	8%	3%	1%
3	Халамж, тэтгэмж	12%	41%	26%	15%	4%	

	олгодог байдал						
4	Буцалтгүй тусламж хэрэгтэй хүндээ очих байдал	14%	36%	27%	15%	7%	1%
5	Хариуцлага тооцох байдал	14%	48%	25%	11%	2%	

Хүснэгт 1. Судалгаанд оролцогчдын нийгмийн баталгааны байдал

Төрийн албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээний V цогц асуулгад судалгаанд оролцогчдын 59% нь ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээ бодит гэж үзсэн байна. Гүйцэтгэлийн үнэлгээтэй уялдуулан олгогддог урамшуулал 53% олгогддог бол буцалтгүй тусламж хэрэгтэй хүндээ очих байдал 50%, ажлын гүйцэтгэлд хариуцлага тооцох байдал 62% байна.

Судалгаанд оролцогчид ажлын гүйцэтгэлтэй холбоотой асуултуудад доорх хариултыг өгсөн байна.

Зураг 4. Ажлын гүйцэтгэлтэй холбоотой асуулгын үр дүн

Судалгаанд оролцогчид ажлын гүйцэтгэлийн үр дүнгийн үнэлгээ маш сайн буюу сайн гэж 70%, үр дүнгийн үнэлгээтэй санал нийлэх байдал 59%, цаг тухайд нь ажлыг гүйцэтгэдэг байдал 79%, гүйцэтгэсэн ажлын чанар 78%, үнэлгээний үр дүнд хийгдсэн ажил 82% байна гэж хариулсан байна.

Дүгнэлт

Төрийн албан хаагчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн судалгааны үр дүнд дараах дүгнэлтэд хүрлээ. Үүнд:

Судалгаанд оролцсон нийт 103 оролцогчийн 70% нь гүйцэтгэлийн үнэлгээний талаар маш сайн буюу сайн гэж үзсэн боловч үнэлгээний үр дүнтэй 59% нь санал нийлдэг бол үлдсэн 41% нь санал нийлдэггүй байна. Мөн төлөвлөгөөт ажлыг

МОНГОЛЫН ХУУЛЬНИЙ ЗӨВСӨӨРӨХ

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ УЙРХАМ

цаг тухайд нь гүйцэтгэх байдал 79%, гүйцэтгэсэн ажлын чанар 78%-тай байгаа нь оролцогчдын үр дүнгийн үнэлгээний хүлээлт гүйцэтгэсэн ажлын хооронд зөрүү гарснаар гүйцэтгэлийн үнэлгээ бодит эсэхэд эргэлзээ үүсдэг болох нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна. Байгууллагын шударга байдлыг тодорхойлох зорилгоор асуусан ажлын гүйцэтгэлийг шударга үнэлэх байдал-59% гарсан байгаа нь гүйцэтгэлийн үнэлгээ зарим тохиолдолд бодит бус байдаг гэдгийг нотолж байна.

Үүнээс гадна ажлын байран дээрх ажил үүргийн тэгш хуваарилалт, мерит зарчмын хэрэгжилт, сонгон шалгаруулалт шударга байдал хангалтгүй байгаа учраас байгууллагын шударга байдлыг сайжруулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Судалгаанд оролцогчдын ажлын гүйцэтгэлд сөргөөр нөлөөлдөг ур чадвар нь гадаад хэлний ур чадвар байна. Мөн төрийн албан хаагчийн хууль зүйн мэдлэгийг цаашид сайжруулах шаардлагатай болох нь асуулгын үр дүнгээс харагдаж байна.

Иймээс цаашид байгууллагын шударга байдлыг нарийвчлан судлах асуудлыг нээн илрүүлэх, шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэх, гүйцэтгэлийн үнэлгээнд оролцогч талуудаас судалгаа авах, гүйцэтгэлийн үнэлгээг сайжруулахын тулд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны загвар гаргахын тулд үргэлжлүүлэн судлах саналтай байна.

Ашигласан материал

Д. Ганбаатар, Я. Шуурав, Д. Сэржамц. (2019). *Менежмент*. -Уб: Сэлэнгэпресс ХХК.

Н. Цэнд, Г. Батхүрэл, Я.Шуурав, Х. Пүрэвдагва, Ц. Цэцэгмаа, Н.О. Лизунов, Л. Цэрэнчимэд, Д. Оюунчимэг. (2013). *Менежмент*. -Уб: Голден Ай Принтинг ХХК.

О.О. Оедековен, В. Алзахгүй, Ж. Алимаа, Ж. Лавренз, Д. Роббинс. (2014). *Манлайллын үндэс (Leadership essentials)*. - Уб: Мөнхий үсэг ХХК.

Хэрлэн, Б. (2008). *Удирдах эв дүй*. - Уб: Тод бичиг хэвлэлийн газар.

Wikipedia. (2023 оны 2 27). *Wikipedia*.
Wikipedia:
https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Parker_Foll
ett-ээс Гаргасан

Wikipedia. (2023 оны 2 7). *Wikipedia*.
Wikipedia: [mn.wikipedia.org/wiki/менежмент-](https://mn.wikipedia.org/wiki/менежмент-ээс)
ээс Гаргасан

Wikipedia. (2023 оны 2 7). *Wikipedia*.
Wikipedia:
https://en.wikipedia.org/wiki/Frank_Bunker_Gilbreth-ээс Гаргасан

Wikipedia. (2023 оны 3 31). *Wikipedia*.
Wikipedia:
https://en.wikipedia.org/wiki/Lillian_Moller_Gilbreth-ээс Гаргасан

Wikipedia. (2023 оны 3 10). *Wikipedia*.
Wikipedia:
<https://en.wikipedia.org/wiki/Entropy> -ээс
Гаргасан